

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK KAMUOYUNDA İSRAİL
(1948-1973)**

Doktora Tezi

HAZIRLAYAN: MÜCAHİT DÜZGÜN

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. ERGÜN AYBARS

EYLÜL 2006

İZMİR

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)’’ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../2006

Adı Soyadı

Műcahit DűZGÜN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü' nün 23/11/2006 tarih ve 581/01sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin 30. maddesine göre Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Ana bilim Dalı Doktora öğrencisi Mücahit DÜZGÜN' ün “Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)” konulu tezi incelenmiş ve aday 21/12/2006 tarihinde, saat 14:00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Başkan

Prof. Dr. Ergün AYBARS

Üye

Prof. Dr. Sabri SÜRGEVİL

Üye

Yrd. Doç.Dr. Kenan KIRKPINAR

Üye

Yrd. Doç.Dr. Kemal ARI

Üye

Yrd. Doç.Türkan BAŞYİĞİT

**DÜZGÜN, Mücahit, Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973), Doktora Tezi,
Tez Danışmanı: Prof Dr. Ergün AYBARS, 295 s. +V**

ÖZET

Bu çalışmamızda, İsrail'in kuruluşundan 1973 yılına kadar, Türk-İsrail ilişkileri ve dolayısıyla da Türkiye'deki Yahudilerin durumu incelenmiştir. Yahudiler, Osmanlı yönetiminde ve Türkiye Cumhuriyeti devletinde güvenli bir şekilde yaşadılar. Bu hoşgörülü tutum zaten Türk devlet ve toplum geleneğinin gereğidir.

Türk-İsrail ilişkileri genel olarak iyi ilişkiler temeline dayanmaktadır. Ancak, bazı dönemlerde uluslararası gelişmeler sonucunda, bazı gerginlikler de yaşanmıştır. Bu gerginlik hiçbir zaman düşmanlık boyutuna ulaşmamıştır.

Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. İlk dönemde özellikle kamuoyundaki komünist bir devlet kurulduğu şüphesi geçtikten sonra, İsrail ile yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır.

1950'li yılların ikinci yarısı Türkiye ile İsrail arasında stratejik işbirliğinin de doruk noktasına çıktığı yıllardır. Bu iki ülke, İran ile birlikte bölgede Arap olamayan ülkeler arasında Arap milliyetçiliğini ve Sovyet etkisini durdurmaya yönelik resmi olmayan bir ittifakın parçası olmuşlardır.

1960'lı yıllardan itibaren, Türkiye'nin Ortadoğu politikası temelde değişmemekle beraber bazı farklılıklar göstermeye başlamıştır. 1967 Arap-İsrail savaşında Türkiye'nin bu değişen politikası açıkça görülmektedir. Türkiye, savaşta kuvvet kullanılarak toprak edinilmesine karşı olduğunu açıklayarak, İsrail'i kınamıştır. 1970'li yıllarda, özellikle de 1973 savaşında bu tutum devam edecektir.

Türkiye hiçbir zaman İsrail 'e karşı Arap bloğunda yer almayı düşünmedi. Ancak, Türkiye 'nin toplumsal yapısı ve Müslüman kimliği ile açıkça Arap dünyasına karşı, İsrail 'e tam destek vermesi oldukça zordu. Bu nedenle Türkiye, İsrail ile diplomatik işbirliğinden çok ticari ve sosyal ilişkileri geliştirmeye önem verdi.

Türk-İsrail ilişkileri Ortadoğu'da değişen dengelere göre şekillendi. Zamanla Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler yumuşadı ve hatta yakınlaşma doğdu.

DÜZGÜN, Mücahit, Israel on The Turkish Public Opinion (1948-1973),

Ph.D. Dissertation, Advisor: Prof. Dr. Ergün AYBARS p: 295+V

ABSTRACT

Turkish-Israel relationship and so the situation of Jewish in Turkey is studied since establishment of Israel till 1973 in this study. Jewish lived in Turkey and Ottoman administration in safe. This complaisant manner is requirement of Turkish state and society tradition.

Turkish-Israel relationships based on good relationships generally. But some strains were lived after some international periods in some time. This strain never has reached to enmity size.

Turkey is first Muslim country that met Israel. It began to building close relationships with Israel after doubt that a communist state was established passed in public opinion.

Second part of 1950s are years when strategic association reached to the top between Turkey and Israel. These two countries became a part of agreement that is not informal opposite to stopping Arabian nationalism between countries that are not Arabian with Iranian and Soviet effects in area.

As from 1960s, Turkey's Middle East politics began to show some changes accompanied by not to changed mainly. Turkey's changed politics was seen in Arabian-Israel war in 1967. Turkey explained that it contradict to take area to use force in war and it blamed Israel. This manner would be continued in 1970s, specially in 1973 war.

Turkey never has thought to be in Arabian unity that opposite to Israel. But it was hard that Turkey could not resist to Arabian world and could not support Israel completely because its social structure and Muslim identity. That's why, Turkey gave importance to commercial and social relationship with Israel than diplomatic association with Israel.

Turkish-Israel relationships took shape according to changed balances in Middle East. Relationships were let upon between Turkey and Israel and yet approach was began.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1-6

I. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA YAHUDİLER VE FİLİSTİN

A-Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin Durumu.....	7-16
B-Osmanlı İmparatorluğu Yönetiminde Filistin.....	16-21
C-Birinci Dünya Savaşından Sonra Filistin ve Anadolu'daki Yahudiler.....	21-32

II. BÖLÜM

FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN MANDATERLİK DÖNEMİ

VE YAHUDİ SORUNU

A-Filistin'de İngiliz Mandaterliğinin Kurulması.....	33-36
B-Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmesi.....	37-38
C-İngiltere'nin Mandaterlik Dönemi	
1)1920-1930 Dönemi.....	39-47
2)1930-1939 Dönemi.....	47-58
3)1939-1948 Dönemi.....	59-70

III. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN, İSRAİL'İN KURULUŞUNA KADAR TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

A- Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yılları, Rejimle Bütünleşme.....	71-76
B-Sakin Yıllar 1927-1933.....	76-78
C-Almanya'da Nazilerin İktidarı ve Türkiye'deki Etkileri.....	79-84

D-Savaşa Doğru Türk Yahudileri.....	84-87
E-İkinci Dünya Savaşı ve Türk Yahudileri.....	87-88
F-Soğuk Savaş ve Türkiye.....	89-90

IV.BÖLÜM

FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKALARI

A-TÜRKİYE VE ORTADOĞU POLİTİKALARI

1) Türkiye’nin Dış Politika İlkeleri.....	91-94
2) Türkiye’nin güvenlik Arayışları.....	95-103
3) Ortadoğu’nun Politik Yapısı.....	103-110
4) Batı Dünyası.....	110-113
5) Türkiye’nin Orta Doğu Politikası ve kamuoyu.....	113-118

B-İSRAİL DEVLETİ’NİN KURULUŞU

1) Kamuoyundaki Yanılsama; Kızıl bir Yahudi devleti mi Kuruluyor?.....	119-129
2) 1948 Arap- İsrail Savaşı.....	129-170
3) İsrail’in Kuruluşuna Karşı Türkiye’nin Tutumu.....	171-177

V. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASINA YÖN VEREN YENİ FAKTÖRLER

A) Türkiye’nin NATO’ya Girişi.....	178-189
B) Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş.....	190-193
C) Arap Milliyetçiliğinin Uyanışı ve Türkiye.....	194-197

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE, BAĞDAT PAKTI VE İSRAİL

A)Bağdat Paktı.....	198-207
B) Bağdat Pakta Arapların Tepkileri ve Sonuçları.....	207-211

VII. BÖLÜM
ORTA DOĞU KRİZLERİ VE TÜRKİYE

A) 1956 Süveyş Krizi.....	212-219
B) Türkiye'nin Tutumu.....	219-222
C) Macar Ayaklanması.....	222-223
D) Türk Kamuoyunun İki Olaya Yaklaşımı.....	224-227
E) Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Sonuçları.....	227-231
F) Orta Doğu Krizinde Türkiye'nin İsrail Politikası.....	232-237

VIII. BÖLÜM
1960 ASKERİ DARBESİ VE TÜRKDIŞPOLİTİKASI

A) 1960 Askeri Darbesi ve Türk Dış Politikası.....	238-241
B) Yeni Arap Politikası.....	241-246
C) Türkiye'nin İsrail'e Karşı Tutumu.....	246-247

IX. BÖLÜM
1967 ARAP - İSRAİL SAVAŞI

A) Savaş ve Türkiye.....	248-252
B) Türkiye ve Birleşmiş Milletler.....	252-254
C) Savaşın Sona Ermesi ve Türkiye'nin genel tutumu.....	254-255

X. BÖLÜM
1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

A) Savaşa Giden Yol.....	256-262
B) 1973 Savaşı (Yom Kippur).....	263-268

SONUÇ.....	269-272
BİBLİYOGRAFYA.....	273-288
EKLER.....	289-295

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi, 1880'lerde başlayıp, 1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla farklı bir boyut kazanan Filistin sorunu, ardından günümüze kadar devam eden savaşlarla halen çözüm bekleyen bir uluslar arası bir sorun halini almıştır. Bu sorun sadece Orta Doğu'yu değil, bütün dünyayı ilgilendirmemektedir. Öyle görünüyor ki, Filistin'de barış sağlanmadıkça dünya da barışa kavuşamayacaktır. Biz Türkler, bu çok denklemlili problemin tam ortasında başlangıcından beri vardık. Halen de varız. Daha uzun yıllar da bu konu gündemden düşmeyecek gibi görünüyor.

Bütün önemine rağmen, halen bu konuda bilimsel araştırma alanında birçok boşluk görülmektedir. Maalesef yapılan birçok araştırma da bilimsellikten uzak ve taraflı görülmektedir. Ancak son yıllarda yapılan yeni araştırmalarla bu boşluğun doldurulması yolunda adımların atıldığını görmek sevindiricidir.

Bu çalışmam sırasında bana gösterdikleri sabır, yardım ve anlayıştan dolayı başta danışman hocam Prof. Dr. Ergün AYBARS olmak üzere tüm enstitü personeline en içten teşekkürlerimi sunarım.

Mücahit DÜZGÜN
16.10.2006

KISALTMALAR

A.B.D.	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	:	Adı Geçen Eser
A.g.m.	:	Adı Geçen Makale
B.M.	:	Birleşmiş Milletler
CENTO	:	Central Treaty Organisation (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
C.H.P.	:	Cumhuriyet Halk Partisi
C.H.F.	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
D.P.	:	Demokrat Parti
M.S.P.	:	Milli Selamet Partisi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Anlaşma Örgütü)
s.	:	Sayfa
S.S.C.B.	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SEATO	:	Güney Doğu Asya Anlaşması Teşkilatı
T.B.M.M.	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.	:	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Kuruluşundan itibaren inişli çıkışlı bir yol izleyen Türk- İsrail ilişkileri Orta Doğu bölgesi için olduğu kadar dünya politikası için de önemli bir yere sahiptir. Bu önem günümüzde artarak devam etmektedir. Yahudilerin, Siyonist hareketinin başlamasından itibaren Türkler Filistin meselesine karşı son derece hassas bakmışlardır. Bununla beraber Filistin meselesine objektif ve bilimsel yaklaşımlar pek nadirdir. Olaylara bakış açısında dini duygular ve güncel politik açıklamalar ağır basmıştır. Bilindiği gibi Filistin meselesi, uluslararası sistemde halen çözüm bekleyen güncel bir konudur. Hatta ikinci dünya savaşından sonra Filistin meselesinin Orta Doğu'daki tüm sıkıntı ve çatışmaların merkezini oluşturduğu görüşü yaygınlaşmıştır.

İngiltere İkinci dünya savaşı sonrasında Filistin'deki manda yönetimini bırakırken Filistin sorununu da Birleşmiş Milletlere sevk etmiştir. B.M. genel kurulu da 29 Kasım 1947 'de aldığı 181 sayılı taksim kararı ile Filistin topraklarını kurulacak Filistin ve İsrail devletleri arasında paylaşılmasını öngörmüştür. Türkiye o zaman, Arap ülkeleri gibi bu karara karşı olmuştur.

Bu çerçevede Türkiye'deki karar vericiler hem bu dönemde genel olarak Arap ülkelerinin desteğini almaya çalışmışlar, hem de özellikle İsrail'i kuran sosyalist Siyonistlere karşı güvensizlik duymuşlardır. Dolayısıyla Ankara'nın bu konudaki tavrını belirleyen unsurlar Batı ilişkileri ve S.S.C.B.' den gelen tehdit algılaması olmuştur. Nitekim Türkiye Taksim Planının Araplar tarafından kabul edilmemesinden sonra 1948 'de ilan edilen İsrail devletini ilk tanıyan Müslüman ülke olmuştur. 28 Mart 1949 'da Türkiye'nin İsrail'i *de facto* tanınması kararı Arap ülkelerinde tepki uyandırmıştır. O dönemde Türk hükümeti bu kararını, "*İsrail B.M. 'ye üye olmuştur, dolayısıyla Türkiye de yeni kurulan bu devletin B.M. örgütüne everenselliği prensibi çerçevesinde tanımıştır*" şeklinde açıklamıştır. Gerçekte asıl neden Cumhuriyetin kurulmasından sonra benimsenen Batıya dönük dış politika anlayışıdır. Bu anlayış Türkiye'nin İsrail'i tanımmasını iki anlamda etkilemiştir. Öncelikle 1948 Savaşı büyük ölçüde Batının bu yeni devlete desteğini göstermiştir. Üstelik Ankara'nın en önemli müttefiki A.B.D. de Türkiye'yi tam da Truman doktrininin açıklanmasından sonra kurulan bu devleti tanımak konusunda ikna etmiştir. Ancak bütün bunların yanında diğer bir neden de Ankara'nın Arap ülkelere olan ilgisizliğidir. Birinci

Dünya savaşının anıları henüz tazedir ve daha da önemlisi Cumhuriyeti kuran seçkinler için Batılı olmak aynı zamanda geçmişten ve dolayısıyla bir anlamda Araplardan da uzaklaşmak demektir. O tarihten buyana da Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler, yaşanan bazı krizlere ve özellikle Arap ülkelerinden zaman zaman artan oranda gelen baskılara rağmen sürmüştür. Bu krizlerden ilki 1956 yılında Süveyş bunalımı zamanında yaşanmıştır. Kriz sırasında Ankara bir yandan İsrail'i kınamış, hatta o zaman henüz iki yıllık bir geçmişi olan Bağdat paktının toplantısında bu ülkeyi Orta Doğu'da barış ve düzene en büyük tehdit ilan etmiştir. Bunun yanında istişarede bulunmak üzere büyükelçisini Tel Aviv'den çekmiş, ve daha sonra da 1957 de diplomatik ilişkiler maslahatgüzar/elçi düzeyine düşürmüştür. Ancak öte yandan Ankara İsrail'i tamamen gücendirmekten de çekinmiş, Tel Aviv'e durum açıklamaya çalışmış ve Ankara'nın dostça kalacağı da iletilmiştir. Bu çelişkili gibi görünen politikanın nedeni açıktır.Süveyş krizi sırasında Türkiye, bir yandan zaten Nasır'ın başını çektiği Arap milliyetçilerinin çoktan eleştiri oklarının hedefi olmuş olan Bağdat paktını korumaya çalışmış, öte yandan da önem verdiği İsrail'i tamamen karşısına almak istememiştir.Daha da önemlisi bu kriz sırasında Türkiye'nin uyguladığı politika A.B.D.'nin politikasıyla örtüşmektedir.İkinci Dünya savaşı sonrasında Orta Doğu'da da liderliğini kesinleştirmeye çalışan Washington, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırılarını onaylamamış ve bu krizi Orta Doğu'da hegemonyasını pekiştirmek için kullanmıştır. Dolayısıyla Ankara'nın politikası Washington ile paralellik göstermektedir.

1950'li yılların ikinci yarısı Türkiye ile İsrail arasında stratejik işbirliğinin de doruk noktasına çıktığı yıllardır. Bu iki ülke, İran ile birlikte bölgede Arap olmayan ülkeler arasında Arap milliyetçiliğini ve Sovyet etkisini durdurmaya yönelik resmi olmayan bir ittifakın parçası olmuşlardır. Bu çerçevede özellikle istihbarat birimleri arasında oluşturulan işbirliği 1958 yılında daha da resmi bir yapı kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin İsrail ile ticari ilişkilerinde bir hızlanma yaşanmıştır. 18 Mart 1960 da iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşması bu gelişen ilişkilerin kurumsal çerçevesini oluşturmuştur.

Ancak, 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin Orta Doğu politikası temelde değişmemekle beraber bazı farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu değişim özellikle 1970 li yıllarda daha da belirgin bir hale gelmiştir.Yeni politikanın en önemli özelliği ise Türkiye'nin Filistin sorununda Filistinlilerin tezlerine yaklaşır bir tutum içine girmesidir.Ocak 1965'te dönemim Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Senatoda yaptığı konuşmasında bu yeni politikanın sinyallerini vermiştir.Erkin bu konuşmasında," *Arap ülkeleriyle ilişkilerin Türk dış*

politikasının en önemli yönlerinden biri olduğunu belirtmiş ve 'Arap dünyasının ortak sorunları karşısında politikamız bugüne kadar yanlış anlaşılmıştır. İleride daha sağlıklı ilişkiler için bu yanlışlığın doğrusuyla düzeltilmesini faydalı görüyoruz' demiştir. Bu yeni değişimin ilk ifadesi iyi niyet ziyaretleri şeklinde olmuştur. Örneğin, bir Türk delegasyonu Ocak 1965'te Erkin'in senato konuşmasının ardından Irak, Kuveyt, Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Bunun yanında Ankara uluslararası forumlarda Filistin Kurtuluş Örgütü'nü açıkça desteklemeye başlamıştır. Ancak, asıl 1967 Arap-İsrail savaşı Türkiye'ye bu değişen politikasını gösterme olanağı vermiştir. Türkiye'nin savaşta kuvvet kullanılarak toprak edinilmesine karşı olduğunu açıklaması ve İsrail'i kınaması Arap başkentlerinden övgü almıştır. Daha da önemlisi, Ankara bu savaşta NATO üslerinin kullanılmasına izin vermemiş ve B.M.' de Arap ülkeleriyle birlikte hareket ederek İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi için oy kullanmıştır. Ancak, yine de Ankara, İsrail'in varlığının da sorgulanamayacağını belirtmiştir.

Yeni politikası çerçevesinde Türkiye bu dönemde bölgeyle ticari ilişkilerini de gözden geçirmeye başlamıştır. 1968'de Arap Ligi Ekonomik Konseyi aldığı bir kararla Türkiye'nin dış ticaretinde İsrail'in yerini Arap ülkelerinin almasını tavsiye etmiş, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de ertesi gün bir açıklama yaparak Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirmekten memnunluk duyacağını söylemiştir. Bu çerçevede, Ankara, İsrail ile imzaladığı ticaret anlaşmasını Nisan 1969'da iptal etmiştir.

Ekim 1973'teki Arap-İsrail Savaşından sonra Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri daha da pekişmiştir. 9 Ekim 1973'de Ankara'daki Mısır ve Suriye büyükelçilikleri, Türkiye'den siyasi destek sağlamasını istemişlerdir. Ertesi gün Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada, Türkiye'nin Arap topraklarının İsrail tarafından kuvvet yoluyla işgalini tasvip etmediğini ve kalıcı barışçı bir çözümün, ancak Arap milletinin meşru isteklerinin karşılanmasına bağlı olduğunu bildirmiştir. Üstelik ABD'nin İsrail'e yardım yollamak amacıyla İncirlik Üssünü kullanmasına izin vermezken, Mısır ve Suriye uçaklarına yakıt ikmali yapmaya giden Sovyet uçaklarının hava sahasını kullanmasını engellememiştir. 1973 Savaşında Türkiye diplomatik açıdan da yine Arapları desteklemiştir. B.M. oylamasında Arap ülkeleriyle birlikte hareket etmiştir. Daha da önemlisi, o güne kadar bağımsız bir Filistin devleti kurulması fikri üzerinde fazla durmayan Ankara, 1973'ten sonra bu noktaya da politikasında yer vermiştir.

Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı politikasında 1960'ların ortasından başlayarak yaşanan bu değişimin nedenleri şöyle sıralanabilir:

Öncelikle Türkiye'nin o dönemde karşılaştığı dış politika meselelerinde, özellikle Kıbrıs sorunu etkili olmuştur. 1963'teki kriz ve daha sonra da Türkiye'nin 1974 Kıbrıs müdahalesi ile ortaya çıkan tablo Ankara'nın bu konudaki uluslar arası yalnızlığını açıkça ortaya koymuştur. Türkiye, bir taraftan başta ABD olmak üzere müttefikleri tarafından eleştirilirken, öte yandan BM oylamalarında yalnız kalmıştır. Bu çerçevede Ankara bu konuda destek arayışına girmiş ve Arap ülkelerinin de böyle bir desteği sağlayabileceğini ummuştur.

Bu yaklaşmanın önemli nedenlerinden biri de Türkiye'nin Arap ülkelerinden giderek artan ekonomik beklentileridir. Tüm petrol ithalatçısı ülkeler gibi, Türkiye de 1973–1974 petrol krizinden çok olumsuz biçimde etkilenmiştir. Aynı zamanda petrol fiyatlarının yükselmesi petrol üreten ülkelerin önemini arttırmış ve petrol ithalatçısı bir ülke olan Türkiye için, bu ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştirmek önemli bir hedef haline gelmiştir. Yaşanan mali krizden ve ödemeler dengesindeki açıktan kurtulmak isteyen Türkiye için, büyük petrol üreticisi olan bu ülkeler aynı zamanda iyi bir Pazar olmuşlardır.

Özellikle 1970'lerde uluslar arası sistemdeki değişiklikler de Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yaklaşmasını en azından kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. İki süper güç arasında yaşanan yumuşama diğer ülkelerin dış politikasında daha esnek olmalarını getirmiştir. Ankara, Kıbrıs sorunundan da çıkardığı derslerle Orta Doğu bölgesinde kendi çıkarları ile ABD çıkarlarını ayırt etmeye başlamış ve gelişen uluslar arası toplu durum de buna olanak sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de çok taraflı dış politika tartışmaları başlamıştır. Arap ülkeleri de coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, siyasi ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde böyle bir politikanın muhatabı görülmüşlerdir.

O dönemde bugünkü kadar olmasa bile, iç politikanın Türkiye'nin Orta Doğu politikasını bir ölçüde etkilediği ileri sürülebilir. 1965'te iktidara gelen Demirel hükümeti Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine özel önem vermiştir. 1971'e kadar iktidarı elinde tutan Adalet Partisi'nin en azından söylem düzeyinde bu politikaları Arap-Müslüman kardeşliği teması çerçevesine oturtulmasının bu partinin o zamanki muhafazakâr tabanına mesaj olduğu düşünülebilir. 1974'te kurulan yeni hükümetin koalisyon ortakları olan C.H.P ve M.S. P de farklı nedenlerle de olsa Arap ülkeleri ile ilişkileri arttırmak istemişlerdir. C.H.P' nin üçüncü

dünyacılığı ve M.S. P' nin İslam kardeşliği teması Türkiye-Arap ülkeleri ve Türkiye-İsrail ilişkilerini bir ölçüde de olsa etkilemiştir.

Orta Doğu'nun bu dönemde değişen yapısı da Türkiye'nin bölge ülkeleriyle yakınlaşmasını kolaylaştıran başka bir etmen olmuştur. Gerçekten de 1967 savaşından sonra bölgede radikal ülkelerin etkinliklerini kaybetmeleri ve muhafazakâr ülkelerin güçlenmeleri süreci daha önceki dönemde yaşanan 'Arap soğuk savaşını' sona erdirmiştir.

Kısacası 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye Orta Doğu bölgesine karşı politikalarında yapabildiğince 'denge' oluşturmaya çalışmıştır. Bir yandan Arap ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmeye çalışmış ve özellikle Filistin hareketini destekler bir tutuma girmiştir. Öte yandan Arap ülkelerinden gelen bütün baskılara rağmen, İsrail'le ilişkilerini de, en alt düzeyde de olsa, sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde başta Arap-İsrail uyuşmazlığı olmak üzere bir çok bakımdan kutuplaşma ve kamplaşmaların yaşandığı bu bölgede böyle bir politika zaman zaman zorluklarla karşılaşmış ve Ankara aslında iki tarafa da pek yaranamamıştır. Siyaset eksenli katılımların zorluğunun farkında olan Türkiye, bölge ile ilişkilerini daha çok ekonomik ilişkiler çerçevesinde yürütmüştür.”

Türkiye'de çok partili düzenin ilk 25 yılına toplu olarak bakıldığında birtakım süreçlerin varlığı hemen göze çarpmaktadır. Genellikle inişli çıkışlı bir yol izleyen ve çok kez birbiriyle çatışan bu süreçleri dört eksenle toplamak mümkündür; demokratikleşme, liberalleşme, askeri müdahaleler ve köktencilik. Biz ayrıca bu süreci dünya siyasetindeki ve iç siyasetteki gelişmelerin Türk dış politikasındaki akisleri çerçevesinde de incelemeyi uygun gördük.

İşte bu inişli çıkışlı süreç içerisinde Türk dış politikasında da önemli pek çok değişim gözlemliyoruz. Bizi ilgilendiren ise Orta Doğu ile ilgili olarak İsrail'dir. Çünkü bu bölgede çatışan iki ulus olan Araplar ve Yahudiler bir zamanlar Osmanlı uyruğu idi ve bu topraklar Osmanlı toprakları idi. Türkiye Cumhuriyeti de Osmanlı devletinin öz evladıdır. Dolayısıyla bu topraklara ve bu halklara kayıtsız kalması düşünülemez. Ayrıca değişen dünya siyasetiyle birlikte bu bölge ve İsrail dünya politikasında da çok önemli bir yere sahiptir.

Zamanla Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler yumuşadı ve hatta yakınlaşma doğdu. Çölün yeşermesi, bilim, kültür, sanat, ekonomi ve hatta askeri alanda başarıları için Türk kamuoyunda olumlu şeyler söylendi. Türkiye, İsrail devletini Orta Doğu'nun diğer tek demokrasisi olarak gördü.

Ancak bu dönem 1965'te Kıbrıs sorunu ile yerini yavaş yavaş İsrail ve Batı'ya karşı Arap davası yanlısı bir tutuma bıraktı. Türkiye'nin fikir değiştirmesi üzerinde etkisi olan bir başka unsur da Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaya başlamasıdır.(Johnson mektubu) Arap yanlısı politika izleme isteği belki de en sağından en soluna bütün siyasi partilerin üzerinde anlaştıkları tek konuydu.

1973 Arap-İsrail savaşında Türkiye daha büyük bir güçle 1967 garantilerini yeniledi. Yani herhangi bir Orta Doğu olayında A.B.D.'ye (dolayısıyla İsrail karşıtı bir tutum) Türk üslerini kullanmayı yasakladı. Bu tutum aynı zamanda Araplara yakınlaşmayı ifade ediyordu.

Filistin merkezli olarak Orta Doğu sorunu başlangıcından itibaren dünya siyasetindeki önemini kaybetmemiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti de siyasal ve toplumsal olarak bu soruna ilgisiz kalmamıştır. Halen bu ilgisi artarak devam etmektedir.

I. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA YAHUDİLER VE FİLİSTİN

A- Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudilerin durumu

Osmanlı imparatorluğu islami bir karakter göstermesine rağmen, içerisinde farklı dinlere mensup azınlıkları da barındırıyordu. Bu azınlıklara hiçbir zaman herhangi bir baskı politikası uygulamamış, onlara dinsel ve toplumsal özgürlüklerini vermiştir. Bunun yanında fethettiği bölgelerde yerli halka eski düzenlerini devam ettirme fırsatı vererek, yalnızca vergi yoluyla devlete bağlamıştır. Ayrıca yönetimi altındaki uluslara mensup kişilere devletin en üst kademelerine kadar yükselme fırsatı vermiştir.¹

Bu hoşgörü ve özgürlük politikası Türklerin genel devlet ve toplum politikasıdır. Zira daha öncesine gidersek, Selçukluların Anadolu'yu fethettikleri dönemlerde de Bizans'ın ağır vergi ve politik uygulamalarından bunalan yerli halk Türklerin gelişini memnuniyetle kabul ederek pek fazla direniş göstermemiştir. Uygulanan bu hoşgörülü politika azınlıkları fazlasıyla memnun² ettiğinden devlete karşı azınlıkların ayaklanmasına neden olmamıştır.³ Fransız devriminin etkilerine kadar bu durum böylece sürüp gitmiştir. Osmanlı Devleti'nde gerileme sürecinin başlaması ve Avrupa'da Katolik olmayan halka karşı devam eden dini baskıların 1690 yılında Avusturya- Habsburg İmparatoru I. Leopold tarafından kaldırılmasıyla Osmanlı'nın bu politikası cazibesini kaybedecektir. Bu tarihlerden sonra İmparatorluk tebaası yavaş yavaş milli devletler kurmaya doğru yönelmiştir. Ayrılma çabalarının özellikle Hıristiyan ve Ermenilerde yoğun olduğu görülmektedir. Yahudi toplumu ancak 19. yüzyılın ortalarından sonra bu çabalara girmişlerdir. Bunu yaparken de hiçbir zaman Türklerle çatışma halinde olmamışlardır.

Yahudi ve Türk toplumları her alanda olduğu gibi kültür alanında da ve ortak paylaşım göstermişlerdir. Örneğin, müzik ezgileri bile birbirini etkilemiştir; Doğu Avrupa'dan Amerika ve İsrail'e göç eden Yahudilerin müziğine Klezmer denilmektedir. İsrailli sanatçı Yinon Muallem,

¹Geniş bilgi için bkz. Frank S. Bailey, *British Policy and the Turkish Reform Movement*, Cambridge, 1942; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford, 1968; Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.I-II, İstanbul, 1982 A. H Lybyer,., *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi*, İstanbul, 1987

² H.A.R. Gibb-H.Bowen, *Islamic Society and The West*, London. 1969, C.II,S.208

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978.s.146; Ahmet Ö. Evin, "1600-1700 Arası Batılıların Türkiye'yi Görüşlerinde Olan Değişim", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/Tartışmalar, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 169-190

Klezmer müziğinde “ritimlerin makamlarının Türk müziğine yakın olduğunu, Hicaz ve Nikraz makamları kullanıldığını” belirtmektedir. Osmanlı devleti döneminde Balkanları da içerisine alan geniş bir bölgeyi etkileyen Türk müziğinin kültür havzasından Yahudilerin de etkilenmeleri tabii bir süreçtir. Türk müziğinin etkili olduğu Doğu Avrupa ve Balkanlar’da yaşayan ve daha sonra buradan göç etmiş olan Yahudiler de Türk müziğinden etkilenmişlerdir.⁴

Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u aldıktan sonra, dini cemaatlere kendi yapılarını koruyarak, yasal dokunulmazlık verdi. Osmanlı kentlerinde Yahudiler, Sinagoglar (Havra) çevresinde kümelenen mahallelerde yaşıyorlardı.⁵ Bu mahallelerin çoğunun da Yahudi adları taşıdıklarını belirtmekle Osmanlı’nın hoşgörüsüne örnek olarak vermek gerekir. Rum Ortodoks cemaati İstanbul Patriğinin, Yahudiler ise, İstanbul Hahamının otoritesine bağlıydılar. Ancak, İmparatorluktaki Hahamlar kısmi bağımsızlığa sahip olmalarına karşın, İstanbul Hahamı padişaha karşı sorumluydu.⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda XV. yüzyılda iki tip Yahudi halk görülüyordu; Birincisi, Osmanlıların işgal ettiği topraklarda kendilerinden önce o bölgeye yerleşmiş Yahudi halk ki, bunlardan ilki eski Bizans’ın Yahudileriydi.⁷ Diğeri ise İspanya’dan kovulan Yahudilerdir. Osmanlı İmparatorluğu’na yoğun olarak Yahudilerin gelmesi 1492 yılına rastlamaktadır. 1492 yılında İspanya’dan kovulan Yahudileri II. Beyazıt ülkeye kabul etmiştir. Sultan Beyazıt ülkedeki idarecilere Yahudilerin ülkeye girmelerine zorluk çıkartmamaları emrini vermiştir.⁸

Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu’na gelirken, Avrupa teknik ve bilgisini de imparatorluğa getirmişlerdir. Bu bağlamda imparatorlukta bu kesimin ekonomik gücünden ve teknik bilgisinden yararlanma yoluna gidildi. Örneğin, İstanbul’da basılan ilk kitap İbranice’dir. Bu, 1560 yılında basılan Sefer Tolaat Yaakov (Günlük Duaların Kabalaistik Yorumları) adlı kitaptır. Ancak Yahudiler hangi şartla olursa olsun Yahudi matbaalarında Türkçe ve Arapça kitap basılmayacaktı. Yalnız Avrupa dilleri ve İbranice basılacaktı.⁹ Yahudiler, Avrupa’dan tıbbi bilgi de getirdiler.¹⁰ Ayrıca Yahudiler saray hizmetlerinde de görev almışlardır. Bunlardan

⁴ Ali Arslan, *Avrupa’dan Türkiye’ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul, 2006, s.182

⁵ Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, İstanbul, 1995, s.48

⁶ Stanford J. Shaw, *A Shorth History of Modern Turkey*, s.3

⁷ Nicoara Beldiceanu. ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’nun örgütü (XIV-XV. Yüzyıllar), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Editör: Robert Mantran, İstanbul, Ekim 1992, s.166

⁸ Mehmet Ali Kılıçbay, *Cumhuriyet ya da Birey olmak*, Ankara, nisan 1994, ss.183-184

⁹ Murat Bardakçı, ‘‘ Buzdolabı, Vankulu sözlüğü ve Basın yayın’’, Hürriyet Pazar Dergisi Show, 21 Mayıs 1995, s.114, s112

¹⁰ Lewis, B., *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford, 1968, s.43-53; Kılıçbay, a.g.e. , C.I , S.404

bazıları padişahın doktorluğunu da yapmıştır. III. Sultan Murad (1575–1595) zamanında 41 tane Yahudi doktor sarayda görev yapmaktaydı. İspanya'nın Kitab-ı Mukaddes'teki adı olan Seferad'dan ötürü Seferadim veya Seferdim denilen bu Yahudiler, Osmanlıların ihtiyaç duyduğu tıbbi ve teknik bilgileri, ticari ve diplomatik uzmanlıkları getirdikleri için özel bir kayırma ile karşılanmışlardır. Genelde Osmanlı ülkesindeki Yahudilerin devletle bir sorunları olmamıştır.¹¹ Yahudiler görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet etmişlerdir.

Yahudiler Osmanlı ülkesine geldikten sonra, yavaş yavaş ticari hayata atılmışlardır.¹⁵ 15. yüzyıldan başlayarak, 18. yüzyıla kadar sürecek olan Yahudi ekonomik üstünlüğü özellikle İstanbul, Selanik, Suriye ve Kahire'de hissedilecektir. Böylece İmparatorluğun gelecekteki ticaret burjuvazisini oluşturdular.¹² Osmanlı ülkesi Yahudiler için adeta fırsatlar ülkesi idi. Aynı durum Osmanlı devleti için de geçerli idi. Zira Yahudiler, ticaret ve endüstri sektörlerindeki kazançlarından hazineye aktardıkları yepyeni vergilerle, Osmanlı yönetimi için tükenmez bir hazine kaynağı idiler.¹³

Ancak İmparatorluk zayıflamaya başlayınca, özellikle 18. yüzyılda, Avrupalı devletlerin Osmanlıların işlerine karışmasıyla, yavaş yavaş Yahudilerin konumu da değişmeye başlamıştır.

Yahudiler, Osmanlı siyasal sistemine de tam entegre olmuşlardır. 1839 yılında Tanzimat fermanı okunup, ilan edilince, İstanbul Hahambaşı Moşe Fresko, Türkçe öğrenmek gerektiğini söylemiştir. Bu örnekler çoğaltılabilir; 1867 de Yahudiler “Şarkiye” adlı Yahudi harfleri kullanarak Türkçe anlatımlı bir gazete çıkarmışlardır.¹⁴ 1893 te Padişaha bir dilekçe veren Yahudi cemaati liderlerinden Moşe Levi, Yahudilerin de Müslümanlar gibi askerlik yapmak istediklerini bildirdi.¹⁵

1850'lerden sonra Fransız devriminin de etkisiyle, ancak asıl olarak Avrupa devletlerinin özel çabalarıyla, uluslar arası politikanın içine çekilmişlerdir. Avrupalılar her zaman yaptıkları gibi bu azınlığı da kendileri için kullanmak istemişlerdir. Bu politika Kutsal yerler meselesi ortaya atılarak başlatılmıştır.

Kudüs ve civarı üç büyük dinin kutsal saydığı yerlerdir. Osmanlı İmparatorluğu zayıflamaya başlayınca büyük devletler, Osmanlı tebaası olan Gayri Müslimler üzerindeki

¹¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, Ankara, 1979, C.III, s.152

¹² Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*, İstanbul. Ocak 1977, C.I SS.406-407

¹³ Siren Bora, *a.g.e.*, s.125

¹⁴ Avram Galanti, *Türk Harsı ve Türk Yahudisi*, Tarihi, Siyasi, İçtimai Tetkik, İstanbul, 1953, s.7

¹⁵ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul, 1947, ss. 20 - 21

etkilerini artırmak istediler. Filistin’de çeşitli cemaatleri birbirine düşürerek, kullandılar. Bu çekişmeleri Osmanlı devletine bir baskı unsuru olarak kullandılar.

Fransız devrimiyle, Avrupa’da başlayan milliyetçilik hareketlerinden en olumsuz etkilenen Yahudiler olmuştur. Milliyetçilik akımları diğer ülkelerde azınlık halinde yaşayan Yahudileri olumsuz etkilemiş ve bu ülkelerde anti-semitik akımların doğmasına neden olmuştur. Yahudiler genelde buldukları ülkelerde ticaretle uğraştıkları için mali bakımdan güçlü konumda bulunuyorlardı. Bu da diğerlerinin olumsuz tepkilerini çekmeye neden oluyordu.

1881’de Rus Çarı II. Alexandr’ın öldürülmesi, Yahudilere karşı anti-semitik hareketin başlamasına neden oldu. Rusya, bu olaydan Yahudileri sorumlu tutarak onları cezalandırdı. Rus Yahudileri göç etmek zorunda kaldılar. Rusya’da Yahudilere karşı başlatılan anti-semitik hareket,¹⁶ Bazı Musevi aydınları kendi sorunlarına çözüm aramaya itmiştir. Bu aydınlardan en önemlisi kuşkusuz Theodor Herzl (1860–1904) adlı kişidir.¹⁷ Herzl, Yahudileri politik bir organizasyon hareketine sokan en etkili kişi olarak ortaya çıkmıştır. Herzl, 1896 senesinde yayınladığı ‘‘Der Judenstaat’’ adlı eserinde bir Yahudi vatanı tesis etme fikrini ayrıntılarıyla ortaya koymuştur. T.Herzl, yazdığı kitapta Yahudi sorunun toplumsal ya da dinsel değil, ulusal bir sorun olduğu ve ancak dünyanın uygar devletlerinin bir araya gelerek tartışıp karara bağlayacağı bir uluslar arası siyasi sorun durumuna getirilerek çözülebileceğini savundu. Avrupa’daki baskılar da Yahudi hareketini hızlandırdı. Siyonizm’e politik nitelik kazandıran gazetecidir. 1897’de Basel’de dünya Siyonist kongresini topladı. Burada Siyonizm’in Yahudi halkı için İsrail topraklarında açık güvenceleri olan bir yurt yaratmayı amaçladığını açıkladı.

Herzl’i etkileyen olayların başında Fransa’daki Dreyfus davası gelmektedir. 1894’de Dreyfus hadisesi olduğu zaman Herzl, Viyana’daki bir gazetenin Paris muhabiri olarak duruşmayı izledi. Buradaki anti-semitik yaklaşım Herzl’i Yahudi sorunuyla ilgilenmeye itmiştir. Fransız ordusunda görev yapan Dreyfus, Fransız ordusunun sırlarını Almanlara satmakla suçlanmıştı. Bu olayda Yahudi düşmanı bir tutum benimseyen Fransız kamuoyu yetersiz kayıtlara rağmen Dreyfus’a verilen cezayı olumlu karşılamıştı. Ancak daha sonra suçsuz olduğu anlaşıldı. Bu olay Herzl’i derinden etkilemiş ve Herzl Yahudi hareketinin öncüsü olmuştur.

¹⁶ James William Parkers, *A History of Palestine from 135 to Modern Times*, London, 1949,s.267

¹⁷ Theodor Herzl (1860-1904) Macar Yahudisidir. George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press,1953, s.260

Herzl'e göre Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulabilmesi için her şeyden önce dünyadaki bütün Yahudilerin teşkilatlanması gerekiyordu.¹⁸

29 Ağustos 1897'de Basel'de ilk Siyonist kongreyi toplamayı başardı. Bu kongrede dünya Siyonist teşkilatı kuruldu ve başkanlığına Herzl getirildi. Filistin toprakları teşkilatlı Siyonizm'in ilk hedefi ilan edilmekle beraber, bu topraklar Osmanlı devletine aitti. Herzl, Osmanlılardan Filistin'de Yahudiler için bazı imtiyazlar elde edeceğine inanıyordu.¹⁹ Kendisini bu düşünceye sevk eden faktörlerden birisi de Osmanlı devletinin durumuydu. Osmanlılar Ruslar karşısında (1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi) hezimete uğramıştı. Bu durum Osmanlıların Avrupa'nın Hasta Adamı konumunda olduğunu perçinlemişti. Kaybedilen topraklarda yeni milli devletler kuruluyordu. Bu devletlerden biri de İsrail olabilirdi. Ayrıca imparatorluk iktisadi bakımdan da iflas etmişti.²⁰

Bütün bu faktörler Herzl'i aşırı iyimserliğe sevk etmişti. Bu sırada 1891–92 yıllarında Rusya'da yeniden Yahudi aleyhtarlığı şiddetlenince Yahudiler tekrar göç etmek zorunda kaldılar. Bunlardan bazıları İstanbul, Selanik ve İzmir'e geldiler.

Herzl, İstanbul'a ilk kez 1896 Haziranda geldi.²¹ Padişahla görüşmek için aracılılarıyla temas kurmaya çalıştı²² ve aracılar, padişaha, Filistin'e karşılık 20 milyon sterlin vaat ettiğini söyledi. Herzl İstanbul'a ilk gelişinde padişahla görüşemedi. Ancak ümidini kaybetmedi. Herzl'den önce Lawrence Oliphant adlı bir Yahudi de II. Abdülhamit'le görüşmüştür. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra İstanbul'a gelen Oliphant, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini teklif etti. Ancak, II. Abdülhamit bu teklifi de reddetmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun mali zorluklar içinde olduğunu gören Herzl, II. Abdülhamit'i ikna edebilmek için ikinci bir yol olarak, Osmanlı İmparatorluğuna maddi hizmetlerde bulunmayı önerdi. 1 Mayıs 1901'de padişahla görüştü. Herzl, bu görüşmede Yahudilerin Filistin'de yerleştirilmeleri kabul edilirse, onların da bilgi, beceri ve yeteneklerini padişahın hizmetine sunacakları ve ülkenin gelişmesine yardım edeceklerini söyledi. Padişah bu öneriyi de reddetti. Ancak, II. Abdülhamit Musevilerin ülkeye gelmesine karşı değildi. Bunlar Osmanlı Tabiiyetine

¹⁸ Dreyfus hadisesi için bkz. Louis L.Snyder, *The Dreyfus Case, A Documentary History*, New Jersey.1973, s.19

¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Bayram Kodaman – Nedim İpek, ‘‘Yahudilerin Filistin'e yerleşmesiyle ilgili olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Lahiya’’ Belleten, Ağustos 1993, C.CLVII, S.219, S. 568

²⁰ Asaf Hüseyin, *Orta Doğu'da devlet ve terör*.İstanbul, 1990, s.162

²¹ Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, İst., 1991, s.55

²² Herzl, Eğer Osmanlı sultanına borç para verilirse padişahla işbirliği yapılabilir, görüşündeydi. Frank H. Epp, *Whoose Land Is Palestine*, Michigan. 1970, s.118

geçeceklerdi ve Filistin dışında bir bölgede yerleşebileceklerdi. Bir bakıma II. Abdülhamit Yahudilerle mali konularda işbirliğine gitmek istiyordu.²³ Görüldüğü gibi Herzl çok azimliydi.

Herzl 1904 te öldüğünde arkasında Filistin’de bir Yahudi devleti kurma fikrini miras olarak bıraktı. Filistin’de bir Yahudi devleti kurma fikri Yahudilerin yeni başkanı Wolffshn tarafından devam ettirildi. Wolffshn 1907 Ekiminde İstanbul’a geldi. Filistin’e 40 bin Yahudi ailesi yerleştirilmesini önerdi. Bunun karşılığında 2 milyon sterlin teklif ettiyse de kabul edilmedi.²⁴ Osmanlı devleti bu talebi geri çevirdi ama Siyonistlere İstanbul’da banka açma izni verdi.

II. Abdülhamit’ten sonra ülke yönetiminde söz sahibi olan ittihatçıların başa gelmesi, Musevilere yeni bir umut vermiştir. Selanik yoğun bir Musevi cemaatine sahipti.²⁵ Musevilerin Selanik’te basınla arası çok iyiydi. Yahudilerin İttihatçılarla yakın ilişkileri vardı. Bunun nedeni, Selanik’te büyük bir Yahudi nüfusunun olmasıydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti de Selanik’te güçlü idi. Osmanlı Yahudileri 1908 öncesinde ve sonrasında İttihatçı hareket içinde önemli bir rol oynadılar, ama bunu kendi çıkarları için kullanmadılar. Basına parasal destek sağlıyorlardı. Selanik Hahambaşısı Yakub Meir, yöresel Yahudi gazetelerinden olan L’epoca’nın yazı işleri müdürü Saad Levi ve Selanik Belediye Başkanı Josef Naor kısa bir süre içinde kendilerini Siyonizm’e adadılar.²⁶

İttihat ve Terakki liderleri Ahmet Rıza, Enver, Talat ve Nazım Beyler ülkeye Musevi göçünün yararlı olacağına inanıyorlardı.²⁷ Ekonomik açıdan ülkeye yararlı olacağı düşüncesindeydiler. Bu yönde de adımlar atmaya hazırdılar. Bu durumda Yahudilerin Filistin’de toprak almasını yasaklayan ‘Kırmızı Tezkere’ usulünü kaldırarak, Siyonistlerin toprak almaları serbest bırakıldı.

Yahudi asıllı Osmanlı siyaset adamı Emanuel Karasu, Selanik’te avukatlık yaparken İttihat Terakki Partisine girdi. İttihat ve Terakki’nin önde gelenlerinden Nesim Russo ve Nesim Mazliyah’ı ikna ederek Siyonistlerin ilk Osmanlı şubesini açtı. Bu üç kişi daha sonra Meclis-i

²³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kemal Öke, *a.g.e.* , ss.58-60

²⁴ Öke *a.g.e.*, s.65

²⁵ 28- M Kemal Öke. “ *Osmanlı İmparatorluğu’nda Parlamentarizm uygulamasında azınlıkların etkisi 1908-1918*” , Türkiye’de demokrasi hareketleri konferansı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, C.4 S.1 , 6-8 Kasım 1985. s.125

²⁶ Neville J. Mandel. “*Ottoman Policy and Restractions on Jevish Settlement in Palestine: 1881-1908. Part: 1*”, MES. Vol.10, October 1974, No.3 s.314

²⁷ M. Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda...* , s.130

Mebusan'da da yer alarak faaliyetlerine devam ettiler.²⁸Bu üçlü, Yahudi sempatizanı bir topluluk oluşturarak, Filistin'de bir özerk Yahudi devleti kurmak istiyordu. Nesim Mazliyah, İttihatçıların mason olduğu ve Yahudilerle yakın işbirliğine gitmelerini abartılı bir şekilde yazdığı makalede ortaya koymuştur. İttihat Terakki'nin free-masonluk ve Yahudilikle iç içe olduğunu ileri sürüyor ve II. Meşrutiyeti Yahudi komplosu olarak tanımlıyordu.²⁹

Ancak, 1908 İhtilalinin romantik havası çabucak dağıldı. Hürriyetin ilanı milliyetçilik akımlarını hızlandırmaya başladı. Bu, İttihat ve Terakkinin liderlerini kuşkuya sevk etti. Bu durumda da İttihat ve Terakki liderleri 'Türkçülüğe' sarıldı. Daha sonra da Siyonistlerin faaliyetlerinden kuşku duyan İttihat ve Terakki liderleri Siyonistlerin toprak almalarını yasakladı.³⁰ Bununla beraber İttihatçılar genelde Musevilerin sağlayacağı ekonomik etkinliklerden yararlanacağını düşünüyorlardı. Buna karşılık büyük güçler de Osmanlı ülkesinde yaşayan Musevilerden yararlanmayı düşünüyorlardı. Bunların başında da İngiltere geliyordu. İngilizler, Siyonistleri Almanya ve Osmanlı Devletine karşı kullanabilirlerdi. Almanya'nın Filistin'de üstün konuma gelmesini İngiltere istemiyordu.³¹

1869'da Süveyş kanalının açılması Orta Doğu'yu tekrar dünya politikasında ön sıraya yerleştirdi. Bu, özellikle İngiltere açısından önemliydi. Çünkü Hindistan'a giden yoldaki temel taşlardan biriydi. Bu bölgenin önemini arttıran diğer bir etken de zengin doğal kaynaklara sahip olmasıydı. Bu ise özellikle petroldü.³²

1908'den sonra Yahudiler Osmanlı Hükümetinden Filistin'e yerleşme izni koparmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar.³³ İttihatçılar Yahudilerden başka türlü yararlanmayı düşünerek Yahudileri Mezopotamya'ya yerleştirme projesini gündeme getirdiler. Bu planın altında yatan temel düşünce buranın ekonomik kalkınmasını Yahudiler tarafından gerçekleştirmek istemesiydi. O dönemde henüz Yahudilerde milliyetçilik akımı daha olgunlaşmamıştı.³⁴ İttihatçılara göre,

²⁸ M Kemal Öke. " Osmanlı İmparatorluğu'nda Parlamentarizm uygulamasında azınlıkların etkisi 1908-1918", Türkiye'de demokrasi hareketleri konferansı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, C.4 S.1 , 6-8 Kasım 1985. s.125

²⁹ Elie Kedourie, 'Young Turks, Freemasons and Jews', MES, Vol.7, 1970, no.1, s.93

³⁰ M. Kemal Öke, a.g.e. , s. 136

³¹ Jon Kiche, *The Second Arap Awakening*, Great Britian, 1970, s.30

³² Petrol konusunun ortaya çıkışı ve Orta Doğu'da büyük devletler tarafından girilen acımasız mücadeleler için bkz. Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, İstanbul, 1969, s. 60-85

³³ M. Kemal Öke. a.g.e. , ss. 137-139

³⁴.Humphery Waltz, " Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen görüngüler ve algılamalar ", Siyonizm ve Irkçılık, Ankara, 1985, s.21

Yahudiler çok farklı ırklardan meydana gelen topluluktur. Çok farklı ve kültürlü Yahudileri bir araya getiren Siyonizm'dir.

1908 döneminde ittihatçılar imparatorluğu Avrupa denetiminden kurtarmayı amaçlıyorlardı. Bunun için de ekonomik alanda başarı göstermeleri gerekiyordu. Bunu gerçekleştirmek için de milli ekonomi ve milli burjuvazi yaratmak amacındaydılar.³⁵

Osmanlı ekonomisinin Avrupa'nın egemenliğine girmesinde Yahudilerin hiçbir çıkarları olmadığı gibi İmparatorluğun bir yarı sömürgeye dönüşmesinin sonuçlarından da zarar gördüler. Rumlarla Ermeniler yabancı devlet himayesine girerken Yahudiler yabancı devletlerin himayesini elde edemediler. Osmanlı ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olarak kaldılar. Bu nedenle Yahudiler genelde ittihatçıları destekliyorlardı.³⁶

İttihatçılar ekonomik alanda Hristiyanların üstünlüklerine son vermek istiyordu. İttihatçıların yerli burjuvazi yaratma isteği içinde Yahudiler önemli bir unsurdu. İttihatçıların milli bir ekonomi yaratma politikasının teorisyenlerinden birisi de 1912'de İstanbul'a yerleşmiş bir Selanik Yahudisi olan Moiz Cohen idi. Tekin Alp ismi ile ekonomi alanında yazılar yazdı.³⁷

İttihatçılar teknik olarak, genelde iktisadi konularda zayıflardı. İttihatçılar ülkenin ekonomik kalkınmasını şiddetle istiyorlardı. Orduda yapacakları reformlar için paraya ihtiyaçları vardı. İttihatçılarda bir anlamda Musevilerle işbirliği yaparak ekonomik açmazdan kurtulmayı düşünüyorlardı. Osmanlılarda müteşebbis Türkler çok azdı. Burjuvazinin devlet üzerindeki etkisi yok denecek kadar azdı. İmparatorlukta müteşebbis sınıfı oluşturan gayri Müslimler ise devlet zayıflamaya başlayınca, kapitülasyonlardan yararlanmak için büyük devletlerin araçları haline geldi. Ermeni ve Rumlar, Fransız ve İngiliz şirketleri adına üreticilerle mukavele imzalıyorlardı. Bu etnik işbölümünü yıkmayı amaçlayan ittihat terakki döneminde bazen ekonomik boykotlar, bazen de sınır dışı etme gibi dolaysız yollarla Rumlara karşı gerçekleştirildi. Çoğu da yabancı devletlerin vatandaşlığına geçtiler. Bunların büyük kısmını Rum ve Ermeniler oluşturuyordu.³⁸

Osmanlı Yahudileri ise geleneksel yapının bir parçası olarak kaldılar. Yahudiler, Ermeni ve Rumlarla rekabet halinde idiler. Ancak bunlar yabancı devletlerin himayesinde olmadıkları

³⁵ Feroz Ahmet. *a.g.e.*, s.41: Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul. 1989, s.57

³⁶ Bu konuda Bkz. Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizm'e*, İstanbul, 1986 s.40; Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*, Ankara, 1982, 32

³⁷ Tekin Alp, Türk Yurdu dergisinde ekonomi alanında yazılar yazdı. Alp'in ekonomik görüşleri için bkz. Jacob M. Landau, Tekin Alp, *Turkish Patriot 1883-1961*, Belçika, 1984, ss.33-39

³⁸ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi içinde Türkiye (1923-1969)*, Ankara, 1982, ss36-37

için Rum ve Ermenilere ciddi bir rakip olamıyorlardı. Avrupa'nın üstün durumda olmasından Yahudilerle Türkler zarar görüyorlardı.³⁹

Meşrutiyetin başlamasıyla İttihatçılar ve Museviler arasında bir balayı dönemi başlamıştır.1908 rejimi ülkede yeni bir hava estirdi. Bütün dini cemaatler bunu birlikte kutladılar. Kudüs'te Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler kardeşçe bir araya gelerek bir alay meydana getirmişlerdi. İçlerinde hürriyet amblemlerini taşıyan bayraklar vardı. Bütün cemaatler kendilerini hür Osmanlı Devleti'nin yurttaşları sayıyorlardı.⁴⁰ Meşrutiyet yönetimini Yahudiler aktif olarak desteklediler. Meşrutiyet hareketiyle ve özellikle de İttihat ve Terakki Cemiyetiyle kendisini özdeşleştirenler yalnızca Yahudiler oldu.⁴¹

Yahudiler siyasi bakımdan da Türklere Muhtaçtı. Osmanlı Toprakları Bulgarlara veya Yunanlılara geçtiği takdirde bu topraklarda yaşayan Yahudilerin konumunun tehlikeye düşeceği korkusunu duyuyorlardı. Yahudiler, Bulgarlar ve Yunanlılardan farklı olarak, Osmanlı kurulu siyasal düzeninin (özde demokratikleşme istemekle birlikte) kapsam ve biçimde olduğu gibi sürmesini yeğlemişler ve sonraki olayların korkularını doğruladığı üzere, Bulgarların ve Yunanlıların kendilerine karşı daha beter bir Yahudi düşmanlığıyla davranacaklarından çekinmişlerdir.⁴² Bu durum bütün Yahudilerin Osmanlılar safında durmasına neden oluyordu. Tarihi akış içinde Yahudiler Hıristiyan milletlerden hep zulüm görmüştü. Osmanlılar ise Yahudilere adaletli davranmıştı.

Yahudiler Osmanlı devletinde önemli görevlerde bulundular.⁴³ Balkan Savaşları sırasında Yahudilerle Müslümanlar birlikte zulüm gördüler. Balkanlar'dan Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldılar. Osmanlı devleti zor durumda iken Güney Afrika'da yaşayan Yahudiler, Osmanlı ordusu için para toplayan yerel Hint Müslümanlarıyla işbirliği yaptılar. Anadolu'ya bir Yunan çıkarması tehdidinin bulunduğu 1913 baharında ittihatçı hükümet yalnızca köylüleri değil bölgedeki Yahudileri de silahlandırdı.

³⁹ Faroz Ahmet, *a.g.e.* ,s. 40

⁴⁰ Feroz Ahmet. *a.g.e.* , s.113; T.Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1988, C.I, s.559

⁴¹ Feroz Ahmet, *a.g.e.* , s.116; Paul Dumont, "20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayımlanmış Kaynaklar", Toplum ve Bilim, Güz 1977, İstanbul , s.41

⁴² Mete Tuncay, "Osmanlı Yönetiminin Son Yıllarında (1909-1912) Selanik'te Yahudi Sosyalizm'i ". Toplum ve Bilim, Güz 1977, s. 131; A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s.25

⁴³ Yahudiler hiçbir zaman nazırlık yapmadılar. Buna karşılık ittihatçılar Yahudileri kilit noktalara bürokrat olarak atamışlardı. Örneğin, Samuel Israel, İstanbul polisinin siyasi şube müdürüydü. Bkz. F. Ahmad. *a.g.e.* , s. 172;

Orta Doğu bölgesinde yaşayan Yahudiler için durum biraz farklı olarak gelişti. 1914 yılına kadar Osmanlı yanlısı olan Yahudi cemaati, İngilizlerin Basra'yı işgal etmesinden sonra İngiltere'ye yaklaştı. İngilizlerle yakın ilişkiye girdi. Bu da savaş koşullarında normal idi.

Türkler ile Yahudiler arasındaki ilişkilerde genellikle imparatorluğun sonuna kadar karşılıklı güven duygusu egemen oldu ve bu güven Türkiye Cumhuriyeti'ne de miras kaldı.

B- Osmanlı İmparatorluğu Yönetiminde Filistin

Filistin, Asya ve Afrika arasında önemli bir geçiş merkezidir. Tarihte çeşitli istilalara uğramıştır. İsrail oğullarının gelişinden kısa bir süre önce, İ.Ö. 12. yüzyılda Filistin'in Güney kıyılarına yerleşen Ege kökenli halklardan biridir. Filistin'e ilk gelenler "Kenan" Kavmidir ve Kenanlılar ülkelerini "Kenan" diye adlandırdılar. Filistin kelimesini Yunanlılar kullandı ve anlamı da Filistinlilerin ülkesi demektir.⁴⁴

Filistin Osmanlı topraklarına Yavuz Sultan Selim (1512–1520) tarafından 1517'de katıldı.⁴⁵ Bu tarihten sonra 400 yıl süren Osmanlı egemenliği başladı. Osmanlıların egemen olduğu bu dönemde Hristiyanlık, Müslümanlık ve Musevilik barış içinde yan yana yaşamıştır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla birlikte, o dönemde yeni coğrafi keşifler Orta Doğu'nun önemini giderek azalttı. Yeni bulunan yerlerin fethi Avrupa devletleri arasında yeni bir sömürgecilik rekabeti başlattı.

Napolyon'un 1798'de Mısır'a çıkmasıyla, Osmanlı devleti ve Orta Doğu tekrar dünya politikasında önem kazanmaya başladı. Napolyon'un Mısır seferindeki amacı İngiltere'nin Hindistan'a giden yolunu tehdit etmektir. Napolyon'un Mısır seferinden sonra Avrupa devletleri, politik, ekonomik kültürel ve eğitim faaliyetlerini Orta Doğu'da genişletti.⁴⁶ Bu nedenle İngiltere'nin Orta Doğu ile ilgilenmeye başlamasıyla birlikte, bu bölge Avrupa'nın politik ilgi merkezi haline geldi. Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmesiyle birlikte Doğu Akdeniz'de başlayan İngiliz-Fransız çekişmesi Suriye üzerine atlamıştır.⁴⁷

Bu tarihten sonra Osmanlı devleti bir yandan çöküş sürecine girerken diğer yandan da Osmanlı devleti Avrupalı devletler nezdinde tekrar önem kazandı. Yeni dönemde Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı devletinin içişlerine daha fazla müdahale etmeye başladılar.

⁴⁴ R. Halloum (Abu Firas), *Palestine Through Documents*, İstanbul. 1988, s.19

⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi*, Ankara. 1975, C.II. ss. 286-287

⁴⁶ William Yale, *The Near East A Modern History*, The University of Michigan press. s.152

⁴⁷ Haluk Ülman. "1840 - 1845 arasında Suriye ve Lübnan'ın durumu ve milletler arası politika".SBFD, Eylül – Aralık 1963. C.XVII, No: 3 – 4, s. 245

Osmanlı devleti artık Avrupa'nın "Hasta Adamı'ydı" Bu durumdan Avrupalı devletler, başta Rusya olmak üzere faydalanmak istiyorlardı. Rusya'nın öncülüğünü yaptığı "Şark Meselesi" yürürlüğe kondu.⁴⁸

Bu arada Osmanlı devleti dış sorunların yanı sıra Mehmet Ali Paşa sorunuyla da karşı karşıya kalmıştı. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa (1805 – 1849), Napolyon'un Mısır'a çıkmasından şu dersi almıştı; buna göre, Mısır kendi ayakları üzerinde kalmak istiyorsa iyi bir ordu ve donanmaya sahip olmalıydı. Mehmet Ali Paşa bunu gerçekleştirmek için Fransız uzmanlardan yararlanarak Mısır'da önemli forumlar yaptı. Mısır ordusunu re organize etti ve Batı tarzında okullar açtı.⁴⁹

Mehmet Ali Paşanın güçlenmesi padişahla arasının açılmasına neden oldu.⁵⁰ Bunun sonrasında Osmanlı devletiyle girdiği savaşta Osmanlı ordusuna iki kez üstünlük sağladı. On beş bin kişilik Rus askeri 5 Nisan 1829'te Osmanlı'nın güvenliğini sağlamak için İstanbul'a geldi. ⁵¹ Kendi valisiyle başa çıkamayan II. Mahmut, Rusya'dan yardım istedi ve sonuçta bu yardımı boğazlarda Rus askeri bulunmasına karşılık sağladı. Rusya, Hünkâr iskelesi antlaşmasıyla Osmanlı devletinde önemli avantajlar elde etti.⁵²

Avrupa devletleri bunun üzerine Osmanlı devletinin üzerindeki baskıları daha da arttırdı. Bunların başında Fransa geliyordu. Fransa'nın Orta Doğu'da önemli ticari faaliyetleri vardı. Bunu sağlama almak için, 1740 kapitülasyonuna⁵³ göre, Fransa, Kudüs yakınlarında bulunan Hıristiyanların kutsal saydıkları yerlerin Katolik rahiplerce korunması gerektiğini vurgulayarak, bu yerlerin diğer Hıristiyan mezheplerine açılmış olduğu gerekçesiyle 1850'de Osmanlı devletine protesto notası verdi.⁵⁴

Fransa'nın yanında Osmanlı devletindeki Hıristiyan azınlıklar üzerindeki etkisini arttırmak isteyen bir başka devlet de Rusya idi. Rusya da Osmanlı devletinde yaşayan Ortodoks

⁴⁸ Şark meselesinin ortaya çıkışı ve sonuçlanması için bkz. Bayram Kodaman, "Şark meselesi ve Tarihi Gelişimi". Tarihi gelişmeler içinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu. Ankara. 1992. s. 60 - 61

⁴⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*, İstanbul.1987, s.43

⁵⁰ Yunan isyanı 1827 yılında Mehmet Ali Paşa büyük yararlılıklar göstermişti. Ancak bu yardımlarına karşılık Mehmet Ali Paşa, II. Mahmut 'tan Suriye valiliğini istedi.II. Mahmut bunu reddederek Girit'i teklif etti. Osmanlı Rus savaşında (1829) ise asker göndermeyince padişahla arası açıldı. İlber Ortaylı, *a.g.e.* , s.44

⁵¹ Ali Kemal Meram, *Türk – Rus İlişkileri Tarihi*, Ankara, 1970, C.V. , S.135

⁵² Hünkâr iskelesi anlaşması için bkz. Nihat Erim, *Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara, 1953, ss. 297 -299

⁵³ 1740 Kapitülasyonu ile kapitülasyonlar devamlı hale geldi. Fransa'ya verilen son kapitülasyon budur. N.Erim, *Devletler Hukuku...* ss. 97-114

⁵⁴ Fransa bölgede Katoliklerin haklarının korunmasını bu yerlerde Latin hukukunun tanınmasını istiyordu. Osmanlı Devleti, Fransa'nın isteklerini bir ölçüde kabul etti. Daha fazla bilgi için bkz. Celal Karasapan. *Filistin ve Şark Ül – Ürdün*, İstanbul. 1942, C.I , S.117

Hıristiyanlığına aktif olarak soyunmuştu. Böylece Orta Doğuda Fransız – Rus çatışması yoğunlaştı.⁵⁵

Fransa Orta Doğu ile ilgisini kesmeyerek buradaki varlığını pekiştirme yolları aradı. Orta Doğu'nun yapısı Fransa'ya bu imkânı kolaylıkla veriyordu.⁵⁶ 1860 yılında Suriye olayları bir kez daha gösterdi ki Fransa ile İngiltere çıkar çatışmasını Orta Doğu'da sürdürecekti. İşte bu durumda 1860'ta Filistin, uluslar arası bir mesele haline geldi.⁵⁷ İngiltere, Fransa'nın bölgede üstünlük kurmasını önlemeye çalıştı ve bölgede yaşayan Katolik unsurları bu amaca uygun olarak kullandı.⁵⁸

Çeşitli dini cemaatlerin bulunması nedeniyle Suriye büyük devletlerin rekabeti için elverişli bir konumdaydı. İşte bu ortamda Dürzî – Marunî çatışması çıktı. Fransa Marunîleri desteklemekteydi. Marunîler din faktörü nedeniyle Avrupa devletleri ile yakın ilişki içerisindeydi. Haçlı seferleri sırasında Fransa kralı 1250 tarihli bir "charte" vermişti.⁵⁹ Çünkü Marunîlerin Fransızlarla yakın ticari ilişkileri de vardı. Dürzî ve Marunîler arasındaki meseleye Osmanlı Devleti daha sonra müdahale ederek bir çözüme ulaştırdı. 9 Haziran 1861'de Beyoğlu Protokolü ile Lübanan'a yeni bir statü verildi. Vilayetin başına getirilen genel vali Bab-ı Ali tarafından seçilen ve ona karşı sorumlu olan bir Katolik olacaktı. Ancak Avrupa devletleri kendisini onaylayacaklar ve denetleyeceklerdi. Osmanlı devleti güç kullanarak olayları yatıştırdıktan sonra buraya Hıristiyan bir mutasarrıf atandı. Fakat Fransa'nın Suriye emellerinde herhangi bir azalma olmadı. Aradığı fırsatı da yıllar sonra Birinci Dünya Savaşında bulacaktı.

Suriye'de bu olaylar meydana gelirken, Filistin'de 1860'lardan sonra siyasi açıdan önemli gelişmeler olmadı. Bu bölge nispeten sakin bir süreç içerisine girdi. Aynı tarihlerde Avrupa'da önemli gelişmeler oldu. İtalyan Birliğinin kurulması (1861) dönemin en önemli olaylarından biriydi. Avrupa'da bir başka önemli olay hatta en önemlisi Almanya'nın birliğini 1871'de tamamlamasıydı.⁶⁰ Almanya kurulduktan sonra büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştır.

⁵⁵ Fransa'nın buradaki faaliyetleri için bkz. Jhon P Spangnolo, "Mounth Lebanon, France and Daud Paşa, A. Study of Some Aspects off Political Habituation". IJOMES, Vol. 2 , 191, ss. 156-157

⁵⁶ Hüseyin Uğraş. *I. Dünya Savaşına Doğru ve Savaş Strasında Filistin Meselesi*, H.Ü. Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ankara, 1990, s. 25

⁵⁷ Maruniler doğal olarak Fransızların yanındaydı. İngilizler buna karşılık Dürzi yanlısı bir tutum sergilerken, Ruslar da Grek Ortodoksların koruyuculuğu görüntüsüne girişti. İrfan Acar. *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Ankara. 1989, s.7

⁵⁸ Daha fazla geniş bilgi için bkz. Haluk Ülman, *1860 – 1861 Suriye Buhranı*, Ankara, 1966, s.56 vd.

⁵⁹ İrfan Acar, *a.g.e.* ss. 7-8

⁶⁰ Prusya başbakanı, O. Von Bismarck (1815 - 1898) Fransa'nın Prusya tarafından savaş alanında yenilgiye uğratılmasıyla ancak Alman birliğinin kurulacağını düşünüyordu. Bkz. O. Von Bismarck, *Düşünceler ve Hatıralar*, İstanbul, 1991, c.2, s. 158.

Almanya dünya politikasında yer alırken, Fransa ise Almanya karşısında yaşadığı bozgunu unutmak için Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerine ağırlık verdi.⁶¹ İngiltere ise Afrika'da gerekli gördükleri yerleri işgal ederek bu yarıştan pay kapma yoluna gitti. Sonrasında Fransa'nın Tunus'u almasına karşılık Mısır'ı işgal etti (1882). Böylece Avrupa'daki politik rekabet dünyaya yayıldı.

Bütün bunların yanı sıra bir önemli gelişme de Süveyş kanalının açılmasıydı (1869). Süveyş kanalının açılması ile birlikte Orta Doğu bölgesinin stratejik konumu oldukça arttı. Bu durum en büyük sömürgeci güç olan ve Hindistan yolunu denetleyen İngiltere'yi daha çok ilgilendiriyordu.

Süveyş kanalı açıldığı zaman İngiltere kanal hisselerini satın almadı. Ancak daha sonra Mısır Hidivi İsmail Paşa borçlarını ödeyebilmek için Süveyş hisselerini satın alınca hemen İngiltere harekete geçerek bu hisseleri satın aldı.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Rusya'nın üstün duruma gelmesini gerek İngiltere gerekse diğer büyük devletler onaylamadı. Berlin Konferansının toplanması ve burada alınan kararlar Rusya'yı memnun etmedi. İngiltere de her ihtimale karşı Osmanlı Devleti ile anlaşarak Kıbrıs'a asker çıkardı. Kıbrıs'ın idaresi geçici olarak İngiltere'ye verildi. Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçişi 1878 tarihinde başlar. Ada üzerindeki Osmanlı egemenliğinin ne zaman sona erdiği tartışmalıdır. İngilizler kendi topraklarına Kıbrıs'ın katıldığını tek taraflı olarak açıkladıkları 1912 tarihini esas alırlar.⁶² 1870'lerden itibaren İngiltere'nin Osmanlı Devleti üzerindeki geleneksel politikasında değişiklikler başladı. Bu değişikliği tek nedene dayandırmak mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin borçlarını ödeyemez hale gelmesi, Kıbrıs'ta İngiliz askeri varlığının bulunması, Liberal Parti'nin iktidara gelmesi ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının yakın olması bu politika değişikliğinin temel nedenleridir.

Bu durumda Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı yalnız kalıyordu. Bunun sonucu olarak da bu tarihten sonra Almanya'ya yöneldi.⁶³ Osmanlı Devleti'nin zayıflanmasıyla birlikte bu kez imparatorlukta büyük güçlerin ekonomik çıkar savaşı da başladı. 1890'lardan sonra İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra Almanya da etkili olmaya başladı. Fransa'nın, Almanya karşısında yenilgisi, Osmanlı Devleti'nde Almanya'nın itibarını artırmıştı. Bunun sonucunda bir takım Alman subayları Osmanlı ordusunu yenilemek için İstanbul'a davet edildi Alman yatırımları kısa

⁶¹ Jean Ganiage 'France, England and the Tunisian Affair', *France and Britain in Africa*, London, 1971, s.40-46

⁶² İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, İstanbul, Haziran 1990, s.369

⁶³ Sir Henry f. Woods, *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl 1869-1909)*, İstanbul, Ekim 1976. s.194

zamanda büyük artış gösterdi. Bunun en somut göstergesi Bağdat Demiryolu Projesini üstlenmesiydi. 1899 yılında Anadolu demiryolu yönetim kurulu başkanı Doktor Siemens Konya'dan Basra körfezine giderek bu hattın imtiyazını aldı. Bu projedeki demiryolu uzunluğu 3,000 km civarındaydı.⁶⁴

Bu proje Orta Doğu'nun ekonomik ve stratejik önemini arttırıyordu. Bölgede ayrıca petrol vardı.⁶⁵ Doğal zenginlikler ve stratejik önemi büyük güçlerin iştahını kabartıyordu. İşte bu durumda Almanya Avrupa'da büyük bir güç olarak ortaya çıktıktan sonra Filistin'le ilgilenmeye başladı. Filistin'de 1871'den sonra Şarone, Emek Refa'ini, 1890'larda Walhall ve Weuhadof gibi Alman kolonileri kuruldu.⁶⁶ Almanya bir yandan Yahudi göçünü de gizlice teşvik ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyetin ilan edilmesi imparatorlukta yeni bir beklenti yarattı. II. Meşrutiyetin ilanı Orta Doğu'da değişik bir hava yarattı. Çünkü imparatorluğun bütün unsurları artık eşitti. Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe girmesiyle Arap entelektüelleri aktif olarak politikaya atıldı. Bu gelişme imparatorlukta Araplara daha fazla otonomi verilmesi beklentisini de beraberinde getirdi.⁶⁷ II. Meşrutiyetin ilan edilmesi, Arap Milliyetçi akımlarını su yüzüne çıkardı. 1908 Eylülünde Osmanlı – Arap kardeşlik derneği kuruldu.⁶⁸ Bu derneğin merkezi İstanbul'daydı. 1908 Ekiminde toplanan parlamentoda Arap ve Yahudi temsilcileri de vardı. İttihat ve Terakki cemiyeti Kudüs'te şube açmıştı. Üyeleri arasında Arap ve Yahudiler de bulunuyordu. Meşrutiyetin ilan edilmesi ülkede iyimser bir havanın esmesine neden oldu.

II. Meşrutiyetin getirdiği beklenti içinde, Yahudiler Filistin'in Osmanlı devletinden ayrılmasını istemiyordu. Filistin'deki Yahudiler Osmanlı devletinin koruması olmaksızın varlıklarını sürdürmenin zor olduğuna inanıyorlardı.⁶⁹ Bu nedenle güçlü bir Osmanlı devletinin varlığından yana olmuşlardı. Ayrıca anayasanın ilanıyla, herkes eşit ve hürdü ve imtiyazlar da kalkmıştı. Dolayısıyla Yahudiler de rahatlamıştı.

1880'lerden sonra Avrupa'da başlayan anti – semitik tavır bir grup Yahudi'nin Filistin'e göç etmesine sebep oldu. Bu göçler Baron de Rothschild'in desteği ile devam etti.⁷⁰ Baron Edmond De Rothschild, Avrupalı büyük bir banker ailesinden bir Yahudi idi. 1883 ile 1889

⁶⁴ Paul Imbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri Türkiye'nin Meseleleri*. İstanbul. 1981, ss. 27-32

⁶⁵ Raif Karadağ, *a.g.e.*, s.35, İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.125 – 126

⁶⁶ İlber Ortaylı, *a.g.e.*, s.125-126

⁶⁷ A. Cohen, *Israel and...*, s.65

⁶⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de siyasal partiler*, İstanbul 1988, C.I, S. 600 ; A. Cohen *a.g.e.*, s.70: Alpay Kabacalı; *Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal*, İstanbul, s.127

⁶⁹ A. Cohen. *a.g.e.*, s. 72

⁷⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Aharon Cohen, *Israel and the Arab World*, Great Britain, 1970, s. 34 – 35

arasında Filistin’de yerleşen Yahudilere 1,6 milyon İngiliz Pound verdi. Yahudilere karşı girişilen hareketleri önlemeye çalıştı. Siyonist hareketin lideri olmadı. Fakat onun mali desteği ile Yahudiler Filistin’de yerleşti. Avrupa’da Yahudiler aleyhine gelişen durum sonucunda Yahudiler Filistin’e göç etti.

Osmanlı devleti Filistin’e yapılan bu göçlerden tedirgindi. Çünkü buranın başka bir Ermenistan veya makedonya olmasını istemiyordu. Ancak fazla bir şey de yapamadı. Zira Yahudiler artık Avrupalı devletlerin koruması altındaydı. Osmanlı’nın Siyonist yerleşimlere yönelik muhalefetinin anti- Semitik ya da Yahudi karşıtı duyguların eseri olduğuna ilişkin hiçbir kanıt bulunmamaktadır.⁷¹

1882 – 1903 yılları arasında Filistin’e 40,000 kadar Yahudi geldi. Milli haklara sahip oldular. Aynı dönemde Arapça eğitim veren okullar vardı ve Arapça resmi dil olarak geçerliydi. Arapların yanında Yahudiler de kendilerine tanınan haklardan şikâyetçi değillerdi. Yahudiler Filistin’e yerleşti ama burada kendilerini bekleyen bir takım zorluklar da vardı. Her şeyden önce bölgeye uyum zorunluluğu vardı. Değişik ülkelerden geldikleri için ortak dilleri yoktu. Araplarla ilişki kurmada zorluk çekiyorlardı. Bu durum yer yer Yahudilerle Araplar arasında sürtüşmelere yol açıyordu. Bu Arapların Yahudilere karşı tepkilerini de ortaya koyuyordu. Tüm bu olaylar sonucunda Araplar Yahudileri kendilerine karşı bir tehlike olarak görmeye başlamışlardı.

Sonuç olarak, Filistin’de uzun yıllar sükûnetle Osmanlı yönetimi altında yaşayan halklar, Avrupa’nın emperyalist çekişmeleri sonucunda birbirlerine düşman olmuşlar ve yaşadıkları bölge günümüze kadar huzur bulmamıştır.

C- Birinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Filistin ve Anadolu’daki Yahudiler

II Meşrutiyetin ilanı Osmanlı İmparatorluğunda memnuniyetle karşılandı. Çeşitli milliyetçi akımlar otonomi isteyerek faaliyetlerini attırdılar.⁷² 1908 Ekiminde toplanan parlamentoda Arap ve Yahudi temsilcileri de vardı. İttihat ve Terakki cemiyeti Kudüs’te şube açmıştı. Üyeleri arasında Arap ve Yahudiler de bulunuyordu. Meşrutiyetin ilan edilmesi ülkede iyimser bir havanın esmesine neden oldu.⁷³ Bu beklenti içinde Yahudiler Filistin’in Osmanlı Devleti’nden ayrılarak bağımsız olmasını talep etmemişlerdir. Geçmişte Avrupa ve Rusya’da

⁷¹ Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm, Çatışma ve Önyargıya Dair*, Everest yay., İstanbul, 2004 s.182

⁷² Alpay Kabacalı, *a.g.e.*, İstanbul, s.127

⁷³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul 1988, C.I , S. 600

yaşadıklarını hatırlamak onları bu düşünceye sevk ediyordu. Filistin’de Osmanlı koruması olmadan yaşamalarının mümkün olmadığını düşünüyorlardı. Dolayısıyla güçlü bir Osmanlı Devleti Yahudiler için de güvence idi. Ayrıca anayasanın ilanı ile pek çok haklara da kavuşmuşlardı.

Trablusgarb ve Balkan savaşları⁷⁴ gösterdi ki, artık Osmanlı İmparatorluğu zayıflamış ve topraklarını koruyamaz hale gelmişti. Yahudiler için asıl sorun, Osmanlı Devleti’nin Orta Doğu’da boşaltacağı yeri kimin dolduracağı idi. Filistin’de nüfus bakımından fazla olan Araplar da gelecek için planlar yapıyorlardı. Araplar ve Filistinliler bu konuları müzakere ettiler.⁷⁵ Görüşmelerin konusu; Filistin’de Araplar bir millet olarak varlıklarını sürdürmek istiyorlardı. Bu nedenle Yahudiler tarafından gelebilecek bir yardımı kabul edebilirlerdi. Yahudiler de Filistin’e göç etmek ve toprak satın almak istiyorlardı. Ancak Araplarla Yahudiler arasında yapılan görüşmelerde bir sonuç çıkmadı.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve bu savaşa Osmanlı Devleti’nin girmesi ile birlikte savaş geniş bir alana yayıldı. Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesinde İttihat ve Terakki yönetiminin büyük etkisi oldu. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya yanında savaşa katılmasında, İngiltere ve Fransa’nın olumsuz tutumları da etkili oldu.⁷⁶ Osmanlı Devleti savaşın başlarında Enver Paşa komutasında başarısız Kafkas seferinden⁷⁷ sonra dikkatini Orta Doğu’ya çevirdi. Harbiye Nazırı Cemal Paşa, IV. Ordu komutanı olarak 15 Ocak 1915’te Mısır’a karşı harekâta geçti. Ancak bu sefer de başarılı olmadı. Savaşta Suriye ve Filistin’de 5. ordu bulunuyordu. 1914’te Hayfa’da Osmanlı tabiiyetinde olmayan Yahudiler bir önlem olarak toplanarak İtalyanlara ait bir gemiyle İskenderiye’ye gönderildi.⁷⁸ Osmanlı’nın Orta Doğu’da zayıf olduğu görüldü.

İngiltere bu durumdan yararlanarak Osmanlı Devleti’ni Orta Doğu’dan atmak için her yolu denemeye başladı.

İngiltere ve Fransa’ya göre savaş sonunda Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu yenilmeye mahkûmdu. Bu nedenle savaş sonunda doğacak yeni bir durumun bir kaosa meydan vermemesi

⁷⁴ A. Cohen, *a.g.e.* s.87 ;Balkan Savaşları için bkz. Haluk Ülman. *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972, ss. 198-202 ; İlhan Bardakçı. *Bir İmparatorluğun Yağması, Balkan Bozgunu ve Birinci Dünya Harbi*,Ankara , ss. 42 – 47

⁷⁵ A. Cohen *a.g.e.*, s. 104 – 109

⁷⁶ Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi*. İstanbul, 1991, C.I , ss. 57-60

⁷⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, İstanbul, 1985, C.III, ss. 256 – 257 ; A.I.Sabis. *a.g.e.* ss. 289 – 293

⁷⁸ A. Cohen. *a.g.e.*, s. 113

için savaş sırasında kendi aralarında bir takım gizli anlaşmalar yaptılar. İngiltere ve Fransa arasındaki görüşmeler Sykes – Picot tarafından yürütüldü ve sonunda bir anlaşmaya varıldı.

İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, 21 Ekim 1915'te Londra'daki Fransız elçisini, Şerif Hüseyin ile McMahon arasındaki yazışmalardan haberdar ederek, Osmanlıların ada toprakları üzerindeki Fransız önerilerini öğrenmek istedi. Savaş sonunda Orta Doğu'nun statüsünün belirlenmesini istiyordu. Savaş sonrası anlaşmazlığın önüne geçmek için İngiltere adına Mark Sykes, Fransa adına Charles Francois Georges – Picot arasında görüşmeler başlatıldı. Mart 1916'da Sykes ve Picot, Rus temsilcisi ile görüştü. Rus Dışişleri bakanı, Rusya'nın Anadolu'nun kuzeydoğusundaki toprak isteklerinin kabulü İngiltere ve Fransa Tarafından kabul edilirse Rus hükümetinin de İngiltere ve Fransa'nın tasarısını destekleyeceğini bildirdi. 13 Nisan 1916'da başlayan görüşmeler 23 Ekim 1916'da sonuçlandı. Arap toprakları İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılarak, Fransız bölgesi 'A', İngiltere bölgesi 'B' olarak haritada belirtildi. Fransa mavi bölgeyi, İngiltere kırmızı bölgeyi alacaktı. Bu bölgede İngiltere ve Fransa dolaylı veya dolaysız yönetimler kuracaktı. Kahverengi alanda ise uluslar arası idareler kurulacaktı. Buradaki düzenlemeler için Rusya'nın da onayı alınacaktı. İskenderun serbest liman olacaktı. Suriye Fransızlara, Irak ile Ürdün İngilizlere, Filistin ise uluslar arası bir konumda olacaktı. Sykes – Picot anlaşmasına göre Orta Doğu İngiltere ile Fransa arasında paylaşıldı.⁷⁹

Ancak, Çanakkale savaşı İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun hala bir güç olduğunu gösterdi. Osmanlı İmparatorluğu ile tek başına mücadele İngiltere'ye pahalıya mal olabilirdi.

İngiltere, bu nedenle Orta Doğu'da yeni ittifaklara yöneldi.⁸⁰ İlk olarak Arap kabilelerini Osmanlı İmparatorluğuna karşı kışkırtmaya başladı. Şerif Hüseyin'e Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanması için her türlü yardımı vaat etti. Ayrıca, zafer kazanıldığında bütün Arabistan'ı Fırat'tan Türkiye sınırına kadar birleştirecekleri ve oğlunun da krallığa seçilmesinde yardımcı olacakları yolunda belli belirsiz söz vermişlerdi.⁸¹ Savaş sonunda ise İngiltere, Şerif Hüseyin'i Bütün bir Arap yarımadasının kralı olarak tanıyacaktı. Şerif Hüseyin Arap kralı ve halife olacaktı. Savaş sırasında İngiltere Şerif Hüseyin'e silah ve cephane yardımı yaptı.⁸² Ayrıca Yahudi desteğini de almak için çaba harcadılar. Bunun bir nedeni ABD desteğini sağlamak için

⁷⁹ J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Middle East, A Documentary Record: 1914-1956*, Canada (Toronto), 1956, C.II, ss. 18-19

⁸⁰ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789 – 1960*, Ankara, 1975, s. 425

⁸¹ Leonard Mosley, *Petrol Savaşı*, İstanbul, 1975, s.62

⁸² T.C. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, İngiltere 1964 s.65; Philip Knighlev- Colin Simoson, *Lawrens'in Gizli Hayatı*, İstanbul, 1975. s.114

Yahudilere ihtiyaç duymaları, diğer nedeni de, İngiliz politikacılarının Siyonizm'e sempati duymalarıydı. Yahudiler de bunlara karşılık veriyorlardı. Örneğin, Weizmann adlı bir Yahudi, 1904'ten beri İngiltere'de Menchester Üniversitesi'nde kimya bölümünde görev yapıyordu. Mısırdan aseton çıkarma formülünü İngilizlere vermişti ⁸³ Siyonistlerin Filistin'e yerleşme umudu kaybolmamıştı. Avrupa'da uzun zamandan beri Filistin'de toprak sahibi olmak için çabalarını devam ettirmişlerdi. Aradıkları fırsat ise I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte önlerine gelmiş oldu. Siyonistleri yanlarına çekme düşüncesinde olan İngiliz yönetimi, Yahudilere çok geçmeden bu desteği sağlayacaktı. İngiliz başbakanı Lloyd George Yahudi sempatzanıydı. Fransızlarla yapılan gizli anlaşmaya ters düşmesine rağmen İngiltere, Filistin'de bir Yahudi yurdu oluşmasını destekledi. ⁸⁴

İngilizler, Filistin'e Fransızların elinde tuttukları Suriye ve Lübnan ile kendi kontrollerinde olan Mısır arasında tampon bölge olarak bakıyorlardı. Sykes, Filistin'in uluslar arası bir statüde olması gerektiğini ileri sürmesine karşılık, İngilizler, Filistin'deki Siyonist emellere daha önem vermeye başladı. Oysa 1916 yılından önce İngilizlerin Filistin konusunda net bir planı, projesi yoktu. İngiltere dışişleri bakanı Balfour, eğer Filistin'de uluslararası bir statü gerçekleşmezse, A.B.D.'nin bu bölümü himaye altına almasını savunuyordu. ⁸⁵

1916 yılında Lloyd George iktidara gelince, Siyonizm'e sempatisinden dolayı bu mesele ile ilgilenmeye başladı. Bu arada Rusya'da Çar'a karşı komünistler tarafından şiddetli bir muhalefet yapılıyor ve bu durum Çarlık rejimini tehdit ediyordu. ⁸⁶ Olayların sonunda 1917'de Bolşevikler Lenin önderliğinde iktidarı ele geçirdiler. Rusya'da Çar'ın devrilmesiyle birlikte, Rusya'nın savaştan çekilmesi gündeme geldi. Çünkü Lenin savaş karşıtı bir politika izliyordu. I. Dünya Savaşı sırasında Rusya oldukça büyük kayıplara uğramıştı. Almanya karşısında sürekli büyük kayıplara uğradılar. 1915 başlarında Karpatya Savaşlarında 1 milyon, 1916'nın sonuna gelindiğinde çeşitli savaşlarda Rus ordusunda yaklaşık 3,6 milyon ölü ve yaralı vardı. Ayrıca 2 milyon civarında da esir vermişti. Bu tarihlerde acemi askerlerin orduya çağırılması ile köylerde çok büyük huzursuzluklar yarattı. Eğitim görmüş subayların azalması, cephedeki silah,

⁸³ Israel T. Naamani, *Israel, A Profile, U.S.A.*, 1972. s.25: Ayrıca Lloyd George'nin Siyonizme duyduğu sempati için bkz. David Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş*, İstanbul. 1995; ss. 263 - 265

⁸⁴) Fromkin, *a.g.e.*, s. 282; Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, İstanbul, 1977, C.II, s. 693

⁸⁵ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab – Israel Conflict*, New York, 1988, s.50

⁸⁶ Bu dönemde Lenin önderliğinde yapılan muhalefet için bkz. E. H. Carr, *Sovyet Devrimi 1917 – 1923*, İstanbul, 1988, ss. 72 – 74

mühimmat ve yiyecek miktarının yetersizliği Rus ordusunu giderek daha kötü duruma düşürdü. 1917 başlarında ardı ardına alınan yenilgiler, kentlerdeki huzursuzluk ve toprak dağılımı yapılacağına dair söylentiler, giderek orduda yaygın bir dağılmaya yol açtı.⁸⁷ Bu durumdan yaralanan Almanya askeri durumunu güçlendirerek, Rusya içindeki Siyonistleri kendi tarafına çekmeye çalıştı.

İngiltere ise Rusya'nın bıraktığı boşluğu A.B.D. ile doldurmayı düşündü. A.B.D. askeri yardımına ihtiyaç duyuyordu. Çünkü Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılması ile yeni kurulan Sovyet Hükümeti hemen savaşa son verdi. Osmanlı-Rus Mütarekesi 4 Aralık 1917'de imzalandı. Daha sonra da 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması imzalanarak Osmanlı-Rus sınırları tespit edildi.⁸⁸ Daha önce de belirtildiği gibi A.B.D. desteğini elde edebilmek için Siyonist tezleri desteklemeye başladı. Bu ayrıca A.B.D. 'de yaşayan Yahudilerin bakan Wilson'u etkileyerek İngiltere ve Fransa yanında A.B.D.'yi savaşa sokmaya yardım edecekti. Bu düşünceler sonucu 2 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu Yayınlandı.⁸⁹

Balfour Deklarasyonu Siyonist hareket için önemli bir dönüm noktası oldu. her ne kadar bu deklarasyon bütünüyle Siyonist istekleri karşılamadıysa da, Siyonizm bu deklarasyonla uluslar arası bir statü kazandı. Yahudilerin en önemli kazancı, Filistin'e yerleşme hakkının tanınmış olmasıydı. Siyonistler, Filistin'de bir yurt değil, Filistin'in Yahudi yurdu olarak kabul edilmesini istiyorlardı Yahudiler bu konuda İngiltere gibi bir büyük devletin desteğini sağlamışlardı. Diğer yandan, Balfour Deklarasyonu Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulmasının yanı sıra Arap haklarının da korunmasından bahsediyordu. İngiliz sempatileriyle Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulabilmesi için bu konunun başarısını kolaylaştırmak için en iyi gayretler kullanılacak ve Filistin'de Yahudi olmayan toplumların dini ve sivil haklarına zarar verecek şeylerin yaptırılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.⁹⁰ Siyonistler 'Milli Ev' gibi Filistin'in kurulması yerine 'Milli Ev'in Filistin'de kurulmasını bir deklarasyon yayınlayarak istedi. Fakat İngiltere Siyonistlerin bu isteğini reddetti. Dolayısıyla Balfour Deklarasyonu'nun ikili karakteri Filistin'de iki millete doğru giden bir süreci de başlatmış oldu.

⁸⁷ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Ankara, 1990, s.309

⁸⁸ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye*, İstanbul, Ocak 1979, ss. 12-34

⁸⁹ Balfour Deklarasyonu metni için bkz. Hurewitz, *a.g.e.* , C.II, s.26

⁹⁰ Ahmet Çelebi, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, İstanbul, 1978, s.88; Peter Hopkirk, *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, İstanbul, 1995, s.288

Birinci Dünya savaşının sonunda Filistin Suriye'den ayrılarak İngiltere mandasına verilmiştir. Bu durum Arapları hayal kırıklığına uğratmıştır. General Allenby 1917-1918'de Filistin'i Osmanlılardan aldığında ülkeye bir İngiliz askeri yönetimi yerleşmişti. O zamandan beri de askeri yönetimin her katında, Londra'nın kendilerine, halk tarafından kabullenilmeyen ve gerçekleşmesi güç bir politika, Balfour Deklarasyonu'na uygun olarak Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını öngörüyordu.⁹¹

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yahudilerin Filistin'de bir anavatanına sahip olma faaliyetleri, yani *Siyonizm hareketi* 1880'lerde Rusya'da ortaya çıkan Yahudi aleyhtarlığı (anti-semitizm) karşısında Rusya Yahudilerinin Filistin'e göç etmek zorunda kalmaları ile başlamış ve Budapeşteli Yahudi gazeteci Dr. Theodor Herzl'in 1896'da yayınladığı "Yahudi Devleti"(Judenstaat)adlı eseri ile hızlanmıştır. Herzl 1897 de Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurmuş, Avrupa ve Amerika'daki nüfuzlu ve zengin Yahudiler, büyük devletler nezdinde teşebbüslerde bulunarak Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için çalışmışlardır.⁹²

Siyonistler savaş sırasında Başkan Wilson'a da etki yapmışlar ve Wilson'un da Siyonizm davasına kazanılması, İngiltere'yi de bu davaya karşı sempatik ve destekleyici bir durum almaya götürmüştür. Bunun sonucu *Balfour Deklarasyonu* adını alan belge, Yahudilerin anavatan davasında bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917 de Siyonist Federasyonu Başkanı zengin bankacı Lord Rothschild'a gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi anavatanının kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmiştir. Bu deklarasyon 1918 yılı içinde, sırasıyla Fransa, İtalya ve Birleşik Amerika tarafından da kabul ve desteklenmiştir⁹³

Filistinliler, İngiliz emperyalizmi ve Siyonizm ittifakına karşı mücadelelerinde önce "Pan-Arabizm" formülünü denemişler; ancak, diğer Arap milliyetçilerinin kendi başlarının çaresine bakmalarıyla ilk hayal kırıklığına uğramışlardır. Bu kavşakta Osmanlıların yıkılmasından pişmanlık duymuşlar ve bir ara Türklerle yeniden temas kurup "Osmanlıcılığı" yeniden canlandırmayı düşlemişlerdir. Harp sırasında Büyük Güçler'ce Sykes-Picot -Sazanov Antlaşmasının yayınlanması, Balfour Bildirisi'nin ilanı ile Araplar arasında huzurluklar başlamış,

⁹¹ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı., 1914-1922*, Çev. Mehmet Harmancı Sabah yay. 1989 s. 433

⁹² Geniş bilgi için bakınız: Mim Kemal Öke, *Vambery, Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü*, Bilge yay., İst. 1985 s.135-161

⁹³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara 1991

şüphe ve tereddütler kısa sürede hayal kırıklığı ve pişmanlığı beraberinde getirmişti. Araplar bu bağlamda Türklerle temas imkanı ararken tercihlerini Osmanlı nezdinde değil, Kuva-yı Milliye istikametinde yapmışlardır. Çünkü, bir kere, Babıali'ye hakim olan Hürriyet ve İtilaf Partisi Hükümeti, Sevr'i imzalamakla, Balfour Bildirisi ve Filistin mandası da dahil olmak üzere, İtilaf Devletlerinin bölgede kurmaya çalıştıkları sömürgeci düzeni kabullenmiş oluyorlardı.⁹⁴

Osmanlı'nın ilgisi için matbuata bakmak yeterli olacaktır. Günün gazeteleri Orta doğu'daki gelişmeleri, yabancı ajanslardan veya gazetelerden alarak, Türk kamuoyuna aktarmaya çalışırlar. Ancak, Mütareke'de sansür vardır; dolayısıyla İtilaf Devletleri'ni eleştirmek mümkün değildir. Bu sebeple Orta Doğu olayları “yorumsuz” işlenir.

Sevr, iyice incelendiğinde görülecektir ki 95. madde Filistin ile ilgilidir. 94–97,Suriye-Irak ve Filistin'e 98–100 ise Hicaz'a ilişkin düzenlemeleri ihtiva eder. Osmanlı 132. maddeyle bu topraklarda “ileri sürebileceği bütün haklardan ve sıfatlarından, İtilaf Devletleri yararına vazgeçtiğini ” açıklamaktadır. Ayrıca ek protokolle Milletler Cemiyeti Misakı'nın mandalara ilişkin maddesini de imzalamıştır. Demek ki, Arapların açısından Babıâli'ye sulh şartlarını değiştirmek üzere işbirliği ricasıyla, müracaat etmenin hiç bir yararı yoktur.⁹⁵

Arap milliyetçilerinin Kuva-yı Milliye'ye yanaşmalarının ikinci ve önemli bir sebebi de, M. Kemal Paşanın Paris koşullarına karşı mukavemete kalkışması ve bunda da başarılı olabileceği intibamı, daha 1919'larda itibaren, verebilmesidir. Arap milliyetçileri ile Kuva-yı Milliye arasındaki “ilk”teması kimin sağladığı konusunda yazarlar arasında fikir birliği yoktur. Evans'a bakılırsa, ilk teması Türkler, Halep bölgesinde kurmuşlardır. Burada eski Osmanlı ordusunda görev almış Arap asıllı subaylardan biri olan Yasin Paşa ile Mustafa Kemal'in adamları buluşmuşlardır. Cebesoy ise hatıralarında ilk adımın Araplardan geldiğini kaydetmektedir. Halep milli teşkilatından Şakir Nimet Bey ile Yusuf Paşa devreye girmişlerdir. Ali Fuat Paşa, bu müracaatların “memnuniyetle”karşılandığını yazmaktadır.

M. Kemal Paşa, Milli Mücadelenin başlangıcında, sömürgelere karşı Osmanlı Müslüman milletlerinin birlikte hareket etmelerinin zaruretine inanmıştı. İslam alemine gönderdiği beyannamelerde Türk davasının enternasyonel boyutuna dikatleri çekiyordu. Tevetoğlu'nun yayınladığı bir belgede, M. Kemal Paşa 15 Haziran 1919'da Irak şeyh-ül-meşayih Uceymi

⁹⁴ Mim Kemal Öke, *Kutsal toraklarda Siyonistler ve Masonlar* Çağ yay. İst 1991 s.409

⁹⁵ Mim Kemal Öke ,*a.g.e.*, s.409

Paşaya aynen şöyle yazıyordu:“Bütün cihan’ı İslamın iki gözbebeği olan Türk ve Arap milletlerinin iftirak yüzünden ayrı ayrı düçar-ı zaf’ı olması Ümmet-i Muhammed için şanlı bir halde buna karşı elele vererek Ümmet-i Muhammed’in hürriyet ve istiklaliyeti uğrunda mücadele eylemek bizler için farz-ı ayındır. Unsurların sufuf-u an’anatını siyanet ile Makam-ı Mukaddes-i Hilafet etrafında toplanarak küffar esaretinden *tahlis-i giriban* eylemeğe ma’tuf mücahedatınızda zat-ı necibaneleriyle beraber olduğumu arz ederim.”⁹⁶

İngiltere Filistin’de bir Arap-Yahudi işbirliğini gerçekleştirmek istiyordu. İngiltere’nin arzu ettiği Arap-Yahudi işbirliği, “Hicaz Arap devleti” adına Şerif Hüseyin’in oğlu Emir Faysal ile, Dünya Siyonist Teşkilatı lideri Chaim Weizman arasında imzalanan bir anlaşma ile gerçekleşti.⁹⁷

Fakat Emir Faysal’ın bu Yahudi sempati ve dostluğu uzun sürmedi 1920 yılından itibaren başlayan çatışmalar fasılalarla günümüze kadar devam ede gelmiştir. Mili Mücadelede Ankara Hükümeti her ne kadar Araplarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmışsa da Orta Doğu siyasetine müdahaleden yana değildir.⁹⁸

Bilindiği gibi Mütareke’de Türkiye işgal edilir. Kaynaklar, özellikle İzmir’de Musevilerin Türk yanlısı hareketlerini işlemektedirler.⁹⁹ Musevilerin Yunan işgalcilerine de pek yakınlık göstermedikleri kaydedilmektedir. Mütarekede’ki Rum ve Ermeni ayrılıkçılarının tutumlarıyla karşılaştırıldığında hayli farklı bir yaklaşım sergileyen Türkiye’nin Musevi cemaatinin gerek Filistin’de kurulan Yahudi yurdu, gerek ise imparatorluktan cumhuriyete geçişe bakış açıları da farklıdır.

Hahambaşı Hayim Nahum Efendinin İzzet Paşa kabinesi zamanında hükümet tarafından “özel bir görev” ile yurt dışına çıkması Musevi cemaatinde kaygı uyandırmış ve tartışmalara sebep olmuştu. Bu görevin duyulması üzerine Musevi Milli Meclisi, basına bir açıklama yaparak, Hahambaşının ziyaretinin Musevi Milletinin “rıza ve muvafakatı” olmadan yapıldığını; Hayim Nahum Efendinin kendileri tarafından onaylanmadan böyle bir görevi kabul etmeye “hak ve

⁹⁶ Mim Kemal Öke, *Siyonistler ve Masonlar*, İstanbul 1991 s. 410-411

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara 1994 s. 39

⁹⁸ Kazım, Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1980 s.479

⁹⁹ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem gazetecilik ve Basın Yayın İstanbul 1995 s. 52

selahiyeti” olmadığını ve bu görev dolayısıyla bundan böyle ortaya çıkacak gelişmelerin Musevi Milletince “mazhar kabul olunmayacağını” bildirmişti.¹⁰⁰

İkdam, Türkiye’ye dönen Hahambaşı ile derhal bir mülakat yaparak, görevin mahiyetini sorgulayacaktı. Haim Nahum Efendi, cevaben Sadrazam’ın 23 Ekim’de (1918) kendisini çağırdığını ve aynen şunları söylediğini bildirecekti: “Hükümet-i Osmaniye gayet buhranlı zamanlar geçiriyor. Mütareke imzalanmak üzere bulunuyor. Demek oluyor ki, Almanya ile katt-ı münasebet edeceğimiz günün arifesinde bulunuyoruz. İtilafçılarla olan münasebetlerimize binaen size Amerika ile münasebet-i siyasiyemizin iadesi ve sefir Elkus’un İstanbul’a avdet ettirilmesi vazifesini nam-ı resmi surette tevdi ediyorum.”

Bu teklife karşılık olarak Hahambaşı, vazifenin “ağır” ve Ermeni Meselesinden dolayı da Amerika kamuoyunun Türkiye aleyhinde olduğunu kaydedecektir. İzzet Paşa da bunu bildiğini söyleyecektir. “Çaresiz” kaldığını belirten Hahambaşını ertesi gün (24 Ekim) veliaht ve bizzat padişah (Vahdettin) kabul edecek ve aynı ricayı tekrarlayacaktır. Hahambaşına göre, seyahat “gayet acildi” ve dolayısıyla Meclise haber vermeye vakti kalmamıştı. Hahambaşı bundan önce de Amerika da bulunmuştu. Orada önemli yerlerde tanıdıkları vardı. Seyahatin ilk durağı Lahey olacaktır. Amerika’ya ayın 27’sinde kalkan gemiye ise binemeyecekti. Çünkü ABD Başkanı Wilson, 12 Aralık ta Avrupa’ya gelecekti. Hareket etseydi, başkanı bulamayacaktı. Onun için Lahey’de kalmayı tercih etmişti. Hayim Nahum Efendi, 1915’de bir İngiliz diplomatı ile görüşmek üzere Dedeoğaç’a bir temsilci gönderdiğini; bunun da yine kendi teşebbüsü ile üzerine gerçekleştirildiğini İkdam muhabirine hatırlatacaktı. Bu Dedeoğaç Buluşması’ndan sonra Hahambaşı’nın İngiliz dostları yine bir teklifte bulunmuşlar, fakat bu teşebbüs de, bu sefer Sadrazam’ın reddiyle, yine akim kalmıştır. Bu teşebbüslerden dolayı Almanya kendisini “İtilaf Devletlerini tutmakla suçlamış” fakat o, kendisinin aslında “Fransa’ya mektup olduğunu “ belirtmişti.

5 Ağustos 1919’da Haim Nahum Efendi, yanında cismani Meclis reisi İttihadcı Emanuel Karaso ve Hukuk Fakültesi hocalarından Mişon Ventura ile birlikte Amerika büyükelçiliğine çağrılarak, “King-Crane” Komisyonu’na bilgi verdiler. Burada, Musevi Heyetine Türkiye’deki Musevilerin durumu ve “manda “ meselesi hakkında sualler yöneltmiştir. Birincisine cevaben, heyet, Osmanlı Türkiye’si’nde hak ve hürriyetlerin “Millet Sistemi” çerçevesi içinde

¹⁰⁰ Mim Kemal Öke, *a.g.e.* s.437

korunduğunu belirtmişler. İkinci sorunun ise kendilerini alakadar etmediğini kaydetmişlerdir. Görüşmede Siyonizm ve Filistin Meselesi gündeme gelmemiştir.

Haim Nahum Efendinin 27 Eylül 1919'da yeniden Avrupa'ya, Fransa'ya gittiğini ve Paris'te bulunduğu sırada Le Matin gazetesine bir demeç verdiğini görüyoruz. Gazetenin 10 Kasım 1919 günlü sayısında yayınlanan bu demecinde de, "Padişahın hüküm ve nüfuzu altında Türkiye yeniden refahını kazanarak doğuda bir düzen etmeni olabilir. Anadolu ve Türk halkı Mustafa Kemal'le beraberdir. Mustafa Kemal'den korkmaya gerek yoktur" yolunda açıklamada bulunduğu kaydediliyor. Hahambaşının bu demeci 17-19 Kasım 1919 günlü İstanbul gazetelerinde geniş yankı uyandıracaktır. 18 Kasım 1919 günlü İleri'de ise Celal Nuri, "Aferin Hayim Nahum Efendiye!" diyerek onu övecektir.¹⁰¹

10 Aralık 1919'da Türkiye'ye dönen Hayim Nahum Efendi, görmüş olduğumuz gelişmeler sonucunda Nisan ayında Hahambaşılıktan istifa etti ve bu istifası 24 Nisan 1920'de Padişah tarafından kabul edildi. Gerçekte, söz konusu olan "Milli hareket yanlısı Hahambaşı Hayim Nahum Efendinin istifasıydı."¹⁰²

Konumuz açısından altının ısrarla çizilmesi gereken gerçek, Hayim Nahum Efendinin İttihat ve Terakki günlerinden başlayarak Milli Mücadelemiz başarıya ulaşmaya değin Türk davasına bağlı kalmış olmasıdır. Onun bu tutumu, kuşkusuz, Yahudi toplumunu da etkilemiş bulunmaktadır.

Yahudiler, diğer azınlıkların tersine Türklerle birlikte hareket etmişler, Türkleri Yunanlılara teslim etmemek için ölmeyi göze alanlar olduğu gibi; Bursa 1314 doğumlu Salamon Baruh gibi elinde silahla düşmana karşı savaşanlar da vardı. Bu nedendir ki, kaydı Bursa Askerlik Şubesinden Beyoğlu Askerlik Şubesine naklen gelen 174. Alay, 2. Tabur, 7. Bölük takım çavuşu Salamon Baruh, İstiklal Madalyası sahibi bulunuyor. Bunun nedeni kuşkusuz bu mücadele sonucunda her iki toplumunda aynı ortak kaderi paylaşmalarıydı. Zira Yahudiler yüzyıllardır Hıristiyanlardan çektiklerini unutmamışlardı.¹⁰³

Birinci Dünya savaşından Osmanlı Devletinin yenilgi ile çıkması ve Türk topraklarının İtilaf Devletleri ve onların koruması ve desteği altındaki Yunan askerlerince işgali, Türkleri ne

¹⁰¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Ankara 1984 s.227

¹⁰² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler III*, Hürriyet Vakfı yay. İst. 1989 s.560

¹⁰³ Avram Galanti, *a.g.e.s.*83

denli yüreğinden yaralamışsa, bu toraklar üzerinde yaşayan Yahudileri de o denli kaygılandırmıştır. Türklerin bu yenilgileri ve vatanlarının işgali, Yahudiler için de, yüzyıllardır çatısı altında özgürce yaşadıkları bir devletin yıkılması, ülkeden ülkeye kovulurken sığındıkları toprakların yitirilmesi anlamını taşımaktaydı. Türkleri yenilgiye uğratanların tam bir haçlı zihniyeti taşıdıkları anımsanırsa, yüzyıllardır Hıristiyan bağınazlığının kurbanı olan Yahudilerin karşı karşıya kaldıkları durum kendiliğinden anlaşılır. Hele Mora'da beş bin Yahudi'yi durup dururken katleden, Selanik'in Yahudi mahallelerini yakıp yok eden Yunanlıların Anadolu'muzun büyük bölümünü Yunan topraklarına katmaya kalkıştıkları düşünüldüğünde, bunların işbirlikçisi Osmanlı Rumlarının kan itirafları yüzünden Yahudilerin ancak Türk yöneticilerinin onları koruması ile kurtulabildikleri göz önüne getirilirse Türk Yahudilerinin trajedileri daha iyi kavranacaktır.

Mütareke döneminin başlangıcı Türkler için yılgınlık, şaşkınlık ve umutsuzluk günleridir. Öylesine bir yılgınlıktır ki, Amerikan ya da İngiliz mandası çoğu Türk aydını için tek kurtuluş yolu olarak gözükmüştür. Türkler için durum bu iken, bir azınlık olan Yahudilerin kendilerini ilk günlerde büsbütün bir boşluk içinde görmüş olmalarını doğal karşılamak gerekir. Ancak, Yahudiler, kendilerini çabuk toparlayarak Türklerin yanında yer almakta gecikmemişlerdir. Hatta bazı yerlerde gerçek kahramanlık öyküleri yazmışlardır.

Mütareke günlerinden başlayarak Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasına değin geçen dönem boyunca Yahudilerin Türk devletinin bağımsızlığına kavuşmasına katkıları tek boyutlu değildir. Bir kere toplum olarak izlenen kararlı bir tutum içinde olmuşlardır. İkincisi, yer ve zamana göre edilgen bir direnişten eylemli mücadeleye çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Gerçekten de gerek birey olarak ve gerekse örgütsel düzeyde Yahudiler birer vatandaş olarak üzerine düşeni yapmışlardır.¹⁰⁴

İzmir Yunan işgaline uğradıktan sonra, en büyük zararı Türklerden sonra Yahudiler görmüştür. Bunun karşılığı olarak tabii ki Türklerden anlayış ve dostluk görmüşlerdir. Kente giren Türk askeri, Yahudilere dokunmadı. Bu arada Yahudiler de güvenliklerini sağlamak amacıyla evlerinin kapısına Yahudi olduklarını belirten birer işaret koymuşlardı.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, İstanbul 1992 s. 13

¹⁰⁵ Siren Bora, a.g.e., s.250- 251

Yahudiler, artık sığındıkları bu toprakları, Bernard LEWIS'in de belirttiği gibi dillerinde "Türk" ve "Yahudi" sözcüklerini bir aşağılama ve hakaret sıfatı olarak kullanan¹⁰⁶ ortak düşmana karşı, ellerinden gelen her yolla savunmak ve koruyup gözetmek zorunda idiler. Bu nedenle de Ankara'da, daha Büyük Taarruz'dan önce ulusal ekonomi amaçlanarak yapılan bir girişim üzerine 23 Ocak 1923 günü İngiliz Morning Post gazetesi, 'Orta Doğu Ticari Sürprizi: Türk- Yahudi İşbirliği' başlığını koyduğu yazısında şöyle demiştir: Yabancı şirketlerin Türkiye'den giderek çekilmelerini sağlamak düşüncesiyle, bir Türk Ticaret Birliği'nin kurulmak üzere olduğuna inanmak için her çeşit neden vardır. Bu, bütün ülke çapında ticaret, banka ve sigortacılığın tüm kollarında çalışmayı amaçlayan milli bir tasarıdır. Kısaca buna, I.Dünya Savaşı döneminde hükümetin desteğiyle gelişen ve ülkenin ticaretini elinde bulunduran Türk-Yahudi işbirliğinin yeniden örgütlenmesi olarak bakılabilir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1996 s. 357

¹⁰⁷ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Savaşı*, Tekin yay. İstanbul 1979 IV. Cilt s. 1373

II. BÖLÜM

FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN MANDATERLİK DÖNEMİ VE YAHUDİ SORUNU

A- Filistin'de İngiliz Mandaterliğinin Kurulması

İngiltere'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi 18. y.y.'dan itibaren başlamış ve özellikle ticari amaçlı olarak devam etmiştir. İkinci Dünya savaşı sonunda 1946'da Suriye, Lübnan ve Ürdün bağımsızlıklarına kavuştular. İngiltere savaş sonrası bölgede iyi ilişkilerini devam ettirmek ve Araplara yaklaşmak için Arap milliyetçiliğini esas alarak Arap Ligi'nin kurulmasına ön ayak olmuştur.¹⁰⁸ Bu lige Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Yemen, Irak ve Suriye dahildi.

I. Dünya Savaşı sürerken hem Araplarla hem de Yahudilerle işbirliği yaparak bölgedeki çıkarlarını korumak isteyen İngiltere, 1917 Martında Bağdat'a girince, Orta Doğu'da yeni bir dönem açıldı. Osmanlı İmparatorluğu bu bölgeden çıkıyordu. Böylece Araplar, İngilizlerin desteklediği Şerif Hüseyin liderliğinde bir devlet kurma aşamasına geliyorlardı.¹⁰⁹ İngilizlerin vaatlerine inanan Şerif Hüseyin aynı zamanda İslam dünyasının halifesi olma amacındaydı.

Orta Doğu'da diğer bir büyük devlet Fransa idi. İngiltere ile aralarında yapılmış Sykes – Picot gizli anlaşması vardı. Bu anlaşmaya göre İngilizlerle Fransızlar Orta Doğu'yu paylaşmışlardı ve bu anlaşmada Şerif Hüseyin'e yer yoktu. Bu nedenle İngiltere, Şerif Hüseyin'i pasifize etmeyi düşünüyordu.

İngilizler Bağdat'ı ele geçirdikleri zaman, yayınladıkları deklarasyonda¹¹⁰ Şerif Hüseyin'i Alman ve Türkleri Hicaz'dan süren bir kahraman olarak gördüklerini belirttiler. Şerif Hüseyin'i kendi ırkını birleştirebilecek bir kişi olarak gördüklerini de açıkladılar.

¹⁰⁸ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze kadar)* Ank. Üni. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., no: 531, s.296

¹⁰⁹ I. Dünya Savaşının sona ermesiyle Şerif Hüseyin, oğulları vasıtasıyla, Suriye, Irak, Filistin'in mukadderatına hakim olmaya çalıştı. Fakat Paris Barış Konferansında bunu elde edemedi. Salih Yuğ, *İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul, 1969, s.276

¹¹⁰ C.D. Smith *a.g.e.*, s. 56; Fakat bu sözlerin muğlak olduğu yolunda görüşler vardır. Bu sırada İngilizler Arapları överek, Arap haklarının kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda birlik olması gerektiğini dile getiriyorlardı. Üstü kapalı olarak da olsa Kral Hüseyin başkanlığında bir Arap Orta Doğu Konfederasyonuna da değinilmekteydi. David Fromkin, *a.g.e.*, s. 302; L. Mosley, *a.g.e.*, s. 62

Mayıs ayında Sykes ve Picot Hicaz'a giderek Şerif Hüseyin'le görüştüler.¹¹¹ Burada Şerif, Fransızların Suriye üzerindeki emellerini reddetti. Fransızlar ise Lübnan'daki varlıklarını, İngilizlerin Bağdat'taki konumuyla özdeş tuttu.

Burada Yahudi konusuna da değinildi. Şerif Hüseyin bir Yahudi devletinin kurulmasına karşı olmakla birlikte Yahudilerin Filistin'e gelmesine karşı çıkmadı.¹¹² Paris barış konferansında Faysal'la Weizmann arasında imzalanan protokol bunun göstergesi sayılabilir. Ancak Yahudi bir devletin Filistin'de kurulmasına karşıydı.

İngilizler Bağdat'a girdikten sonra Orta Doğu'daki projeleri üzerinde de değişiklikler oldu. Bu yolla Orta Doğu'yu kontrol ederek Hindistan yolunu emniyete almayı düşündüler. Sonuçta İngilizler Şerif Hüseyin'e savaş öncesi verdikleri sözü de yerine getirmediler. Kısaca Şerif Hüseyin aldatılmıştı.¹¹³

Savaş sona erdiği zaman İngilizler Orta Doğu'da Fransa'dan daha avantajlı bir duruma geldi. Bağdat ve Filistin İngiliz işgali altındaydı. Oysa Fransa, Filistin'e uluslar arası bir statü verilmesini istiyordu. Ancak bunu başaramadı. Suriye'de ise Faysal'ın başa geçmesi sonucu Fransızlar, Sykes-Picot anlaşmasıyla elde ettiği konumu kaybediyordu.

1 Aralık 1918'de Lloyd George ve George Clemanceau Londra'da buluşarak Orta Doğu sorunlarını çözmeye çalıştılar. Sonunda, İngiltere Musul petrolünün kendilerine kalması karşılığında Suriye ve Lübnan üzerindeki Fransız isteklerini kabul etti.¹¹⁴

Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesi Faysal'ın durumunu zayıflattı. Faysal, Şerif Hüseyin'le McMahon arasındaki yazışmalara dayanarak Filistin'in Araplara verildiğini iddia etti Ancak, bu Curzon tarafından kabul edilmekle birlikte bu vaadin savaş sırasında Yahudilerle Araplara verildiğini öne sürdü. Diğer yandan Paris Barış Konferansında Yahudi delegasyonu İngiltere'ye bir memorandum vererek, Filistin'in bir "Yahudi Milli yurdu" olarak tanınmasını istedi. Ancak bölgenin idaresi İngilizlere bırakılacaktı. Bunun nedeni Yahudilerin bölgede güçlü bir hale gelebilmesi için bölgeye Yahudi göçünü arttırmak ve ekonomik kalkınmasını kolaylaştırmaktı. Ayrıca, Filistin'deki Yahudi cemaatinin daha fazla otonom bir yapıya kavuşmasını da istiyorlardı. Bütün bu görüşler doğal olarak Arap istekleri ile çatışıyordu.

¹¹¹ C.D.Smith, a.g.e. , s. 56; C. Ernest Dawn, *From Ottomanism to Arabism*, Chicogo., 1973, ss. 112

¹¹² Faysal – Weizmann Protokolü 3 Ocak 1919, George Antonius, *The Arap Awakening*, Beyrut, 1938. ss.437 - 439

¹¹³ Cemal Paşa I. Dünya Savaşı sırasında Arapların hareketlerinden bahsetmiştir. İlk bakışta Şerif Hüseyin'den kuşkulandığı anlaşılmaktadır. Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul, 1977, ss. 302 – 304

¹¹⁴ Smith, a.g.e. , s. 60

Filistin'deki Araplar da self determination ilkesinin uygulanmasını istemelerine rağmen İngiltere bu isteği reddetti. Bu durum İngilizlerin savaş sırasında verdiği sözleri unuttuğunu gösteriyordu. Self determination ilkesinin yer aldığı Wilson prensiplerinin uygulanması¹¹⁵ Fransız ve İngiliz istekleriyle çelişmekteydi. Çünkü İngiltere ve Fransa eski sömürgeciliğin devamını isterken A.B.D. buna karşı çıkıyordu. Savaşın son yıllarına doğru açıklanan Wilson prensipleri savaş sonu düzenlemeleri için bir ölçü olacaktı. Sömürge olan unsurlar ve Osmanlı idaresindeki Arap ülkeleri Wilson Prensipleri'nin kendilerine uygulanmasından yanaydılar. A.B.D.'ye gerçek niyetlerini açıklamayan İngiltere ve Fransa, bu ülkeyi tatmin için yeni bir sömürge yöntemi geliştirdiler. Bu yeni uygulama "mandater"lik sistemi idi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra eski Osmanlı ve Alman topraklarının bazıları üzerindeki yönetim yetkilerinin Milletler Cemiyeti'nin belirlediği koşullar çerçevesinde, üye devletlerden biri tarafından kullanılmasına dayanan rejimdir. Savaştan galip çıkan itilaf devletleri Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan sömürgelerin ve bağımlı ülkelerin kendi kendilerini yönetecek bir gelişme düzeyinde bulunmadıkları gerekçesiyle, buralarda mandaterlik sistemini kurmaya gittiler. Bu rejim A, B ve C tipi olmak üzere uygulandı. Osmanlı topraklarından ayrılan A tipi manda statüsü altında idare edildiler. Arap toprakları A tipi mandate sayılmıştı. Bunun anlamı şuydu: Bu ülkeler kendilerini bir devlet olarak organize edebileceği zamana kadar, mandater devlet bu ülkeye yardım edecekti

Savaş sona erince Orta Doğu'nun nasıl bir yapıya kavuşacağı sorun yarattı. Faysal, Suriye genel Kongresini 6 Haziran 1919'da toplantıya çağırarak, barış konferansına sunacağı Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'i kapsayacak şekilde bir planı kongreye teklif ederek onaylatmak istedi. 2 Temmuz 1919'da toplanan kongre bağımsızlık isteyerek Faysal'ı kral seçti. Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarını tanımadığını açıkladı.¹¹⁶ Ancak Faysal, Paris Barış Konferansı'nda isteklerini elde edemedi.

Bu çatışan fikirler nedeniyle bölgenin geleceği konusunda çıkan anlaşmazlık giderilemedi. İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerinde görüş ayrılıkları ve bölgeye gönderilecek heyet konusunda anlaşmazlık çıkması üzerine, A.B.D. başkanı Wilson oraya giderek yerinde araştırma yapması için bir komisyon görevlendirdi.

¹¹⁵ Antonius, *a.g.e.*, ss. 287 – 289

¹¹⁶ G. Antonius, *a.g.e.*, ss. 441 – 442

King – Crane Komisyonu¹¹⁷ 10 Haziran ile 21 Temmuz arasında bölgeyi dolaşarak bir rapor hazırladı. Bu komisyonun¹¹⁸ amacı Suriye ve Filistin'in sınırlarını belirlemektir. Komisyon yaptığı incelemelerde halkın Fransız manda yönetimini istemediği ve Suriye'nin bağımsız olma isteklerini tespit etti. Ayrıca halkın büyük çoğunluğunun Yahudilerin Filistin'e gelmesine de karşı çıktığı anlaşıldı.

Raporda genel düşünceler kısmında King ve Crane, yöre halkının savaş sırasında müttefiklerin vaatleri ve Wilson'un on dört maddesi doğrultusunda, artık kendi kaderlerini tayin ederek yeni bir Orta Doğu yaratılacağına inandıklarını ve belediklerini belirtmekteydiler.¹¹⁹

1920 yılında Arap milliyetçileri Şam'da bir kongre topladılar. Kongrede birleşik Suriye'nin bağımsızlığının talep edilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca askeri yönetimin sona erdiği ve Faysal'ın kral ilan edildiği açıklandı ve Siyonizm de reddedildi. Irak'ta da Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah kral ilan edildi. Bağdat ve Şam'da kutlamalar yapıldı.¹²⁰

Sykes – Picot anlaşması ile Orta Doğu İngilizlerle Fransızlar arasında bölünmüştü. Savaş sonunda ise Fransa dikkatini daha çok Avrupa'ya çevirirken İngiltere dünyanın en büyük sömürgeci gücü oluyordu. Bu durumda Orta Doğu'da, İngiltere'nin öngöreceği düzenlemeleri Fransa kabul edecekti. San Remo konferansında Fransa, Suriye ve Lübnan'da; İngiltere ise Irak ve Filistin'de mandater devlet statüsü kazandı.

İngiliz askerleri 1917 yılında Filistin'i işgal ettiğine buranın sınırları henüz belirlenmemişti. Bu durumda Filistin askeri idare altında 30 Haziran 1920'ye kadar yönetildi. A tipi mandaterlik altında sivil yönetime Şubat 1921'de geçti. İngiliz yönetimi, Arap milliyetçileri ve Siyonistlerin baskısı altında işi götürmek zorundaydılar. Öyle ki sömürgeler ofisi sekreteri Churchill, bu baskılar sonucu 1 Haziran 1922'de 'white paper' altında bir memorandum yayınlamak, ¹²¹ yönetimde uygulanacak temel prensipleri açıkladı. Mandater yönetimin esasları belirlendi. Mandater yönetimin, Araplardan ve Yahudilerden sorumlu, Arapça, İngilizce ve

¹¹⁷ Paris Barış Konferansı'nda Suriye ve Filistin'in sınırlarını belirlemek için oluşturulan komisyon.

¹¹⁸ George E, *A Short History of the Middle East*, s.152

¹¹⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, ss. 186 – 391

¹²⁰ M. Kemal Öke, *a.g.e.*, ss. 393 – 394

¹²¹ Hurewitz, *a.g.e.*, s. 103; T.G.Fraser, *The Middle East 1014 – 1979*, New York, 1980, s. 17

İbranice'nin resmi dil olarak kabul edildiği belirtildi. Toplam 28 maddeden oluştu.¹²²Böylece Filistin fiili olarak İngiliz yönetimi altına girdi.¹²³

B- Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmesi

Osmanlı, Filistin'deki Yahudi göçüne sıkı sınırlamalar koymuştu. Örneğin, Akka Sancağında tütün tekelinde çalışan sivil bir memur olan Ferci efendi, Berch, Tell al- Duhar, Melhemiye ve Şecere köylerindeki topraklarını Belçikalı bir Yahudi'ye satmak istedi. Ancak devlet heyeti padişahın fermanlarına dayanarak böyle toprakların yabancı Yahudilere satılamayacağını belirtti.¹²⁴ Rusya Yahudileri 1882 yılında Osmanlı elçisine müracaat ederek Filistin'e gitmek için müracaat ettiler. Osmanlı devleti verdiği cevapta Yahudilerin Türkiye'ye göç edebileceklerini fakat Filistin'e yerleşemeyeceklerini bildirdi.¹²⁵ Ancak Avrupa'da Yahudilere karşı sert tutum Yahudilerin gözünü Filistin'e çevirmelerine neden oldu. Her ne kadar Osmanlı Devleti Yahudi göçüne sıkı denetim getirdiyse de başarılı olamadı. Bunun nedeni ülkede uygulanan kapitülasyonlar sayesinde gelen Yahudiler bir büyük bir devletin vatandaşı oluyorlar ve o devletin vatandaşı olarak Osmanlı devletinde serbestçe hareket etme hakkını kazanıyorlardı. Ayrıca dinsel amaçlarla da sınırlı bir süreyle de olsa (3 ay) Filistin'e rahatça gidebiliyorlardı. Bu gelişmeler sonucunda 1914'e gelindiğinde, 1882'de 24,000 olan Yahudi nüfusu 1914'te 85,000'e ulaşmıştı.¹²⁶

Filistin'e ilk Yahudi göçü 1880 yılının sonuna doğru gerçekleşti ve 1884'e değin sürdü. Baron de Rothchild, Filistin'e göç eden Yahudilere mali destek sağladı. Rothchild'in bu desteği sayesinde Filistin giderek Yahudiler için cazip bir yer haline geldi.¹²⁷

¹²² Hurewitz, *a.g.e.*, ss. 106 – 111

¹²³ Filistin sınırları, İngiliz hükümetinin Milletler Cemiyeti konseyine verdiği ve konseyin de 16 Eylül 1922'de onayladığı bir memorandumla çizildi. Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları*, Ankara, 1989, s. 37

¹²⁴ Ali İhsan Bağış, *'The Jewish Settlement in Palastine and Otoman Policy'*. The Third International Conference On Bilal al-Sham: Palestine 19-24 April 1980, History of Palestine, University of Jordan Yarmouk, 1984, s. 4

¹²⁵ Newille J. Mandel, *a.g.m.*, s. 113

¹²⁶ İslam ansiklopedisi, *'Filistin'* maddesi; Abu Firas, Birinci Dünya Savaşı sırasında Filistin'de Yahudi Nüfusu azalmasına rağmen savaş sonrasında tekrar artmıştı. 1916 – 1918 yılları arasında 56,000 civarındadır. 1922 yılında ise tekrar artış göstererek 83,794'e ulaşmıştır. , s. 146; I. Dünya Savaşı'nda Yahudi sayısı 85000 idi. Bkz. İsrail Enformasyon Merkezi, *İsrail'in Gerçekleri*, 1994, s. 25

¹²⁷ A. Cohen, *a.g.e.*, ss. 34-36

1904'te ise yeni Yahudiler geldi. Ancak bu gelenler ilk gelenlerden farklıydılar. Bunlar genç ve Yahudi mücadelesini savunan ve sosyalist fikirlere sahip olan işçilerdi. Bunların gelmesi Filistin'deki Yahudilere yeni bir güç verdi.¹²⁸

Filistin'e yerleşen Yahudileri finanse eden bir çok Yahudi kuruluşu vardı. Bunlar, Yahudi kolonizasyon Derneği, Yahudi Milli Fonu, Filistin Toprak Geliştirme Şirketi idi.¹²⁹ Yahudiler Filistin'de artan bir şekilde sürekli toprak satın alıyorlardı. Bu sayede 1914 yılına gelindiğinde Yahudilerin Filistin'de sahip olduğu toprak 418.000 dönüm olmuştu. Kuşkusuz Rothschild ailesinin Filistin'e yerleşenlere ekonomik destek sağlaması son derece önemli olmuştu.¹³⁰ Rothschild ailesi 1882'de bu konuyla ilgilenmeye başladı ve 1910'lara gelindiğinde 15 milyon Frank'ı Filistin'e vermişti.¹³¹

Yahudiler Filistin'e gelince oldukça güç şartlarla karşılaştılar. Değişik ülkelerden gelmişlerdi. Aralarında ortak bir lisan yoktu. Ayrıca Filistin'in iklimine yabancıydılar. Diğer yandan yerli halkla adetleri bağdaşmıyordu. Bu yüzden yer yer yerli halkla çatışmalara girdiler.

Araplarla Yahudiler arasında temel sorun Yahudilerin toprak satın almasıyla ortaya çıktı. Yahudilerin toprak satın almasını Araplar kendi açılarından bir tehlike olarak gördüler. Yahudilerin toprak satın almaları Arap – Yahudi çatışmalarına neden olmuştur.¹³² Arapların korkusu, Yahudilerin gelecekte bu yerde çoğunluğa sahip olması idi.

Arap liderler bu durumu önlemek ve Siyonizm'e karşı mücadele etmek, Yahudilere toprak satışını engellemek için 1913 Temmuzunda Nablus'ta bir toplantı düzenlemek istedilerse de bunda başarılı olamadılar.¹³³

¹²⁸ Rus Yahudilerin içinde Marksizmin bir çeşidi olan Rus sosyal demokratları Rus anarşistleri, Bolşevikler, ütöpic Marksist-sosyalizmden etkilenmiş kişiler de bulunuyordu. Amos Perlmestter, '*Dov Ber- Borochoy: A Marxist – Zionist Ideologist*'.MES, Vol. 5, January 1969, No. 1 , s. 32

¹²⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.26; Cohen, *a.g.e.*, s. 41; Yahudilerin Filistin'de nasıl toprak sahibi olduklarına dair bilgi için bkz. Sami Hadawi – Walter Lehn, '*Siyonizm ve Filistin Toprakları*', *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, 1985, ss. 73-78

¹³⁰ Karasapan, *a.g.e.*, C.II, s. 98; Cohen, *a.g.e.*, s.41

¹³¹ Anne Ussishken, '*The Jewish Colonisation Association and a Rothschild in Palestine*', MES, Vopl. 9 October 1973, No. 3 , s. 347

¹³² Armaoğlu, *a.g.e.* , s. 27

¹³³ Armaoğlu, *a.g.e.* , s. 27

C-İNGİLTERE’NİN MANDETERLİK DÖNEMİ

1) 1920 -1930 Dönemi

Filistin, İngiliz yönetimine geçtikten sonra bölgede huzursuzluk artmaya başladı. İngilizlerin, bölgede yaşayan toplumların yapısı hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. İngilizler I. Dünya Savaşı’nda Araplara verilen sözler nedeniyle Arapları kandırmıştı ve bölgeyi rahatça idare edebileceklerini düşünüyorlardı. Oysa Filistin’de yaşayan Araplarla Yahudilerin beklentileri çok farklıydı. Weizmann liderliğinde, Paris Barış Konferansı’na katılan Yahudiler, Filistin’de Siyonist isteklerin kabul edilmesi yönünde çaba sarf ettiler. Yahudilere göre İngiltere nasıl İngilizlere ait bir yer olarak tanımlanıyorsa, Filistin de Yahudilerin yeri olarak kabul edilmeliydi.¹³⁴

Araplar açısından ise durum farklıydı. Değişik görüşler vardı. Filistin yönetiminde söz sahibi olan iki büyük aile arasındaki çatışmalar son buldu. İngilizler, Araplarla Yahudilere verdiği sözlerin dışında Fransızlarla da bölgeyi paylaşmıştı. Şimdi sorunun tam ortasına kendisini buldu. Kamil el- Hüseyin müftü oldu. Kamil el-Hüseyin, Kudüs Müftüsü, Siyonizme ve İngilizlere düşmandı. Neşasıbi ailesinden birisi belediye başkanı oldu. Her iki aile de Siyonizm’e karşı olmakla birlikte Neşasıbiler İngilizlerin Filistin’de olmasından memnundu. Kasım 1918’de Müslüman – Hıristiyan derneği kuruldu.

Yeni yetişen genç Araplar İngilizlere karşıydı. Onların hesapları Siyonist hedefleri boşa çıkaracak, Suriye’yi de içine alan yeni bir devlet kurup, Faysal’ı lider olarak getirmektir. Bu görüş 1918 – 1919 yılları arasında Faysal’ın Suriye yönetimine geçmesinin bir sonucuydu. Faysal, 2 Temmuz 1919’da yapılan Suriye Milli kongresinde kral seçildi. Araplar arasında Al – Nadi al Arabi adlı bir dernek kurulması sonucu 1920 Martında, Milliyetçi Araplar, Suriye Milli Kongresini toplayarak Faysal’ı Suriye kralı ilan ettiler. Bu Filistin’de derin görüş ayrılıkları yaratacak bir gelişmeydi. Fransa bunu kabul edemezdi.

Suriye Milli Kongresi anti-siyonistti ve Faysal’ı da ılımlı Siyonist tavırlarını gidermeye zorladı. Faysal, daha önce Weizmann’la Arap – Yahudi dostluğunu ilan eden bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma Araplara bağımsızlık verileceği vaadiyle imzalandı. Daha sonra Faysal, Amerikalı bir Siyonist olan Felix Frankfurter’e Siyonizme güçlü desteğini ifade eden bir mektup

¹³⁴ Fisher Bassiouni, *Storm Over the Arab World*, Chicago, 1972, s.28; Smith, *a.g.e.*, s. 53;

yazmıştı. Daha sonra bu mesele ortaya çıkınca Faysal, mektubu inkar etti.¹³⁵ Kongre Faysal'ı kral seçtiği zaman Filistin'de gösteriler başladı. 4 – 5 Nisan (1920) Hz. Musa Festivalinde Müslümanlar Yahudilere saldırdı. Araplardan 4 ölü 5 yaralı, Yahudilerden ise 5 ölü 211 yaralı vardı.

Bu durumda İngiltere hızlı hareket ederek duruma el koydu. Ancak Arapların işini kolaylaştırdığı iddiasıyla Siyonistlerin tepkisini çekti. İngilizler tarafından atanan Kudüs valisi Ronal Stross, Musa Kazım el- Hüseyin'i belediye başkanlığından aldı. Yerine daha ılımlı birisi olan Raghip al-Neşaşibi'yi getirdi. Yeni belediye başkanı İngilizlerle yakın işbirliğine gitti. Ancak Araplar arasındaki çekişme artarken, bu olaydan sonra da pan – Arap ümitleri sona erdi. Fransızlar Suriye'ye girerek Faysal'ı övmüştü. Bu durum Faysal'ın etrafında büyük Suriye düşünün de sonu oldu. May Salun Savaşı sonunda, 24 Temmuz 1920'de Faysal'ın Suriye'deki yönetimine son verdi.¹³⁶ San Remo'da 24 Nisan 1920'de yayınlanan deklarasyon ile birlikte İngiliz askeri yönetimi son buluyordu ve Herbert Samuel, bir Yahudiydi ve Filistin'e atanması Siyonistler tarafından memnuniyetle karşılandı. Allenby, atandığını duyunca, Curzon'a bir telgraf çekerek, bir Yahudinin atanmasının tehlikeli olduğunu bildirmişti.¹³⁷ Temmuz'da sivil yönetici olarak göreve başlayacaktı.

Faysal hükümetinin yıkılmasıyla, Arapların bağımsızlık ümitleri de sona erdi. Böylelikle Filistin Arapları ve Yahudiler İngiliz mandeter yönetimi altına girdiler.

Filistin'de Arap Yahudi anlaşmazlığı İngiliz mandeter yönetiminin kurulması Arap – Yahudi anlaşmazlığını derinleştirdi. Bölgeyi tanımayan İngiltere her iki tarafı da uzlaştırma politikası izlemeye başladı. 1930'a kadarki dönemde bu politikanın izlerini görmek mümkündür. 1929-1932'de İngiltere, Filistin problemini çözmek için tarihi bir fırsat kaçırmıştır.¹³⁸

Filistin'deki İngiliz mandater yönetimini iki dönemde ele almak, İsrail'in ortaya çıkışını ve Arap Yahudi anlaşmazlıklarının temelinde ne olduğunu açıklamak bakımından yararlıdır.

Bununla birlikte İngiliz mandater yönetimi Siyonizm'e ve Yahudilere sempatiyle bakıyordu. Filistin'deki Yahudilerin temsilciliğini Aralık 1920'de Üçüncü Arap Kongresi Yönetme başkanı olan Musa el Hüseyin, (Eski Kudüs Belediye Başkanı) İngiliz yönetimini

¹³⁵ Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, İstanbul, 1992, s. 55

¹³⁶ Uriel Dann, *The Beginings of Arab Legion* . MES, Vol. 5 ,January 1969. No. 1, s. 181

¹³⁷ Elie Kedourie, *Sir Herbert Samuel and the Government of Palestine*. MES. Vol. 5, January 1969, No. 1, s.47; S. Hadawi, a.g.m. , s.72

¹³⁸ G.Sheffer, ''Intentions and Result of British Policy in Palestine Passfield's White Paper'' MES, Vol 9, January 1973, s.43

tanıdı. Bu kongre Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşmuştu. Ancak Neşâşibi ailesi katılmamıştı ve bu kongreyi boykot etmişti.

Yahudilere karşı büyük bir sempati besleyen Herbert Samuel, Arapların da yönetime katılmasını istiyordu. Samuel, bu kongre ile ilişki kurmaya çalıştı. Kudüs Müftüsü Kamil el-Hüseyin, 1921 ilkbaharında ölünce Samuel, Hacı Emin el-Hüseyin'i yerine gelmesine rıza gösterdi. Yürürlükte olan kanunlara göre yapılan seçimde Hacı Emin müftü seçildi. Neşâşibi ailesi de bu seçime katılmıştı. Böylelikle Hacı Emin Filistin Arap hareketinin tartışmasız lideri konumuna yükselmiş oldu.

Filistin Arapları için diğer bir sorun Yahudi göçüydü. Filistin'e Yahudilerin göç etmesi daima sorun oldu. 1914'de Filistin nüfusu 689.000, Yahudiler 840660, Hristiyanlar 70.000 kişi civarındaydı.¹³⁹ Bu tarihlerde de Filistin'e Yahudi göçü devam etti. Yeni gelenler genç, heyecanlı ve parasız işçilerdi. Yahudi toplumu kurmak için de oldukça arzuluydular. Ayrıca ideolojik olarak da Arap kültürüne tamamen zıttılar. Arapların da Komünist olanları vardı. 1 Mayıs 1921 'deki 1 Mayıs gösterilerinde Araplarla Yahudiler arasında tekrar çatışma çıktı. İngilizler bu olayı bastırmak için Arap isyancılara karşı hava saldırıları düzenledi.¹⁴⁰

İngiltere, Filistin'de işinin kolay olmadığını biliyordu. Çünkü Filistin'de yaşayan bir halk vardı ve bu toplumun ihtiyaçlarını göz ardı ederek adım atması çok zordu. 1 Temmuz 1920'de göreve başlayan Herbert Samuel, askeri idare yerine sivil idareyi kurdu. Kasım 1920'de danışma konseyi kurdu.¹⁴¹ Ancak bu gelişmeler toplumdaki gerginliği azaltmadı.

Filistin'de 1920 yılı sonlarına doğru Yahudilere karşı birleşmiş bir muhalefet doğdu. O güne kadar Yahudilerle yerli halk beraber yaşıyorlardı. Araplar, Filistin'de yeni yerleşen Yahudilerle birlikte eskiden yerleşmiş Yahudiler arasında bir fark görmediler. Arapların duydukları korkun başında Arap topraklarının Yahudilere verilmesi geliyordu. Bunun sonucu olarak Arapların işsiz kalacağı öngörülüyordu. İşte İngiltere, Arapların bu korkusunu gidermek için iki tarafın görüşlerini yakınlaştırmaya çalıştı.

1921 Mayıs isyanı sonucunda, Samuel, Arapları memnun etmek amacıyla Yahudi göçünü durdurdu. Bununla beraber Samuel'in bu davranışlarından cesaret alan bir Arap delegasyonu, 1 Temmuz 1921'de Londra'ya giderek, Balfour Deklarasyonunun revizyonunu istedi.¹⁴² Arapların

¹³⁹ R. Halloum (Ebu Firas), *Paletsine through Documents*, İstanbul, 1988, s. 145

¹⁴⁰ Smith, *a.g.e.*, s. 55

¹⁴¹ Hans Kohn, *Nationalism and Imperialism in the Near East*, New York, 1969, s. 139

¹⁴² Gabriel Shaffer, 'Appearance and the Problem of Palestine', *IJOMES*, Vol. 11, 1980, s. 381

isteği İngiliz yetkililer tarafından reddedildi. Çünkü İngiltere’de güçlü bir Yahudi Lobisi vardı. Ayrıca A.B.D.’deki Yahudi lobisinin desteğini kazanmak için Birinci Dünya Savaşından beri Siyonizme İngiltere destek veriyordu. Balfour deklarasyonunun amacından birisi de buydu.¹⁴³

Samuel, 3 Haziran 1921’de yaptığı bir konuşmada Filistin’de bir Yahudi Milli Evi’nin kurulmasının yanlış yorumlanan bir cümle olduğunu ve burada yaşayan Arapların topraklarının kendilerinden alınıp başkalarına verilmeyeceğini vurguladı. İngiltere’nin buna razı olmayacağını bildirdi. Yahudilerin Filistin’e yerleşmesini, karşılıklı çıkar ve ülkenin ekonomisine katkıda bulunacağını bildirmişti.

İngiliz Hükümeti Haziran 1923’te bir bildiri yayınlayarak Filistin’in yalnız Yahudi Milli Yurdu olmasını istediğini belirtti.¹⁴⁴ Bu açıklama genel anlamda Balfour Deklarasyonuna zıt değildi. Churchill’in White Paper’ı olarak bilinen bildiri İngiliz politikası olarak vurgulandı. Ancak bu ne Arapları ne de Yahudileri tatmin etti.¹⁴⁵

İngiltere 20 Ağustos 1922’de Filistin için bir anayasa ilan etti.¹⁴⁶ Anayasa 23 üyeli bir konsey öngörüyordu. Bunun 11’i hükümet temsilcisi olacaktı. (Yüksek komiser ve 10 hükümet görevlisi). Kalan 12 kişi seçilecekti. (8 Müslüman, 2 Hıristiyan, 2 Yahudi). Ancak Müslümanlarla Hıristiyanlar seçimi boykot ettiler.

Milletler Cemiyeti Konseyi 24 Temmuz 1922’de aldığı 28 maddelik bir kararla, Filistin’deki İngiliz manda yönetiminin esaslarını belirledi. Kararlarda 2 Kasım 1917 tarihli Balfour deklarasyonu destekleniyor ve İngiltere’nin 3 Haziran 1922’de yaptığı açıklamadaki politika esasları hemen hemen benimseniyordu.¹⁴⁷ Bununla birlikte Filistin’de İngiliz Mandater yönetimi resmi olarak kuruldu.

Samuel 1923 baharında yeni bir girişim yaparak yeni bir konsey oluşturma çabasına girişti. Bütün üyeler Yüksek Komiser tarafından atanacaktı. İngilizler kendilerine muhatap olarak bir Arap ajansı kurulmasını istedi ama Araplar reddetti ve sonuçta İngiltere başarılı olamadı.¹⁴⁸ İngilizler, Filistin’de Arapların desteğini kazanamadı. Araplar mandater İngilizlerle işbirliğine gitmedi. En büyük nedeni şuydu; eğer İngiliz yönetimi ile ilişkiye girerlerse, bu aynı zamanda

¹⁴³ Kohn *a.g.e.* , s. 140;

¹⁴⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 37

¹⁴⁵ Churchill’in White Paper’ı için bkz. Fraser, *a.g.e.* ss. 21 – 22

¹⁴⁶ Smith, *a.g.e.* , s. 73; E. Kedorie, *a.g.m.* s.59

¹⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.* , s. 36 Ayrıca Manda maddeleri için bkz. R. Halloum *a.g.e.* , ss. 199 – 208

¹⁴⁸ Armaoğlu, *a.g.e.* s. 39; Smith *a.g.e.* , ss. 73 – 74

Yahudilerin Filistin'e göç etme hakkının kabulü anlamına gelecekti. Araplar Self determinasyon self determination hakkının garanti edilmesini istiyorlardı.¹⁴⁹

Genelde Filistin'deki Araplar ikiye bölünmüş bir haldeydi. Bir kısmı İngiliz yanlısı, diğerleri ise İngilizlere karşıydılar. Sonuçta 1922'den sonra Arap milliyetçilik hareketleri zayıfladı. 7. Arap Kongresi 1928'e kadar bir daha toplanamadı. Bu kongrelerden birincisi Temmuz 1919'da Şam'da, ikincisi yine Şam'da Şubat 1920'de ki, bu kongreye Filistinliler de katıldı. Üçüncüsü Hayfa'da Aralık 1920'de, Dördüncüsü Kudüs'te Haziran – Temmuz 1921, Beşincisi Nablus'da Ağustos 1922'de, Altıncı Jaffa'da 1923'te, Yedincisi Kudüs'te 1928'de toplandı. Bu kısmen Filistin'e Yahudi göçünün azalmasından dolayı idi. Yeni gelen kuşak Arap topraklarında refahın artması için bölgenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını kolaylaştıracak önlemlerin alınmasını istiyordu.

Samuel'in görevi 1925 yazında sona erdi. Yerine Lord Plummer atandı. Plummer Filistin'de ülkenin maliyesini sağlamlaştırarak İngiliz hazinesine yük olmama yolunu seçti.. Filistin'le stratejik önemiyle ilgilenerek, İmparatorluk güvenliği açısından olaya yaklaştı. Bu arada 1928 yılında toplanan 7.Arap kongresinde merkezi Filistin'de bir parlamento istendi. Bu kongre bütün Arap muhalif grupları bir araya getirmede başarılı oldu. Yürütme kuruluna 48 üye seçildi. Bunlardan 12 üye Hıristiyandı.¹⁵⁰

Yürütme kurulu isteklerini Lord Plumer ve daha sonra 1928 yazında yerine atanan Chancellor 'a bildirdi. Yüksek komiser bu isteklere olumlu yaklaştı. Ancak 1929 Ağustos'unda çıkan bir isyan sonucu yarıda kaldı. İsyanın nedeni Ağlama Duvarı'nın kontrolü meselesiydi. Ağlama duvarı, Kudüs'ün eski bölümünde bulunan Yahudilerin kutsal saydıkları yer Mescid-i Aksa ve Kubbet'us Sahra'nın bulunduğu Haremü-ş Şerif'i çevreleyen daha büyük bir duvarın parçası olduğundan dolayı Müslümanlar tarafından da kutsal sayılmakta idi. Bu olay da Arap – Yahudi anlaşmazlığının süreceğin gösterdi.

Filistin'de Arapların yanında yaşayan Yahudiler, Araplardan daha farklı bir konuma sahiptiler. Dünyadaki diğer Yahudi Cemaatleri ile bağlantıları vardı. Ancak Yahudiler arasında da görüş ayrılıkları bulunuyordu. Filistin'deki Yahudiler 1918'de Dünya Siyonist Organizasyonu tarafından gönderilen Siyonist Komisyon tarafından temsil ediliyorlardı. İngilizlerle görüşmelerinde, ilişkilerinde yarı bağımsız bir yapıya sahipti. Siyonistlerin lideri Chaim

¹⁴⁹ Asaf Hüseyin, *Orta Doğu'da devlet ve terör*, İstanbul, Mart 1990, s. 169; Halloum, *a.g.e.* s. 173

¹⁵⁰ Kohn, *a.g.e.*, ss. 145 – 146

Weizmann'ın temel amacı da Siyonist ve Siyonist olmayan Yahudileri Siyonist hedefte birleştirmektir. Mali konularda başarılı olarak Yahudi kapitalinin Filistin'e yönelmesini sağladı.

1929'da Weizmann, Filistin'deki Siyonist hareket için yeni bir yürütme organı kurmayı başardı. Bunun merkezi Kudüs'te kuruldu. Londra'da bir bürosunu açtı. Bu komitenin en önemli özelliği, bu yeni kurulan, büroda Siyonistlerle Siyonist olmayanların aynı düzeyde temsil edilmeleri sağladı. Bu yeni örgütlenme biçimi Siyonist olmayanların istediklerini tatmin ederken aynı zamanda da Siyonist yükümlülüğünün finansmanına katkıda bulunuldu. Bu yeni biçim Siyonizm'in gücünü Weizmann liderliğinde birleştirerek, İngilizlere karşı daha koordineli ve güçlü konuma geldiler.¹⁵¹

Bu arada Filistin'deki Yahudiler arasında liderlik için yeni bir rekabet başladı. Yahudi Ajansı'nda Weizmann'ın diğer rakibi Yishul grubunun lideri olan Ben Gurion'du. Yahudi Sosyalist Hareketini kuran David Ben-Gurion (1886 – 1973), Dünya Siyonist Örgütü Yürütme Kurulu üyesi, Histadrud (1921 – 1933) ve Mapai Partisi (1921 – 1954) genel sekreterliği, Yahudi Ajansı Yürütme Kurulu başkanlığı (1939 – 1948) yaptı. Filistin'de İngiliz mandası kalkınca, geçici İsrail Hükümetinin başkanlığına getirilip, 1948'de İsrail'in bağımsızlığını ilan etti. Ben Gurion, İstanbul Darül-funün'da okumuştur.¹⁵²

I. Dünya Savaşı'ndan önce Filistin'de üç Yahudi grup vardı. Çoğunluk Ortodoks Yahudilerdi. Siyonist emellerle görüşleri bağdaşmıyordu. İkinci grup Yahudi özel sektördü. Bunlar toprak sahibiydi ve Baron de Rothschild tarafından zamanında finanse edilmişlerdi. Bunlar Arap işçileri kullanıyorlardı ve birçok bakımdan Filistin'in bir ögesi olmuşlardı. Kendilerinin ayrı bir Yahudi olarak tanımlanmalarına karşı çıkıyorlardı.

Üçüncü grup ise Siyonist işçilerdi. Bunlar Rusya'dan gelmişler ve ihtilalci fikirlerle beslenmişlerdi. Politik düşünceleri de Filistin'de eski İsrail toprakları üzerinde tek bir Yahudi Devletinin kurulmasını istiyorlardı. Bunlar Yahudi toprak sahiplerine saldırarak, onların Arap işçileri çalıştırmalarını engelliyorlardı. Siyonistler de Filistin'de Yahudi kontrolünü istiyorlardı. Bu grupların yanı sıra I. Dünya Savaşı sonunda çeşitli örgütler de ortaya çıktı. Örgütlerin en önemlilerinden biri de Poale Zion (Zion'un İşçileri) 'du. Bu örgütün Avrupalı Siyonist işçi organizasyonları ile ilişkisi vardı. Bu gruplar ihtilalci siyonizmi benimsemişlerdi. Her ne kadar kendi milliyetçilik görüşleri ile ters düşseler bile Poale Zion liderleri ve Ben-

¹⁵¹ Kohn, *a.g.e.*, s. 152

¹⁵² Bernard Postal – Henry W. Lewy, *And The Hills Shouted For Joy The Day Israel was Born*, New York, 1973, s. 57

Gulion, Filistin’de yerleşmeyi savunuyor ve dikkatleri Filistin şehirleri üzerinde yoğunlaşıyordu. Diğer bir grup da David Gordon’un fikirlerinden esinlenen Hapoel Hatzain (Genç işçiler) idi. Bunlar kolektif yerleşmeyi ve bir Yahudi milleti yaratmak için temel olarak kolektif yerleşme ihtiyacını öne sürüyorlardı. Yahudi yatırımları ve kapitali Yahudi, iş gücü kullanıldığı zaman bir anlam bulabilirdi. Genelde hiçbir grup işçiler arasında çoğunluğu elde edemedi. 1909’da Tel Aviv inşa edildiği zaman bu inşaat Yahudi Milli Fonu’ndan karşılandı ve Arap iş gücü kullanılmasına izin verilmedi.¹⁵³

Poale Zion ve Hapoel Hetzain hemen hemen aynı fikirleri paylaşıyorlardı. Özellikle sınıf çatışması fikrinde birleşiyorlardı. 1919’da Paole Zion birçok küçük grupla işbirliği yaparak yeni bir parti şeklinde organize oldular. Bu Ahdut Ha’Avadim’di Bu partiler işçi göçünü desteklediler. İşçi göçü 1920 sonlarında 10.000’in üstüne çıktı. Daha sonra bu partiler 1920’de Histadrut adını alan tek bir partide birleştiler. Histadrut bütün işçi hareketlerini kapsayarak Siyonist emellerle uyum içinde oldu.

1920’lerdeki göçmenler genellikle Polonyalı orta sınıftı. Bunlar şehirlerde yerleşerek Histadrut’un kontrolü dışında kaldılar. 1930’lara doğru ekonomik kriz Histadrut’un etkisini azaltırken, Aralık 1930’da yeni bir parti olan Mapai kuruldu. Bu yeni parti Avrupa ve Amerika’da aktif bir şekilde çalıştı. Ben Gurion önderliğinde Filistin’de Siyonist politikalar üzerindeki etkisini giderek arttırdı ve dünya Siyonist politikasında da etkin hale geldi.

Bu oluşuma karşı en etkili muhalefet Vlademir Jabotinsky tarafından geldi. 1925 yılında kurulan Revizyonist Parti’de Jabotinsky,¹⁵⁴ iyi bir yazar ve hatipti. Jabotinsky yalnız dikkatini Yahudi devleti kurulmasında odaklamıştı. Bu da İngiltere ile uyum içerisinde gerçekleştirilebilirdi. Jabotinsky’nin amacı yalnız Filistin için değil daha büyük bir Orta Doğu içindi. Diğer yandan eğer İngiltere işbirliğine yanaşmazsa İngiltere’ye karşı silaha başvuracaktı. Jabotinsky, Histadrut ve İşçi Siyonizmini milli politik bünye içinde bir kanser olarak görüyordu.¹⁵⁵ Bu durum, sosyal hedef ve sınıf çatışmaları Siyonist etkinliği zayıflattı. Bütün bu

¹⁵³ Smith, *a.g.e.* , s. 77

¹⁵⁴ Jabotinsky, Vladimir (1988-1940). Rus Yahudisi olan Jabotinsky gazeteci ve yazardır. İsrail devletinin kurulmasında önemli rol oynayan militan Sosyalist Revizyonist hareketin kurucusudur. Yazılarında ve konuşmalarında Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmasını savundu. Filistin’de Araplara karşı savaşmak için Hagena adlı örgütün kurucusudur. Jabotinsky, 1908’de Jön-Türk devriminden sonra İstanbul’a geldi. Daha sonra da Filistin’e geçti Bir siyon birliği kurup İngilizlerin yanında I. Dünya Savaşına katılmak istedi. Mete Tunçoku, ‘İsrail’in Önemi’, Belleten, Nisan 1991, C.LV, S. 212; S.101

¹⁵⁵ Smith, *a.g.e.* , s. 79

oluşumlar, Siyonist tecrübe, özel teşebbüs ve orta sınıf göçmenleri Siyonist devlet biçimlenmesinin gerçek kurucuları olduğunu gösterdi.

Japotinsky'nin tezi genç Yahudiler arasında, özellikle de Avrupa da büyük etki yaptı. Bunlar Faşizmden etkilenmişlerdi ve faşizmin taktik ve sembollerini kullanıyorlardı.¹⁵⁶

Araplar İngilizlerle işbirliğine girmekten kaçınırken, bunun aksine olarak, Yahudiler İngilizlerle iyi ilişkiler kurdu. Araplar özellikle İngiliz mandater yönetiminde Siyonist unsurlara bakıyordu. Siyonistler Araplarla pek ilgilenmiyordu. Siyonizm açısından, Araplar normal olarak Siyonizm'in bir konusuydu. Fakat şimdilik bu İngiltere'nin bir problemiydi. Siyonistlere göre daha sonra Yahudi devleti kurulmasında bu problem ortaya çıkabilirdi. Bu durumda İngiltere Arapları koruma görevini üstlenebilir ve politik Siyonizm'in gelişmesine bir tehdit oluşturabilirdi. Weizmann gibi Siyonist liderler Araplardan çok İngilizleri dikkate alıyorlardı.¹⁵⁷

Bununla beraber Yahudiler, Arapları tümüyle görmezlikten gelmiyorlardı. Ben Gurion; 1918'de Araplarla Yahudiler arasındaki ilişkilerde hiçbir çözüm olamaz. Bu durumumuzu kabullenmeliyiz. Bizim olacak bir vatanda bir millet olarak yaşamak istiyoruz. Araplar da kendilerinininkinin, diyerek Araplara bakışını ortaya koyuyordu.¹⁵⁸

Filistin'de Araplar çoğunlukta idi. Ancak hükümetteki temsil oranları nüfusa göre azdı ve etkin görevde değillerdi. Yetenekli Araplara görev verilse dahi bunların maaşları genellikle düşüktü. Buna karşılık Yahudiler Araplar gibi muamele görmüyorlardı. Devlet kademesinde görev alan Yahudilerin maaşları yüksekti. Ayrıca İngiliz mandater yönetiminde de Siyonist yanlısı kişiler çoktu. Yahudilerin bir avantajı da gizli bilgilere bu sayede ulaşabilmeleriydi. İngiliz yönetiminin uygulayacağı politikalardan Yahudiler haberdar oluyorlardı. Filistin'de askeri hizmetlerde de Yahudiler kullanılıyordu. Arapların askeri birimlerde görev yapması yasaktı. Arapların anti-siyonist tutumları bu kararın alınmasına gerekçe olarak gösteriliyordu. Bu durumda Yahudiler (özellikle askeri görevlerde bulunanlar) silah çalıyorlar ve silahları Hagana'ya gönderiyorlardı. Hagana, Histardut kontrolünde direnişin silahlı gücüydü. Yüklü silah kaçakçılığı sonunda Yahudiler Araplara karşı büyük bir avantaja sahip oldu. 1920 – 1948 yılları arasında Filistin'deki Yahudilerin çoğunluğunun oluşturduğu askeri örgüt, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine karşı koyan Araplara karşı savaşmak üzere kuruldu .

¹⁵⁶ Smith, *a.g.e.* , s. 80

¹⁵⁷ Smith, *a.g.e.* , s. 80

¹⁵⁸ Smith, *a.g.e.* , s. 80: F Bassiouni , *a.g.e.*, s. 28

Yahudiler bu durumu normal sayıyorlardı. Çünkü Filistin kendi ülkeleriydi ve İngilizlerin rolü bu oluşumu kolaylaştırmaktı. Daha sonra Yahudilerin ekonomik gücü de Arapların aleyhine gelişti. Yahudilerin, Arapların topraklarını satın almaya başlaması, Arapların sert muhalefeti ile karşılaştı

Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi son derece güç oldu. Çeşitli ülkelerden gelen göçmenlerin dilleri ve kültürleri farklıydı. Yahudiler Filistin'de ilk olarak İbranice'nin resmi dil olmasını sağladı. Bunun sonunda entelektüel hayat ve edebiyatta İbranice kullanılmaya başlandı. Filistin'de yavaş yavaş Yahudiler ekonomik alanları da ele geçirdiler. Bu Araplara göre daha iyi bir yaşam sağladı. Diğer yandan göçmen Yahudiler Avrupa'dan geldiler. Bu kişiler oradaki toplumsal örgütlenmeyi de berberinde getirerek Filistin'de eğitim, sağlık alanlarında büyük atılım yaptılar.¹⁵⁹

2) 1930 – 1939 Dönemi

1929'da 'Ağlama Duvarı' yüzünden çıkan isyanda 133 Yahudi ve 116 Arap öldürülmüştü.¹⁶⁰ Bu Yahudilerle Arapların bir birlerine olan güvensizliğini ortaya koymuştu. İngilizler nezdinde Arapların pozisyonu zayıflamıştı. İngilizler 1929 isyanının nedenlerini ve politik amaçlarını araştırmak için bir komisyon kurdular.¹⁶¹ Walter Shaw tarafından hazırlanan raporda (Mart 1930) Siyonist göçü ve toprak konusu isyanın nedeni olarak gösterildi. Bu göçler sayesinde topraksız ve huzursuz bir sınıf yaratılmıştı. Bu durumda Arap olmayanlara toprak satmaya sınırlama getirilmesi raporda istenmekteydi.¹⁶²

Yönetimdeki İngiliz Hükümeti (Ramsey MacDonald) bu durumdan memnun olmadı. Filistin açısından eğer Yahudilere toprak satılmasının durması demek vergi kaybı olacak ve göçmenlerle gelen kapitalin kesilmesi demektir. Böylece İngilizler daha fazla ekonomik güçlülere katlanmak zorunda kalacaktı. Ayrıca İngilizlerin Filistin'deki askeri giderleri için de

¹⁵⁹ Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri ve karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunları çözüme kavuşturma konusunda bkz. Kohn, *a.g.e.* ss. 147-153

¹⁶⁰ Kırk, *a.g.e.* , 180; Karasapan, *a.g.e.* , s. 156

¹⁶¹ G. Sheffer , *Intentions and Results...* s. 44

¹⁶² Kırk, *a.g.e.* , 181; Weizmann, bu rapordan rahatsızlık duydu ve Filistin'e Yahudi göçünü engelleyeceği endişesine kapıldı. Alan R Taylor, *a.g.e.* , s. 75

bu gelirlere ihtiyacı vardı. İngilizlerin, Yahudilerin toprak alımına göz yumması Arapları şiddet kullanmaya itti. Ve Filistin'deki İngiliz varlığını tehdit etmeye başladılar.

İngiliz yönetimi problemi çözmek için yeni bir komisyon atadı. John Hope – Simpson başkanlığında ki bu komisyon 27 Mayıs'ta bir rapor yayınladı. Burada Yahudi göçünü yasakladı. Filistin'deki Siyonist görevliler Hope – Simpson'u Arapların topraksız olmasının önemsizliğini anlatmaya çalıştı ve Filistin'deki Arapların Ürdün'e naklini gündeme getirdiler. Filistinli Arapların Ürdün'e nakli fikrini Türklerle Yunanlılar arasında Lozan'da varılan ahali değiştirmesi anlaşmasından ilham aldılar. Ancak bu öneri Araplar tarafından da reddedildi. Ancak bu öneri benimsenmedi. Hope Simpson %29,4 Arap ailesinin topraksız kaldığını ve buralara Yahudilerin yerleştiğini öne sürdü. Hope Simpson Yahudilerin işçi politikasını da eleştirerek bunun Arapları işsizleştirdiğini savundu. Ayrıca mandaterliğin 6. maddesine¹⁶³ göre ülkeye Yahudi yerleşmesini önleme yetkisinin varolduğunu belirtti. Bu maddeye göre Filistin idaresi ülkeye uygun şartlar altında Yahudi göçünü kolaylaştıracak ve bunun için Yahudi ajansı ile işbirliği yaparak ülkedeki Yahudi yerleşimlerine yakın yerler, uygun bulunmuştu. Devlet toprakları ile boş toprakların yerleşime açılması söz konusu değildi. Daha sonra 1930 Ekiminde açıklanan Passfield White Peper'ında Yahudi kolonizasyon politikası ve Histadrut'un göçmen politikası eleştirildi. Ayrıca ayrılıkçı Yahudi fikirleri de yerildi. Dolayısıyla İngiltere, 1930 yıllarında Siyonist uygulamalara bir çeki düzen vermek istiyordu.

Bu rapor üzerine Weizmann'ın Dünya Siyonist Organizasyonu ve Yahudi Ajansı'ndan ayrılması İngiltere için iyi olmadı. Amerika'daki Yahudi lobisi İngiltere'ye karşı harekete geçti. Ayrıca Hitler'in Almanya'da popülerlik kazanması, İngilizlerin politikasında da değişikliğe neden oldu.

Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle birlikte Filistin'e Yahudi göçü hızlandı. Hitler, İktidara gelince, daha önceki konuşmalarına paralel olarak Almanya'nın başarısızlığını Yahudilere yıkmıştı. Yazdığı kitapta da Yahudi düşmanlığı açıkça görülmekteydi.¹⁶⁴ Avrupa'daki Yahudiler aleyhine gelişen hava, Filistin'deki Araplar ile Yahudiler arasında anlaşmazlıkları arttırdı. İngiltere'nin çözüm bulma teşebbüsleri ise sonuçsuz kaldı. Sonunda radikal Araplar silahlı mücadeleyi savunmaya başladılar. Bu isyan da çok geçmeden 1936'da başlayacaktı.

¹⁶³ Bkz. Hurewitz, *a.g.e.*, C.II, s. 108

¹⁶⁴ Adolf Hitler, *Kavgam*, İstanbul, Nisan 1985, s.242: Bkz. Christian Hayes, *Crisis and Conscience in the Middle East*, Chicago, 1970, s.35

1930 yılları başlarında Siyonistler Araplara karşı büyük ekonomik üstünlüğe sahipti. Siyonistler, İngiltere'nin öne sürdüğü gerekçeleri pek abartılı buluyorlardı. Onlara göre İngilizlerin ileri sürdükleri gibi topraksız Araplar pek fazla değildi. Fakat bir İngiliz yetkilisi Arapların Yahudilere toprak sattığını ortaya çıkardı. Bu açıklama Hacı Emin El-Hüseyin ve daha ılımlı kesim olan Neşâşibi ailesi ve Musa Kazım el-Hüseyin arasında yoğun düşmanlık duygusunun artmasına neden oldu. Bunların arasında Hacı Emin büyük bir prestije sahipti. Bu kesim Yahudilere Arap toprak satışı haberlerini yayımlayarak bu durumun atalet içinde devam etmesinden Arap Yürütme Kurulu' nu sorumlu tuttu. Aynı zamanda Hacı Emin İngiliz yöneticileriyle iyi ilişkiler içinde bulunarak müftü olma konumunu muhafaza ediyor ve Filistin'de Siyonist çıkarları durdurmaya çalışıyordu.

Şartlar Arapları Yahudilere toprak satmaya zorluyordu. Bunun yanı sıra 1930 ekonomik krizi birçok Arap ailesini topraklarını satmaya zorladı. Bunun sonucu olarak bu topraksız ailelerin büyük bir kısmı Yahudi şehirlerinde işçi olarak çalışmaya gitti.

Halkın % 90'ı Müslüman olan Arapların geçim kaynağı topraktı. Bunlar köylü ve küçük toprak sahipleriydi. I. Dünya Savaşı'ndan beri de ekonomik koşulları giderek kötüleşti. Manda statüsünde olan Filistin ekonomik bakımdan bir sömürge statüsündeydi. ¹⁶⁵Mandaterliğin 18.maddesine ¹⁶⁶ göre Milletler Cemiyeti üyelerine kısıtlayıcı bir Pazar haline getirdi. Diğer ülkeler mallarını Filistin'e ihraç ederek, tarım ve sanayi ürünlerinin aşırı bir şekilde fiyatlarının düşüşüne neden oldu. Doğal olarak bu gelişmelerle tahıl üretimi 1930'larda oldukça düştü. İthalat arttı ve köylüler tefecilere borçlanmak zorunda kaldı. Sonuçta tarımla geçinen kesim çareyi toprağını satıp, Yahudi şehirlerine göç edip orada iş bulmaya gitti. Ancak Filistinli' ler bu kez Histadrut' un tehdidine maruz kaldı. Çünkü Histadrut Arap işgücünün kullanılmasını istemiyordu. Arapların topraklarını Yahudilere satmayı ve Araplar için olumsuz gelişen ekonomik faktörler Arap isyanı için uygun ortam hazırladı. ¹⁶⁷

Bunun yanında mandaterlik sistemi içinde yetişen genç Araplar, açıkça İngiliz idaresine meydan okumaya başladılar. Arap gençliğinin Hacı Emin el-Hüseyin'le sıkı bağları vardı. Aynı zamanda Siyonist politikaya da düşman olan gençlik Almanya ve İtalya' da bulunan gençlik örgütlerinden esinlendi. İngiliz idaresine ve Yahudi göçüne karşı konulmak üzere hazır eleman

¹⁶⁵ Filistin manda sistemine göre kapitülasyonlar yürürlükteydi. Bu durum Filistin ekonomisini olumsuz etkiliyordu. Hurewitz, *a.g.e.*, c.II, s.108

¹⁶⁶ Hurewitz, *a.g.e.*, CII., s.108

¹⁶⁷ S.Hadawi, *a.g.m.*, ss.74-75

yetiştirmek için Genç Müslümanlar Derneği kuruldu. Ocak 1932’ de ilk kez Arap Gençliği kongresi yapıldı. Ardından İstiklal Partisi kuruldu. Aralarında ılımlılar da vardı. Bunlar politik olarak Filistin’de Arap Birliği’ nin kurulmasını tek çözüm olarak gördüler. Amaçları büyük Suriye’ yi kurmaktı. Aralık 1934’ te Ragıp al-Nashashibi tarafından Milli Müdafaa partisi kuruldu (daha sonra bu Filistin Arap Partisi oldu Mart 1935). Haziran’ da Hüseyin el-Halidi tarafından Reformcu Parti kuruldu. ¹⁶⁸

1934’ de sonlarında Nashashibi’ ye karşı Kudüs’ te seçimleri kazandı. Her iki partide Hacı Emin el-Hüseyin’e karşıydı. Bunlar silahlı mücadeleden çok siyasi mücadeleyi savunuyorlardı. İstiklal partisini kendi otoritelerine yönelmiş bir tehdit gibi gördüler. Bunlar İslam ideolojisini bütün Müslümanlarla yardımlaşarak ve İstiklal’ in Pan-Arap ideolojisiyle birleştirerek Siyonizm’i önlemeyi düşündüler. ¹⁶⁹

Kadir el Hüseyin, (Musa Kazım’ın oğlu) önderliğinde “ Cihat” adlı bir örgüt kuruldu. Bu örgüt silahlı mücadele için silah almaya başladı. Diğer bir örgüt Şeyh İzz al-din Al Kasım tarafından kuruldu. Bu örgüt Batı Kültürünü toptan reddediyor ve İngiliz mandaterliğine açık direnişi savunuyordu. Kasım Hayfa’ da yıllardır vaaz vermiş ve halk tarafından sevilen bir kişiydi. Kasım ve arkadaşları Hayfa’ da 1935’ de Kasım ayında öldürüldü.

Kasım’ ın öldürülüşü Jaffa’ da Yahudilerin büyük bir silah kaçırma operasyonu açığa çıkarıldıktan kısa bir süre sonra olmuştu. Bu Arapları endişeye sevk etti. Arapların kullandıkları silahlar ilkeldi. Bu gelişmeler, Arap sefaletiyle birleşince de İngilizlerin Yahudi silah kaçakçılığına göz yummaları üzerine Araplar genel greve çağırıldı. Yüksek komiser Wauchope Arap kaygılarını gidermek gereğini hissetti. Siyonist muhalefet ve İngiliz Parlamentosu’ nun tepkisi bir isyan çıkarmasına neden olabilirdi. Suriye ve Mısır’da gösteriler başladı. İngilizler ve Fransızlar Suriye ve Mısır’ da milliyetçilerle yeni anlaşma yapmakta isteksiz davranmaları isyanın çıkmasını önleyecek tüm koşulları ortadan kaldırdı. Arap istekleri demokratik bir parlamento kurulması, Yahudilere toprak satışının sınırlandırılması, göçün durması ve mandaterlim dönemi sonunda da Filistinlilere bağımsızlığının garanti edilmesi idi. İngilizler bu tekliflere yanaşmadı. ¹⁷⁰

Nisan 1936’da Arapların Yahudilere saldırmasıyla beraber, Araplar, Yüksek Arap komitesi altında birleşti. Komite, bütün Arap işçileri ve memurları genel greve; Yahudilerle

¹⁶⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.41

¹⁶⁹ Smith, *a.g.e.*, s.96

¹⁷⁰ Michael J.Cohen, “ *Secret Diplomacy and Rebellion in Palestine, 1936-1939*”, *IJomes*, Vol.8, s.379

ticaret yapmamaya, Yahudilere mal satmamaya ve Yahudi mallarını boykot etmeye çağırıldı. İsyanın ilk evresi Kasım 1936 başlarına kadar sürdü. Arap isyanı şu aşamalardan geçti: a) İsyan kent merkezlerinden kırlara yayıldı b) genel grev ve sivil ittatsızlık c) terörist faaliyetler arttı d) sabotaj eylemleri e) Gerilla savaşı için silahlı gruplar oluşturuldu.¹⁷¹ Ancak birçok bakımdan başarısız oldu.

Yahudi yerleşim merkezlerindeki Arap işçiler greve katılmadı. Yerlerine Yahudi işçiler yerleştirilmesinden korkan Arap işçiler greve katılmadılar. Arap memurlar da greve katılmadı. Bu durum Arapların hükümet üzerindeki baskısını azaltabilirdi. Grev Jaffa Limanının kapatılmasında ağırlığı hissettirdi. Tel- Aviv bu grevde Yahudi Limanı olarak gelişti. Grevin diğer bir etkisi de Yahudilerin kendilerine olan güvenini arttırmasında görüldü.

Ayaklanma kırsal alanlarda başarılı oldu. Ulaşım sık sık kesildi. Filistinli silahlı gruplar diğer Araplardan da yardım gördüler. İngiltere 30.000 asker getirmek zorunda kaldı ¹⁷² ve bu sayede Arap direnişi kırıldı. Kasım başlarında konunun barışçı bir çözümle halledilmesini isteyen diğer Arap Devletlerinin aracılık etmesiyle ve genel grevin fazla etkili olmaması nedeniyle Yüksek Arap Komitesi genel grevin sona erdiğini açıkladı. İngiliz Sömürge Ofisi de buna karşılık bir jest yaparak Kasım 1936 ve Mart 1937 arasında sadece 1800 Yahudi'nin ülkeye girişine onay verdi. Bu dönemde Yahudi Ajansı' nın 11.200. müracaatı vardı. Filistinli Arapların toprak satması huzursuzluğun temel nedenlerinden biriydi. Ancak Filistin İngiliz manda yönetimine geçmesiyle birlikte modern ekonominin de temelleri atılmış oldu. Bu nakit para olan ihtiyacı ortaya çıkardı. Vergilerin ödenmesi için nakit paraya ihtiyaç vardı. Filistinli toprak sahipleri de vergileri ödeyebilmek için toprak satarak nakit para ihtiyacını gidermeye çalıştılar.¹⁷³

İsyan sona erince Peel komisyonu, isyanının nedenlerinin araştırılması için görevlendirildi. Bu komisyon isyanın nedenleri ve Yahudi ile Arapların hoşnutsuzluğunu anlamak için çaba sarf etti. Siyonistler Yahudi göçmenlerin ülkeye serbestçe girmesini ve toprak almasının serbest bırakılmasını istedi. Buna karşılık Hacı Emin, Filistin'in bir Arap Devleti olarak ilan edilmesini istedi. I.Dünya Savaşı'ndan beri 400.000 göçmen kabul eden başka bir ülke olmadığını belirtti. Filistin mandaterliği Araplarla Yahudiler tarafından öne sürülen isteklerin

¹⁷¹ Bkz. Tom Bowden “ *The Politics of the Arap Rebellion in Palestine 1936-39*” MES. Vol.11, January 1976 No.I, s.152, No.I, s.152

¹⁷² Norman Rose , “ *The debate on Partitiion, 1937-38 The Anglo-Zionist Aspect, J.The Prospocal*”. MES. Vol.6, January 1970, No.I, s.288

¹⁷³ Smith, a.g.e., s.96; Joseph Vashitz, *Dhaqat and Iccamyun; Two Groups of Arap Comunity leaders in Haifa During The British Mandate*” Studies in Islamic Society, Hayfa, 1984, s.98

birleştirilmesi veya yakınlaştırılmasını imkânsız gördü. İngiliz yönetimi bir açmazla karşı karşıya kaldı. Peel Komisyonunun hazırladığı raporda çözüm şu şekilde öngörüldü. Filistin Araplar ve Yahudiler tarafından iki ayrı devlet şeklinde bölünecekti ve İngiltere kutsal yerleri kontrol altında tutan bir mandater statusünde olacaktı. Peel Komisyonu Filistin' in % 20'sini Yahudilere bırakıyordu.¹⁷⁴

Parçalanmaya karşı Araplar muhalefet etiler. Çünkü Araplar Filistin'in % 80'ini alıyordu ama verimli topraklar Yahudilere bırakılmıştı. Galile'de yaşayan 250.000 Arap burayı boşaltacaktı. Yahudilere verilen bölgede Yahudi ve Araplar eşit nüfusa sahip olacaktı. Ki, bu Arap hükümetleri Yüksek Arap Komitesiyle birleşerek bu teklifi reddettiler. Eylül 1937' de yapılan Arap Kongresi Yahudilere karşı direniş ve Filistin' de bir devlet kurulması için birleşti. Filistin bir Arap devleti haline gelecekti. Filistin konusu ile Arap dünyası ilgilenmeye başladı. 1937' de milletler Cemiyetinde Mısır Dışişleri Bakanı Wasif Butrus Ghali, Peel komisyonu tarafından açıklanan taksim planına hükümetinin karşı olduğunu açıkladı. Diğer Arap ülkelerinde katılacağı bir toplantıda Filistin'le İngiltere' nin anlaşma yapmasını önerdi. Yapılacak bu anlaşma Filistin'e bağımsızlığını garanti edecekti.¹⁷⁵

Siyonist taktiklerin farkına varan ve ilk taksim olanına muhalefet eden Arap liderler, Filistin' in kontrol altına alma yolunu bulamadılar. Bu durum Araplar arasında hoşnutsuzluğu artırarak Eylül 1937'den Ocak 1939'a kadar süren bir isyanı başlattı. Bu isyanda Araplar mandater gücün Filistin'den şartsız ayrılmasını istiyorlardı.¹⁷⁶ Bu kez hedef İngilizler' di. İngilizlerden kaçmayı başaran taksime muhalefet eden Yüksek Arap komitesi Başkanı Emin El-Hüseyin Lübnan' a gitti. Fakat Neşâşibi ailesi taksimi birkaç revizyonla savundu. Bu aile daha sonra Ürdün Kralı Emir Abdullah'ı lider olarak seçti. Abdullah taksimden yanaydı ve bu olursa Arap Filistin'ini alma fırsatını yakalayabileceğini düşünüyordu.¹⁷⁷

Ancak Arap isyanı giderek büyüdü. İsyancılar birçok yerde hâkimiyet sağladılar. Yalnız Yahudilere değil, İngilizlere de saldırdılar. Bu durumda Yahudiler karşılık vermeye başladı. 1938' de Arap isyanı genişleyince, Hagana ve İngiliz askeri güçleri işbirliğine gitti. Hagana' ya yasal olarak silahlanma izni verildi. Özel Yahudi Birlikleri İngiliz görevliler tarafından organize edildi. 1937' de diğer bir Yahudi örgütü Irgun kuruldu. Irgun terörist uygulamaları savunarak,

¹⁷⁴ Smith, *a.g.e.*, s.98 ;Armaoğlu, *a.g.e.* s.55

¹⁷⁵ Ralph M.Covry, "Who Invanted" *Egyption Arap Nationalism?*" Part I, *IJomes*, Vol.14, 1982, s.254

¹⁷⁶ Michael J.Cohen, Sir Arthoud Waucpohe , *The Army and the Rebellion in Palestine in 1936*" *MES*. Vol9, January 1973, No.1 s.32

¹⁷⁷ Kirk, *a.g.e.*, s.185

Arapların kullandığı yöntemleri kullanmaya başladı. Sonuçta Arap sivil yerlerine saldırılarak 77 Arapın ölümüne neden oldu.

İngilizler ve Araplar sert tedbir uyguladı. İsyanı katılanları asmakta tereddüt etmedi. 1937 ile 1939 yılları arasında 100 ü aşkın kişi idam edildi. Birçoğu İngiliz güçleri tarafından öldürüldü. Şüpheli ailelerin evleri bombalandı. Arap isyanı da başarıya ulaşamadı. Ne Yahudi kolonizasyonunu, ne de İngiliz mandaterliğini sona erdirebildi. Filistin konusu ile Arap dünyası ilgilenmeye başladıysa da bu pan-Arabist hareketi başlatamadı.¹⁷⁸ Bu uygulamalar Hagana tarafından da benimsendi. İngilizler Irgun'un faaliyetlerini durdurmayı denediler ama başarılı olamadılar. Irgun Araplara karşı daha aktif eylemler düzenlerken, aynı zamanda İngilizlere de direnmek için hazırlık yapmaya başladı. Irgun örgütü Pazar ve çarşı yerlerini bombalamak suretiyle 76 Arapı öldürdü.¹⁷⁹

Bu isyanda, Arap köyleri büyük baskı altında kaldı. Köylerde yaşayanlar işkence gördüler ve İngilizler kuşku duydukları insanların evlerini havaya uçurdular. Baskılar sonucunda bazı Araplar İngilizler ve Siyonistlere yardım ederek Arap isyancıları aleyhine bilgi vermeye başladı. 1938 yılı sonunda İngilizler bölgeye 30.000 asker yığmak zorunda kaldı. 1939 başlarında Arap direnişi kırıldı.¹⁸⁰

İsyanın başarısızlığına karşın Arap isyanı Filistin Araplar ve İngiliz görevlileri üzerinde derin bir etki bıraktı. 1930' ların liderleri yoktu. Filistinli Araplar için İslam dinamik bir gücü ve dinsel bir anlamdan çok politik bir anlama sahip oldu. İslam kurumları ve sembolleriyle Yahudi milli yurdu ve Hristiyan mandaterliğine karşı islami direniş ön plana çıktı. Filistin de İslamın kutsal günleri politik gösterilere neden oldu. Ayrıca camiler önemli propaganda merkezi işlevini gördü.¹⁸¹

Kudüs Müftüsünün bıraktığı boşluk doldurulamadı ve Arap isyanında merkezi bir otoritenin yokluğu hissedildi. Yahudiler, Ben Gurion'un güçlü liderliği altında gelişirken, Filistin Arapları lidersizdi. Dolayısıyla Siyonist hareket güçlü ve bağımsız olarak gelişti.

1939'da Avrupa'da yeni gelişmeler oldu. Avrupa yeni bir savaşa hazırlanıyordu. İngilizlerin Filistin' de Arap isyanının sona ermesi için Filistin içinde ve dışında Arapların

¹⁷⁸ T.Bowden, *a.g.m.* ss.160-161

¹⁷⁹ Noam Chomsky, A.B.D., *İsrail ve Filistinliler Kader üçgeni*, İstanbul, 1993, s.214

¹⁸⁰ Norman Rose, "The Debate on Partition, 1937-38 The Anglo-Zionist Aspect 1-The Prospocal", MES, January 1970, Vol.6, No.1 , s.288

¹⁸¹ Uri M.Kumferschmidt, "Islam on the Defensive; Spe Supreme Muslim Consil's Role in Mandatory Paletsine". Studies In Islamic Society, Hayfa, 1984. ss. 176-177

desteğine ihtiyacı vardı. Nazi ve Faşist propaganda Arapları İngiliz mandaterliğine karşı kışkırtıyordu. Özellikle de bu Mısır ve Süveyş Kanalı bölgesinde yoğunlaştı. Böyle bir durumda İngilizler bölgeyi kontrol altında alabilmek için daha büyük bir askeri güce ihtiyaç duymaya başladılar. İngilizler buna çözüm bulabilmek için 1939’ da yeni bir memorandum (White Paper) ilan ederek, gelecek 10 yıl içinde bir Arap Filistin’in kurulmasını garanti edecek ve Yahudi göçüne sıkı düzenlemeler getirerek bir White Paper yayınladı.¹⁸²

Akdeniz filosu Uzak Doğu’ya doğru ilerlerse, bölgenin İtalyanlara kalacağı varsayıyordu. Bu durumda en iyisi İngiltere için Mısır ve Süveyş Kanalı korumak olacaktı. İngiliz askeri uzmanlar Filistin’e savaş zamanı ihtiyaçları içinde bakmaya başladılar. Neticede Filistin’in barışın sağlanması İngiliz askeri güvenliği açısından önem kazandı. Savaş zamanında buradaki askeri birlikler Mısır ve Süveyş kanalına gönderilebilirdi. İtalyanlar Kızıl Deniz’in girişini kontrol altında tutarsa, Habeşistan’ın stratejik konumu nedeniyle İngilizler Irak’tan Filistin’e, oradan da Mısır’a geçebilirdi.¹⁸³

Bu koşullar Filistin’in stratejik önemini İngilizler açısından bir kez daha arttırdı. Hayfa limanı 1935’de tamamlandı. Irak’ tan Hayfa’ya boru hattı kuruldu. Sonunda Filistin, İngiliz imparatorluk sistemi içinde hava kuvvetleri, haberleşme gibi önemli bir merkez ve aynı zamanda Afrika ve Asya arasında bir köprü idi. Fakat bu durum İngilizlerin yaptığı anlaşmalara karşı Arap milliyetçileri arasında huzursuzluk yarattı. Filistin’deki doğrudan İngiliz kontrolünde olan üslerin önemi bir kez daha artıyordu. Almanya 1936 isyanını olumlu bulmuş ve Alman basını tarafından bu isyan desteklenmişti. Kudüs müftüsü hacı Emin el Hüseyin, Alman yetkililerle görüşme yapmıştı. Ancak, Hitler, Araplarla pek ilgilenmedi. Hitler, Yahudilere olduğu kadar Araplara da karşıydı.¹⁸⁴

Bölgede Filistin’in kontrolü yalnız İngilizlerin güvenliğini sağlamaya yeterli olmayabilirdi. Filistin’de düzenin sağlanması, komşu Arap Devletlerinin desteğinin kazanılması İngiltere için önemliydi. Suriye, Irak ve Mısır’da İtalyan ve Alman propagandasıyla oluşan hoşnutsuzluğu önlemede güç kullanılması İngiltere için büyük bir yük olabilirdi.

İngilizler, 2.Dünya savaşı çıkmadan önce Filistin konusunda bir şeyler yapmayı düşündü. Araplara işbirliği yapılması Arap çoğunluğun yararına adımların atılmasıyla Filistin problemini

¹⁸² Smith, *a.g.e.*, s.102; Hurewitz, *a.g.e.*, ss.219-226

¹⁸³ Bassiouni, *a.g.e.*, s.29

¹⁸⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Francis Nicosia, “ *Arap Nationalism and National Socialist Germany, 1933-1939: Ideological ana Strategic Incompatibility*”, *IJOMES*, Vol.12, 1989, ss.353-356

çözmeye çalışırken II. Dünya Savaşı başladı. Ocak 1939'da İngiliz stratejisi açıklandı: “ şunu açıklamaya gerek görüyoruz, büyük bir hisle Filistin’ de bütün Arap Devletleri İngiliz politikasıyla uyum içindedir. Şunu üstleniyoruz ki, savaşın çıkmasıyla gerekli önlemler çabucak alınacaktır. Bunun için komşu ülkelerle Filistin’de Arap fikrinin tam uyuşması sağlanacaktır. Savaşın başlangıcında Arap iyi niyetini hatırd tutmakta başarısız olursak, bu ülkenin yararına olarak Arap ülkelerini etkilemeye yarayacak öngördüğümüz düzenlemeler yapılamayacaktır”.¹⁸⁵

Bunlar yeni değildi. İngiltere Filistin’de mandater konumunu muhafaza ederek Filistin’i stratejik üs olarak kullanmak yanlısıydı. Bu 1937’deki Peel Komisyonunun hazırlayıp taksim planına tersti ve Dışişlerinde yeni sorunlara neden oldu. Eğer Yahudiler Filistin’in milli bir parçası olarak tanımlanırsa İngiltere ne gibi bir mandater rol oynayabilirdi? Ancak kabine Peel Komisyonunun raporunu esas aldı. Buna karşılık Siyonistlerin bu plana muhalefeti İngiltere’yi şaşırttı. Yahudiler sınırlar tekrar görüşülürse bu planın kabul edilebileceğini savunuyordu.¹⁸⁶Bunun üzerine yeni bir rapor hazırlanması istendi. Bu yeni düzenleme Dışişleri tarafından yapıldı ve taksime kesinlikle karşıydı. İngiliz politikasına Arap tepkisini çekme korkusu üzerine Dışişleri yeni bir komite olarak Woodhead Komisyonu atadı.

Woodhead Komisyonu Ocak 1938’de kuruldu. Filistin’i felce uğratan Arap isyanını iyice izledikten sonra Kasım’da raporunu tamamladı. Arap ve Yahudi devletlerinin kendi kendilerini destekleyecek sınırlarının olmadığı sonucuna vardı. Ancak komisyon farklı 4 plan hazırladı.¹⁸⁷Planlarda Yahudilere daha az toprak verildi. Bu Yahudiler tarafından reddedildi. 9 Kasım 1938’de yayınlanan Komisyon raporunda paylaşma fikrinin pratik olmadığını belirtti. Bu durumda İngiltere bütün Filistin’in hükümeti yükümlülüğünü aldı. Fakat bu durum Arap-Yahudi ayrılığının yakınlaştırılması ihtiyacını doğurdu. Komisyon Araplarla Yahudileri Londra’ da “ gelecekte Filistin’e göç konusu ve ilerdeki politika” üzerine görüşmeler yapılmak üzere konferansa davet etti. Eğer görüşmelerden bir sonuç alınamaz ise, İngiltere kendi başına gerekli adımları atacaktı.¹⁸⁸

Yeni Koloni Sekreteri Malcolm MacDonald (Weizmann’ın babası ile arkadaşı) , Şubat 1939’da St. James Konferansını açtı. O taksimi reddediyordu ve bundan dolayı Siyonist liderlerle ilişkisi giderek kötüleşti. Neşâşibilerle birlikte hareket ettiler. Yemen, Ürdün, Suudi Arabistan,

¹⁸⁵ Smith, *a.g.e.*, s.103

¹⁸⁶ Smith, *a.g.e.*, s.104

¹⁸⁷ A.Cohen, *a.g.e.*, s.211; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.57

¹⁸⁸ Armaoğlu, *a.g.e.* s.s.57-58

Irak ve Mısır'dan temsilciler vardı. Yahudi Ajansı' nın üyeleri İngiltere ve Amerikan derneklerinden üyelerdi. Araplar Yahudilerle yan yana oturmayı kabul etmeyince, İngilizler ayrı ayrı toplantı yaptı. Ortak bir nokta yoktu. Müftü' nün yeğeni Cemal el-Hüseyin bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını isteyerek, Yahudi milli yurdunun Filistin'de iptalini istedi. Weizman bir anayasa isteyerek, Filistin'e sınırsız Yahudi göçünü İngilizlerin üstlenmesini istedi. İngilizlerle Araplar bunu kabul etmediler. Araplar, Macmahon'un Filistin'de bağımsız bir Arap Devletine destek olacağını vaad ettiğini öne sürdü. İngiliz üyeler, yazışmalarda Filistin'in Arap sınırları dışında tutulduğunu belirttiler. Şunu da açıklamadan geri kalmadılar. Filistin'e yerleşenlerin çıkarları ve istekleri göz önüne alınmaksızın İngiliz hükümeti Filistin'in düzenlemesi konusunda serbest değildir ve ayrıca, şunu da açıklamadan geri kalmadılar. Filistin'e yerleşenlerin çıkarları ve istekleri göz önüne alınmaksızın İngiliz hükümeti Filistin'in düzenlemesi konusunda serbest değildir ve ayrıca Yahudi devleti kurulmasına karşı bir tutum takınarak Arap özlemlerine bir noktada karşılık verilmiş oldu. Yahudilere sınırlı toprak verilmesi Yahudilerin kendi geleceklerini kuramaması endişesi ile karşı çıkıyorlardı.¹⁸⁹

Konferans kısa süre sonra çıkmaza girdi.¹⁹⁰ MacDonald, Yahudi ve Arap delegelerine çeşitli öneriler sundu. Araplar, Arapların çoğunlukta olduğu bir devlet istiyordu. Eğer Yahudiler göçe devam etmek istiyorlarsa buna sınırlı bir süre içinde izin verilecekti. Fakat Araplar bu öneriyi reddetti. Araplar bağımsız bir devlet istiyorlardı. MacDonald Siyonistlere şunu teklif etti; Onların Filistin'deki varlıkları Arapların rızası üzerine tanınacaktı. Bu Balfour Deklarasyonunda bahsedilmeyip Hüseyin ile McMahan arasındaki yazışmalarda değinilmişti. Yahudiler buna pek yanaşmadı ve Filistin'de garantörlük ile göçün devam etmesini istediler. Arap devletlerin hükümet önerisini kabul etme arzusuna rağmen konferans dağıldı. Fakat Arap Devletlerinin temsilcileriyle görüşmeler devam etti. Bunlar gelecek 10 yıllık geçiş süresi içinde Filistin'in bağımsız bir devlet olmasını önerdiler. Görüşmeler 1939 Mayısına kadar sürdü. Bu sırada Almanya, Çekoslovakya' ya İtalya ise Arnavutluğa girdi. 7 Mayıs'ta Alman-İtalyan ittifakı imzalandı. Bu gelişmeler üzerine İngiltere Araplarla görüşmeye karar verdi ve 17 Mayıs'ta İngiltere kendi mandater yükümlülüğünü tekrar gözden geçirip, Arap çoğunluğun hakim olduğu bağımsız bir Filistin'i benimser gözüktü.

¹⁸⁹ A.Cohen, *a.g.e.*, s.213

¹⁹⁰ Görüşmeler için bkz. R.M. Cowry, *a.g.m.*, s.257

Yayınlanan raporda, “ Majestelerinin hükümeti inanıyordu ki Barfour deklarasyonunda hayat bulan mandaterliğin yapısı ülkede Arap Nüfusun isteği dışında bir Yahudi devleti kurulmasına niyet etmemiştir” şeklinde ifade kullanılıyordu. Her şeyden önce bağımsız bir Filistin devletinde Yahudi milli yurdu yaratılmasını istemiştir. 5 yıl içinde 15.000 Yahudi’ nin Filistin’e göç etmesine izin verilecekti. ¹⁹¹Bundan sonrası da Araplarla yapılacak anlaşmaya göre belirlenecekti. Buna ek olarak ta 25.000 mültecinin girmesine izin verilecekti. Yahudilere sınırsız toprak transferi kıyı şeridi ile sınırlandırılacaktı. Bu rapor 10 yıl içinde bağımsız bir Filistin devleti öngörüyor ve aynı zamanda Yahudiler toplam nüfusun 1/3’ ünü geçemeyecekti. İngiliz hükümeti iki tarafta reddetmediği sürece, bu periyotta Yahudi ve Araplara kendi kendilerini yönetme konusunda yardımcı olacaktı. 10 yılsonunda Filistin’de bağımsızlık için uygun koşullar, işbirliğini meydana getirecek düzeye erişmemişse, İngiltere Yahudiler, Araplar, Arap Devletleri ve Milletler Cemiyetine alınacak tedbirleri danışacaktı.

Araplar ve Yahudiler 1939 “ White Paper” ını reddetti. Yahudi Ajansı, Balfour deklarasyonundan beri yapılan vaadlere ve uluslar arası hukuka uymadığını belirttiler. Yahudiler White Paper’ın dayanarak aracı olarak görüldüğünü açıkladılar. Ben Gurion hiçbir White Paper olmasa da bu savaşta İngiltere ile savaşabileceklerini ilan etti. Yahudilerin zor durumunu yansıtan bu tutum İngiltere tarafından açıkça biliniyordu. ¹⁹² Diğer yandan, Filistin Arapları, Yüksek Arap Komitesi de White Paper’ı reddetti. Çünkü Yahudi göçünü durduracak ve kısa zamanda bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını sağlayacak bir içerik taşııyordu.

İngiltere Siyonistleri anlaşmaya razı etmeye çalıştı. İngiltere Arapların öne sürdüğü göçün sıkı denetlenmesinin kabulünü istedi. Yahudiler ise Doğu Avrupa ve Almanya’ dan kaçıp gelmek isteyen Yahudilere sınırsız göçü savundular. Weizmann, İngilizlere “ siz burada Arapların rızası ile mi duruyorsunuz” diye soruyordu. 1939’da durum değişmişti. Siyonistler, Filistin’e serbest girişi savunuyorlardı. Faşizmin yükselmesi Yahudileri Filistin’e, Arapların karşı çıkmasına rağmen yöneltti. Zaten başka alternatifleri yoktu. Fakat İngiltere’ nin kendi güvenliği için bastırması, bu kez İngilizleri Araplara yakınlaştırdı.

Bu anlamda, 1917’deki Balfour deklarasyonundan 1939’un White Paper’i uygun bir yapıdaydı. İleri ki savaş mücadelesinin stratejik gerekleri sonucuydu. Balfour deklarasyonu Avrupa Yahudiliğinin gerçek çıkarlarını yansıtırken, 1939 White Paper gerek Arap gerekse

¹⁹¹ Peter Mansfield, *The Middle East*, London, 1973, s.349

¹⁹² Bu konferans Yahudilerin Filistin’e göçüne sıkı sınırlandırmalar getiriyordu. A.R.taylor, *a.g.e.*, s.80

Yahudiler arasında iyi ilişkileri sağlayamadı. Balfour deklarasyonu İngiltere'ye Yahudi göçü ve milli yurdu konusunda Arap isteklerini de hesaba katarak atılacak adımlar konusunda hiçbir yükümlülük öngörmemişti.

Filistin Arapları ve Yahudileri için White Paper büyük beklentilerin boşa çıkmasıydı. Her iki tarafı da tatmin edemedi. Filistin'deki Araplar lidersizdi. İlimli Arap liderler, al Khalid ve Al-Neşşabi gibi kişiler gelecek için ümitliydi. Ama hala Yüksek Arap Komitesinin gücü büyüktü. Arap isyanı İngiltere'yi Araplarla görüşmeye zorladığını ortaya koydu. Bu Araplar arasında iyimser beklentileri de beraberinde getirdi. Yüksek Arap komitesinin White Paper'ı kabul etmemesi, 1918'deki görüşmeler üzerine temellendirilmişti. Siyonistler de Filistin'in her hangi bir parçasının verilmesini kabul etmiyorlardı.

White Paper şoku, İngiltere ile var olan ilişkilerin tekrar gözden geçirmesine neden oldu. Ben Gurion'a göre, 1930'ların olayları ve White Paper şunu ispatladı, Yahudiler diğer büyük bir devletin desteğini arayacaktı. Bu da A.B.D idi. Ben Gurion Yahudilerin kendi kaderini kendilerinin belirlemesi konusunda ısrar ederek, İngiliz politikasını önemsemedi. İngiliz askeri ile Orta Doğu' da işbirliği yaparken bu işbirliğinden silah çalarak ve savaş sona erdiğinde İngilizlerle bir çatışma için Yahudileri hazırlama yoluna gitti.

Filistin'de Araplarla Yahudi cemaati liderlik ve ekonomik gelişme açısından ayrılmaya devam etti. Ekonomik bakımdan Araplarla Yahudiler arasında büyük bir uçurum vardı. İngiltere II. Dünya Savaşına girdiği zaman 1939 White Paper'ın da ¹⁹³ Filistin politikası revize edilmesine rağmen ne Arapları ne de Yahudileri tatmin edebildi. İngiltere Filistin'de stratejik ve askeri pozisyonunu koruyarak, Hindistan ve Uzakdoğu ile iletişimin kesilmemesini sağlamak istedi. Kısa zamanda stratejisini, İngiltere'nin savaş stratejisine hizmet edip, gelecekte Filistin'de İngilizlerin üstlendiği politikayı uygulamayı da kolaylaştıracak şekilde değiştirdi.

¹⁹³ Fraser, *a.g.e.*, s.23

3) 1939–1948 Dönemi

1939 Yılı dünya tarihi için bir dönüm noktası oldu. Avrupa bir savaşa hazırlanıyordu. Hitler Almanyası dünyanın yeniden şekillenmesini ve bu şekil içinde Almanya' nın üstün bir konuma gelmesini istiyordu. Bunun gereklerini Almanya çok geçmeden yapmaya başladı. 15 Mart 1939'de Çekoslovakya' yı işgal etti. Aynı yılın Nisan ayında bu kez İtalya, Arnavutluğa girdi. Bunlardan daha önemli bir gelişme 23 Ağustosta oldu. Bu tarihte Sovyet-Alman saldırmazlık paktı imzalandı. Bu gelişme üzerine İngiltere Polonya ile bir ittifak yaparak, herhangi bir saldırıya uğradığı zaman, İngiltere bu ülkeye gerekli yardımı garanti etti. İngiltere, Sovyetlerin niyetinden kuşku duyduğu için, Polonya' nın bağımsızlığı tehdit edilir ve Polonya buna karşı koyarsa İngiltere ve Fransa Polonya' nın yardımına gelecekti.¹⁹⁴ Ancak bu Almanya' yı durdurmaya yetmedi. Almanya 1 Eylül 1939'da Polonya' ya saldırarak II. Dünya savaşını başlattı. Almanya' nın, Sovyetlerle dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalaması ile Avrupa'da önemli bir konuma geldi. Kendisinden emin olarak Polonya' ya saldırdı. 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa Almanya ' ya savaş ilan etti. Sovyetler ise 17 Eylül'de Polonya' ya girdi ve Polonya toprakları, Almanya ve Sovyetler Birliği arasında paylaşıldı.

Almanya, Norveç ve Danimarka' yı işgal ettikten sonra, 1940'ların asıl saldırısına başladı. Fransa' yı işgal etti ve Fransa barış istemek zorunda kaldı.

22 Haziran'da Fransa' nın ateşkes imzalamasıyla Hitler'in Avrupa'da kesin üstünlüğü ortaya çıktı. Almanya' nın savaşta başarıdan başarıya koşması Mussolini' nin de Almanya yanında savaşa girmesine neden oldu. Almanya, Fransa' ya saldırarak kısa süre içinde bu ülkeyi saf dışı bıraktı. Fransa'da Vichy hükümeti kuruldu. Ayrıca bu durumda Türkiye' nin imzaladığı 1939 İngiltere-Fransa-Türkiye ittifakı da işlemez duruma geldi. İtalya, 10 Haziran 1940'da Fransa' ya savaş ilan ederek II. Dünya Savaşına katıldı. Almanya-İtalya bloğu ile karşı karşıya kalan İngiltere, Almanya' ya karşı hava saldırısına başladı. İngiliz uçaklarının bombalmasına Almanlarda karşılık vererek 1942'ye kadar İngiltere' yi yoğun bir hava saldırısına başladı. İngiliz uçaklarının bombalmasına Almanlar da karşılık vererek 1942'ye kadar İngiltere' yi yoğun bir hava saldırısına tuttu.

Almanlar Afrika'da ilerleyerek Mısır önlerine kadar geldi. Al-Amenien de Almanya' nın eline düştü. Bu Mısır'a yakın stratejik bir bölgeydi. Ancak İngilizler çabuk toplanarak burayı Almanlardan geri aldı. Almanya ' nın Mısır'ı tehdit etmesi aynı zamanda Süveyş Kanalına da

¹⁹⁴ F.Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.292

yönelik bir tehditti. Rusları Stalingrad'ta Almanların durdurması, Amerikan deniz gücünün de Pasifik'te Japonlara karşı zafer kazanması sonucunu yavaş yavaş ortaya koydu. Almanya, Rusya'ya 1941'de saldırıya geçti. Bu Almanya için bir hataydı. Amerika savaşa Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harboor'daki Amerikan üstlerine saldırmasıyla girdi. 11 Aralık 1941'de A.B.D. Almanya'ya savaş ilan etti.

Orta Doğu'da ise şu gelişmeler oldu. Savaşın başlarında İngiltere 1940'ın ortalarında oldukça zor durumda kaldı. İtalyanların Libya'yı işgal etmeleri, İngilizlerin Mısır ve Filistin'deki konumlarına direk tehdit oluşturuyordu. İtalyanlar sürekli İngiliz konvoy ve ikmal yollarına saldırıyorlardı. Bu gelişmeler karşısında da Süveyş kanalı İngiltere için hayati önem taşımaya başladı. Buna paralel olarak da Filistin'in stratejik önemi de arttı. Hayfa'da 1940'da tamamlanan petrol boru hattı, İngiliz uçak filosu ve donanması için çok büyük öneme sahipti. İngilizler buradaki petrolü kullanarak, karşılaşılabilecek yakıt sıkıntısını gidermeyi başardı.

Rommel'in çöl savaşlarında¹⁹⁵ başarılı olması ve arkasından Libya'yı işgal etmesiyle beraber, İngiltere Yunanistan'ı terk etmek zorunda kaldı. Rommel Mayıs 1942'de İskenderiye'nin 20 mil yakınına geldi. Ancak daha fazla ilerleyemedi. Almanların savaşta başarılı olması Arap ülkelerini de etkiledi ve 1941 Nisan'ında Irak Başbakanı Raşit Ali el-Geylani, Irak askeri gücüne İngilizleri kuşatma emrini vererek Almanlardan askeri yardım istedi. İngilizler buna hızla karşılık vererek El-Geylani'nin çabalarını boşa çıkarttı. Bu durumdan Müftü Hacı Emin el-Hüseyin'de etkilenecek kaçtı. Kudüs müftüsü olan Hüseyin, 1936 genel grev sonucunda İngiliz yönetimince tutuklanmak istedi. Bunun üzerine Lübnan'a kaçtı. II. Dünya Savaşı sırasında genellikle Almanya'da kaldı. Fransa'da kurulan Alman yanlısı Vichy hükümeti Suriye'den Irak'a geçecek Alman uçaklarına geçiş izni vermişti. Yahudi askeri birliklerinden¹⁹⁶ yardım alan İngilizler, Suriye'yi işgal ettiler ve arkasından da Temmuz 1941'de Lübnan'a girdiler. Savaşın başlamasıyla C.Weizmann, Yahudilerin müttefik kuvvetlerine destek verdiklerini açıkladı. 30.000 Yahudi gönüllünün savaşmak için toplandı. Buradaki amaç Yahudi Lejyonu oluşturmaktı. Bu daha sonra Yahudi silahlı kuvvetlerinin nüvesini oluşturacaktı.

Orta Doğu'da Alman tehlikesinin artması, bu kez İngilizlerin Araplara ne kadar güveneceği konusunu gündeme getirdi. Burada İngilizlere karşı olan Alman yanlısı Arap hareketi İngilizleri çok zor durumda bırakabilirdi. Fakat Hitler Almanya'sı Filistin konusunda kayıtsızdı.

¹⁹⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl... s.386

¹⁹⁶ Richard Deacon, *İsrail Gizli Servisi*, İstanbul, 1993. s.33

Almanya için Filistin 'de bir Yahudi devleti kurulmasına dikkat etmiyordu.¹⁹⁷ İşte bu durumda İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden ¹⁹⁸ Almanya Suriye'ye saldırmadan önce, bir deklarasyon yayınlayarak, Arap birliği kurma girişimlerine destek vereceğini belirtti. ¹⁹⁹ Burada Suriye'ye savaşın sonunda bağımsızlığının tanınacağını belirtiliyordu. De Gaulle'de ²⁰⁰ İngiliz görüşünü paylaştığını belirtti. Bu kez Siyonist liderler bundan kuşku duymaya başladılar. Çünkü bu durumda Yahudi Milli Yurdu'na varolan İngiliz desteği azalabilirdi.

1943 yılına gelindiğinde Filistin ve Mısır üzerindeki Alman tehdidi giderilmişti. Yahudiler, İngilizlerle askeri işbirliğine giderler, aynı zamanda da İngilizlerin yayınladıkları deklarasyon etkisini azaltmaya çalıştılar. İngilizler bunun farkında olmalarına rağmen fazla önemsemediler. ²⁰¹

Savaş sırasında Araplarla Yahudiler arasında yaşanan bir başka sorun ise göç olayıydı. 1938'de Yahudi liderler illegal göçü desteklediler. Gestapo baskısı sonucu Avrupa'dan kaçan Yahudilere Filistin de yer açmak istiyorlardı. Göçü kolaylaştırmak yönünde İngilizlerle Yahudiler sık sık işbirliğine gidiyorlardı.

Ancak McDonald'ın Beyaz Kitabı Yahudilerin Filistin'e göç etmesini sınırlandırıyordu. Bu da Filistin'de bir Yahudi çoğunluğu oluşturma amacını tehdit ediyordu. Filistinli Arapların direnişi ve Arap devletlerin baskısı üzerine İngiltere' nin böyle bir adım atmasına neden olmuştu. Ayrıca, İngilizler, Alman ajanlarının Yahudi göçmenler arasına karışabileceklerine dair korku da duyuyorlardı. Nazılar, yasa dışı Yahudi göçünü destekliyor ve bu yolla Orta Doğu' da İngilizler için sorunlar yaratma amaçlanıyordu. ²⁰²

İngilizler politik davranıyordu. İngilizler stratejik açıdan olaya bakıyordu. Gerektiğinde Yahudi davasını desteklemekten vazgeçebilirlerdi.

Bu olay Yahudiler için İngilizlerin tipik çıkarıcı bir davranışın göstergesiydi. İngilizlerle gerektiğinde mücadele edilmesi sonucuna vardılar. Ve İngilizler Mısır'da Alman yanlısı bir

¹⁹⁷ R.Metka, " *Nazi Germany ve Palestine Question*", MES, January 1969, Vol.5, No.1 ,s.222

¹⁹⁸ Antony Eden (1897-1977) Başbakanlıkta yapan Eden, o dönemde 1940-1945 arası İngiliz Dışişleri Bakanıydı.

¹⁹⁹ P.Mansfield, *a.g.e.*, s.463

²⁰⁰ Charles de Gaulle (1890-1970) II.Dünya savaşı sırasında büyük sorumluluk üstlenen Fransız Generali, 1943'te karargahını Cezayir'e taşıdı ve burada General Henri Giruad ile birlikte Fransız Mullu Kurtuluş komitesi başkanı oldu.,

²⁰¹ Smith, *a.g.e.*, s.114

²⁰² Abdalvehap M.El-Messiri, " *Siyonist Yerleşme Sömürgeciliğinin belirgin özelliği*" , *Siyonizm ve Irkçılık*, s.163

gösteri sonucunda Kral Faruk'u milli bir lider olarak kabul etti ve Al-Nahhas Başbakan oldu.²⁰³ İngilizler politik davranıyordu. Gerektiğinde Yahudi davasını desteklemekten vazgeçebilirlerdi.

Savaş esnasında Yahudiler silahlı bir güç haline geldi. Hagana, Yahudilerin silahlı gücü haline geldi. İngilizler savaştan sonra, Amerikan siyonizm'inin desteğini kazanacak Ben-Gurion'dan çekinmeye başladı. Weizmann daha ılımlı bir kişiydi. Bu durum Mayıs 1942'de Biltmore Konferansının düzenlenmesi ile sona erdi.²⁰⁴

Konferans Weizmann'a yakın kişiler tarafından organize edildi. Amerikan Yahudi Organizasyonu birleştirilerek, Siyonizm yararına kullanılmak istendi. Böylelikle Amerikan Yahudilerinden politik ve mali destek sağlanarak Filistin'e Yahudi göçüne imkan sağlanacaktı. Konferansta Filistin'e göçün serbest bırakılmasını ve Yahudi ajansının bu göç üzerinde kontrolünün tanınması istendi. Savaş sonunda demokratik dünya düzeninde yer alması için Filistin'de bir Yahudi "Commonwealth"ı kurulması talep edildi. Biltmore konferansı Amerikan Yahudilerini harekete geçirdi. Buradaki Yahudiler çok çaba göstererek Amerikan kongresini etkilemeyi başardılar. Bu kongre ile birlikte Siyonist hareketler yeni bir dinamizm kazandı.²⁰⁵

1942 yılında İngiltere'nin savaş sonrası Orta Doğu'daki konumu hakkında yazılan raporda Mandater devletlerin bağımsızlığını kazanacağına değiniliyordu. İngiltere açısından bölgede stratejik pozisyonunu koruma için gerekli anlaşmaların yapılması hayati önem taşıyordu. Bu açıdan Filistin oldukça önemliydi. Eğer mandaterlik sona ererse, İngiltere, Hayfa-Bağdat yolu ve Hayfa-Kerkük petrol boru hattının emniyetini sağlamak için Hayfa'da kalabilmeliydi. Askeri üsler bu gibi yerleri korumak için gerekliydi. Aynı günlerde gelecekteki Filistin'in statüsü için çalışmalara da başlandı.

1939 başlarında Arap isyanı sonunda Yüksek Arap komitesi başarısız olmuştu. Birçok lideri sürgüne gönderilmiş ve Kudüs müftüsünün ülkeye girişi yasaklanmıştı. Savaşın çıkmasıyla birlikte, Filistin'deki İngiliz görevliler Müftü ile görüşmeye çalıştı. İngilizler Beyaz Kitap için Müftünün desteğini istiyorlardı. Bunun yanında göçe sıkı denetim vaad ediyorlardı. Müftü bu önerileri reddetti. Kendisi de 1941 Nisanında İngiltere'ye karşı ayaklanan birliklerin yanında yer aldı. Fakat bu başarısız olunca İran'a oradan da bir yolunu bulup Almanya'ya gitti. Orada, savaş süresince Almanya'ya destek oldu.

²⁰³ Nahhas Paşa (1876-1965) Mısırlı devlet adamı ve Waft'ın lideri olarak 1952 yılına kadar Mısır'ın siyasi yaşamında etkili oldu. Kral'ın kararsız tutumu üzerine Kral, İngiliz yanlısı Nahhas Paşa'yı Başbakanlığa atadı.

²⁰⁴ Biltmore konferansı için bkz. B.Postal- H.W.Lewy, *a.g.e.*, s.84; Postal, *a.g.e.*, s.84

²⁰⁵ Taylor, *a.g.e.*, s.92

Filistin komitesi 1943 Temmuzunda kuruldu. Amacı 1939 MacDonald Beyaz kitabına alternatif aramaktı. Aralıkta komite taksimi tekrar önerdi ve yoğun tartışmalar 1944 yılının ilk yarısına kadar sürdü. Eylül'e doğru İngiliz politikası kesinlik kazanmaya başladı. Buna göre İngiltere, taksime ve bu görüşmeye hazırды. Bu plandan Weizmann ve Kudüs'teki Siyonist liderlerin haberi vardı. Yalnız Beyaz Kitab'ın yürürlükten geçici olarak kaldırılmasını değil, aynı zamanda da İngiltere, Amerikan güvencesini de reddediyordu. Eden, Filistin'de Birleşmiş Milletlerin uygun gördüğü bir plan yürürlüğe koyacaktı. Bu plan taksim tezinde birçok değişiklik öngörüyordu. İngilizler Filistin için kesin karar alamamıştı. Savaş sonunda Filistin konusunda H.Morrison başkanlığında bir komite kuruldu. Bunun hazırladığı raporda taksim öngörülüyordu. 2.raporda ise Filistin'de üniter bir devlet öngörülmüştü. Son raporda ise bir çözüm önerilmemişti. Alternatifler vardı.²⁰⁶

Fakat taksim uygun bulunmadı. Ancak Yahudi terörist faaliyetleri sonucu askıya alındı. Churchill döneminde taksim bir daha görüşülmedi. 1945'de İngiltere' de İşçi partisi iktidara gelince, bu mesele ile tekrar karşılaştı.

Yüksek komitenin diğer üyeleri İngilizlerle görüştü. İstiklal ve Filistin Arap partisi 1942 yılına geldiğinde tekrar faaliyetlerine başladı. Bunlar genelde Müftü'nün yaklaşımından uzak durdular. 1939 Beyaz kitabı kabul edilir bularak²⁰⁷, yoğun Alman propagandasından etkilenmediler. 1939 MacDonald Beyaz Kitabı Yahudilere toprak satışını kısıtlamıştı. Bu Filistinli Araplar lehine olan bir davranıştı. Savaş sırasında Filistin Arapları soğukkanlılığını korudu. Filistin'de çok miktarda İngiliz askeri personeli vardı. Şiddetli ekonomik kriz altında kalan Filistin Arapları, Filistin'e giren malzeme ve hizmetlerden yararlanıyorlardı. Bu İngiliz askeri gücü sayesinde idi. Köylüler bu durumdan istifade ederek, kısmen de olsa refahlarını artırdılar. Aynı zamanda İngilizlerin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlayarak işsizliğin de azalmasını sağladılar.

Avrupa'da 1945'de savaş sona erdiğinde, Filistin Arap Partisi, Araplar arasında büyük bir politik gücü sahipti. Bunun yanında istiklal partisi de vardı. İstiklal de hayli etkin bir konumdaydı. İki parti arasında önemli bir farklılık olmasına rağmen, ortak paydaları Siyonizm'e karşı olmalarıydı. İstiklal partisi 1939 White Paper'da belirtilen şartların yerine getirilmesini istiyordu. Siyonistler ise buna karşıydı ve Filistin'e göçün devamından yanaydı. Ancak bu sayede

²⁰⁶ F.Armaoğlu, a.g.e., s.64,: A. Cohen, a.g.e. s.33

²⁰⁷ Walter Lehn, "Yahudi Ulusal Fonu: Bir Ayrım Aracı", Siyonizm ve Irkçılık, Ankara, 1985, s.95

Yahudilerin çoğunluk haline gelebileceğine inamıyorlardı. Filistin Arap partisi ise Yahudi milli Yurdunun kaldırılmasını istiyordu.

Arap devletleri Ekim 1944'de İskenderiye' de toplandı. Bunun sonunda İskenderiye Protokolü yayınlandı.²⁰⁸ Burada ekonomik ve politik amaçların birbirleriyle uyum içinde olacağı kararı alındı. Filistin bunun dışında tutulmuştu. Filistin konusunda şu görüşlere yer verildi: “ Filistin Arap dünyasının önemli bir parçasıdır. Arap dünyasında Filistin Araplarının haklarına dokunulamaz. Bu olmayınca bölgeye barış ve güvenlik gelmez”. Ayrıca Avrupa diktatör devletleri tarafından Yahudilere karşı yapılan haksızlıkları onaylamıyor, fakat Yahudi sorunu Siyonizm'le ele alınamaz, görüşlerine yer veriyordu.

1945 Martında Arap ligi kuruldu ve bu lig İskenderiye Protokolünü kabul ettiğini açıkladı. Bu dönemde Filistin'in müdafaası için somut öneriler ortaya kondu. Bağımsız olmamasına rağmen, Filistin gerçeğinin tanınmasını, Batılı devletlerin Siyonizm'i tanımamasının sağlanmasını istiyordu.²⁰⁹

Suudi Arabistan Kralı İbni Suud, Roosevelt'le 1945 baharında görüşerek, ondan Arap liderlerde görüşmeden Filistin konusunda adım atmama vaadini aldı. Ancak Amerikalılar genelde bölgede güvenliğin olmasını istiyordu. Batı, ekonomik açıdan hayati öneme sahip olan petrol sahalarında huzursuzluk istemiyordu. Fakat Roosevelt ölünce Filistin konusu gündemin dışına çıktı.

Konu Truman'ın başkan olmasıyla yeniden güncelleşti. Roosevelt'in yerine geçen Truman, Filistin problemini çözmek arzusundaydı. İngiltere'de ise işçi partisi iktidara geldi. İşçi partisi Filistin'de yalnız bir Yahudi devleti değil, aynı zamanda Arap Nüfusun Ürdün'e transferini de isteyen bir deklarasyon yayınladı. Bu Siyonistlerin isteğiydi. Böylece Siyonistlerle İngiliz Hükümeti arasında tam bir görüş birliği ortaya çıktı.²¹⁰

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Siyonistler uluslar arası çabalarını arttırdılar. Yalta konferansı' nında Filistin konusu ele alınmamıştı. Bunun üzerine Siyonistler ilgilerini A.B.D. üzerinde yoğunlaştırdılar. 1945 Ağustos'unda Truman, İngiliz Dışişleri Bakanı Attlee'den Filistin'e 100.000 Yahudi'yi kabul etmesini istedi. Truman, Yahudilerin Filistin'e göç etmesini iyi karşılıyordu.²¹¹ Ancak Attlee, Filistin'in bu miktarda bir mülteciyi kaldıramayacağını bildirdi.

²⁰⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.68

²⁰⁹ Smith, *a.g.e.*, s.119; Hurewitz, *a.g.e.*, s.246

²¹⁰ Taylor, *a.g.e.*, s.97

²¹¹ Taylor, *a.g.e.*, s.126; Bruce J.Everson, “ *Truman Palestine and the Cold War*”, MES, 1992, Vol.12, No:1,s.120

Truman'ın bu teklifinin Arapları kızdırmaması üzerine A.B.D. Yönetimini Yahudilerin ve Arapların görüşüne başvurulmadan nihai bir kararı desteklemeyeceğini bildirdi.

Bu durum A.B.D. yi Filistin konusu ile fiilen alakadar olma konumunda bıraktı. II. Abdülhamid Yahudilere Filistinde yerleşme hakkına kısıtlamalar getirmişti. Ancak o dönemde bile A.B.D. Yahudilerle ilgilenmiş ve Yahudilerin Filistin'e yerleşme hakkını her zaman savunmuştu. Ayrıca İngiltere, 3 Aralık 1924'de A.B.D ile imzaladığı bir anlaşma ile manda yönetiminde yapacağı değişikliği A.B.D onayına sunacaktı.²¹² 10 Aralık 1945'de de Anglo-Amerikan Araştırma Komisyonu kuruldu²¹³ komisyon raporunu 20 Nisan 1946'da tamamlayarak Truman'a sundu. Buna göre Filistin'e 100.000 Yahudi yerleştirilecek, toprak satışı sınırlamaları kaldırılacak, bölgede ne Yahudi ne de Arap devleti kurulacak ve Birleşmiş Milletler vesayet rejiminin işlemesine kadar, Filistin İngiltere'nin yönetimine bırakılacaktı.²¹⁴

Komisyon raporuna İngiltere tepki gösterdi. Bu rapora Araplar da muhalefet ediyorlardı. Araplar, Filistin'e göçe ve Yahudilerin toprak satın almasına karşı çıkıyorlardı. Bu rapor nedeniyle Araplar, A.B.D' den kuşku duymaya başladılar.

Bu rapor aslında kimseyi memnun etmemişti. Rapora Yahudiler de karşı çıktı. Ben-Gurion'a göre bu rapor, 1939 " Beyaz Kitap'ın (White Paper) bir başka şekli idi. Yahudilere göre " Utanç verici" bir belge idi.²¹⁵ Yahudilere kısıtlı toprak satışını öngörüyordu.

Sonuçta raporu destekleyen tek ülke A.B.D kalmıştı. Oysa A.B.D. raporu uygulamaya koyacak araçlardan yoksundu. Başkan Truman, zorunlu olarak İngiltere ile uzlaşma yollarını aradı ve A.B.D ile İngiltere arasında bir komisyon kurulmasına karar verildi. A.B.D. tarafından Henry F.Grady, İngiltere tarafından ise Herbert Morrison atanarak, ortaya çıkan görüş ayrılıklarını gidermek için görüşmeler başlatıldı.

Bu görüşmeler İngiltere ve denetiminde Filistin'in kantonlarına ayrılmasını öngören ve gerçekleşmesi imkânsız bir proje olan Morrison-Grady planıyla sonuçlandı.²¹⁶ İki federal devlet öngörülüyordu. Bu plan Araplar ve Yahudiler tarafından reddedildi. Böylece Filistin konusunu çözmeye girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

²¹² J.C.Hurewitz. " *Türk-Amerikan ilişkileri ve Atatürk*" *Çağdaş Düşüncenin ışığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s.495; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.37; Bassiouni, *a.g.e.*, s.39.,

²¹³ Hurewitz, *Diplomacy...*, s.264

²¹⁴ Hurewitz, *a.g.e.*, ss.265-266

²¹⁵ Edward Said, *Filistin Sorunu*, İstanbul, 1985, s.151

²¹⁶ Taylor, *a.g.e.*, s.104

Buna rağmen İngiltere, bu planı tartışmak için Araplarla Yahudileri Londra'ya davet etti. Siyonistler bu toplantıya katılmayı reddettiler. Ayrıca Arap Yüksek Komitesi de görüşmelere katılmadı. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Ürdün ve Yemen toplantıya katıldılar. 9 Eylül 1946'da yapılan toplantıda sorun yine Yahudilerin Filistin'e göçü konusunda yoğunlaştı. Konu Araplar tarafından yine reddedildi.

Toplantıya katılan Arap devletleri bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını istiyorlardı. Bir anayasa ile azınlık hakları korunacaktı. Kurulacak Filistin devleti, İngiltere ile ittifak anlaşması yapacaktı. Bu durum şunu gösterdi ki, Araplar taksim planına kesinkes karşıydı. Doğal olarak da toplantı bir karara varmadan dağıldı.

İngiltere sorunu çözmek için kararlıydı. Bu nedenle 1947 de 27 Ocak–13 Şubat arasında tekrar bir konferans düzenledi. Taraflar aynı masaya oturmadığı için İngiltere taraflarla ayrı ayrı görüştü. Bundan da bir sonuç alınamadı.²¹⁷ Bunun üzerine İngiliz hükümeti Bevin Planı'nı benimsedi. Buna göre Filistin beş yıl içinde bağımsızlığına kavuşacak, Filistin toprakları Arap ve Yahudi kantonlarına bölünecek, Kantonlarda Yahudi – Arap işbirliği sağlanacak, ayda 4.000 Yahudi'nin göçüne izin verilecek ve bu iki yıl için geçerli olacaktı.²¹⁸

Bu planı Yahudiler kabul etmediler ve taksim tezinde ısrarlarını sürdürdüler. Bevin Planını Araplar da kabul etmedi. Araplar bağımsız Filistin devleti üzerinde ısrar ettiler. Bu kabul edilmez ise Birleşmiş Milletler'de çözülmesini istediler.

13 Şubat 1947' de İkinci Londra konferansının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine İngiliz kabinesi konuyu Birleşmiş Milletler'e götürme kararı aldı.²¹⁹

1947 yılında Araplar nüfus olarak Yahudilerin iki katıydı. 1.269.000 Araba karşılık 608.000 Yahudi vardı.²²⁰ Yahudiler Araplara göre azınlık olmalarına rağmen, uluslar arası alanda Araplardan daha etkili bir konumdaydılar. Nüfusa paralel olarak Filistin topraklarının büyük kısmına da Araplar sahipti.

Birleşmiş Milletler, 28 Nisanda toplandı ve 15 Mayıs'ta Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin 11 üyeden oluşmasına karar verildi. Komitenin kuruluşu 7 oya karşılık 45 oyla kabul edilmişti. Türkiye bu oylamada Araplarla birlikte hareket ederek komitenin kurulmasına red oyu verildi.

²¹⁷ A.Cohen, *a.g.e.*, s.404

²¹⁸ Fraser, *a.g.e.*, ss.35-38: H.Levenberg, “*Bevin's disillusionment: The London Conference, Autumn 1946*”. MES, October 1991, Vol.27, No.4, s.624

²¹⁹ Hallum, *a.g.e.*, s.174

²²⁰ Bassiouni, *a.g.e.*, s.40

Komite, Filistin'e giderek hem Yahudilerin hem de Arapların fikirlerini sordu. Filistin'de incelemeler yaptı ve her iki tarafın taleplerini dinledikten sonra 1 Eylül 1947'de raporunu tamamladı.

Komitenin raporunda oy çokluğu ile kabul edilen bir "Çoğunluk Planı" ile birkaç üye tarafından desteklenen bir "Azınlık Planı" vardı. Bunun yanında birde oybirliği ile kabul edilen prensipler vardı. Bunlar, Filistin'de manda yönetimine son verilmesi, Filistin'in bağımsızlığı, Filistin'in ekonomik bütünlüğünün korunması, kutsal yerlerin Birleşmiş Milletler tarafından korunması gibi kararlardı.

Çoğunluk Planına göre, Filistin, Arap Devleti, Yahudi devleti ve Kudüs bölgesi olmak üzere 3'e ayrılıyordu. Bu devletler 1 Eylül 1947'den itibaren iki yıllık geçiş döneminden sonra bağımsız olacaklardı. Bu iki devlet arasında ekonomik birlik olacaktı ve Kudüs, Birleşmiş Milletler denetimine bırakılacaktı. Rapora göre, Yahudilere daha fazla toprak veriliyordu.²²¹

Azınlık Planı ise Kudüs başkent olmak üzere Filistin Federal devleti kurulmasını öneriyordu.

Birleşmiş Milletler, bu raporları görüşmek üzere, bütün Birleşmiş Milletler üyelerinin temsil edildiği bir ad hoc²²² komite teşkiline karar verdi.

İngiliz temsilci, bu komite de yaptığı konuşmada ülkesi İngiltere'nin Filistin'den çekileceğini açıkladı. İngiltere'nin bu kararı almasında Filistin'deki İngilizlere yönelik Yahudi terörünün etkisi büyük olmuştu.

Filistin Araplarının görüşleri Arap Yüksek Komitesi tarafından dile getirildi. Burada Arapların Yahudilere direneceğini, Balfour deklarasyonunun hukuki temeli olmadığı ve Yahudi göçüne bütün Arapların karşı olduğunu vurgulayarak Filistin'de tek bir bağımsız Arap devleti kurulmasını istendi.

Yahudi Ajansı temsilcisi Azınlık Planını reddetti. Yahudiler de Filistin'inde tek bir Yahudi devleti kurulmasını istediler. Ancak daha sonra çoğunluk planını desteklemeye başladılar. A.B.D ise Filistin'de taksimi destekliyordu. Özellikle başkan Truman taksimi desteklemiyordu²²³

Ad hoc Komitenin 25 Kasım'da kabul ettiği karar tasarısı "tavsiye kararı"olarak genel kurula gönderildi. Genel Kurul, çoğunluk planını tartıştı. Filipinler, Yemen, Yunanistan, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Lübnan, Haiti, Pakistan, Küba ve Irak, Filistin halkının kendi

²²¹ Taylor, *a.g.e.*, s.140; Hurewitz *a.g.e.*, ss. 285-289

²²² Armaoğlu, *a.g.e.*, s.86; Lütfullah Karaman, *Uluslar arası İlişkiler çıkmazında Filistin sorunu*, İstanbul, 1991, s.41

²²³ B.J. Everson, *a.g. e.s.*122

kaderini kendisinin tayin etmesine dair temel ilkeyi Birleşmiş Milletlerin ihlal dile getirerek karşı çıktılar. Bu ülkeler, Filistin’de bir federal devleti destekleyen Arap ve Yahudi devletleri içinde azınlık haklarının korunmasını isteyen bir teklif öne sürdüler. A.B.D. buna karşı çıktı ve bu girişim sonuçsuz kaldı. Sovyetler Birliği de taksimden yana tavır koydu.

Sonuçta, 29 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletler, çoğunluk planını 13 red (*Yunanistan, Mısır, Küba, Afganistan, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye, Yemen ve TÜRKİYE*), 10 çekimser oya karşılık 33 oyla kabul etti. Bu suretle Filistin, Araplarla Yahudiler arasında bölünmüş oluyordu.

Birleşmiş Milletlerin bu kararı bir Yahudi devleti kurulmasını garanti etmiyordu. A.B.D. Yahudi yanlıydı ama elinde çözüm için hiçbir önerisi de yoktu.

Araplar ise Filistin’in Arap denetiminde olmasını istiyorlardı. Arap dünyasında da görüş birliği yoktu. Arapları arkasından sürükleyecek bir lider mevcut değildi. Özellikle Ürdün ayrı bir kulvardaydı ve Filistin’de taksimi savunuyordu.

Yahudiler, Araplara göre daha avantajlıydı. Çünkü A.B.D ve İngiltere üzerine etkileri fazlaydı. Ayrıca savaş tecrübesi edinmiş askerlere sahiplerdi. Amaçları belliydi ve Filistin’de İngilizlere karşı bu tarihlerde artan bir biçimde şiddet eylemlerine başladılar. Bunu kısa bir süre sonra Arap-Yahudi çatışması izledi. ²²⁴

Şiddet eylemleri karşılıklı sürdü. Yahudi saldırılarına Araplar da karşılık verdi. Yahudilerin Araplara saldırısı ile 300.000’e yakın kişi evlerini, yerlerini terk etti. ²²⁵ Bunun üzerine Araplar karşı önlem olara harekete geçme hazırlıklarına başladılar. Arapların boşalttığı yerler Yahudiler tarafından doldurulmaya çalışıldı. Artık Yahudi Devleti kurulabilir ve Arap azınlığı barındırılabilirdi. 1948 savaşı sırasında Yahudiler, geçici Arap mülklerini ele geçirmek için, çıkardığı bir kararda “ İsrail silahlı güçleri tarafından işgal edilen, teslim alınan ya da içince yaşayanlarca kısmen ya da tamamen boşaltılmış alanlar terkedilmiş sayıldı. Bu karar, Filistinli Arapların toprakları ve mülklerinin Yahudilerin eline geçmesine büyük imkân tanıdı.

Nihayet 14 Mayıs 1948’de David- Ben Gurion İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti. ²²⁶ Böylelikle İsrail fiilen kurulmuş oldu ve Yahudilerin asırlarca süren özlemi de sona erdi.

²²⁴ Hürriyet, 1 Mayıs 1948

²²⁵ Don Peretz, *Israel and Palestine Arabs*, Washington, 1958, s.149

²²⁶ Yahudi devletinin kuruluş bildirisinde, İsrail’in “ Yahudi halkının tabii ve tarihi hakkı ve Birleşmiş Milletler Genel Kurul’un kararıyla kurulduğu belirtildi. Bu devletin bütün vatandaşları için ırk, cins ve dini inanç ayrımı gözetmeden sosyal ve siyasi eşitlik sağlayacağı öngörülmüştü. Keesing’e Contemporary Archives, 146-1948, s.9275

Orta Doğu'daki gelişmeler karşısında Türkiye konuya ilgisiz kalmamıştı. 1945-1947 arasında Türkiye, henüz Batı ekseninde bir politika izlemekten uzak olduğu için Arap ülkelerine daha yakın duruyordu.

Orta Doğu'da Mısır, Arap dünyası liderliğine soyunmaya başlamıştı. Mısır, Suriye ve Suudi bloğuna karşı Irak endişe duyuyordu. Bu ülkeler Sovyet etkisine kapılabilirdi. Irak Başbakanı Nuri Said, Mısır'ın Arap Birliğinde güçlü olmasını istemiyordu. Bu nedenle Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitti ve Türkiye'ye gelerek işbirliği zemini aradı.²²⁷

Bunun sonucu olarak 29 Mart 1946'da Türkiye ile Irak arasında bir dostluk anlaşması imzalandı.²²⁸ Daha sonra Ocak 1947'de de Ürdün kralı Türkiye'ye geldi.²²⁹ Bu dönemde Türkiye'nin Arap dünyası ile olan ilişkileri resmi düzeyde idi. 1945'de kurulan Arap Ligi hakkında Türk basınında olumlu yorumlar çıkmıştı. Mısır'la henüz iyi ilişkiler kurulamazken, Lübnan, Yemen ve Suudi Arabistan'la ilişkiler normal seviyede gidiyordu.²³⁰ Suriye ile olan ilişkileri ise iyi değildi.²³¹

1945-1947 döneminde Türkiye Sovyet tehdidine maruz kaldığı için Batı desteğine ihtiyaç duydu. Buna karşılık Arap ülkeleri de Batı'ya karşı mücadele veriyordu. Genelde Arap dünyasında Batıya karşı düşmanca bir yaklaşım sergilenirken Türkiye yönünü Batı'ya dönmüştü. Türkiye henüz tam olarak batı ile ilişkilerinin iyi olmadığı bir dönemde Birleşmiş Milletler'deki Filistin sorunu üzerine yapılan görüşmelerde Araplar lehine bir tutum takınmıştı. Nitekim Arap ülkelerinin Filistin'e bağımsızlık verilmesi için sunduğu teklifi Türkiye destekledi.²³²

Filistin konusunu incelemek için Birleşmiş Milletler Genel kurulunun soruşturma komisyonu kurması ile ilgili oylamalarda Türkiye Arap ülkeleri ile birlikte hareket etti. Birleşmiş Milletlerin taksim kararına Arap ülkeleri ile Türkiye aleyhte oy verdi.

1948 Mayıs ayında Arap-İsrail savaşının resmen başlaması üzerine, gerek Türk basını, gerekse kamuoyu Arapları destekledi. Ayrıca Arap cephesini dolaylı olarak desteklemek amacıyla 1948 Kasımından itibaren Filistin'e göç etmek isteyen Türk Uyraklı Musevilere çıkış

²²⁷ M.Epsell, *a.g.m.*, ss.113-115

²²⁸ Ayın Tarihi, Eylül 1947, ss. 21-23

²²⁹ Ayın Tarihi, Ocak 1947, s.64

²³⁰ İsmail Soysal, " *Turkish-Arap Diplomatic Relations After the Second World War (1945-1986)*, TAIV, s.250

²³¹ Roderic H.Davison, *Turkey, U.S.A.*, 1968, s.151

²³² Ömer Küçükoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, 1972, s.21

vizesi verilmedi. Fakat bu yasaklama 6 Şubat 1949'da kaldırıldı. Türkiye' nin bu davranışı, İsrail hükümetinin tanınacağı yolunda gelen bir işaretti.²³³

1948'den itibaren ise Türkiye, Arap politikasında farklı hareket etmeye başlayacaktır. 1947'den sonra A.B.D. ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, anti-Sovyet bir politika izleyecektir.

²³³ Y.T.Kurat, *Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*, Belleten, sayı 154 s.281 T.T.K. Ankara 1975

III. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN, İSRAİL'İN KURULUŞUNA KADAR TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

A- Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yılları, Rejimle Bütünleşme

Ülkemizde cumhuriyetin ilanı ile başlayan dönem, Türk Yahudileri için de bir azınlık toplumu olarak kendi açılarından da yeni bir dönemin başlangıcıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları yeni rejimin kurulma ve yerleşme dönemidir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğundan modern bir ulus devlete dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde Atatürk Devrimleri'nin çoğu gerçekleştirilmiş, devletle vatandaşlar arası ilişkilerin yapısı ve özellikleri oluşturulmuştur. Buna bağlı olarak Yahudi azınlık ve devlet arasındaki ilişkiler de düzenlenmiştir.

Cumhuriyet dönemi hem kendi açısından ve hem de Yahudiler açısından başkalık gösteren bazı aşamalardan geçmiştir. İlk aşama, Cumhuriyet'in tepkisel ulusçuluk anlayışının egemen olduğu aşamadır. Türk Yahudileri bu ulusçuluk anlayışının karşısında değil yanında yer almışlardır.²³⁴

Özellikle Türk ulusçuluğunun doruğa ulaştığı bu dönemde Yahudilerin birçoğunun Türkçe'yi gereği gibi konuşmaması onların devlet yaşamında hak ettikleri yeri almalarının önünde dikilen bir engeldi. Dil sorunu Yahudilerin Türk toplumu ile kaynaşmalarını güçleştirmekteydi. Bunun bilincinde olan Yahudi aydınlarının toplumları içinde Türkçe'nin konuşulup yaygınlaşması için büyük çaba göstermiş oldukları görülmektedir. Örneğin, 1931'de Muğla'da kurulan "Türkçe Konuşturma Birliği" bu amacı taşıyordu.²³⁵ Bu çabalara bir başka örnek ise Asım US' un "Hatıra Notları"nda yer alan satırlardır: "Avukat Menahem Efendi, Kemal Salih ile beraber geldi. Arif Cemal vardı. Dedi ki: -Biz Yahudilerin hars cemiyetimize hükümet ve fırka yardım etsin. Kendi başımıza kolay muvaffak olamayız, Yahudileri başka türlü Türkleştiremeyiz. Evvelce fırkaya müracaat ettik. Cevdet Kerim Bey'e havale edildi. Fakat bizim vaziyetimizle kimse alakadar olmadı."²³⁶

²³⁴ Çetin Yetkin, *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*, Afa yay. İstanbul 1992 s.241

²³⁵ Çetin Yetkin, *a.g.e.* s.243

²³⁶ Asım US, *Hatıra Notları*, 1930-1950, İstanbul 1966 s.47

Cumhuriyet Döneminde Türk Yahudilerinde gözlemlenen bir olgu da, Atatürk'e olan sevgi ve bağlılıklarıdır. Bunu da açıkça dile getirmiş bulunuyorlar. Bu sevgi ve bağlılığa birçok örnek verilebilir. A. Galanti şöyle diyor: “Mustafa Kemal'den esinlenmiş olan boynu bükük memleketler, gerçek bağımsızlıklarını elde edecekler ve kendilerine bu imkânı verdiği için, bir milyar halk, bu insanüstü Türk'le, komuta etmiş olduğu Türk ordusuna secde edecektir... Mustafa Kemal geçmiş ve şimdiki zamanın en büyük adamıdır.”²³⁷

1922'de savaşın Türk zaferiyle sona erişini Yahudiler şükranla karşıladılar. Savaş zamanında devletin sadık vatandaşları olarak bütün borçlarını yerine getirmişlerdi. Ateşkes devrinde de Türk davasına sadık kaldılar. Bu durumu yeri geldiğinde birçok Türk devlet adamı konuşmalarında belirtmiştir. Yahudiler de gelecekte Türklerden iyi davranış göreceklarine emindiler. Önemli Yahudi düşünürlerinden Davit Fresko 27 Ekim 1922 tarihli El Tyempo gazetesindeki bir başyazısında “Yeni Dönemin Eşiğinde”başlığını vererek durumu şöyle anlatıyor: “Yahudiler dört yüzyıldır Türkiye'de yaşıyorlar. Bu uzun yıllar içinde din özgürlüğü, adalet ve hoşgörü buldular. Bütün arzumuz kutsal ve sevgili vatanımızın her alanda ilerlemesini görmektir. Vatanımıza içtenlikle bağlıyız. Hiçbir art düşüncemiz yoktur. Bunu dinimiz emreder.(Yahudiliğin temel ilkelerinden: Yaşadığım ülkenin yasaları yasalarımıdır.) Biz yeni açılan bu dönemdeki gelişmelerle ilgilenmeliyiz ki görevlerimizi yerine getirelim. Çünkü biz bu vatanın çocuklarıyız.”

Bu sözlerden sonra Fresko, bütün Yahudileri görev ve haklarını bilmeye devletin sosyal ve siyasi hayatında etkin bir durum almaya çağırır. Bu yazıda dile getirilen görüşler açıktır. Fresko, bütün Yahudiler adına, yeni açılan dönemde iyi bir vatandaş olmayı, görev ve haklarda eşitlik isteyip, sosyo-siyasi bakımdan da Türk toplumu ile bütünleşmiş Musa dininden bir Türk olmayı istiyordu.

Bu arada Lozan'daki Türk heyeti ile İsviçre'deki Türk kökenli Yahudilerden oluşan Yahudi toplumu arasında sıkı ilişkiler doğmuştu. İki taraf arasında sık sık görüşmeler yapıldığı gibi, İsviçre Yahudi cemaati İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyetini ağırladı. Burada Türk heyetindeki gayri Müslim üye olan eski Hahambaşı Haim Nahum'un heyette danışman olarak bulunduğunu da hatırlatalım.

²³⁷ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995 s.45

Lozan sırasında Türk heyetince yayınlanan bir broşürde Yahudilerin daima devlete ve vatana karşı borçlarını yerine getirdikleri ve sadakatleri vurgulanıyordu. Türk Heyeti Yahudilerin Türklerle iyi ilişkiler içinde bulunacaklarına güvendiğini belirtiyordu. Cenevre Yahudileri tarafından onuruna verilen bir şölende İsmet Paşa, Türk Yahudilerinin yasa ve düzeni, çalışmayı, ilerlemeyi ve uyumu sevdiklerini söylüyordu.²³⁸

Yahudilerin geçmişte Türk devletine çok hizmet ettiklerini belirttikten sonra, onların dış tahriklere kapılmadıklarını ve vatana sadık kaldıklarını söylüyordu. İsmet Paşa “Yazık ki diğer azınlıklar Yahudilerin izinden gitmediler” diyerek sözlerini bitiriyordu. Türk gazeteleri İsviçre’deki Yahudi toplumu ile İnönü arasındaki bu görüşmeleri yazdılar. Bu arada Vakit, Türklerin Yahudilerde daima sadakat ve destek bulduklarını ve dünyaya yayılmış olan Türkiyeli Yahudilerin kendilerini hala Türk saydıklarını yazdı. İkdam gazetesi ise bir başyazısında azınlıklara vatan uğrunda beraberce çalışma çağrısında bulunarak Haham Haim Nahum’u örnek olarak göstermekte ve “Daima bütün gücüyle vatanın hukuku için çalışmış olan... O’nun temiz ellerini saygıyla sıkar,hatta öperiz. O’na ve O’nun benzerlerine başımızın üzerinde yer vardır. Vatanın gözündeki, Ahmet, Mehmet’le Haim Nahum arasında hiç fark yoktur...” diye yazıyordu.

1922 sonbaharında, 1927’ye kadar sürecek bir Yahudi düşmanlığı kampanyası açıldı. Bu kampanya özellikle basında sürdürüldü. Bu beş yıl içinde tek bir temel soru gündemde kaldı: Yeni Türkiye’de Yahudilere yer var mıydı? Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile gelecek hakkındaki pembe görüş ve değerlendirmelere ve birçok Türk devlet adamının Yahudiler lehindeki sözlerine rağmen 1923 yılı Yahudiler için iyi başlamadı.

Türk toplumunun bazı kesimleri içinde Yahudilere karşı düşmanlığın ilk belirtileri 1922 yılı sonlarında ortaya çıktı. Bu yılın Ağustosunda başlayan Büyük Taaruz’la, Batı Anadolu ve Trakya Rumlardan temizlenerek Ankara’nın egemenliğine geçti. İlk Yahudi düşmanlığı belirtileri, Türk önderlerinden bazılarının Yahudiler lehindeki sözleriyle dengeleniyordu.

Yahudi karşıtı ilk adım, Ebuzziya Tevfik’in *Tasvir-i Efkâr* gazetesi tarafından atıldı. Ebuzziya Tevfik, Türkiye’nin ilk profesyonel antisemiti olarak tanıtılabilir. Bu gazete İzmir Hahambaşısı Ribi Moşe ile bir mülakat yaptı. Mülakat metninde birçok küçük düşürücü sorular, alaylı imalar ve ön yargılar mevcuttu. Bu mülakattan sonra özellikle mizahi gazetelerle, yerel bazı gazetelerde Yahudilere karşı saldırılar başladı.²³⁹

²³⁸ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*, s. 22, İletişim yay. İst. 1996

²³⁹ Avner Levi, *a.g.e.* s.24

İlk açık cephe saldırısı, dönemin önemli gazetelerinden *İleri*'den 1922 yılının Aralık ayında geldi. Bu gazete, “Kanımızı Emenler” adını taşıyan bir başyazıyla Yahudileri iki yüzlülükle suçladı, bütün sadakat beyanlarını yalan olarak niteledi.

Bu başyazı güneşli bir günde ansızın düşen bir yıldırım etkisi yaptı. Yalnız içeriği değil, dili ve üslubu bakımından da o zamana değin bu yazının bir benzeri yoktu. İstanbul Yahudi toplumu idare heyeti toplanarak bu yazıyı tartıştı. Edirne ve Trakya'nın birçok Yahudi toplumlarından temsilciler de geldiler. Bu temsilciler, Hahambaşı vekili Ribî Hayim Becerano'dan, *İleri*'nin iddialarını yalanlamasını istediler. Ribî Becerano, o günlerin İstanbul Askerî Valisi Refet Paşayı ziyaret etti ve *İleri* gazetesinin bir nüshasını vererek müdahalesini rica etti.²⁴⁰

1923 yılının Şubat ayında mizah dergisi *Karagöz* bir Yahudi genci ile ilgili bir fıkra yayınladı. Fıkroda Yahudi genç sık sık “çıfıt” diye anılıyordu. Yahudiler bu tür yayın yapan gazete ve dergiler önemsiz olduğu sürece genellikle bu gibi yayınlara önem vermediler. Fakat göze batan nokta artık milliyetçi Cumhuriyet devrinde eski Osmanlı döneminde düşünülmeyen birçok şeyin mümkün olabilmesiydi.

Edirne'nin Paşaeli gazetesi düzenli bir şekilde köylüleri sömüren veya dürüst olmayan yollarla Müslüman tüccarlara hile yapan Yahudilerle ilgili yazılar yayımlar oldu.

Bu gazetenin saldırıları, Trakya'da Yahudi karşıtı bir kaynaşmanın öncüsü oldu. Türklerle Balkan milletleri arasındaki uzun savaşların doğurduğu kırgınlık ve gerginlikler, Türkiye'nin daha dünkü reayası tarafından yenilişi, Türklerin bütün ruhlarıyla bağlı oldukları Rumeli toprak ve kentlerinin yitirilmeleri, kaybedilen yerlerden bütün varını yoğunu bırakarak kaçan Müslüman göçmen kitleleri, özellikle Trakya'da yabancılara, azınlıklara karşı kin ve düşmanlık duygularını arttırdı ve bundan Yahudiler etkilendi.

İstanbul ve Edirne valilerinin yatıştırıcı sözleri, Paşaeli'nin açık özür dileyişi, yetkililerce bu gazete hakkında kovuşturma açılması, doğan huzursuzluğu yatıştırmaya yetersizdi. Böylece daha 1922 yılı sonunda, iyimser tahminler erimeye başladı. 1923 yılında ise Türkiye Yahudilerini zor bir dönem beklediği açıkça ortaya çıktı. Siyasi sorunlar, sosyo - iktisadi sorun ve güçlükleri unutturdu. 1920'lerin ilk yıllarında aralıksız bir Yahudi düşmanlığı kampanyası vardı. Bu kampanya 1926–1927 yıllarında tepe noktasına ulaştı ve yavaş yavaş sönmeye başladı.

²⁴⁰ Avner Levi, *a.g.e.* s.25

Türk Yahudilerinin tarihi, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Türk Yahudileri bir boşluk içinde değil, devamlı bir kültür ve tarih alışverişiyle Türk toplumunun içinde yaşamışlardır. Buna örnek olarak;1920 yılının işgal altındaki İstanbul’unda yapılmış olan son Osmanlı Meclis-i Meb’usan seçimlerini gösterebiliriz. Türklerin yanında kendilerini vatandaş sayıp seçime katılan yalnız Yahudiler vardı.²⁴¹

Yukarda bahsettiğimiz Türk-Musevi toplumlarının birlikteliğine Türk-Musevi basını da paralellik göstermiştir. Türk-Musevi Basınında genellikle kültürel, edebi, felsefi, dini, mizahi ve cemaatin sosyal konuları ağır basar. Özellikle iç politika konuları bir haber mahiyetinde ve taraf tutmadan işlenir. Tasa ve mutlulukta duygu ve düşünce devlet yönetiminin doğrultusundadır. Bu hususta Türk basınında sayısız örneklere rastlayabiliriz:

“Kemalizm, Türk devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği ve bütünlüğünün bir ifadesidir. Misak-ı Milli hudutları içinde kalan vatanın, her şeyin üstünde olduğunu ve bunun bir ayırım yapmadan kendini bilen aklı başında her Türk tarafından korunması ve icabında kötü niyetlilere karşı mücadele etmenin yükümlülüğü demektir. Atatürkçülük ve onun ilkelerinin kısa ve öz ifadesi olan Kemalizm’den ayrılmak ve sapmak, Türk Milletinin birlik, beraberlik ve istiklalini tehlikeye düşürür. Bu bakımdan Büyük Atatürk’ün görüş, söz ve düşünceleri, her birimize her zaman rehber olmalıdır. Ve yine Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün deyişiyle “birbirimize vereceğimiz işaret: İleri, ileri, daima ileri olmalıdır ”...²⁴²

İzmir’in geri alınmasından sonra, yani 2 Şubat 1923’e rastlayan Cuma günü, İzmir’de Gazi Mustafa Kemal tarafından söyleşi tarzında sorulu cevaplı uzun ve alkışlanmış bir konferans verildi. Bu konferansta bulunan avukat Rafeal Amato Efendi, Gazi’ye şu soruyu sormuştur:“Paşa Hazretleri! Türklerin mutluluğuyla mutlu ve matemleriyle yaslı olan Yahudi vatandaşları hakkında yüce düşünceniz nedir? ”Gazi şöyle cevap verdi: “Egemen unsur olan Türklerle kader birliği etmiş sadık unsurlarımız vardır ki özellikle Museviler ulusa ve yurda bağlılıklarını ispat ettiklerinden şimdiye kadar refah içinde yaşam geçirmişler ve bundan böyle de refah ve mutluluk içinde yaşayacaklardır.”²⁴³

Görüleceği gibi Cumhuriyetin kurulmasından sonra Yahudi toplumu herhangi bir sorun oluşturmamış, bilakis yeni kurulan Cumhuriyete bağlı kalmışlardır. Musevi cemaatinin Türk Devleti’ne bağlılıklarını gösteren yakın tarihten pek çok örnek sıralamak mümkündür;

²⁴¹ Avner Levi, *a.g.e.* s.7-8

²⁴² Nesim Benbenaste, *Kemalizm*, Şalom 1 Nisan 1981

²⁴³ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul 1995 s.213

hahambaşı, devletin düzenlediği bütün kabul törenlerine katılmıştır. Türkçe'nin okutulması Musevi okullarında eskisi gibi sürmüştür. Yunanistan'ın İstanbul Fevkalade Komiseri Kanelopulos'un Rum-Ermeni Birliği'ne Yahudileri de almak istemesi karşısında Musevilerce ret cevabı verilmiştir. Ayrıca, Musevi cemaatinin bütün ileri gelenleri bir komisyon kurarak Lozan Antlaşmasının hükümlerinde kendilerine ayrıcalık verilmesi hususunu, "Kendilerini öteden beri bu vatanın öz evladından bihakkın addeden Museviler, işbu umde ile ahkâm-ı istisnaiyenin haklarında tatbikini vatandaşlığın acabatıyla kabil-i telif görmemektedirler" diyerek 15 Eylül 1925 tarihli bir belge imzalamışlardır.²⁴⁴

Lozan Barış görüşmeleri sırasında Cenevre'deki Yahudiler 10 Aralık 1922'de İsmet Paşa'yı ziyaret ederek Hahambaşının burada yaptığı konuşmada " Dünyanın katliamından kurtulan Yahudilerin, Türklerden gördüğü hüsnü kabul ve şükranlarını" belirtti. Görüşmeler sürerken İstanbul Yahudileri Filistin mandasının Türk devletine verilmesi için müracaat ettiler. Ancak bu talep Misak-ı Milli kararları dışına çıkılmama kararı nedeniyle reddedildi. İzmir'in işgali sırasında İzmir'deki Yahudiler, Yunanlılarla birlikte hareket etmedi. Buradaki Yahudiler Türklerin yanında yer aldı.²⁴⁵

Lozan Antlaşması azınlıkların dini, siyasi ve medeni haklarına düzenlemeler getirmişti.²⁴⁶ 15 Eylül 1925'te Yahudiler Adliye Vekâletine artık aile hukuku ve şahsi hükümler bakımından ayrı bir muameleye tabi olmak ihtiyacı duymadıklarını bildirdiler.²⁴⁷ Böylelikle Yahudiler Türklerle eşit haklara sahip bir Türk vatandaşı statüsüne geçmiş oldular.

B-Sakin yıllar 1927–1933

1927 yılından itibaren, 1922 yılından beri süregelen Yahudi düşmanlığı kampanyası Yahudilerin Lozan haklarından vazgeçmeleri, devrimlerin gerçekleşip rejimin yerine oturması, savaşın yaralarının sarılıp geleceğe umutla bakılır hale gelmesiyle sona ermişti. Takrir-i sükûn kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, suikast, isyanlar tarihe karışmıştı. Türkiye Cumhuriyeti tanınmış, istiklaline ve bütünlüğüne karşı çıkan kalmamıştı. Nüfus en nihayet artmaya başlamış,

²⁴⁴ Betül Gedik, *İstanbul Yahudileri*, Pera Orient yay. İst. 1996 (belgeler kısmı) s.101

²⁴⁵ Gülnihal Bozkurt, " *Osmanlı - Yahudi İlişkilerine Genel Bir Bakış*", Belleten, Ağustos 1993, C.LVII, s. 219, ss.562; A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s.60

²⁴⁶ Lozan Antlaşmasının 37-45 maddeleri azınlıkların korunması hakkındaki maddeleri kapsıyor.

²⁴⁷ Gülnihal Bozkurt, *a.g.m.* , ss. 562-563: A.Galanti, *a.g.e.* , s.64

ticari gelişmeye de yol açmıştı. Bütün bunlar azınlıklara karşı daha hoşgörülü olmaya imkan tanıyordu. Bu zayıf ve küçük azınlıklardan devlete zarar gelemezdi. Azınlıkların durumu gerçi en ideal bir şekilde dönüşmedi, fakat çok büyük bir iyileşme görüldü.

Yönetim çevrelerindeki yumuşamanın birçok somut sonucu oldu. 1927 Kasım ayında Yahudilere tekrar serbest dolaşım hakkı tanındı. Bu hak Elza Niyago olayı sırasında iptal edilmişti. Milli Eğitim Bakanlığı Genel Müdürü, bütün Türk okullarının, Yahudi çocuklara açık olduğunu beyan etti. Daha sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, yukarıdaki beyanı tekrarladı ve Yahudilerin eşit vatandaşlar olduğunu vurgulayıp, İstanbul, İzmir, Edirne ve Kırklareli'nde hükümet bütçesinden Yahudi okullara yardım edildiğini açıkladı. Bu ilk kez önemli bir devlet adamının hükümet bütçesinden Yahudi kurumlara yardım edilmesi ilkesini kabul ediydi. Bu arada, 1922 yılında açılmış olan Sami Ginzburg mahkemesi nihayet olumlu bir şekilde sonuç buldu: Sami Ginzburg hakkında hiçbir suç bulunmadığı gibi, kendisinin, vatana hizmet etmiş bir vatanperver olduğu belirtilip, İstiklal Madalyası almaya aday gösterildi. Başka bir davada, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi "Türklüğe hakaret" ten dava edilmiş üç Yahudi'yi beraat ettirdi. Yetkililer, Galata'da Yahudi nüfusunun artması üzerine burada yeni bir Sinagog inşa edilmesine izin verdiler ve Neve Şalom Sinagogu'nun inşasına başlandı.

Diğer taraftan Elza Niyago olayının sanıklarının İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce beraatı kararını Savcılık temyiz etti. Dava tekrar açıldı, tekrar beraat edildiler. Bir kez daha dava edildiler ve üçüncü kez beraat ettiler. Aynı suçtan üç kez mahkeme edilmişlerdi.

Yukarıda sıraladığımız gelişmeler Yahudilerin birey olarak durumunu düzeltmişti. Fakat bir toplum olarak değişme olmadı. Yetkililer Hahambaşılık kurumunun düzenlenme ve yeniden örgütlenmesine izin vermediler. 1865 yılından kalan Nizamname hala toplum örgütünün tek temeli kaldı. Yahudilerin tekrar tekrar başvurularına rağmen yeni ve çağdaş bir Nizamnameye izin verilmedi. Kurumların yönetimi adet ve geleneklere göre devam etti.

Dil konusunda yetkililerin tutumu açıktı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, "Ben Türk'üm diyen herkes Türkçe konuşmalıdır" dedikten sonra, "bir savaş halinde, Türkçe konuşmayanlar düşmanla işbirliği edebilirler" diye devam edip bütün Türk eğitim ve kültür kurumlarını, Türkçe'yi azınlıklar arasında yaymaya çalışmaya çağırdı.

Gazetelerde yine ara sıra Yahudilere hücumlar olduysa da konular değişmişti. Düşmanla işbirliği, ihanet veya fes giymeme suçlamaları artık görülmemekteydi. Önemli tek konu dil konusuydu. İktisadiyata hakim olmak veya Türkleri sömürmekten de artık söz edilmemekteydi.

Dil konusunda yetkililerle basın arasında uyum vardı. Türkçe konuşmayan Yahudilere müdahale ediliyor ve gazeteler Türkçe konuşmadıkları sürece Yahudileri boykot etmek gereğinden söz ediyorlardı.

1930 Aralık ayında Menemen’de Kubilay olayı oldu. Bu Türkiye Cumhuriyeti’nin rejimi iyice oturduktan sonra meydana gelmiş önemli tek tepkisel olaydır. İzmir’e bağlı Menemen’de, bir şeyh, etrafına topladığı bir grupla “şeriat isterük” diye ayaklandı. Yahudi Yosef Ben Hayim’in dükkânı olay yerindeydi. Kubilay’ın başı kesilirken herhalde korkudan el çırpmıştı. Bazı kesimler olayda Yahudi parmağı olduğunu iddia ettiler. Hükümetin çok sıkı önlemleri bu tür oyunları önledi. Mahkeme olayla ilişkisi olan otuz iki kişiyi idama mahkûm etti. Bu otuz kişi asıldılar. Aralarında bir anlık korkusunu yaşamıyla ödeyen Yosef Ben Haim’de vardı. Bu olay 1934 yılında meydana gelecek olan Trakya olaylarında da malzeme olarak kullanılacaktır.

1930’ların ilk yılları Yahudiler için bireysel açıdan iyi yıllardı. Herkes kendi evinde ve kendi içinde yasaların tanıdığı hak ve görev çerçevesinde güvenlik refah ve özgürlük içinde yaşayabiliyordu. İktisadi durum gittikçe düzeliyor, dünyadaki iktisadi kriz ortalığı kasıp kavururken, Türk ekonomisi uygulanan devletçilik sistemiyle ileriye gidiyor, hemen hepsi kentli olan Yahudilerin de yaşam düzeyleri yükseliyordu. 1927 yılından beri duyulan hoşgörü ve iktisadi durumdaki düzelme, 1930’lu yıllarda Yahudilerin dış ülkelere göç etmelerini durdurdu, hatta zamanla, özellikle Almanya’da Nazilerin iktidara gelişi olan 1933 yılından sonra dışarıdan Türkiye’ye göç başlar.

1927 yılında Türkiye’nin nüfusu 12.835.044 iken Bununun 81.872 kişisi Yahudi’ydi (toplam nüfusa oranı %0,60).Yahudiler daha çok Türkiye’nin ticaret merkezlerinde yerleştiler. İstanbul Yahudilerin en fazla olduğu şehirdi. İstanbul’da 47.035 Yahudi vardı. İzmir’de ise 18.157 Yahudi yaşıyordu. Yahudiler genelde İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa, Tekirdağ ve Çanakkale’de yerleşmişlerdi.²⁴⁸

²⁴⁸ Donald Everest Webster, *The Turkey of Atatürk*, Philadelphia 1939, s.50

C-Almanya’da Nazilerin İktidarı ve Türkiye’deki Etkileri

1933 yılında Hitler’in İktidara geçişi, Türkiye’de Yahudiler açısından iki önemli olayın meydana gelmesine sebep oldu. Bunlar;1934’teki Trakya olayları ve Almanya’dan kaçan Yahudi Profesörlerin üniversitelerimizde kabul görmeleridir.

Almanya’nın manevi alandaki en önemli temsilcilerinin kitle halinde sürgüne yollanması, 30 Ocak 1933 tarihindeki iktidara el konmasından hemen sonra başlamış ve yeni rejimin muhaliflere karşı acımasızca bir savaş halinde Yahudiler aleyhindeki kampanya ile birlikte sürdürülmüştür.7 Nisan tarihli “Devlet memurları statüsünün yeniden belirlenmesi” adında bir yasa çıkarılmıştır. Alman yüksek okullarındaki öğretmenlerin kitle halinde sürülmesi için aynı kanunun 3 ve 4 üncü maddeleri önemli hükümler getiriyordu: Madde 3: ”Ari ırktan olmayan memurlar emekliye ayrılırlar...”Madde 4: “Şimdiye kadarki faaliyetleri dolayısıyla milli devlet için her an ve her türlü tehlikeyi göze alacağı hususunda kanaat vermeyen memurlar işten çıkarılabilirler.”²⁴⁹ Böylelikle, hoşça gitmeyen bütün memurların ve özellikle Alman üniversitelerindeki hocaların işten atılabilmeleri için gerekli hukuki gerekçe sağlanmış oldu.

Bu arada Türkiye’de, İstanbul Üniversitesi’nin reformuyla uğraşılıyordu. Bazı öğretim üyelerini görevlerine son verildi. Yeniden yapılanma 1933 yılında uygulandı. Tam o sırada Almanya’da bütün Yahudi bilim adamları ırkçı Nazi yönetiminin yasaları gereğince üniversitelerden atılmışlardı. Bunlar İsviçre’de bir dernek kurup işsiz kalan hocaları diğer ülkelerin üniversitelerinde istihdam edilmek üzere yerler arıyorlardı. Derneğin başında Albert Einstein vardı. Dernek genel sekreteri Profesör Schwartz Türkiye’ye geldi ve Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Hatipoğlu ile görüştü. Reşit Galip bu görüşme dolayısıyla, “İstanbul’u feth ettiğimiz zaman hata ettik. Bizans ilim adamlarını elimizde tutamadık. Onlar Avrupa’ya gidip Rönesans’ı gerçekleştirdiler, şimdi bunu telafi edeceğiz.” şeklinde konuşmuştur. Reşit Galip ilk anda otuz dört Yahudi ilim adamına İstanbul Üniversitesi’nde görev verdi. Görüşmeden sonra Schwartz İsviçre’ye “bir değil otuz dört kere “evet alıyoruz” yanıtı var.” diye telgraf çekmiştir.

Bu otuz dört ilim adamı, genellikle dünya çapında ünlü kişilerdi, aralarında Nobel ödülünü kazananlar da vardı. Zamanla bu otuz dört ilim adamına eklenenler oldu. İstanbul Üniversitesi dışındaki Türk yüksek öğretim kurumları da Alman Yahudilerinden personel aldılar.

²⁴⁹ Klaus-Detlev Grothusen, *1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ Göçü*, Belleten, sayı 180 s.537 T.T.K. Ankara 1981

Bir yıl içinde sayıları elliye aştı. Bundan sonraki yıllarda da Almanya'dan Yahudi göçü devam etti. Yahudiler Türkiye'nin bu tutumunu her zaman övgü ve minnetle anmışlardır.

Ünlü tarihçi Eric Hobsbawm iki dünya savaşı arası dönemi “Katastrof Çağı” diye niteler. Diğer bir deyişle 1919-1939'u kapsayan yirmi yıllık evre, iki dünya savaşı dışlanırsa, gerek siyasi gerekse ekonomik açıdan 20. Yüzyılın karanlık dönemidir. Demokrasi giderek geriler, yerini otoriter ve totaliter rejimlere bırakır aynı dönemde birçok ülke dışa kapanır. Aşırı milliyetçi, kimi kez ırkçı eğilimler güçlenir. Bu arada antisemitizm başta Almanya olmak üzere, değişik çevrelerde yeşerecek ortam bulur. Antisemit esintiden, sınırlı da olsa, Türkiye'de payını alır. Trakya olayları bunun somut örneğidir.

Ancak Türkiye, 30'lu yıllarda rejimin kapanmasına karşın hiçbir zaman Balkan diktatörlüklerinin çizgisine girmez. Savaş öncesi halk arasında Avrupa'daki gelişmelerin etkisiyle antisemit görüşler revaç bulduğu bir dönemde Cumhuriyet hükümeti ırkçılığa sıcak bakmaz. Kıta Avrupası'ndaki hakim ırkçı-militer düşünceye pirim tanımaz. II. Dünya Savaşı yaklaştıkça “şef” sözcüğü zaman zaman kullanıldıysa da meclis hiçbir zaman kapatılmaz. Bu dönemde Balkanlar'da olduğu gibi ne devlet terörü uygulanır, ne de kaba kuvvet ve işkenceyle toplumsal katmanlar yıldırılır.

Tek Parti döneminde “Trakya Yahudileri Olayı” ya da “Trakya Olayları” diye bilinen gelişmeler tarih kitaplarında yer almaz. Türkiye Yahudileri üzerine yazan kimi yazarlar da konuya pek değinmezler, ya da değinseler bile İnönü'nün antisemitizm konusunda güçlü bir çıkış yaptığını vurgulayarak Trakya'daki gelişmeleri geri plana iterler.²⁵⁰

Almanya'da Nazilerin iktidara geçişlerini kamuoyu ve iktidar çevreleri iyi karşılamadı. Özellikle büyük gazetelerin çoğu Nazizmi ret ettiler. Bununla beraber, az da olsa bazı kişi ve gruplar Nazizme sempati ile baktılar.²⁵¹

Bu eğilimin önde gelen kişisi Cevat Rifat Atilhan idi. Birinci dünya savaşında Sina cephesinde Teşkilat-ı mahsusa'da yüzbaşı olarak görev yapmış ve kendi ifadesine göre yüzlerce Yahudi casusun yakalanmasını sağladığı gibi onlarcasını da kendi elleriyle asmıştır. İdeolojik bakımdan Atilhan Turancıydı. Önceleri “Anadolu” adlı bir gazete çıkarmış ve burada antisemitizmi yaymaya çalışmıştı. Birçok Antisemit kitap da yazıp yayınlamıştı. Yetkililer bu kişinin faaliyetlerine son verdiler. Bunun üzerine Almanya'ya giderek birkaç ay Nazi Partisinin

²⁵⁰ Trakya Olayları İçin Bakınız: Zafer Toprak, “1934 Trakya olaylarında C.H.F.'nin sorumluluğu” Toplumsal Tarih Dergisi, sayı 34 s. 19 Tarih vakfı yay. İst.1996 ;Avner Levi, a.g.e. s.100-120

²⁵¹ Avner Levi, a.g.e. s.100

en önde gelen tahrikçisi Julius Streicher'e misafir oldu. O yıl Bavarya'da Yahudilere karşı uygulanan boykotu yönetmişti. Cevat Rifat misafirliği sırasında, Nazi usullerini, özellikle güç kullanma ve yıldırma yöntemini gördü ve öğrendi. Naziler onu "Herr Major" olarak çağırıyorlardı.²⁵²

Almanya'dan dönüşünde yanında Nazilerin sağladığı birçok antisemit malzeme ve Almanlardan aldığı para vardı. İstanbul'da antisemit "Milli İnkılâp" dergisini çıkarmaya başladı. İlk kez bir Türk yayını kendisini açıkça antisemit olarak tanıtıyordu. Derginin adının hemen altında "Taşkın milliyetçi, siyasi mecmua" ibaresi olup Yahudilerden ve Yahudi kurumlarından reklam kabul etmeyeceğini ilan ediyordu. Kapakta, Pan-Türkizmin simgesi Bozkurt bulunuyordu. Dergide Nihal Atsız gibi tanınmış Pan-Türkçüler yazı yazıyorlardı. Antisemit deyim ve sloganlar ve özellikle Alman antisemit dergi "Der stuermer" in klişeleri ile basılan antisemit karikatürler sayfalarının en önemli kısmını teşkil ediyorlardı. Milli İnkılâp dergisinin birçok sayfası Türk Yahudilerine ayrılmıştı.²⁵³

Türkiye'nin, çeşitli eğilimlerdeki birçok gazetesi Milli İnkılâp'taki açık antisemitizme karşı çıktılar. İlimli solcu Vala Nurettin, Ankara'nın "Haber" gazetesinde Cevat Rifat'a karşı yazılar yazdı ve Türkiye'de bir Nazi akımı doğurabileceği gerekçesiyle Milli İnkılâp'ın kapatılmasını istedi. Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım, 20 Mayıs 1934'te "Türkiye'de Antisemitizm var mıdır?" adlı bir başyazısında, antisemitizmi protesto etti Aynı yazıda, Yahudilere hoşgörü gösterilip, kendilerinin Türk kültürüyle bütünleştirilmeleri ve böylece bunların Türkiye'ye hizmetlerinden faydalanılması gerektiği savunuldu. Buna karşılık uzun zaman Almanya'da yaşayan Mustafa Mermi, Vakit 'te 1 Haziran'da "Hakikat yürüyor" adlı bir karşı yazı yazdı. Mustafa Nermi'nin düşüncelerinde Pan-Türkçülükle, Alman antisemitizmi iç içe geçmiştir.

Bir diğer Pan-Türkçü ve gelecekte bu eğilimin önde gelen isimlerinde biri olacak Nihal Atsız, "Orhun" adlı dergide Pan-Türkçü ve Alman Nazi etkileri taşıyan bir ihtar yazısı yazdı. Bu yazıya özetle bir göz atıldığında bu kişi ve benzer fikir arkadaşlarının Yahudiler hakkındaki düşüncelerini açıkça anlayabiliriz. Şöyle yazıyor Nihal Atsız:

²⁵² Avner Levi, *a.g.e* s.102

²⁵³ Avner Levi, *a.g.e.* s. 104

“Yahudi denilen mahlûku dünyada Yahudi'den ve sütü bozuklardan başka hiç kimse sevmez. Çünkü insanlık daima kuvvete, kahramanlığa ve iyiliğe tapındığı halde Yahudi zilletin, korkaklığın, kötülüğün ve seciyesizliğin örneği olmuştur.

Dilimizdeki “Yahudi gibi”, “çıfıtlık etme”, “çifit çarşısı”, “havraya benzemek”, “Yahudi'den yumurta alan içinde sarısını bulamaz” gibi sözler bu alçak millete ırkımızın verdiği değeri gösterir. Bu yalnız bizim memleketimizde böyle değildir. Almanya'dan kovulan Yahudileri kabul etmek misafirperverliğinde bulunan Fransa'da bile Yahudiler hakkında en basit iltifatın ”pis Yahudi” terkibi olduğunu o memlekete gitmiş olan arkadaşlarımız söylüyor... İki bir Yahudileri Türkleştirme cemiyetleri kurarak bizi kandırmağa çalışacaklarına namuslu Türk tebaası olarak kalsınlar yetişir.

Çünkü biz onların Türkleşeceklerini asla ummadığımız gibi bunu istemeyiz de. Çamur ne kadar fırına verilse, demir olmayacağı gibi, Yahudi de ne kadar yırtılsa Türk olamaz. Türklük bir imtiyazdır, her kula, bilhassa Yahudi gibi kullara nasip olmaz. Onlara yapılacak ihtar şudur: Hadlerini bilsinler. Sonra biz kızarsak Almanlar gibi Yahudileri imha etmekle kalmaz, daha ileri gideriz: Onları korkuturuz. Malum ya ataların sözüne göre Yahudi'yi öldürmektense korkutmak yeğdir”²⁵⁴

Yahudi toplumu bunlara cevap verme ve hukuki yoldan mücadelenin faydasız olduğunu anladı. Yahudi toplumu idare heyeti toplanarak, Başbakanı bir dilekçe ile başvurup yardımını istemek kararı aldı. 23 Mayıs 1934 tarihli dilekçede Yahudilerin sadakatı dile getirilerek, birkaç haftadır birkaç gazetede, özellikle Milli İnkılâp'ta toplumun Yahudilere karşı tahrik edildiği anlatılıyordu. Sonuçta, iki gün sonra dilekçe elden götürülerek 25 Mayıs'ta Başbakan Müşaviri'ne resmen teslim edildi. Müşavir dilekçeyi inceledikten sonra, İçişleri Bakanlığı'na havale etti. Dilekçe sonra sırasıyla Emniyet Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı ve en son Matbuat Müdürlüğü'ne ulaştı. Bütün bu mercilerde durumun inceleneceği ve gereğinin yapılacağına söz verildiği gibi, hükümetin gazetelerdeki antisemitizme karşı olduğu söylendi. Gerekli idari ve hukuki işlemlerin çok zaman alabileceği belirtilip, bu arada Yahudilerin endişelenmelerini gerektiren bir durumun olmadığı vurgulandı.²⁵⁵

²⁵⁴ Orhun, sayı 7 s.139-140 1934

²⁵⁵ Avner Levi, *a.g.e.* s. 111

Dilekçeden vaad ve tesellilerden başka sonuç çıkmadı. Bürokrasiye takılıp kaldı. Bu arada Milli İnkılâp ve aynı çizgideki diğer gazetelerdeki saldırılar ve tahrikler artarak ve çeşitlenerek devam etti.

O günlerde mecburi iskân yasası çıkarıldı. Bu yasaya göre bazı halk kesimleri bir bölgeden diğerine göçe, belli yerlerde oturmamaya zorunlu kılınıyorlardı. Yasa Doğu ve Güneydoğu Anadolu için hazırlanmıştı. Fakat 1934 Haziran'ında Mecburi İskân Kanunu ile antisemit kampanya tehlikeli bir yolda rastlaştılar. Bu yasadan doğan ilhamla antisemitler, "Hükümet ve İsmet Paşa bütün Trakya Yahudilerinin İstanbul'a sürgünlerini istiyorlar" sözlerini yaymaya başladılar. Trakya şehirlerindeki antisemit kampanya İsmet Paşa'nın adı arkasına sığınarak yapıldı. Yahudilerin imdat çağrılarına karşı yetkililerin ilgisizliği ve en ufak bir önlem almamaları Yahudilerde hiç güven bırakmadı.

Çanakkale'de uygulanan ticari boykot fiziki saldırılara dönüştü. Bazı yağma, para sızdırma, dayak ve ırza geçme olayları oldu. Yahudiler kentin valisine ve Cumhuriyet Halk Partisi şubesine başvurular. Bunun üzerine yetkililer Yahudilere polis koruması sağladılar. Birkaç gün geçici bir yatışma oldu. Polis koruması kaldırılır kaldırılmaz, Yahudilere saldırılar yenilendi. 24 Haziran günü, kentin önde gelen Yahudilerine imzasız tehdit mektupları geldi, kenti derhal terk etmezlerse öldürüleceklerdi. Kentin iki binin üzerindeki Yahudileri her şeylerini bırakıp İstanbul'a sığındılar. Türkiye'de basın olaylar hakkında tek bir kelime yazmadılar. Yetkililer en ufak bir işlem dahi yapmadılar. Her şeyin İsmet Paşa ve Hükümetin bilgisi dahilinde yapıldığı kanısı paniği daha da artırdı.

3 Temmuz gecesi azgın bir grup Kırklareli'nde Yahudilerin evlerine saldırdı. Bu olayın Almanya'daki uzun bıçaklar gecesinden iki gece sonra olması bunlardan esinlendiği kanısını uyandırmaktadır. Kentin valisi tatildaydı. Olaylar bütün gece devam etmesine rağmen Yahudiler hiçbir yetkiliden yardım görmediler. Çanakkale'deki olayların aynısı yaşandı. Bu arada Kırklareli'nden kaçanlar Edirne'ye vardılar. Anlattıkları feci olaylar, Trakya'nın en büyük kenti Edirne'deki büyük Yahudi toplumunu da paniğe soktu. Edirne Yahudileri de evlerini barklarını bırakıp kaçmaya başladılar. Geride kalan ev ve dükkânlar yağmadandı. Uzunköprü'de yetkililer bir taraftan Yahudileri fiziki saldırılardan korurken diğer taraftan "hükümet gitmenizi istiyor" şeklinde beyanatta bulundular. Uzunköprü'nün bütün Yahudileri, her şeylerini bırakıp kaçmak zorunda kaldılar.

Aynı gece Trakya'nın Silivri, Babaeski, Lüleburgaz, Çorlu ve Lapseki kent ve kasabalarında da saldırılar oldu. Tekirdağ, Keşan ve Gelibolu'da olaylar sözlü saldırı olarak kaldılar.

4 Temmuz günü, Trakya'nın on-on beş bin kadar olan Yahudilerinin çoğu İstanbul'a vardılar. Türk basını olayları yazmaya başladı. Basın genel olarak baskı ve tehdit sonucu Trakya Yahudilerinin İstanbul'a kaçtıklarını söyledi.

Kırklareli, Edirne ve Lüleburgaz'da olayların çıkmasından günler önce Yahudi aleyhtarı bildiriler dağıtılmıştı. Günler süren boykotlar vardı. Birileri halkı Yahudilere karşı tahrik ediyor ve Yahudi mağazalarından alış-veriş etmemeleri konusunda tehdit ediliyordu. Ancak, bu olayların birkaç çapulcunun işi olmadığını düşündüren en önemli veri, olayların Trakya'nın farklı bölgelerinde, hemen hemen aynı anda, en azından aynı günde çıkmış olması.

Olayların doğrudan sonucu olarak Trakya'da Yahudi nüfusu azaldı, Yahudiler İstanbul'da toplandı. Türkiye'den yurt dışına bazı göç olayları da oldu. Türk toplumu içinde marjinal dahi olsa, Yahudilere saldırarak, ideolojik, iktisadi veya kültürel nedenlerle anti-Semitizme eğilebilecek gruplar bulmak mümkündü.

D-Savaşa Doğru Türk Yahudileri

1934 yılında özel bir yasa, vatandaşların, dini ibadet yerleri dışında dinlerini simgeleyen farklı elbiseler giymelerini yasakladı. Bunun ardından Türklerle azınlıklar arasında gözle görülür dış farklar kalmadı. Aynı yılda diğer bir yasa, Paşa, Bey, Mösyö, Madam, vb.. gibi sıfatların kullanılmasını yasakladı. Herkes için ortak Bay, Bayan sıfatları kullanılacaktı. Özel soyadı kanunu, herkesin bir soyadı taşımasını öngörüyordu. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle, birçok azınlık mensupların Türk soyadları aldığı görüldü. Bu arada özel adlarını dahi değiştirilip Türkçe adlar alanlar oldu. Örneğin, Yahudi Şair Abraham Naon adını İbrahim Nom'a çevirdi. Gazeteci, sosyolog ve düşünür Moiz Kohen adını Tekin Alp'e çevirdi.²⁵⁶

1935 yılında azınlıkların Türkleştirilmesi yolunda önemli bir adım daha atıldı. Cumhuriyet devrinde ilk olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinde Yahudiler aday olarak gösterildiler: Dr. Abravya Marmares ve İbrahim Nom modern ve etkin bir seçim kampanyasıyla düşünce, plan ve ideallerini seçmenlere ayrıntıyla sundu. Genel olarak, liberal

²⁵⁶ Avner Levi, *a.g.e.* s.130

olarak özetlenebilen bir program ileri sürdü. Seçimler sonunda bağımsız milletvekili olarak T.B.M.M.' ne girdi. Aynı yıl Filistin'de her yıl düzenlenen Makabi oyunlarına Yahudi sporcuların katılmasına izin verildi. Bu sporcular Bar-Kohva adlı spor kulübündendirler. Aynı yıl Filistin'den Ha-Koah adlı futbol kulübü, İstanbul'a gelerek dostluk maçları yaptı. Bu, özellikle o zaman giderek artan Arap-Yahudi gerginliği açısından önem taşıyordu. Türk önderleri, sık sık Türkiye'de antisemitizme müsaade edilmeyeceğini tekrarladılar.²⁵⁷

Atatürk, İstanbul Yahudiler Eskenazi cemaati Hahamı ve Yahudi Lisesi müdürünü tanımak istemişti, 7 Eylül 1935'de bu görüşme gerçekleşti. Florya'da gerçekleşen bu görüşmede Atatürk, Yahudilerin Cumhuriyet hükümetine ve kendisine karşı gösterdikleri sadakati takdir ettiğini söyledi.²⁵⁸ Türkiye'de Yahudiler geçmişte olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de üzerlerinde bir baskı olmadan yaşadılar ve Türk vatandaşların sahip olduğu haklardan yararlandılar.

1936 yılında azınlıkların faaliyetlerini çok sınırlayan iki yeni yasa çıktı. Birincisi, yeni Cemiyetler Kanunu olup, Yahudi kurumlarının çalışmasını o kadar sınırladı ki, örneğin Bene Berit, Ozer Dalim gibi çoğu kurum kapanmak zorunda kaldılar. İkincisi Vakıflar Yasası olup, yasa her vakfın tek bir mütevelli tarafından yönetimini öngördü. Artık bir mütevelli heyeti mevcut olmasına imkân yoktu. Yahudi toplumunun bütün varlığı vakıf durumundaydı. Yeni durumda bu son yol da kapanmış, toplumun bir yönetim heyetine sahip olması önlenmişti. Bundan sonra ne genel kurul toplantıları, ne de yönetici seçimleri yapılabilecekti.

1937 yılında İstanbul Yahudi toplumu başkanı Marsel Franko Türk basınında dil ve kültür konusunda açık bir mektup yayınladı. Bu mektubunda Yahudi önde gelenlerinin görüşlerini sundu. Marsel Franko mektubunda, dil konusunun önemini kabul etmekle beraber, asıl önemli olan noktanın Türk gibi düşünmek ve uygulanmak olduğunu söyledi. Yahudilerin Türk toplum ve kültürüne kaynaşmaları, Yahudilere yalnız ilke olarak değil, gerçekte de tam bir eşitlik verilmesine bağlıydı. Marsel Franko Türk kültür ve sosyal kurum örgütlerinin Yahudi gençlerine açık tutulmalarını istedi.

1938 yılında Avrupa bunalımı ağırlaştı. Buna paralel olarak çeşitli ülkelerde antisemit olaylar arttı. Bu olaylar, Türkiye'de de daima yankılar uyandırdı. Basın tüm ayrıntılarıyla her şeyi yazdı. Avrupa antisemitizmin etkisinde kalan milletvekili Sabri Toprak, T. B. M. M. 'ne iki yasa

²⁵⁷ Avner Levi, *a.g.e.* s.131-132

²⁵⁸ Avram Galanti, *a.g.e.* , s.89

tasarısı sundu. Birincisinde, Türkiye'ye Avrupa veya Filistin'den Yahudi mültecilerin girişlerinin sınırlanması isteniyordu. İkincisinde ise Türkiye'de azınlıkların Türkçe'den başka dil kullanmalarının yasaklanması, kullananların cezalandırılması diğer taraftan, azınlıkların Türk adları almalarının veya Müslüman olmalarının da yasaklanması isteniyordu. Mecliste tasarıları yaparken yaptığı konuşmada Sabri Toprak Yahudilerin güya Türkiye'de sadakatsizliğini kanıtlayan bazı olaylar sıraladı. Konuşması yalnız Yahudilerle ilgiliydi ve diğer azınlıklara hiç değinmedi. Tasarılarının ikisi de reddedildi. Cumhuriyet Halk Partisi resmi organı Ulus gazetesi bu yasa tasarılarına 12 Ocak 1938'de bir başyazı ayırdı ve tasarıları kınadı. Yazıda Türkiye Cumhuriyeti'nde bütün vatandaşların yasalar korumasında oldukları, eşit haklara sahip oldukları, can, mal ve şeref güvenliği içinde yaşadıkları vurgulandı. Ulus söze devamla, yalnız Anayasa ve diğer yasaların çerçevesinde, milli amaç ve çıkarlara göre hareket edilmesini ve dış ülkelerde meydana gelen bize yabancı olaylardan ilham alınmamasını istedi.

26 Ocak 1938 tarihli Ulus gazetesinde Celal Bayar'ın Yalova ziyareti sırasında gazetecilerle sohbetinde *“Yurdumuzda bir Yahudi meselesi yoktur. Hatta hiç azınlık sorunu yoktur. Dış etkiler altında yapmacık bir Yahudi sorunu yaratmaya niyetimiz yoktur. Dış cereyanların bizi etkilemesine izin vermeyeceğiz.”* Diye konuştu. Söz konusu iki yasa tasarısı dış olaylardan esinlenmişlerdir.

1938 yılında, Türkiye Yahudilerinin, Almanya ile ilgili her şeyden uzaklaşmaları daha belirgin oldu. Türk gazeteleri ara sıra konu ile ilgili haber ve tartışmaları gündeme getirdi. Türkiye Yahudilerinin Alman kaynaklı her şeyden kaçmaları bireysel ve ani bir durumdu.

O zamanlar İstanbul'un en önemli ve saygın otellerinden Tokatlıyan Almanlar tarafından satın alınmış ve otel kapısına çok büyük gamalı haç taşıyan bayraklar asılmıştı. Yahudiler bu otele gitmeyi protesto ettiler.

22 Temmuz 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi, Yahudilerin Tokatlıyan'a gitmemelerini Türk çıkarlarına aykırı gördü. Diğer gazeteciler Yahudilere hak verdiler. Yahudiler ise bir boykotun söz konusu olmadığını ileri sürdüler.

10 Kasım 1938'de devletin kurucusu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk hayata gözlerini kapadı. Yerine İsmet İnönü seçildi. Celal Bayar Başbakan oldu. Birkaç ay sonra yerini Dr. Refik Saydam'a bıraktı. Önderlerin böyle değişmesi, Türk Hükümetinin ne uluslar arası sorunlarda, ne de Yahudilere karşı tutumlarında bir değişiklik getirmede.

1939 Nisan'ında azınlıkların laik idare heyetlerine sahip olmaları yasaklanırken dini kurum ve idare heyetlerinin mevcut olmasına izin verildi. Özetle, yurt dışındaki olaylar ve eğilimler Türkiye'nin iç siyasetinde bir değişiklik doğurmadı. Yahudilerin kültür ve dil bakımından Türkleştirilmeleri tek resmi araç kaldı.

E-İkinci Dünya Savaşı ve Türk Yahudileri

İkinci Dünya savaşında Türkiye tarafsız bir politika izledi. Bunun yanında özellikle Almanya Türkiye'yi yanına çekebilmek için çok çaba harcadı. Alman büyükelçisi eski Başbakan Franz von Papen vasıtasıyla Türkiye'ye devamlı baskı vardı.

Bu baskılar yanında Almanya Türk kamuoyunu Türkiye'nin Almanya ile birlikte savaşa katılması için etkilemeye çalıştı. Gazeteciler, askerler, fikir, sanat ve ilim adamları sık sık Almanya'ya davet edildiler. Cephelerde gezdirilip Alman askeri gücünü gözleriyle gördüler. Almanya'nın eline esir düşmüş olan Müslümanlardan gönüllü birlikler kurup Ruslara karşı bu birlikleri savaştırma deneyi bazı Türkleri çok etkiledi. 1941 sonrası bazıları Turanı kurmak için Almanya'nın yanında savaşa girilmesini istiyorlardı. Birçok bakanlar dahil devletin diğer önde gelenleri, Alman eğilimi gösteriyorlardı. 1941 ve 1942 yıllarında askeri okullara aday yazıldığı sırada, Savunma Bakanlığı, koşullar arasında, adayların Türk ırkından olmaları koşulunu da koydu. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk olarak ırk unsuruna resmen değinmeydi.²⁵⁹

Türkiye'ye yabancıların girmesine sınırlamalar getirildi. Ancak, Türkiye'nin kapıları Yahudi mültecilere asla kapanmadı. Türk vatandaşı Yahudilerin seferberliklerinde farklı işlem yapıldı. Birçoğu yalnız Yahudilerden Kurulu birliklere yerleştirildiler. Silah ve görev verilmeden kötü koşullar altında tutuldular. 1940–1943 yılları arasında Yahudilerle ilgili olarak birbirleriyle çelişen birçok işlem yapıldı.

1942 yılında Başbakan Dr. Refik Saydam vefat etti. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Başbakanlığa getirildi. Saraçoğlu sağ eğilimli idi. Yeni Başbakan olduğu günlerde gazetecilerle konuşurken, Saraçoğlu milliyetçiliğe değinerek; “Bu yalnız ırk değil, bir kültür meselesidir.” dedi. Bu sözlere göre, ırk Türk milliyetçiliğinin tek olmasa dahi önemli malzemelerinden biriydi.

²⁵⁹ Avner LEVİ, *a.g.e.* s.140

Türkiye Cumhuriyeti'nde ırkçılık ilk defa ve bu kadar yüksek dereceli bir kişiden destek görüyordu.

1942 yılında Behçet Uz'un liberal politikaları çöktü. Çeşitli denetim ve sınırlamalara gidildi. Fakat para değerini kaybetmiş ve ekonomi zayıflamıştı. Hükümetin tutarsız politikaları durumu daha da ağırlaştırıyordu. Hükümetin bu durumu çözmek için bulduğu çarelerden biri de Varlık Vergisiydi. Varlık Vergisi Türk Yahudilerini derinden yaralamıştır.

Yüzyıllardır bir arada yaşayan Türk ve Yahudi toplumu arasında bazı üzücü olaylar da olmuştur. Bunlardan biri ve en önemlisi varlık vergisidir. T.B.M.M. 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi yasasını kabul etti. Bu yasanın açıklanan amacı savaş nedeniyle haksız olarak aşırı kazanç sağlayanların vergilendirilmesiydi. Vergi, bir kez uygulanacaktı. Kimin ne kadar ödeyeceğini bir komisyon belirleyecekti. Belirlenen bu miktara itiraz olanağı tanınmamıştı. Vergisini ödeyemeyenler çalışma kamplarında bedenen çalışarak bunu karşılayacaktı.

Varlık Vergisi, bir avuç yöneticinin, ama ülkenin yazgısını elinde tutan bir avuç yöneticinin sahip oldukları çarpık ideolojinin ürünüdür. Uygulamaya konulabilmesi için Almanya'nın savaşı kazanabileceği düşüncesinin etkin olması gerekmiştir. Ama bu uygulama sırasında bile, Türkiye Cumhuriyeti Devleti içte ve dışta Yahudilere destek olmayı sürdürmüştür. Bu şu demektir: ülkenin yazgısını tam anlamı ile antidemokratik bir biçimde elinde tutan ve ırkçı görüşleri savunan bu yöneticilerin gücü yüzyıllardır süregelen geleneği değiştirmeye yetmemiştir. Bu vergiyi uygulamakla yükümlü olanların başında gelen o dönemin İstanbul Defterdarı Faik Ökte bile;”*Sinir manzumemizden Hitler'in isterik raşaları geçmeye başladı.*” demiştir.²⁶⁰

Her şeye rağmen, bu verginin iki önemli sonucu zaman içinde kendini gösterecektir. Birincisi, İsrail Devleti kurulduğunda, Türkiye'den göç nedenlerinden biri olacaktır. İkincisi ise, ilk özgür genel seçimlerde başta Yahudiler olmak üzere azınlıklar Cumhuriyet Halk Partisi karşısında yer alan Demokrat Partiyi destekleyeceklerdir.

²⁶⁰ Faik Ökte, *Varlık Vergisi faciası* Nebioğlu yay. S.81

F-Soğuk Savaş ve Türkiye

Türkiye, II. Dünya Savaşında izlenen dış politika ile savaş dışı kalmayı başarmıştı. Ancak, daha savaş sırasında tahmin edildiği gibi, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlama endişesine düşmüştür.

1945–1946 yıllarında Sovyetlerin bir yandan Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarını resmen istemesi ve öte yandan da Boğazlara yerleşmek konusundaki isteklerini resmen açıklaması, Türkiye Cumhuriyetini, Milli Mücadeleden beri en kritik safhaya sokmakta idi. Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yönelen bu tehlike karşısında Türkiye, Sovyet Rusya karşısında gerçekten bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanmak ve böyle bir kuvvetin ittifakını elde etmek zorunda bulunmuyordu. Türkiye için en iyi yol, Sovyet Rusya'dan çok daha güçlü bulunan Birleşik Amerika'ya dayanmaktı. İşte savaşın son yıllarından itibaren Türk dış politikasının yöneldiği doğrultu bu olmuştur. Bütün dış politika Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayanmıştı.²⁶¹

İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler'in mücadelesi ile Filistin Meselesi yeni bir çehre kazanacaktır. Bu örgütün ABD ve SSCB'nin desteklediği “Taksim” kararı olmasına karşı Türkiye, Arap ülkeleriyle beraber tavır alacak ve bağımsız bir Filistin Devleti kurulması doğrultusunda Genel Kurulda parmak kaldıracaktır. Bu tutum Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılandı. Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli'nin teşekkür mesajı gönderdiği Şam'da yayınlanan El Kabes gazetesinde Türklerin bin yıldır İslam'ı savunduğu ifade edildi. Türkiye'nin bu tavrı bir ölçüde Osmanlılardan devraldığı geleneksel Filistin siyasetinin devamı olmakla beraber, bir bakımdan da İsrail'in kurulması ve genişlemesi ile vatanlarında mağdur bırakılmış Filistinlilerin mukadderatı karşısında duyduğu infialden kaynaklanmaktadır. İkinci etken de İsrail'in sosyalist prenslerle inşa edilmesinin, Türk karar vericileri açısından dış politikada bölgesel açıdan kaygı verici gelişmeleri beraberinde getireceği düşüncesiydi. Daha sonra Filistin sorununun çözülmesini amaçlayan Türkiye'nin 12 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ihdas edilen “Filistin Uzlaştırma Komisyonu”na, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte seçildiği görülecektir. Ne var ki, sözü edilen komisyonun kurulmasına red

²⁶¹ Türkiye'nin 1945-50 arasındaki dış politikası için bakınız: 1-Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fak. Yay. Cilt I s199-205 Ankara 1977 2-Fahir Armaoğlu, 20. *Y.Y. Siyasi Tarihi*, s.419-529 , Ankara 1991

oyu oyu veren Arap ülkelerine karşın Türkiye tasarımı desteklemiş ve komisyonda görev almış olması nedeniyle, Filistin konusunda Araplarla yaklaşık on beş yıl sürecek yol ayrılığına gelmiş bulunuyordu. Bu dönüm noktasına gelinmesinin Araplarla Türklerin dış politika kaygılarının ve güvencelerinin farklı olmasından kaynaklandığı, sınır komşusu Rusların da 1699'dan beri ülkesine ve Orta Doğu'ya ilişkin emellerinin tehdidi altında bulunan ve hatta 1945–46 yıllarında bile Sovyet Rusya'nın resmen Türkiye'nin doğusuna ve Boğazlara yerleşmek isteği ile karşılanan Türklerin endişelerinin ve Sovyet yayılcılığı karşısında etkin bir güç olarak beliren Batı ile yaklaşmasının Arap dünyası tarafından anlaşılmadığı söylenebilir.

1947'de Suriye ile aramızda Hatay problemi devam ediyordu. Bu sırada patlak veren Arap-Yahudi mücadelesinin ilk aşaması Şam'ın bütün dikkatini Filistin'e çevirdiğinden, Suriye ile Türkiye arasında 1936'ları andıran bir bunalım ortaya çıkmadı. Bu durumda Ankara'nın politikası, hem Arap ülkeleri ile olan soğukluğu gidermek, hem de güney kanadındaki Sovyet entrikalarını etkisiz kılmak için, Filistin'deki Siyonist isteklerine karşı durmak merkezinde toplanıyordu.²⁶²

²⁶² Yuluğ Tekin Kurat, *Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*, Belleten, sayı 154 s.281 T.T.K. Ankara 1975

IV. BÖLÜM

FİLİSTİN SORUNU VE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKALARI

A-TÜRKİYE VE ORTA DOĞU POLİTİKALARI

1)Türkiye’nin Dış Politika İlkeleri

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra dünya gündemini yoğun bir biçimde işgal etmeye başlayan Filistin sorununun temelleri, Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı devletlerin Osmanlı devletini parçalamak için yürüttükleri politikalarda yatar.²⁶³

Osmanlı devleti bilindiği gibi çok farklı etnik guruplardan oluşmaktaydı. 19.yüzyıla gelindiğinde imparatorluktaki Hıristiyan unsurlar milliyetçilik akımlarına kapıldılar. Balkanlardaki Hıristiyan azınlıklarda milliyetçi akımların başlaması, emperyalist devletlerin rekabetine yol açtı. Bu akımların sonucunda da İmparatorluk parçalanma sürecine girdi. Osmanlı yönetimi bu akımları önlemeye çalıştılsa da başarılı olmadı.

İttihat ve Terakki döneminde izlenen politikalarda soruna çözüm getiremedi. Bu dönemde izlenen Pan-Osmanlı, Pan-İslami ve Pan-Turancı akımlar başarılı olmadı. Yusuf Akçura, bu politikaları yazdığı Üç Tarz-ı Siyaset adlı kitapta eleştirmiştir. Pan-Osmanlı ve Pan-İslami politikaların başarısızlığını ortaya koymuş ve Türkçülük fikrinin de yeni olduğunu belirtmiştir.²⁶⁴ İttihat ve Terakki dönemi de İmparatorluktaki ayrılıkçı akımları önlemede başarılı olmadı. Azınlıkların bağımsızlık emelleri İttihat Terakki’ nin milli siyaseti ile bağdaşmadı.

²⁶³ Çağrı Erhan- Ömer Kürkçüoğlu, *Filistin Sorunu*, Türk Dış Politikası, Editör Baskon Oran, İstanbul, 2002 s.635

²⁶⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara, 1976, ss. 28-44

Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşına girerek kendi sonunu hazırlamış oldu. Savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti' nin toprakları işgal edildi. Mondros Mütarekesi sonucu ülke dört bir yandan işgal edilmeye başlandı.²⁶⁵

İstanbul Hükümetinin teslimiyetçi tutumuna karşı, Mustafa Kemal önderliğinde başlayan milli mücadelede amaç, ülkenin işgalcilerden tamamen temizlenmesi idi. Yeni kurulan Türk devletinin de dış politika ilkeleri bu dönemde atılmış oldu. Bu dönem silahlı mücadele devri idi. Bu özel koşullarda izlenen dış politikanın temel özelliklerinden biri milli hâkimiyetti.²⁶⁶ Türkiye' nin milli çıkarlarından taviz vermemek esas alınmıştı.

Bu dönem dış politika özelliklerinden birisi de başkalarına güvenilmeyeceği idi. Türkiye'de bazı devletlerin çıkarları vardı ve bu çıkarları korumak için ilgili devletler kendi yararlarına göre hareket eder. Bunu Mustafa Kemal, “ Düveli Mütelifenin her biri azami menfaatini, umum Türkiye' de temin etmek gayesindedir”²⁶⁷ diye belirtti. Eğer bu durumda yabancı devletler kendi gayelerini gerçekleştirmek için çalışırsalar, buna kuvvetle karşı konulabilirdi. 1919 yılında Sivas kongresine Fransızların müdahale edeceği şeklinde haberler gelince Mustafa Kemal, bunun Fransa için uzun ve pahalı bir harp olacağını belirtti.²⁶⁸

Askeri yolların kullanılması, Mustafa Kemal'in sadece politik amaçlara varmak için başvurulan bir araç idi. Askeri başarı dış politik başarıyı da getirecekti.

11 Ocak 1921'de Birinci İnönü zaferinden sonra Ankara Hükümeti Londra Konferansına davet edildi.²⁶⁹ Londra Konferansından fazla bir şey beklemeyen Mustafa Kemal'in amacı, Türk davasını dünya kamuoyuna açıklamaktı.

Milli Mücadele döneminde askeri zaferler kazanıldıkça Mustafa Kemal, nihai barışı sağlamaya yöneldi. Aşırı emeller peşinde koşmadı. Pan-Turanist ve Pan-İslami hedefler doğrultusunda hareket etmedi. Mustafa Kemal, “ ... Büyük ve hayali şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın husumetini, garazını, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine celbettik. Biz Panislamizm yapmadık. Belki “ yapıyoruz, yapacağız” dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için bir an öldürelim dediler. “ Panturanizm yapmadık. “ yaparız, yapıyoruz dedik. Yapacağız dedik” ve yine “ öldürelim” dediler. ... Biz böyle yapmadığımız ve

²⁶⁵ Bkz. Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Ankara 1990, ss.172-175

²⁶⁶ Jacob Landau, “ *Atatürk'ün Büyük Nutku'nda Dış Politika*”, Atatürk' ün Büyük Söylevi' nin 50.Yılı Semineri, Ankara 1980, 1980, ss.40

²⁶⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara, 1973, C.I., s.355

²⁶⁸ Nutuk, C.I, ss.79-81

²⁶⁹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara , 1985, C.I, s.246

yapamadığımız mefhumlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın adedini üzerimize olan tazyikatı tezyidetmekten ise hattı tabiiye, haddi meşrua rücü edelim” diyerek bunu açıklamıştır.²⁷⁰

Yeni Türk Devletinin de dış politika ilkeleri Atatürk tarafından belirlenmiştir. Türk dış politikasının temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir. A) Uluslar arası ilişkilerde eşitlik b) Milli Dış politika c) İttifak politikasıdır.

Atatürk’ ün dış politika alanında dikkat ettiği bir husus da Türkiye ile diğer devletler arasında hukuk bakımından, mutlak eşitlik olması idi. Batılı Ülkeler, Osmanlı Devletinde bir takım imtiyazlara sahipti. Bu kapitülasyonların getirdiği haklar neticesinde, ülke ekonomik bakımdan yarı sömürge halinde gelmişti. Yeni Cumhuriyet bu kapitülasyonları kaldırarak, bağımsız devletlerle eşit düzeyde bir ilişkinin ilk temellerini attı.²⁷¹ Lozan’da Türkiye, masaya mağlup bir devlet olarak değil, bağımsızlığını tam kazanan bir devlet olarak oturdu. Lozan’da Türk heyeti, konferansın başından itibaren, devletin bağımsızlık ve eşitliği konusunda büyük bir dikkat ve titizlik göstermişlerdir.²⁷²

Takip edilen diğer bir ilke ise milli politikadır. Milli Mücadele milli dış politikanın uygulaması milli devlet şeklinde oldu.²⁷³ Milli Mücadelenin asıl amaçlarından biri Türklere dayanan bir devlet kurmaktır. Yeni kurulacak devletin de sınırları Misak-ı Milli’de çizilmiş olan yerlerdi.²⁷⁴

Lozan Antlaşması ile Türkiye, Misak-ı Milli sınırlarını tam olarak gerçekleştirememiştir. Türklerin olduğu bazı bölgeler yeni Türk devleti sınırları dışında kalmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, bu konuda daha fazla ileri gitmedi ama anavatan dışında kalan Türklere de ilgisini kesmedi.

Cumhuriyet döneminde izlenen milli dış politika şu temellere dayanmaktadır. Türkiye milli bir dış politika takip edecektir. Çünkü bunun uygulama imkanı vardır. Milli siyasetin, iç bünyemize uygun olması esastır. Bu politikanın en belirgin vasfı ise milli hudutları içerisinde kalmaktır.

²⁷⁰ Atatürk’ ün Söylev ve Demeçleri I-III, Ankara, 1989, s.216

²⁷¹ Abdülhak Akşin, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, İstanbul, 1964 C.I, s.45; İzzettin Doğan “*Atatürk’ün Dış Politikası ve Uluslar arası İlişkiler Anlayışı*”, *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s.141

²⁷² İsmet İnönü. *Anılar*, Ankara, 1987 C.II, ss.60-61

²⁷³ Fahir Armanoğlu, *Atatürk’ün Dış politika İlkeleri*, Atatürk’ün ölümünün 50.Yılı sempozyumu, Ankara 1989, s.164

²⁷⁴ 28 Ocak 1920’de kabul edilen Misak-ı Milli maddeleri için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye’ nin Siyasal Anlaşmaları (1920-1945)*, Ankara, 1989, C.I, ss.15-16

Milli dış politikada hedef barıştır. Nitekim Atatürk bunu “ Cumhuriyetin siyaset-i hariciyede veçhesi müstakimane ve halisane olarak sulhun ve muahedatın muhafazasına müteveccihdir.”²⁷⁵ Diyerek belirtti. Türkiye’ nin dış politikasının dürüst ve iyi niyetle barışa yönelik olduğu belirtiliyordu.²⁷⁶

Türk dış politikasının bir özelliği de ittifaklara yönelmek olmuştur.²⁷⁷ İttifaklardaki amaç Türkiye’ nin güvenliğini sağlamaktır. Barışın sağlanması için Türkiye, diğer devletlerle işbirliğine gitmekten çekinmemiştir.

Atatürk’ün 1932 yılına kadar Milletler Cemiyetine girmek istememesi bu örgütte İngiltere ve Fransa’nın söz sahibi olmasından ve A.B.D. ile Sovyetler Birliği’nin cemiyet dışında kalmasından dolayı idi. Ancak şartlar değişince Türkiye, Milletler Cemiyetine girmekten çekinmedi.

1930 yılından sonra Avrupa’da başlayan gelişmeler üzerine, Türkiye, barış anlaşmalarının kurduğu düzeni değiştirmek isteyen devletlere karşı 1934 yılında kurulan Balkan Antantı’ na katıldı. Arkasından İtalya’nın Akdeniz’de bir tehlike oluşturması karşısında 1936’da Akdeniz Paktı’na ve İtalya’nın Habeşistan’ı işgal etmesi ile Orta Doğu, Türkiye, Irak ve İran ile bölgesel bir pakt olan Saadabat Paktı’na 1937’de katıldı.

Bütün bunların yanı sıra Türk dış politikasının yönü Batı oldu. Atatürk inkılâplarının hedefi Batı tipi bir toplum yaratmaktı. Atatürk, gerek milli Mücadelede gerekse Cumhuriyet döneminde Batı ile ilişkilerini iyi bir çerçeve içine koymaya gayret etti. Bunun da daha önce belirtildiği gibi bağımsızlık ve eşitlik gibi Türk dış politikasının temel özellikleri ile çatışmamasına dikkat edildi.

²⁷⁵ Enver Ziya Karal, *Atatürk’ten Düşünceler*, İstanbul, 1986, s.131

²⁷⁶ Roderic H.Davison, “ *Peaceful Foreign relations: An Achievement of Atatürk*”, SBF, Atatürk Özel Sayısı, Ocak 1981, C.XXXVI., No:1-4, s.168

²⁷⁷ Abdülhâhat Akşin, *Atatürk’ün Dış politika İlkeleri ve Diplomasi*, İstanbul, 1966, C.II, ss.3-4

2)Türkiye'nin Güvenlik Arayışları

Türkiye, Milli Mücadele sırasında, İngiltere' nin desteklediği Yunanistan'a karşı savaşırken, Sovyetler Birliği'nden yardım alma yoluna gitti. ²⁷⁸ Türkiye Batı emperyalizmine karşı savaşıyordu. Sovyetler de Batının kapitalist devletlerine karşı savaşan milletlere sempati besliyordu. Sovyetler, ideolojik olarak dünya proletarya diktatörlüğünü korumak istiyordu. Sovyetlere göre, Batı sömürgelerini kaybedince, Batının en temel ihtiyacı olan hammadde kaynaklarını kaybedecek ve bu durum batılı kapitalist ülkelerin zayıflamasına neden olacaktı. İşte bu sırada Batılı komünist işçiler bir ihtilalle yönetimi ele geçirecekti.

Sovyetler, Türkiye'ye bu açıdan baktı. Türkiye de Batı emperyalizmine karşı savaşıyordu. 16 Mart 1920'de Müttefiklerin İstanbul'u işgal etmesi, Boğazların batılı güçlerin eline geçmesi Sovyetleri endişeye sevk ederek Mustafa kemal'e yardım yapmaya itti.

Sovyetlerle yapılan görüşmeler 16 Mart 1921 anlaşması ile sonuçlandı. ²⁷⁹ Buna göre Sovyetler, Sevr anlaşmasını tanımayıp 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli'de belirtilen sınırlar içindeki Türkiye' yi tanıyorlardı. Sovyetler Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Türk egemenliğini de tanıdılar.

Buna rağmen Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında gizlide olsa bir güvensizlik mevcut olmuştu. Bunun nedeni de komünizm faktörüydü. Sovyetlerin, Türkiye' de komünist idare kurmasından ve bu yönde faaliyet göstermesinden kuşku duyuldu. Milli Mücadele'nin ilk yıllarında Havza'da Mustafa Kemal ile Rus heyeti arasında yapılan konuşmalarda bu durum açıkça ortaya çıkmıştı. ²⁸⁰

Bunun yanı sıra dış politik ilişkilerde Türkiye daima Sovyetlere dikkat etti. Batıya karşı güvenliğini Sovyetler dayandırdı. 17 Aralık 1925 yılında Dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.17 Aralık 1925 tarihinde yapılan bu anlaşmanın önemli maddelerinden birisi taraflardan biri aleyhine yönelmiş hiçbir ittifaka veya siyasi nitelikte bir anlaşmaya ve gene bir veya birkaç devlet tarafından diğer aktin askeri ve deniz güvenliği aleyhine hiçbir ittifaka veya

²⁷⁸ Mete Tuncay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)* Ankara, 1978 ss. 151-152; Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkiler*,. İstanbul, 1979, ss.156-182

²⁷⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Ankara 1982, ss.194-195; Türk-Rus anlaşması İngiliz-Rus ticaret anlaşması ile aynı günde imzalandı. Hikmet Bayur, “ *Kuvay-i Milliye devrinde Atatürk'ün Dış Siyasa ile ilgili Bazı Görüş ve davranışları*”, Belleten, Ocak 1965, C.XX, s.80, s.682

²⁸⁰ Samih Nafiz Kansu, *İki Devrin perde Arkası*, İstanbul, 1964, s.339

anlaşmaya katılmamayı taahhüd etmesiydi.²⁸¹ Bu dönemde İngiltere ile Türkiye arasında Musul Problemi vardı. Türkiye, İngiltere'ye karşı Sovyet desteğini sağlamış oluyordu. 1930 yılına kadar Türkiye'nin Sovyetlerle iyi bir ilişkisi oldu.

I.Dünya Savaşından sonra barışın korunması için en önemli teşkilat Milletler Cemiyeti idi. Milletler cemiyeti esas itibariyle, Birinci Dünya Savaşından Galip çıkan devletlerin örgütü idi. Bu örgütün ilk amacı, barış anlaşmaları ile kurulan yeni düzeni muhafaza etmektir. Temel görevlerinden birisi de savaşı önleme çabası idi.²⁸² Milletler konusunda İngiltere lehine karar veren Milletler cemiyetine Türkiye kuşkuyla bakıyordu. 1930'larda Avrupa'da durum değişmişti. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile problemlerini çözdüğü için Milletler cemiyetine olumlu bakıyordu. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasına tek engel kuzey komşusu Sovyetler Birliğiydi. Çünkü 1925 Türk-Sovyet antlaşmasıyla iki ülke arasında sıkı bir işbirliği kurulmuştu. 17 Aralık 1929 tarihli protokol hükümlerine göre Akid taraflardan biri komşularını ilgilendiren siyasi taahhütlere girerken diğersinin tasvibini alacaktı.²⁸³

Türkiye Batı Bloğunda yerini almak istiyordu. Türkiye Lozan'dan sonra Batı ile problemlerini çözmeye başladı. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Fransa ile problemlerini bu dönemde çözüme ulaştırdı.²⁸⁴

Türkiye, Batılı devletlerle ilişkilerini rayına oturturken, Sovyetleri de ihmal etmiyordu. Ancak Sovyetler, Türkiye'nin Batıya yanaşmasını istemiyordu. Sovyetlerin dış politikaya ideolojik yaklaşımları Türkiye'yi tedirgin ediyordu.

Türkiye, 1932'de Milletler Cemiyetine girerken misakın 16.maddesi gereğince mütecaviz devletlere karşı alınacak zorlama tedbirlere katılmak zorundaydı. Oysa Türkiye Sovyetler karşı alınacak yaptırımlara girmemek için Sovyetler Birliğine garanti vererek 1932 yılında Milletler Cemiyetine girmiştir. Sovyetler Birliği de 1934 yılında Cemiyete girdi.

1930'ların ortalarından itibaren Avrupa savaşa doğru bir yol almaktadır. İtalya Akdeniz'de yayılmak istemekte, Almanya ise Versailles Anlaşmasının hükümlerini teker teker

²⁸¹ Rıfık Salim Burçak, *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939- 16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız üzerindeki etkileri*, Ankara 1983, s.14

²⁸² Mehmet Gönlübol, *Uluslar arası politika*, Ankara, 1978, s.497: 1919 sonrası Avrupa düzeninin temlinde iki ilke yatar. Almanya'nın sürekli bir şekilde savaş edilemeyecek bir durumda tutulması diğeri de selfdetermination ilkesi. Milletler Cemiyeti konusunda daha fazla bilgi için bkz. Hans J.Morgenthau. *Uluslar arası Politika*. Ankara. 1970, ss.592-603

²⁸³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk politikası (1939'dan Günümüze kadar)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Ankara. 1983. s.49: 1 Soysal. Siyasi Antlaşmalar... s.272

²⁸⁴ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, ss. 639-645; Lozan sonrasındaki Türk-Yunan anlaşmazlığının (etabli) çözümü konusunda bkz. Richard D.Robinson, *The First Turkish Republic*, Harvard University Pres., 1963, ss.98-99

kaldırmaktadır. Türkiye bu dönemde Akdeniz'deki İtalya tehlikesine karşı İngiliz ve Fransız desteğini sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye, Milletler Cemiyetine girdikten sonra Balkan ülkeleriyle yakınlaşma başlamıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya arasında 9 Şubat 1934 yılında Balkan Antantını imzaladı. Ancak ittifak öngördüğü sıkı işbirliğini gerçekleştiremedi.²⁸⁵

Japonya'nın 1931'de Mançurya'yı, İtalya'nın 1935'te Habeşistan'ı işgal etmelerine karşı²⁸⁶ Milletler Cemiyetinin tepkisiz kalması uluslar arası ortamı gerginleştirdi. Yine bu dönemde Almanya Ren bölgesini silahlandırırken Avusturya ise mecburi askerliği uygulamaya koydu. Bütün bunlar I.Dünya Savaşı sonundaki anlaşmalara hiçbir devletin uymadığını gösteriyordu. Bu durum Türkiye' nin güvenliğini tehlikeye düşürdü. Lozan' da öngörülen Boğazlar teminatının yetersizliği de ortaya çıktı. Bu nedenle 11 Nisan 1936'da Türkiye, Lozan Konferansına katılan devletlere birer nota vererek Boğazlar meselesinin bir konferansta görüşülmesini istedi.²⁸⁷ Türkiye güvenliği açısından Boğazlarda tek hakim güç olmak istiyordu. Konferans sonunda Türkiye bu isteğini gerçekleştirmiş²⁸⁸ ve Boğazlar üzerinde Türkiye' nin tam egemenliğini sağlayan Montreux sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalanmıştır.²⁸⁹

Montreux'da Türk-İngiliz yakınlaşması daha artarken, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında soğuk ilişkilerin temelleri de atılmış oldu. Oysa sözleşme Türkiye' nin katılmadığı bir savaşta, savaşanların savaş gemilerinin boğazlardan geçişi yasaklanmıştı. Oysa bu Sovyetlerin asırlardır istediği bir şeydi.

Otuzlu yılların sonlarına doğru Avrupa' da Alman ve İtalyan tehlikesi daha da büyüdü. 15 Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve arkasından Polonya'ya yönelmesi Avrupa'da savaşı kaçınılmaz kıldı. İtalya ise Balkanlarda yayılmacı bir politika izleyerek 1939'un Nisan ayında Arnavutluk'u işgal etti. Bu durumda İngiltere ve Fransa 13 Nisan'da Yunanistan ve Romanya' ya bir garanti verdiler. İngiltere ve Fransa aynı garantilerin Türkiye' ye de verileceğini bildirdiler.²⁹⁰

²⁸⁵ Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul. 1988, C.III.ss.409-410

²⁸⁶ Japonya Mançurya' yı 19 Eylül 1931'de işgal etti. İtalya ise Habeşistan'ı 3 Ekim 1935'te istila etmeye başladı. Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)* Ankara, 1991, C.I, s.234 ve 254

²⁸⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye Politikasında 50 yıl Montreux ve Savcaş öncesi yılları (1935-1939)*, Ankara, s.21.

²⁸⁸ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara, 1968, s.102

²⁸⁹ Hurewitz, *a.g.e.*, ss.198-203

²⁹⁰ Armaoğlu, *Siyasi Tarih* s.660

Tüm bu gelişmeler olurken, Türkiye ile Fransa arasında 1936’larda başlayan Hatay sorunu hala çözümlenmemiştir. Oysa bu meselenin acilen çözümlenmesi gerekliydi. Avrupa’da savaş çılgınlıklarının arttığı bu dönemde Fransa daha fazla direnmeyerek Hatay konusunda Türk isteklerini kabul etti ve mesele çözüme çözümlendi.²⁹¹

Montreux’da başlayan Türk-İngiliz yakınlaşması II. Dünya Savaşı öncesi daha da gelişerek 12 Mayıs 1939’da bir ittifakla sonuçlandı.²⁹² Böylece Türkiye bir bakıma Batı bloğu içine katıldı. Yapılan deklarasyonda iki devlet kendi aralarında milli güvenlikleri açısından bir ittifak anlaşması imzalayacaklardı. Bir anlaşma imzalanana kadar iki devlet, Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapacak ve birbirlerine her türlü yardımda bulunacaklardı. 23 Haziran 1939’da Türk-İngiliz ortak bildirisinde “ Bir kesin anlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye hükümeti iş birliği yapmaya ve ellerinden gelen tüm yardım ve İngiliz hükümeti Akdeniz bölgesinde savaşa yol açacak bir saldırı ortaya çıktığında, edimsel bir kolaylığı göstermeğe hazır bulduklarını açıklarlar.²⁹³ Fransa ile Türkiye arasında aynı nitelikte bir deklarasyon 23 Haziran’da yayınlandı.

Türkiye bu ittifaka Sovyetlerin de katılacağını düşünüyordu. Ancak Sovyetler 23 Eylül 1939’da Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladı. Türkiye yine de Sovyetlerden umudunu kesmedi. Türkiye, Sovyetleri İngiltere ile yapılan bu pakta çekmek istiyordu. Almanya ise Sovyetler Birliği vasıtasıyla Türkiye’yi İngiliz-Fransız bloğundan ayırmak düşüncesindeydi. Türkiye’ nin Sovyetleri İngiltere’ye yaklaştırmak amacıyla Dışişleri Bakanı Saraçoğlu Moskova’ya gitti. Saraçoğlu’ nun bu çabaları sonuçsuz kalırken, Boğazlar üzerindeki Rus talepleri gündeme geldi.²⁹⁴ 19 Ekim 1939’da Türk-İngiliz-Fransız ittifak antlaşması imzalanarak Türkiye güvenliği ilgili problemini büyük ölçüde giderdi.

Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’ ya saldırması ve 3 Eylül’de İngiltere ve Fransa’nın Almanya’ ya savaş ilan etmesi sonucu II. Dünya Savaşı başladı. Savaşın Akdeniz’e sıçraması ve İtalya’nın Fransa’ ya savaş ilan etti ve Türkiye’nin savaşa katılma zorunluluğu ortaya çıktı. Türkiye ise bu dönemde Sovyetlerden çekinmekte idi.

²⁹¹ Hatay sorunu için bkz. Feridun C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar*, Ankara.1987, C.I. ss. 87-109; G.Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*. London 1980 ss.125-126

²⁹² Hurewitz, *a.g.e.* ss.226-227; Almanya Türk-İngiliz yakınlaşmasını önlemek için gayret etmişti. Cemil Koçak, *Türk-Alman ilişkileri*, Ankara, 1991, s.154

²⁹³ İ.Soyal, *a.g.e.*, s.592, Koçak, *a.g.e.*, s.164

²⁹⁴ Burçak, *a.g.e.*, s.83

Savaşta Türk dış politikasının temel amacı, savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumaktı. Yabancı güçleri Türk sınırından uzak tutmak, Türk askerlerini de yabancı sınırlardan uzak tutmaya yönelik bir tarafsızlık siyaseti izlemekteydi. Kısacası, Türkiye'nin güvenliğini sağlayacak bir yol izleniyordu.

Dış politikaya damgasını vuran kişi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü idi.²⁹⁵ Dışişlerinde Numan Menemencioğlu ile birlikte Şükrü Saraçoğlu İnönü'den sonra geliyordu. Saraçoğlu İngiliz yanlısı, Menemencioğlu ise Alman yanlısı izlenimi veriyordu. Bunların temel amacı Türkiye'yi bir savaşa sokma girişimlerinden uzak tutmaktı.

Savaşta dikkat edilecek devlet Sovyetler Birliği idi. Atatürk döneminde iyi ilişkilere sahip olan Türk-Sovyet işbirliği 1939 yılından itibaren değişmeye başladı. Stalingrat'ta Almanların durdurulmasıyla birlikte II. Dünya Savaşı Müttefikler lehine döndü.²⁹⁶ Bu tarihten itibaren yoğun olarak Müttefikler Türkiye'yi savaş sokma gayreti içine girdiler.

Bütün baskılara rağmen Türkiye savaşta tarafsız kalmayı başardı. Türkiye'nin temel endişesi Müttefikler yanında savaşa girmesi durumunda, topraklarını Rus askerlerine açmak zorunda kalacak olmasıydı. Savaş bittikten sonra Rusların Türk topraklarından çıkacağı ise kuşkuluydu.²⁹⁷

1943 yılında olaylar geliştikçe, Türk dış politikasını yönlendirenler, Türkiye savaşta girdiği takdirde Sovyetlerin Türk topraklarını kullanması ve savaş sonunda da bu toprakları terk etmeyeceği endişesi daha da arttı. Bu kuşkularını İngiliz ve Amerikan yetkililerine aktarmalarına karşılık, beklenen cevapları alamıyorlardı. Bunun üzerine Türkiye gerek Adana, gerekse Kahire görüşmelerinde Müttefiklerce karşılanmayacak isteklerde bulunarak, savaşa girmeme konusunda direndi. Bütün bunların sonucunda Türkiye'nin savaşa girmemesi, özellikle İngilizleri kızdırdı. 1944 yılından itibaren Türkiye'nin savaşın dışında kalmasına tepki gösterildi.²⁹⁸

1944 yılının sonlarına doğru Müttefiklerin savaşı kazanacağı belli oldu. Bu durum savaş sonrası gelişmeler de Türkiye'nin uluslar arası konumu zayıflatılacaktı. Savaşın son günlerinde Türkiye, Almanya ile diplomatik ilişkilerini keserek, Batılılara uyum içinde olduğunu göstermek istedi ve bu nedenle 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilan etti. Türkiye, bu kararla San

²⁹⁵ Mahmut Dikerdem, *Hariciye Çarkı*, Cem yayınevi. İstanbul, 1989, s.63

²⁹⁶ Fahir Armaoğlu, "Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç yılı" 1945-1948" SBF, 1949, s.4 s.377

²⁹⁷ Edward Weisband, *II.Dünya Savaşında İnönü'nün Dış politikası*, Milliyet Yay. , İstanbul, 1974, s.146-147

²⁹⁸ Nadir Nadi. *Perde Aralığından*, İstanbul, 1964, ss.174-175

Francisco Konferansına katılmaya hak kazanarak Birleşmiş Milletler kurucu üyeleri arasında katıldı.²⁹⁹

Buna rağmen Türkiye, savaş sonunda Avrupa'da yalnız kaldı. Müttefiklerin yanında savaşa girmemesini fırsat bilen Sovyetler Birliği 1925 antlaşmasının uzatılmayacağını ve yerine günün icaplarına uygun bir anlaşma yapma gereğini Türk yetkililerine bildirdi.³⁰⁰ Böylelikle Savaş sonunda Türkiye'nin güvenlik problemi ortaya çıktı.³⁰¹

Oysa daha savaş bitmeden 4 Şubat 1945'de toplanan Yalta Konferansında³⁰² Türkiye konusunda kesin bir tavır alınmamıştı. II. Dünya Savaşı' nı Müttefiklerin kazanacağı belli olunca, Roosevelt, Churchill ve Stalin savaş sonu düzenlemeler için 4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Yalta'da görüşmüşlerdir. 11 Şubat'a kadar süren konferansta Yunanistan İngiliz etkisine bırakılırken, Türkiye konusu belirsiz kaldı. Bununla beraber kesin bir dille olmasa da İngiltere ve A.B.D. 1936 Montreux Boğazlar sözleşmesinde bir takım değişiklikler yapılabileceğini belirttiler.³⁰³ Stalin bunu Türkiye' nin Batı desteğinden yoksun olduğu şeklinde algıladı.

Sovyetler hemen harekete geçti ve 19 Mart 1945' te Molotov, 1925 Dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının değiştirilmesini içeren bir Sovyet notasını Türkiye' ye verdi.³⁰⁴ 7 Haziran 1945'te Sovyetler Birliği ikinci bir notayla Boğazlarda üs istedi ve dostluk ve Saldırmazlık anlaşmasının yeniden gözden geçirilerek Doğu'da sınır düzenlemeleri talep etti.³⁰⁵

Avrupa'da savaş sonrası oluşan Sovyet lehindeki kamuoyu, Sovyetlerin bu davranışlarında etkili oldu. A.B.D. Türkiye' nin toprak bütünlüğüne ilişkin Sovyet talepleri konusunda kayıtsız kalarak, 1945 Temmuz'unda toplanacak Potsdam Konferansının atmosferini bozmak istemedi.

Ancak Potsdam 'da A.B.D., İngiltere ve Rusya arasında 17 Temmuz 2 ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin Yakınındaki Postdam'da yapılan toplantı da savaş sonu düzenlemeleri için yapılan toplantıdır.³⁰⁶ Sovyetlerin Boğazlar sorununa Türkiye ile Sovyetleri ilgilendiren bir

²⁹⁹ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye' de Çok Partili politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976,s.12

³⁰⁰ K.Gürün, *a.g.e.*, ss.276-277

³⁰¹ Walter Z.Lagueur, *Communism and Nationalism in the Middle East*, London, 1956, s.215; Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977, ss.248-249

³⁰² Daha geniş bilgi için bkz. *The Conference of Malta and Yalta*, Washington , 195; McNeill, *America, Britain and Russia*, 1941-1946, Langeam.

³⁰³ Diane Shaver Clemens, *Yalta*, New York, 1970, ss.258-260

³⁰⁴ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.303

³⁰⁵ Feridun C.Erkin,*Türk-Sovyet...* s.247

³⁰⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Churchill, *Triumph and Tragedy*; Harry S.Truman, *Year of decisions*, New York, 1955; F.Byrnes, *Speaking Frankly*, Paris, 1948

mesele olarak bakması ve boğazlardan askeri üs istemesi İngiliz ve Amerikan muhalefetine neden oldu ³⁰⁷ Churchill, Montreux'un değiştirilmesine taraftar fakat boğazlardan üs istenmesine karşıydı. Truman ise Sovyet tezine karşı, Boğazlara milletlerarası bir statü verilmesini ve Boğazlardan geçişin üç büyük devletle beraber ilgili devletlerin teminatı altına konulmasını teklif etti. ³⁰⁸ Bu devletler, Montreux sözleşmesinin günün şartlarına göre düzenlenmesi konusunda anlaşmasına rağmen, toplantı konuyu kesin bir çözüme bağlayamadan dağıldı. Konferans her ülkeyi Türkiye ile ilişkilerini ikili görüşmelerle halletmesinde karar kıldı. Daha sonra A.B.D. Boğazların uluslar arası su yolu olması görüşünü Türkiye' ye bildirdi. Bu Türk görüşüne uygun olmasa bile A.B.D.'nin Türkiye ile ilgilendiğini göstermesi bakımından olumluydu. ³⁰⁹

A.B.D.'yi etkileyen diğer bir olay da, 1945 Aralığında Gürcü iki profesörün sınır iddialarıydı. Sovyet basını ve radyosu bu olaya geniş yer verdi. Bu konuda Türk basını da sert bir tutum takındı. ³¹⁰ Ve Türk Dışişleri de A.B.D ve İngiltere ile görüşerek açık tavır aldı. 1945 sonunda Dean Acheson Türkiye' ye özel bir teminat vererek Sovyet sınır istekleri “dünyanın barış ve güvenlik bölgelerine genişlediğini ve A.B.D.'nin en hayati çıkarlarını koruyacağını” bildirdi. ³¹¹

Türkiye, Sovyet tehdidi altında, ilk olarak A.B.D.'yi Boğazlar konusunda Türk görüşüyle uyum içine getirmek, ikinci olarak da A.B.D' yi Sovyetlere karşı bir ittifaka yaklaştırmak amacını güttü. A.B.D. 1945 Aralığında bile hala Sovyetlerle işbirliği ümidini taşıyordu. Ancak Sovyetlerin İran üzerindeki kuşatması sonucu ³¹², Truman Sovyetlere sert önlemler alınmasından yana oldu. Rousvelt'in yerine geçen Truman” Ruslar cehenneme gitsin” diyordu. ³¹³

A.B.D.'nin davranışındaki değişiklik Missouri savaş gemisinin Washington'da ölen Türk elçisi Münir Erteğün'ün cenazesini İstanbul'a getirmesi ile kendini gösterdi. Türk basını A.B.D'

³⁰⁷ Winston S.Churchill, *Triumph and Tragedy*, Boston, 1953, s.635 Truman, *Year of decisions*, New York, 1955, s.385

³⁰⁸ Metin Toker, *Türkiye üzerinde 1945 kabusu*. Ankara, 1971. s.82: Jonathan Knight. “*American International Guarantees for the Straits; Prelude to the Truman Doctrine*”, MES, May 1977, Vol.13 no.2 s.249

³⁰⁹ Erkin, *Türk-sovyet...*, s.270

³¹⁰ Yusuf Sarımay, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO' ya girişi*, Ankara, 1985, H.Ü. Yüksek Lisans Tezi, Ayrıca Ayın tarihi, Aralık 1945

³¹¹ George Harris, *Troubled Alliance*, Washington, 1972, s.20

³¹² Necdet Kurdakul, *Osmanlı İmparatorluğundan Orta Doğu'ya*, İstanbul, 1976, s.181; G.E. Kirk, a.g.e., ss.259-266

³¹³ Clemens, a.g.e. s.260

yi barışın, adaletin, hakkın, gelişmenin ve refahın savunucusu olarak selamladı.³¹⁴ Ankara ise bu ziyarete A.B.D ile dayanışmayı gösteren olay olarak baktı (5 Nisan 1946)³¹⁵

7 Ağustos 1946'da Kremlin Türkiye' ye sert bir nota vererek su yollarının ortak kontrolü üzerindeki isteklerini tekrarladı.³¹⁶ Sovyetlerin Kafkasya ve Karadeniz'de askeri manevralar yapması üzerine Türkiye, Sovyetlere verilecek cevabın A.BD. ve İngiliz hükümetleriyle uyum içinde olmasını istedi. 19 Ağustos 1946'da Türk görüşünü destekleyen A.B.D. cevabı geldi. A.B.D. Boğazlarda Karadeniz'de kıyıları olan ülkelerin kontrolünü reddediyor, yalnızca Türk kontrolünü uygun buluyordu. Boğazlar bir saldırıya uğradığı takdirde bunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçilmesi için bir sebep teşkil edeceği belirtiliyordu.³¹⁷

24 Eylül 1946'da Sovyetler Birliği önceki isteklerini tekrarlayan bir notayı Türkiye' ye verdi. Bu kez A.B.D. ve İngiltere Türkiye' nin yanında yer aldı. Sovyetler bundan bir şey kazanamadı. Bu arada Sovyet askerlerinin İran'dan çekilmesi ile Türkiye rahatladı. Sovyetlerin Türkiye' ye saldırmayacağına dair bir hava oluştu ve A.B.D ile yakınlaşma başladı. Bunun sonucunda 1946 Ekiminde 25 milyon dolarlık bir anlaşma imzalandı. A.B.D.ekonomik yardım yaparken, İngiltere' ye askeri teçhizat sorumluluğunu bıraktı.³¹⁸

1946 sonunda Türkiye Sovyet tehdidinden kurtulmuştu fakat henüz A.B.D' nin yardımını sağlayamamıştı. 1947 yılında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a karşı yardım yapamayacağını ve bu iki devletin Batı dünyasının savunması açısından bu devletlerin bağımsızlıklarının önemli olduğunu A.B.D' ye bildirdi.³¹⁹ İngiltere kendi yerinin A.BD. tarafından doldurulmasını istiyordu. Eğer Yunanistan komünist bir yönetim altına girerse, bu Türkiye' yi tehdit edecekti. Aynı zamanda İtalya da Yunanistan ve Yugoslavya'nın tehdidi altında kalabilirdi. Böylelikle Batı Avrupa komünist tehdidi altına düşebilirdi.

Bu durum karşısında 12 Mart 1947'de Truman Doktrini ilan edildi.³²⁰ Bu, A.B.D. dış politikasında yeni bir dönemdir. Bu mesajda “ Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından sarf edilen gayretler ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım. “

³¹⁴ Harris, a.g.e., s.22

³¹⁵ Sabit Duman, *Demokrat Parti Türk Dış politikası*, H.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1990, s.24

³¹⁶ Sovyet notası ve bu notaya verilen Türk cevabı için bkz. Erkin, a.g.e., s.303

³¹⁷ Harris, a.g.e., s.22

³¹⁸ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış politikası*, Ankara 1987-s.220

³¹⁹ Jeamahn Suh, *Kore Savaşı' nın türk Dış politikasına Etkileri*, S.B.F., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1973, S.21

³²⁰ Truman Doktrini için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk_Amerikan Münasebetleri*, Ankara 1991, s.152-168

diyen Truman, Kongre' de hükümete, 1- Türkiye ve Yunanistan'a 400 Milyon dolarlık yardım yapmak, 2. Bu devletlerin isteği üzerine her ikisine de sivil ve askeri personel göndermek ve seçilecek Türk ve Yunan personelinin de A.B.D' de yetiştirilmesini sağlamak yetkisinin verilmesini istemekteydi.³²¹ Doktrin 22 Mayıs'ta Başkan'a tanınan bir yetki ile yürürlüğe girdi.
322

Böylece Türkiye II.Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan güvenlik problemini A.B.D ile anlaşarak çözdü. Sovyetlere karşı A.B.D. yardımını sağladı. Ancak Türkiye' nin kendi güvenliği ile ilgili kuşkuları tam anlamıyla giderilmiş değildi. Sadece Türkiye' nin Sovyetler'e karşı kaygılarını giderdiği birinci aşamayıydı.

3) Orta Doğu'nun Politik Yapısı

I.Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan boşalan yeri İngiltere ve Fransa doldurmaya çalıştı. I.Dünya Savaşı bundan başka yeni bir politik değişimi de beraberinde getirdi. Bu da Yahudi faktörüydü. Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi Arap tepkisini çekti. I.Dünya Savaşında Araplar Türklere karşı savaşmışlar buna karşılık da İngilizlerden bağımsızlık sözü almışlardı. Ancak İngiltere buna yanaşmayınca bölgede sık sık isyanlar çıktı. Mandater İdarelere karşı ayaklanmalar Arap milliyetçiliği ve Pan-Arabist duyguları kamçıladi. Bu dönemde Arap liderliğine soyunan devlet ise Mısır oldu.³²³

Orta Doğu'da diğer bir faktör Yahudilerdi. Yahudilerin çoğu dışarıdan gelip, Filistin'e yerleşmişti. Bu durum Araplarda korku uyandırıyor ve gelecekte kendi topraklarında azınlığa düşme korkusu yaratıyordu. Araplar bir bütün olarak Yahudilere karşıydı fakat Yahudilere karşı alınacak tedbirler konusunda ortak görüşleri yoktu.

Ayrıca Araplar arasında tarihten gelen bir takım sürtüşmeler vardı. Suudi Arabistan, Şerif Hüseyin'e karşı savaşmıştı. Şerif Hüseyin'in oğulları Irak ve Ürdün'e karşı yönetimdeydi. Bunlar Haşimi soyundandı. Suudi Arabistan'la ortak bir ceppe olması zor görünüyordu. Bunun yanı sıra

³²¹ Lord Ismay, *NATO' da İlk Beş sene*, Ankara., 1956 s.6

³²² Truman yardımı ile Türkiye 100 milyon dolar Yunanistan ise 300 milyon dolar Amerikan yardımı aldı. A.B.D. yardımının nasıl kullanıldığı hakkında bilgi için bkz. George McGhee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, Ankara 1992,s.90

³²³ Paul Y.Hammond, " *An Introductory Perspective on the Middle East*" *political dynamics in the Middle East*, New York, 1972, s.7

Mısır, görkemli bir geçmişe sahipti. Arap dünyasından coğrafi olarak ayrı idi. Entelektüel hayat Kahire’ de gelişmiş olduğundan Arap dünyasının başkenti gibiydi.

Mısır, Filistin konusu ile ilgilenmeye başladıktan sonra Arap dünyasının liderliğine soyundu.³²⁴ Bunun ilk işareti 1929’da “ Ağlama Duvarı” krizinde Filistin, Mısır basınına temel konusu olmuştu, ancak Mısır’ın ekonomik gücü böyle bir rolü üstlenmesine engel teşkil ediyordu.

Teorik olarak Araplar, Pan-Arabizm davasında birleşebilirlerdi. Çünkü Araplar, Fas’tan Arap Yarımadasına kadar aynı dili “ Arapça” yı konuşuyorlardı ve de büyük çoğunluğu da İslam dinini kabul etmişlerdir. Diğer yandan Arap milliyetçiliğini uyandıran temel etkilerden birisi mandater devlet yönetimi altında yaşamış olmalarıydı. Dil, din gibi milleti oluşturan faktörlerin olmasına rağmen Arapların birleşmesi oldukça güç görünmektedir. Mısır, Arabizmin ve Arap dünyasının merkezi haline gelmekte idi. Ancak bölgeler arasındaki çekişme Mısır’ın işini güçleştirdi. Irak ve Ürdün’deki Haşimiler, Mısır’ın Suriye üzerindeki emellerine karşıydı. Nuri Said, Mısır’ın Arap liginde güçlü hale gelmesinden korkuyordu.³²⁵

Arap devletlerinin coğrafi konumları bile yeterli olmamıştır. Suriye, Irak, Ürdün, Lübnan’ın coğrafi bakımdan birbirlerine yakın olmasına karşı ortak geçmişleri azdı. Lübnan’ da Marunî ve Dürzîler çoğunlukta idi. Müslüman ahali ise kıyı şeridinde yoğundu. Suriye, 1920’de kısa süreli bir bağımsızlıktan sonra Fransızların müdahalesi ile mandater devlet konumuna düştü.

Mısır ise daha farklı idi. Mısır geçmişte önemli bir medeniyete sahipti ve coğrafi bakımdan Orta Doğu’dan ayrı idi. Suudiler ise izole bir durumdaydılar ve kendilerini gerçek Arap olarak görüyorlardı.³²⁶

1940’lardan itibaren bu devletler bir takım zorluklarla karşı karşıya geldi. Radikal akımlar baş gösterdi. Mısır’da Hasan El Benna liderliğinde Müslüman kardeşler, Suriye de Milli Sosyal Parti ve 1950’lerden sonra nasır ve Baas Partileri görüldü.

Orta Doğunun en önemli ülkelerinden birini teşkil eden Mısır, Süveyş Kanalı’nın (1869) açılmasıyla stratejik önem kazandı. Bu kanalda büyük hisseleri olan devletler İngiltere ve Fransa idi. İngiltere ilk başta Kanal hisselerini satın almaya pek niyetli olmadı. Kanal açıldıktan sonra yaptıkları hatayı anladı ve Kanal’da pay sahibi olmak için fırsat kollamaya başladı. Nitekim

³²⁴ James Jankowski , “ *Egyptian Responses to the Paletsine Problem in the İnterwar Period*” IJOMES, 1980, Vol.12., s.3

³²⁵ Michael Eppel, “*Iraqi politics and Regional Policies. 1954-49*” MES, 1992, Vol.28, No:1, ss.111.113

³²⁶ Malcolm H.Kerr, “ *Regional Polities ana the Conflict with İsrail*”. *Political Dynamics in the Middle East.*, s.35

1875’de Mısır borçlarını ödemek için İsmail Paşa Kanal hisselerini satınca İngiliz Başbakanı Meclise danışmadan hemen bu hisseleri satın aldı.³²⁷

İngilizler bununla kalmayarak 1882’ de Mısır’ı işgal etti.³²⁸ Arabi Paşa önderliğinde İngilizlere karşı koymaya çalışıldıysa da başarılı olamadılar. Ancak bu olay Arap milliyetçiliğinin doğmasına bir vesile oldu.

İngiliz yönetimi sürekli problemlerle karşılaştı ve I.Dünya Savaşından sonra 28 Ocak 1922’de İngiltere, Mısır’a bağımsızlığını verdi.³²⁹ Bu bağımsızlık tek yanlıydı ve Mısırlıları tatmin etmemişti. Meşrutî krallıkla yönetilen Mısır iç ve dış politikada tam bağımsız değildi.

İngilizlerden bağımsızlık isteyen Wafd delegasyonu daha sonra siyasi parti olarak örgütlendi. Bunun yanı sıra birçok parti daha kuruldu. Wafd siyasi parti haline geldikten sonra liderliğine Zeglul Paşa geldi. Wafd partisinin kurucularından biri olan Zeglul Paşa, İngilizlerin Mısır’a bağımsızlığını vermesinde önemli rol oynadı. 23 Ağustos 1927’de Kahire’ de öldü. Genelde kamuoyunda aşırı bir İngiliz düşmanlığı oluştu. Bütün siyasi partilerin birleştikleri nokta İngiliz düşmanlığı idi. Mısır’da 1930 yılına kadar yapılan bütün seçimleri Wafd partisi kazandı.

1930’lara doğru Kralla Hükümet arasında görüş ayrılıkları artınca, Kral Anayasayı askıya aldı. Fakat baskılar sonucu 1933 yılında Kral Fuad eski anayasayı tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı.

1935’de İtalya Habeşistan’a saldırınca İngiltere Mısır’la karşılıklı savunma ve işbirliği anlaşması imzaladı. Kral Faruk, II. Dünya Savaşında İngilizler lehine bir tarafsızlık gösterdi. İngilizler, 1942 yılında Kral’a baskı yaparak kendi taraftarı olan Nahhas’ı başbakanlığa getirdiler. II. Dünya Savaşından sonra İngilizlerin Mısır’la 1936 antlaşmasının gözden geçirilerek yeniden imzalanmasını istemesi, ülkeleri İngiliz karşıtı havayı güçlendirdi.

Bağımsızlığını 1922’de kazanmasından sonra Mısır, Arap dünyası ile ilgilenmeye başladı. 1936 yılında Filistin konusu gündeme gelince Mısır, iç politikadan uzaklaşıp gözünü Arap dünyasına dikti. Arap Birliği kurulmasına öncülük etti. Bütün bu gelişmeler sonucu siyasi anlamda Arap dünyasının liderliğine aktif olarak soyunması Nasır’dan sonra oldu.

Birinci Dünya Savaşı’nda bilindiği gibi, Araplar Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlardı. Bunun için İngilizler Araplara bir takım vaatlerde bulunmuştu. 1920’deki San Remo konferansında İngiltere Filistin’in; Fransa da Suriye’ nin mandaterliğini üstlenmişti. Ancak

³²⁷ H.Kohn, *a.g.e.*, s.7

³²⁸ P.Mansfield, *a.g.e.*, s.216-217

³²⁹ Roy R.Anderson-Robert F.Seibert, *Politics and Change in the Middle East*, New Jersey, 1987, s.87

Suriye’ de Faysal Krallığını ilan etmişti. Fransızların Faysal’ı Suriye’den kovması üzerine Faysal’ın kardeşi Abdullah, Ürdün’ü işgal ederek Suriye üzerine yürümeyi düşündü. Bunun üzerine İngiltere araya girerek bundan vazgeçirdi. Buna karşılık olarak 1922 Eylülünde Milletler Cemiyeti tarafından Ürdün kuruldu ve İngiliz mandaterliğine verildi. Ürdün A Tipi bir manda idaresindeydi. Ürdün İngiliz Yüksek Komiseri tarafından idare edileceğine dair anlaşma Nisan 1923’ de Amman’da imzalandı.³³⁰

Abdullah’ın kardeşi Faysal Irak kralı idi. Irak’la Ürdün’ün ilişkileri iyi düzeydeydi. Abdullah, Türkiye’de halifelik kaldırılınca halife olmaya niyetlendi. Fakat babası Kral Hüseyin halife ilan edildi. (12 Mart 1924)³³¹ Ancak 1924 sonbaharında Suudilerin saldırması sonucu halifelik sona erdi.

Ürdün’ü yönetenler İngilizlerle uyum içinde çalıştı. İngilizler, haberleşme ve önemli stratejik konularda etkindi. Bu açıdan diğer mandater ülkelerin konumundan farklıydı. Arap birliğini gerçekleştirme³³² düşüncesine rağmen, İngilizlerle son derece iyi ilişkiler kurulmuştu. Ürdün Kralı 1941’den 47’e kadar Suriye ile Ürdün’ün birleşmesi için çaba gösterdi.

Ürdün yöneticileri Filistin konusunda zaman zaman Yahudilerle de anlaşmaktan çekinmediler. Buna rağmen Ürdün’de radikal akımlar çıkmadı.

Ürdün 22 Mart 1946’da İngiltere ile bir ittifak anlaşması ile bağımsızlığını kazandı. Bu tarihten sonra Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı oldu.³³³ İlk resmi ziyaretini Kral Abdullah 1947’de Türkiye’ ye yaptı.³³⁴

22 Ekim 1919’da George Picot’un yerine Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud atandı. 1920 yılında Faysal’ı Suriye’den çıkararak Fransızlar 1922’de Milletler Cemiyeti’nden Suriye mandaterliğini üstlendi. Suriye’ de Fransa tarafından alınan ilk önlemler içerde kesin bir muhalefetle karşılaştı. Çünkü Suriyeliler büyük Arap birliği için de savaşıyorlardı. Önceki bölümde belirtildiği gibi Suriye halkının isteği üzerine, Suriye Kongresi, Faysal’ı 11 Mart 1920’de Suriye tahtına seçmişti. Fakat bu krallık uzun sürmedi. Fransızlarla giriştiği 24 Temmuz

³³⁰ Uriel Dann, “ *The Political Confrontation of Summer 1924 in Transjordan*” MES, May 1976, Vol.12, No.2 s.159

³³¹ Suleiman Musa, “ *A Matter of Principle; King Hüseyin of the Hicaz and the Arabs of Palestine*” IJOMES, Vol.9, s.194

³³² Reva S.Simon, “ *The Hashemite “ Conspiracy ” : Hashemite Unity Attempts*” 1921/1958, I JOMES, Vol.5, s.317

³³³ Hurewitz, Ürdün’ü “ yaşama olanakları olmayan bir devleti Ayakta Tutma” başlığı altında incelemiştir. Bununla yapay bir devlet olduğunu vurgulamaktadır. J.C.Hurewitz, *Orta Doğu siyaseti: Askeri Boyutlar*, Ankara, 1980, s.315; Haim Levebberg, “ *Abdullah and Cunningham; Palestine 1945-48*” MES, January 1991, vol.27, No.1, s.26

³³⁴ Ürdün Kralına Suriye geçiş izni vermediği için kral, Türkiye tarafından tahsis edilen Savarona yatı ile deniz yolculuğuyla Türkiye’ ye geldi. Erkin, *a.g.e.*, s.172

1920'deki Meisalon savaşında Faysal yenildi ama Fransızlara da bu pahalıya mal oldu.³³⁵ Faysal'ın Şam'daki kısa idaresi Pan-Arap propagandası için önemli oldu. Bu idaresi sırasında Faysal, Irak, Suriye ve Lübnan'ın kralıydı.

Suriyelilerin ayaklanması nedeniyle 1 Eylül 1920'de General H.Gouraud, Lübnan'ın kurulduğunu açıkladı. Yaptığı konuşmada; “ Ülkenizin kazandığı bu majestik dağların ayağında hürriyet ve sadakatın kuvvetle alınmaz kalesi olarak kalan, Roma, Yunan ve Finikelilerin gördükleri çok destansı bu denizin üstünde, şimdi mutlu bir kaderle, size Fransız barışının kutlanmasına, eski dostluğu ve büyük doğruluğu getirir. Fransız Cumhuriyeti Hükümeti adına refah ve kutsallığı içinde Lübnan'ı selamlıyorum”.³³⁶ Böylece Orta Doğu'da Hıristiyan ve Müslümanlardan meydana gelen yeni bir devlet kuruldu.

1925 yılında Suriye'de büyük bir ayaklanma oldu. Büyük Suriye düşünüyü amaçlayan Arap Milletçiliğinden güç alan ayaklanma kısa sürede ülkenin her yanına yayıldı. Bu ayaklanma iki yıl sürdüktan sonra Fransızlar duruma hakim oldu.

Ayaklanma sonunda Fransa daha ılımlı bir yol izlemeye başladı. 25 ekim 1927'de Beyrut'ta ılımlı milliyetçilerle bir konferans düzenledi. 1928'de kurucu Meclis seçimlerine geçildi. Bilahare Meclisin hazırladığı anayasa taslağı Mayıs 1930' larda Meclisi dağıtan Fransız yüksek komiseri tarafından yürürlüğü konuldu.

Daha sonra, Fransa' nın dış politikada söz sahibi olması, ekonomik önceliklerden yararlanması ve ülkede iki askeri üs bulundurma şartı ile Fransa, Suriye' nin bağımsızlığını Eylül 1936'da tanıdı. Bu anlaşma ile Lübnan Suriye' nin dışında kalıyordu.³³⁷

II. Dünya Savaşı'nda Fransa, Almanya' ya teslim olunca Suriye Vichy Hükümeti denetimine geçti. Mayıs 1941'de Fransız ve İngiliz kuvvetleri bir harekâtla Suriye' yi ele geçirdi ve Suriye' nin bağımsızlığı tekrar edildi. Savaş sonunda uzun görüşmelerden sonra İngiliz ve Fransız kuvvetleri Nisan 1946'da Suriye'den çekildi.³³⁸

Arapların 1948'de Yahudiler karşısında uğradığı yenilgi Suriyeliler üzerinde de olumsuz etkiler bıraktı. Bu durum Suriye'de farklı politik gelişmelere neden oldu. İktidardaki Milli Blok iki kanada ayrıldı. Birincisi Şam'ın soylularına dayanıyor ve kendisini Suudi Arabistan'a yakın

³³⁵ N.Masalha, “ *Faisal's Pan-Arabian, 1921-33*” MES. October 1991. Vol.27 No.4 s.679: Uriel Dann, “ *The Begining of the Arap Legion*” .MES. January 1969, Vol.5, No:1 S.181

³³⁶ H.Kohn, *a.g.e.*, s.178: Meir Zamar, “ *Faisal and the Lebanese Question 1918-1920*” MES, July 1991. Vol.27, No.3, s.422

³³⁷ Hurewitz, *Diqlomacy*,... s.212

³³⁸ P.Mansfield, *a.g.e.*, s.460

buluyordu. İkincisi ise Halep soylularına dayanıyor ve kendilerine Irak'ı yakın buluyorlardı. Laik ve sol görüşleri benimseyen milliyetçi eğilimli Baas Partisi, özellikle öğrenci ve askeri kesimde önemli yer tutan Aleviler arasında güçleniyordu.

Çeşitle darbelere sahne olan Suriye' de Şubat 1954'de parlamenter yönetime geçildi. Baas Partisi ³³⁹ iktidara geldi. Baas rejimi Leninizmden esinlenerek organize olmuştur. Disiplinli bir öncü parti örgütüne sahiptir. Bunların üyüleri militan olup ve rejimin temelidir. Devlet kademeleri parti liderliği aşamalarına göre oluşur. Yeni yönetim Nasır'la ilişkileri geliştirerek, Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşti. Ancak Mısır etkisine karşı Suriye'de fazla tepki oluştu ve bu birleşme 1961 darbesi ile sona erdi.

İngilizler I.Dünya Savaşı sırasında Irak'ı işgal ederek burada askeri bir yönetim kurmuştu. 1920 yılı Martında kuzeybatıda ülkeye yayılan büyük bir ayaklanma çıktı. Bu isyan Emir Faysal'ı Suriye Kralı ilan edildiği zaman ortaya çıkmıştı. Fakat Faysal Suriye'de Fransızlar tarafından devrilince İngilizlere başvurdu. İngilizler bunun üzerine Faysal' la anlaşarak 1921'de bir referandumla Faysal'ı kral seçtiler. ³⁴⁰ İngiliz denetimine geçen Irak, İngiltere ile 20 yıllık bir ittifak anlaşmasını 10 Ekim 1922'de imzaladı. ³⁴¹ Bu ittifak anlaşmasının sonunda Irak'ın mandaterliği sona erecekti. İngiltere, Türk-Sovyet yakınlaşmasının Orta Doğu'da yeni devletlerin oluşmasına ve milliyetçi akımlara ivme kazandıracığından korkuyordu. ³⁴²

1922'lerde Irak'ta yerli halk İngiliz mandaterliğine karşıydı. İngiliz Yüksek komiseri Sir Percy Cox, Faysal'ın tahta geçiş yıldönümünde, onu tebrik etmeye geldiği zaman, saray kapısında düşmanca gösterilerle karşılaştı. Ama kral o gece apandist ağrılarında yatıyordu. Kabine istifa etmişti. Bunun ardından Cox hükümeti 26 Ağustos'ta ele getirerek, yayınladığı bildiriye, İngiliz hükümetinin en çok istediği şeyin, Irak hükümetinin ve halkının istediklerini karşılamak olduğunu bildirdi. Arkasından basına sansür uyguladı ve milliyetçi liderleri ülke dışına çıkarıldı.

İngiltere, Irak'ı Milletler Cemiyetine en kısa zamanda katma garantisi verdikten sonra, 10 Ekim 1922'de İngiltere ile Irak arasında bir ittifak anlaşması imzalandı. Ancak bu anlaşmayı süresi kısaltıldığı halde kurucu Meclis onaylamadı. Ancak meclisin onayı İngilizlerin baskısı ile

³³⁹ Raymond A.Hinnbuch, “ *Political Recruitment and Socialization in Syria: The Case of the Revolutionary Youth Federation*” IJOMES. 1980, Vol. 11. s.153

³⁴⁰ Tuğ, *a.g.e.*, s. 297-298

³⁴¹ Helmut Mejcher, “ *Iraq's External Relations, 1921/26*” New York, 1986

³⁴² H.Mejcher, *a.g.m.*, s.343

Haziran 1924'te gerçekleşti. 1925'de anayasanın yürürlüğe girmesi ile iki meclisli bir parlamento oluşturuldu.

Aralık 1925'de Milletler Cemiyeti Konseyi Musul'u Irak'a verdi. Temmuz 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında sınır düzenlemesi anlaşması yapıldı ve bu anlaşma ile de 25 yıl için petrolün % 10'nu Irak, Türkiye' ye vermeyi kabul etti.³⁴³

Yönetime tepkiler dinmedi ve bunun sonucu olarak 1932 yılında İngilizler 1932 yılında manda rejimine son vermeyi kabul ettiler. Nuri Said tarafından kurulan yeni hükümet 1932 yılında İngilizlerle yeni bir ittifak anlaşması yaptı. Irak 3 Ekim 1932'de Milliyetler Cemiyetine girerken İngiltere ile 25 yıllık bir anlaşma ile askeri ittifak yaptı.

Irak'ta i huzursuzluk dinmedi. 1933'de Musul'da ayaklanma ıktı. Bu ayaklanma sert bir biçimde bastırıldı. Daha sonra Faysal, 1933 yılında ölünce yerine Gazi Kral oldu. Bu dönemde Türkiye, İran ve Afganistan'ın yer aldığı Sadabat Paktı imzalandı. Suudi Arabistan ve Yemen'le saldırmazlık anlaşmaları imza etti. Böylelikle Irak diğer Arap ülkelerinden daha ılımlı bir yol takip etmeye başladı.

II. Dünya Savaşında Başbakan Nuri Said Almanya ile ilişkilerini kesti. Nuri Said'den sonra başbakan olan Raşid Ali, Alman yanlısı bir tutum takındı. İngilizler buna hemen müdahale etti. Tekrar Nuri Said'in başa geçmesi ile birlikte Irak Almanya'ya 1942 yılında savaş ilan etti. İngilizler Irak'tan savaş boyunca önemli ölçüde yararlandı. Irak'ta İngiliz elçileri perde arkasında önemli roller oynadılar³⁴⁴

Bağdat paktında yesi olan Irak'ta 1958'de yapılan bir darbe ile yönetim değişti. Bu tarihten sonra Irak Batı düşmanı ile politika izlemeye başladı. Bağdat Paktından çıkararak, bu paktın Arap dünyasıyla olan bağlantısı da kesilmiş oldu.

Türkiye Batı dünyasına yanaşmaya çalışırken Orta Doğu'daki Arap lkeleri Batı devletlerine karşı mücadele ediyorlardı. Türkiye Batı' ya yönelmesi Batı ile uyumlu bir politika izlemesini beraberinde getirdi. Arap lkeleri ise Batı' ya karşı kurtuluş mücadeleleri veriyorlardı. Ancak bu ülkelerin siyasal yapıları birbirlerine uyum gösterse de aralarında anlaşmazlıklar vardı. Batı düşmanlığı Mısır ve Suriye'de şiddetlenirken, Irak ve Ürdün, Batı yanlısı bir tutum sergiliyorlardı.

³⁴³ P.Mansfield, *a.g.e*, s.316

³⁴⁴ Gerwin Gerke " *The Irak Development Board and British Policy 1945-50*" MES., April 1991., Vol.27, No.2 s.234

Türkiye bu dönemde de Irak ve Ürdün'le iyi ilişkiler kurdu. Ancak Mısır ve Suriye ile ilişkileri pek iyi bir yapıya kavuşmadı. Bütün bunlara rağmen Türkiye, Batı dünyasına yanaştığı için, Araplar tarafından güvenilmez bulundu. Filistin sorunu ve İsrail devletinin kurulması ile Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasında giderek bir uçurumun açılmasına neden oldu.

4) Batı Dünyası

I.Dünya Savaşından sonra yapılan barış anlaşmaları mağlup devletleri tatmin etmemişti. Almanya, I.Dünya Savaşında ateşkes imzaladığı vakit Alman orduları Almanya dışında idi. Keza Osmanlı İmparatorluğu' da aynı şekilde idi. A.BD. Başkanı Wilson tarafından öne sürülen ilkelerden biri de zafersiz barıştı.³⁴⁵ Buna göre savaş sonunda galipler mağlup devletlerden toprak talep etmeyeceklerdi. Mağluplara umut veren bu beklenti savaşın bitmesine olumlu etki yarattı. Wilson koşulları herkes için adil olmayan bir barışın uzun süreli olmayacağını söylemişti.

Savaş sonunda barışı devamlı kılmak için Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna gidildi. İngiltere ve Fransa ise geleneksel dış politika izlenmesinden yana idiler. Bu devletler sömürgeciliğin devamını istiyorlardı. Ama diğer yandan yeni durum sömürgeciliğe izin vermiyordu. Yeni tip bir sömürgecilik olan manda yönetimleri tesis edildi ve İngiltere ve Fransa eski tip sömürgeciliklerini yeni bir biçimle sürdürme yolu tuttular.

Savaş aslında İngiltere ve Fransa 'ya ağır darbeler vurmasına karşın savaşın sonunda A.BD.'nin tekrar kendi içine dönmesi ile bu devletler Avrupa'da istedikleri düzenlemeleri yapma imkânına kavuştular. Bu dönemdeki bir başka büyük devlet olan Rusya ise kendi sorunları ile uğraşıyordu. 1917'deki devrimden sonra, iç savaşlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Zorunlu olarak savaş sonunda dünya politikasının merkezi Avrupa idi. Bu durumda İngiltere Avrupa'da en güçlü devlet görüntüsü veriyordu. Fransa 'nın temel endişesi ise Almanya idi ve buna bağlı olarak Avrupa'da Anti-revizyonist devletler bloğunu oluşturmak peşine düştü. Çünkü Küçük Entente'i oluşturduktan sonra³⁴⁶ bunu Romanya ve Yugoslavya anlaşması izledi. Küçük Entent'i, Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya ile ayrı ayrı ittifaklar oluşturdu. Fransa'nın kendi güvenliği ile ilgili duyduğu endişeler kısmen Leonardo anlaşması ile giderildi. Locarno anlaşması, Batı Avrupa'da barışın korunması amacı ile Fransa, Almanya, Belçika, İngiltere ve

³⁴⁵ Kamuran Gürün, *Savaşın dünya ve Türkiye*, Ankara 1986, s.21; D.Fromkin, *a.g.e.*, s.398

³⁴⁶ Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s.468; P.Kenedy, *a.g.e.*, s.326

İtalya arasında (1 Aralık 1925) bir dizi anlaşmaların sonucudur. Bu güven anlaşmasına göre Versailles anlaşması ile belirlenen Alman-Belçika ve Alman-Fransız sınırları değiştirilemezdi.

I.Dünya Savaşının getirdiği büyük zorluklar, diğer savaşlarla kıyaslanmayacak ölçüde insan ve maddi kayba neden olmuştu. Avrupa baştan aşağı yıkılmış, bütün yollar tahrip edilmiş ve ziraata elverişli topraklar kullanılmaz hale gelmişti. Dolayısı ile savaş sonrasında bütün devletleri ekonomik ve sosyal zorluklar bekliyordu. A.B.D. bu bakımdan rahattı. Çünkü Savaş A.B.D. topraklarında yapılmamıştı ve bu yüzden ekonomisi istikrar içerisinde idi.

Savaş sonunda kurulan Milletler Cemiyeti düzensizlikleri düzelterek bir üst mahkeme olacaktı, bu örgütün kurulması savaş sonunda yaratılan iyimser havanın getirdiği bir olaydı. Sorunların bir masa etrafında tartışılarak çözümlenmesi bekleniyordu. Cemiyete kuruluşunda İngiltere hakimdi. A.B.D ve Sovyetler ise cemiyetin dışında kalmışlardı.³⁴⁷ Cemiyet Batının savaş bitkini kamuoyu tarafından büyük destek gördü. Nitekim 1930 yılına kadar Avrupa'da barışçı yönde adımlar atıldı.

Avrupa'da bu dönemde statükocu devletler ve statükocu olmayan devletler vardı. Bunlardan statükocu olmayan devletler I.Dünya Savaşı sonrasında kurulan dengeleri bozmak istiyorlardı. Bunların başında da İtalya ve Almanya vardı. İtalya, Mussolini' nin iktidara gelmesinden sonra yayılmacı bir politika takip etti ve sonunda Habeşistan'a saldırdı. Bu gelecekteki tehlikenin de bir bakıma habercisiydi. İyi niyetlerle kurulan Milletler Cemiyeti bu saldırıyı önleme konusunda çaresiz kaldı. İtalya açıkça Milletler cemiyeti'ni hiçe sayıyor ve Akdeniz'e “ Mare Nostrum (Bizim Deniz) diyordu.³⁴⁸ İtalya bununla da kalmayıp hızla silahlanıyordu. Mussolini 1922'de iktidara geldi.

1930'lardan sonra Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi Avrupa barışı için tehlike sinyalleri idi. 1929 Dünya ekonomik krizi³⁴⁹ Avrupa' yı da etkiledi özellikle Almanya'da hiper enflasyona neden oldu. Dünya ekonomik krizi ile 24 Ekim 1929'da New York borsasında ani bir panik yaşandı ve bunun sonucu olarak hisse senedi fiyatı endeksi iki hafta içinde büyük düşüş gösterdi. Bankalar kredileri kesti ve birçok iş sahibi iflas etti. Almanya'da işsizlik artarken Mark'da hızla değer kaybetmeye başladı. Almanya tarafından gönülsüz imzalanan Versailles

³⁴⁷ Kennedy, *a.g.e.*, s.340

³⁴⁸ John S.Gibbon, *Ideology and World Affairs*, Boston, 1967, s.206; Mussolini' nin dış politikası hakkında bkz. Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s.487; Mussolini, Habeşistan saldırısını gizlilik içinde sürdürüyordu. Gemilere Bari limanından asker bindirip, Akdeniz'e gönderildiğini gören Türk elçisi, Ankara'ya “ bize geliyor” diye telgraf çekti. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Zoraki Diplomat*, İstanbul 1955, s.66

³⁴⁹ Burhan Ulutan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul, 1978 s.467

anlaşmasını bu ülke açısından onur kırıcı olarak görüyorlardı. Sonunda hem siyasi kriz, hemde ekonomik zorluklar Hitler'in iktidara gelmesine yol açtı.

Hitler'in iktidara gelmesi ile Almanya hemen revizyonalist bir politika izleyerek Versailles Anlaşmasının getirdiği yükümlülükleri birer birer atmaya başladı. Bu dönemde Almanya, ekonomisini rayına oturturken aynı zamanda da silahlanmaya başladı. 1939'a geldiğinde Almanya Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olmuştu.

Statükocu devletlerden İngiltere ise kendi ekonomik sorunları ile uğraşırken, Almanya' yı yatıştırma politikası izlemeye başladı. İngiliz sömürgelerinde de 1930'lardan sonra huzursuzluklar arttı. İngiltere bir yandan sömürgeleri ile uğraşırken, diğer yandan Almanya tehlikesine karşı da silahlanmaya mecburen girişti. 1929 yılına gelindiğinde İngiltere bütün dikkatini Avrupa ve Akdeniz bölgesine çevirdi. İngiltere, Polonya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye' ye garantiler vererek Alman ve İtalyan tehlikesini azaltmaya çalıştı.³⁵⁰

Sovyetler Birliği de Avrupa'nın güçlü devletleri arasına girmişti. Sovyetler kendi sorunlarını hallettikte sonra reformlara girişti. Sovyetler 1930'lardan sonra istikrara kavuşmasına karşı Avrupa'dan kuşku duyuyordu. Buna rağmen Sovyetler 1934'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Ancak Avrupalı devletler komünist yönetime güven duymadılar. Nitekim Sovyetlerin 1939'da Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması, II. Dünya Savaşına giden yolu açtı.

Diğer bir güç ise A.B.D idi. A.B.D., I.Dünya Savaşından sonra yine kendi içine döndü. Savaşı kendi toprakları içinde yapmadığından ekonomik gücü oldukça iyi idi. II. Dünya Savaşı öncesinde büyük bir güçtü ancak Avrupa'daki gelişmelere seyirci kalıyordu.

II. Dünya Savaşından sonra Avrupa dünya politik merkezi olma özelliğini kaybetti. Bunun yerine iki kutuplu bir dünya oluştu. Bu oluşan yeni dönemin özellikleri, savaş öncesi durumdan oldukça farklıydı. Şimdi iki büyük devlet, A.B.D.ve Sovyetler Birliği dünya politikasını belirliyordu.

Sovyetler dünya politikasına ideolojik yaklaşımı soktu. Komünizm Sovyetler Birliği'nin dış politikasını yön veren temel etken oldu. İşte bu durumda Sovyetlerin karşısına A.B.D. öncülüğünde hür dünya diye adlandırdığımız blok ortaya çıktı. Bu iki bloğun varlığı, bloklar arasında bu kez “ soğuk savaş” dönemini başlattı.³⁵¹ Dünya komünist olarak iki blok arasındaki mücadele bütün dünyaya yayıldı.

³⁵⁰ Aptülal Akşin, *Atatürk'ün Dış politika ilkeleri ve Diplomasi*, İstanbul, 1966, s.105

³⁵¹ Soğuk savaş , fiziksel şiddet olmaksızın, tehditler, engellemeler, propaganda vs.den oluşan bir husumet durumudur. Fred Halliday *Yeni Soğuk Savaş Sovyet-ABD İlişkileri*, İstanbul, 1985, s.15

İdeolojik yaklaşımın Sovyet dış politikasına egemen olması, Batı ülkelerini endişeye sevk etmişti. Sovyetler Birliği Dünya Proletarya İhtilali peşindeydi ve kapitalist ülkelere düşmandı. II. Dünya Savaşından sonra gelişen olaylar Batı ülkelerini Sovyetleri durdurma çabasına itti. Savaş sonunda Batı ülkeleri askerlerini terhis ettiği halde Kızıl Ordu terhis edilmemişti. Sovyetlerin bu yayılmacılığına karşı çok geçmeden Batı Ülkeleri Avrupa Birliğini oluşturdular. Ancak bu birlik A.B.D. olmadan Sovyet tehdidine karşı koyacak güçte değildi. Bunun sonucu A.B.D.'yi de kapsayan NATO kuruldu. Böylelikle Sovyetlerin karşısına A.B.D. çıkmış oldu.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile komşu olması ve bu devletin yayılcı bir politika izlemesi Türkiye'yi kuşkulandırdı. Türkiye, Sovyetler'e karşı güvenliğini Batı'ya dayandırmaya çalışırken, aynı zamanda Komünizme karşı sert bir tutum takındı. Türkiye, dış politikasında Sovyet faktörüne dikkat ederken, bu devlete karşı kurulan bloklara katılmak istedi.

II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler Sovyetler ve Komünizm tehlikesi dünya gündemini işgal etti. Türkiye Sovyetlere karşı mücadele ederken, Arapları da yanına çekmek istedi ise de Orta Doğu'da durum farklıydı. Orta Doğu ülkeleri için Sovyetler Birliği ile onun savunduğu Komünist ideoloji bir tehlike olarak görülmüyordu.

Dolayısıyla mevcut gelişmeler Türkiye ile Araplar arasında görüş açısını derinleştiriyordu. Türkiye Orta Doğu'da Arap gerçeğini tam olarak irdeleyemediği için, bu ülkelerle yakınlaşma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonrasındaki bir başka gelişme sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasıdır. Bağımsızlık hareketleri sonunda yeni kurulan devletler 1955'lerden sonra özellikle Birleşmiş Milletler de etkin oldular.

5) Türkiye' nin Orta Doğu Politikası ve Kamuoyu

Misak-ı Milli prensiplerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Türklerin dışındaki Müslüman ahalinin geleceğinin belirlenmesi için kendi geleceklerini kendilerinin tercihi bırakılması öngörülmüştü. Misak-ı Milli'nin birinci maddesi “ Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun yerleşmiş olduğu, 30Ekim1919 günkü silah Bırakışımı (Mondros Mütarekesi) yapıldığı sırada, düşman ordularının işgali altında kalan kesimlerinin (o sırada Hatay ve Musul bölgesi Türk egemenliği altında idi) geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oy uyarınca belirlenmesi gerekir: söz konusu Silah Bırakışımı çizelgesi içinde, din, soy ve amaç birliği bakımlarından birbirine bağlı olan, karşılıklı saygı ve özveri duyuları besleyen soy ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin koşullarına saygılı Osmanlı-İslam çoğunluğunun

yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tümü, ister bir eylem, ister bir hükümle olsun, hiçbir nedenle, birbirinden ayrılmayacak bir bütündür, şeklindedir.³⁵² Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) imzalandığı sırada bile Türkiye Orta Doğu ile olan ilişkilerini kesmek istemiyordu.

Ancak şu da var ki Araplar Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularını arkadan vurmuştu. İngilizlerin vaatlerine kanan Araplar Osmanlılara karşı cephe almıştı. Bütün bunlara rağmen Mustafa Kemal paşa Suriye ve Irak'taki durumu yakından izlemeye çalıştı.

Bu durumu İnönü şu şekilde belirtir: “ Biz, Milli Mücadeleye başladığımız zaman, Araplara gösterebilecek saf yürek ve iyi niyet delilini hiçbir tereddüde mahal vermeyecek surette göstermiştik. Bizim bulduğumuz hal şekli şudur: Osmanlı İmparatorluğundan çıkan Türk Milleti, Araplar üzerinde herhangi bir amaç iddiasından kesin surette vazgeçiyor ve Arap milletini kendi evinde, kendi kaderinin sahibi olarak yaşamak salahiyetinde görüyor ve gösteriyordu. Milli Misakla Arap ihtilali ilan, istilacı devletlerin Arap davasında takip ettikleri tezin ciddi ve samimi olmadığını derhal meydana çıkarmıştı. ³⁵³ Türk aydınları da Araplarla bir federasyon altında birleşebileceklerini savunuyordu ³⁵⁴

Milli mücadele döneminde Mustafa Kemal'in Suriye ve Irak'taki örgütlerle yakın ilişkide olduğu ve Arap ülkelerinde ayaklanmaya teşvik edici el ilanları dağıttığı söylenmekte idi. Buna paralel olarak da Mustafa Kemal ile Emir Faysal arasında resmi bir anlaşma yapılmasına çalışılıyordu. 1919 Haziranında iki lider arasında gizli bir anlaşma yapıldığı yolunda haberler vardı. ³⁵⁵

Türklerin bu girişimleri İngilizlerle Fransızları rahatsız ediyordu. Suriye Arapları da Türklere sempati besliyordu. Mustafa Kemal Paşa da her fırsatta Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak silahlarını ülkelerini işgal edenlere karşı çevirmeye davet ediyordu. ³⁵⁶ Arap ülkelerinde işgalcilere karşı verilecek silahlı mücadele kuşkusuz dikkatleri Anadolu' dan Orta Doğu'ya çevirecekti. Türklerle Arapların kendi kaderlerini tayin etme hakkına

³⁵² İ.Soyal. *a.g.e.*, s.15; Mustafa Kemal'de bunu şu şekilde belirtmiştir. “ Biz Türkler, Milli Misakımızda, Arap ülkelerine sahip olmaktan vazgeçtik. Araplar kendi alın yazılarını kendi belirtebilirler ve belirtmelidirler.” S.İ.Aralov, *Bir Sovyet diplomatının Türkiye Anıları*. Ankara 1985, ss.121-122

³⁵³ Salahi R.Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve dış politika*, Ankara 1987, C.I S.189

³⁵⁴ Ziya Gökalp, Arap bağımsızlığından yana ve bir federasyon altında bağımsız Türk ve Arap devletlerinin oluşturacağı bir federasyonu savunuyordu. Bkz. Gwynne Dyes. “ *Turkish Armistice of 1918, The Turkish Decision for a Seperate Peace, Autum 1918*”, Middle Eastern Studies, Vol. 8, May 1972, No.2, s.147

³⁵⁵ Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, Ankara, 1994, s.42; Bu anlaşma haberinin Paris Barış konferansında Ermeni temsilcisi Nubar Paşa tarafından ileri sürülmüştür. Sonyel, böyle bir anlaşma olmadığını ve Nubar Paşa tarafından uydurulduğunu söylemektedir. Bkz. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı... C.I.*, s.190

³⁵⁶ Sonyel, *a.g.e.*, s.191

dayanan, milli hâkimiyet esaslarına dayalı, bağımsız devletlerini kurmalarını sağlayarak, sonraki gelişmeleri beklemek en iyisi olacaktı.³⁵⁷ Ayrıca buradaki mücadeleyi yürütenler Osmanlı Ordusunda görev yapmış olan subaylardı.

Milli Mücadele döneminde Arap politikası, Arapların desteğini sağlamak ve bu surette Fransızları iki cepheli bir savaşa zorlayarak, Fransa'yı barış yapmaya ikna etmektir. Irak'ta ise amaç İngilizleri rahatsız etmektir. Bu nedenle Mustafa Kemal, Irak'taki milli önderlerle ilişki kuruyor ve yerel propaganda ve kışkırtma çabalarında onlardan yararlanıyordu.³⁵⁸ Bu da İngilizlerin Anadolu'da kapsamlı bir harekete geçmesine engel oluyordu.

Diğer yandan Fransızlar Ankara Hükümeti ile anlaşma zemini ararken Türkler, Araplar aleyhine bir karar alınmasına karşı çıkmıştır. Bu durum Ankara İtilaf namesi Mecliste görüşülürken dile getirilmiştir.

Ankara hükümetinin Müslüman ülkelerle olan ilişkisinde hilafet kurumu belirleyici bir rol oynuyordu. Her ne kadar Batı emperyalizmine karşı savaşı Müslüman ülkeler ve halkları tarafından sempati ile bakılıyorsa da din unsuru yine de önemli idi. Mustafa Kemal 1920'de "Sureti umumiyede prensip şudur ki hududu milli olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasını muhtelifeyi islamiye, yek diğerine karşı ırki, muhiti, ahlaki bütün hukukuna riayetkar öz kardeşlerdir." demiştir.³⁵⁹

Milli mücadelede savaş alanlarında başarı kazanıldıkça dikkatler iç gelişmelere çevrildi. 1 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından Saltanat kaldırılırken, Hilafetin Osmanlı hanedanına bırakılması kabul edildi.

Lozan'dan sonra ülkede radikal değişikliklere gidildi. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Hilafet kaldırıldı.³⁶⁰ Hilafetin kaldırılması Müslüman halkların tepkisine neden oldu.³⁶¹ Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlılık ölmüş, İslamcılık akımı ciddi bir biçimde zayıflamıştı.

³⁵⁷ Salahi R.Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyaseti (Nisan 1920- Mart 1921)", Belleten, Ankara, 1977, C.XLI, S.161-164, s.727

³⁵⁸ Derviş Kılıçkaya, *Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadele' de Türkiye-Suriye ilişkileri*, Ankara şubat 1992. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış doktora tezi, s.175

³⁵⁹ Oya Akgönenç Mughisudin, " *Determinants of Turkish Foreign policy, 1918-1945; Historical Perspective*", Belleten, Nisan 1993. Cilt. LVII. S.218, s.255

³⁶⁰ Hint Müslümanların halifeliğin kaldırılmasına bakışı için bkz.Mustafa Yılmaz, *Türk Kültürü*, Mayıs 1995, s.385, s.286; M.Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri*, Ankara, 1991, ss.101-104

³⁶¹ Bernard Lewis, " *Osmanlı İmparatorluğu ve Sonu*", Belleten, Çev.Mine Yazıcı, Ocak 1983, C.XLVII. S.185, s.355

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Yunanlılara ve bunların arkasındaki İngiliz emperyalizmine karşı kazanılan zafer, sömürge altındaki Müslüman ülkelere büyük bir güç veriyordu. Türkiye, Batı emperyalizmine kafa tutarak onların yenilmezlik imajını değiştirmişti.

Türkler kesin olarak zafer kazanınca Filistinli Müslümanlar arasında büyük sevinç yaşandı. Kudüs Mustafa Kemal'in resimleriyle donatıldı. Bu aynı zamanda Orta Doğu'nun İslam'ın Hıristiyanlığa karşı zaferi olarak da algılandı.³⁶²

Hilafetin kaldırılmasıyla İslam dünyasının tepesinde bir boşluk yaratılmıştı. İngilizler Şerif Hüseyin'i halife yapmaya çalışıyorlardı. Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasından sonra Şerif Hüseyin kendisini halife ilan etti (1 Mart 1924). Ancak şerif'in halifeliğine Hindistan ve Mısır'dan³⁶³ karşı çıkıldı. Bu muhalefetin nedeni Şerif Hüseyin'in Osmanlı halifesine karşı İngilizlerle birlik olup savaşmasıydı. Bu olay Şerif Hüseyin'in İslam dünyasında halife olma konumunu tartışılır hale getirdi.

Şerif Hüseyin kendisini halife olarak kabul ettiremeyince, bu sorunu çözmek için İslam dünyasında çeşitli girişimler yapıldı. El Ezher (Mısır) ulemasının mayıs 1925'teki girişimiyle Kahire'de, İbni Suhud tarafından Haziran-Temmuz 1926 Mekke Kongresi ve 1931'deki Kudüs Pan-İslamist Kongrelerinde halifelik konusunda genel bir anlaşma sağlanamadı.³⁶⁴

Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasından sonra iç reformlara daha da hız verildi. Yeni Türkiye milli bir devletti. Türk milliyetçiliği laiklik temeli üzerinde yükseldi.³⁶⁵ Batı tipi bir toplum yaratmak için Atatürk döneminde de bu tipte adımlar atılmıştı. Atatürk Zamanından beri, yönetici kesim ve Türk eliti kendi kimliklerini Avrupa ile açıklamaya çalıştılar ve geleneksel islami mirasa sırtlarını döndüler.³⁶⁶ Bu yapılan değişiklikler içinde Latin harflerinin kabulü (1928) Arap dünyasında Türkiye'nin islamdan kopması olarak yorumlandı.³⁶⁷

Siyasal alanda ise Musul sorununun³⁶⁸ çözüme ulaşması ile birlikte Türkiye Orta Doğu'daki gelişmelere kayıtsız kalmaya başladı. Ancak buradaki sömürge konumunda olan ülkeler için

³⁶² İskender Gökalp- François Geogon. *Kemalizm ve İslam Dünyası*, İstanbul, 1990,ss. 26-27

³⁶³ Hans Kohn, *a.g.e.*, s.249

³⁶⁴ François Geogon, *Kemalizm ve İslam Dünyası* s.33

³⁶⁵ Amatzia Baram, " *Territorial Nationalism in the Arab World*", MES. October,1990, Vol.46, No.4, s.427

³⁶⁶ Nikki R. Keddie, " *Is There a Middle East?*", International Journal of Middle East Studies, Vol, 4, s.255

³⁶⁷ Geogon, *a.g.e.*, s.37

³⁶⁸ Musul sorunu için bkz. İ.İnönü, *Hatıralar*, C.II, s.233; A.Akşin, *a.g.e.*, C.II, ss. 6-11; Kohn, *a.g.e.*, s.231-233

Türkiye' nin diplomatik desteği sürdü. Nitekim Mustafa kemal çeşitli konuşmalarında bunu belirtti.³⁶⁹

1932 yılında çıkan Kadro dergisi, Türk devriminin anti-emperyalist yanını vurguladı. Kemalizm, yarı sömürge durumuna düşmüş bir milletin başkaldırışı olarak tanımlandı.³⁷⁰ Milli mücadele ve Türk inkılâbı yalnızca Türkiye' nin değil, fakat aynı durumda olan bütün ülkelerin davası olarak öne sürüldü. Kadroculara göre Türk devrimi, gerek Türk ulusu için, gerekse benzer ülkeler için yeni bir hürriyet telakkisi getirmiştir.³⁷¹

Türk Kurtuluş Savaşı başarı kazanması bağımsızlığını kazanamamış ülkelerde olumlu etki yaptı. Türkiye, Batının emperyalist ülkelerini dize getirmişti. Bu Batılı devletlerin yenilebileceğini Türkiye ispat etmiş oluyordu.³⁷²

Türkiye Orta Doğu ülkeleriyle resmi ilişkilerini iyi düzeyde tutmaya çalıştı. Bunun yanı sıra Türkiye, Irak ve Suriye' deki kamuoyunu kazanabilmek için, bu iki ülkenin manda statüsünün sona ermesini her fırsatta tekrarlıyordu. Tefvik Rüştü Aras'ın 1926'da Mekke'de toplanan İslam Milletleri Konferansına katılmasında Arap Dünyasını özellikle Arap komşularını kazanmak için yapılar bir girişimdi.³⁷³ Türkiye'de 1926'da Suudi Arabistan'ı tanıyan ilk devlet olmuştu.³⁷⁴ Türkiye ile Suudi Arabistan ile 3 Ağustos 1929'da bir dostluk anlaşması imzalandı.³⁷⁵ Ancak Türkiye' nin Batıya yönelmesi Arapların Türkiye' ye karşı bakışını etkiliyordu. Bu durumda Arap dünyasında Türkiye dinsizlikle suçlanmasına neden oldu. Türkiye 1931'de Kudüs'te toplanan İslam Kongresine katılmadı ve Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, dinin politikada araç olarak kullanıldığını belirterek, kongrenin eğilimlerini sert bir dille kınamıştı.³⁷⁶

Türkiye İslam dünyasına bakışında din faktörünü ön plana çıkartmaya başladı. Ancak bu diplomatik düzeye yansımada. Nitekim İbni Suud'un oğlu Emir Faysal 12 Haziran 1932' de

³⁶⁹ Mustafa Kemal, "Medeniyet-i hazıra-i beşeriyenin münasebat-ı beyneddüvelde ortaya attığı ve en ulvi, necip amal ve efkarın bir zübdesi demek olan " her milletin kendi makedarratına kendisinin hakim olması" hakkını bir yer yüzünde yaşayan milletlerin cümlesi için tanıyoruz" diyerek görüşlerini dile getiriyordu. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III. S.251

³⁷⁰ Cem Alpar, "Kadro Hareketi içinde Türk Devrimi ve Kemalizm", Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara, 1984, s.709; Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1987 s.447

³⁷¹ Bkz. Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Ankara, 1994 s.121

³⁷² Mehmet Gönlübol, "Atatürk'ün Dış Politikası; Amaçlar ve İlkeler", Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın), Ankara, 1992, s.39

³⁷³ Yuluğ Tekin Kurat, "Elli yıllık Cumhuriyetin Dış politikası", Belleten, Ocak 1975. C.XXXIX., S.153, ss.265-266

³⁷⁴ İsmail Soysal, "Turkish-Arap Diplomatic Relations After the Second World War (1945-1986)", TAİV, s.250

³⁷⁵ Cihat Fethi Tevetoğlu, "Bugünkü Türk-Suudi dostluğuna ilk Adım: Gazi Mustafa kemal-Faysal Bin Abdülaziz Görüşmesi (1932)" TAİV, s.295

³⁷⁶ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, ss.266-267

Türkiye' ye geldi ve Mustafa Kemal'le görüştü.³⁷⁷ Basın bu konuya yer ayırdı. Ancak Mustafa Kemal, İslam dünyası ile işbirliğini politik bir yayılma girişimine çevirmedi. Kendi rejimini Araplara kabul ettirecek bir girişimden uzak durdu.

1936' dan sonra Avrupa'daki gelişmeler Türkiye' nin Doğulu devletlerle işbirliğine gitmesine neden oldu. İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine 2 Ekim 1935' de Cenevre'de Türkiye, İran ve Irak arasında üçlü bir anlaşma parafe ettiler. Bunun bir ittifak anlaşmasına dönüşmesi 1937 yılında oldu. Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında 8 Temmuz 1937'de Tahran'da Saadabat Sarayında imzalandı. Saadabat Paktında yer alan birinci madde ile Akidler mutlak suretle istinkâf siyaset takip etmeyi taahhüt etmişlerdir.³⁷⁸ Böylelikle taraflar müşterek sınırların dokunulmazlığına riayet edilecek, müşterek çıkarları ilgilendiren milletlerarası uyuşmazlıklarda istişarede bulunulacak, taraflar birbirlerine karşı tecavüz hareketlerine girişilmeyecek; uyuşmazlıklar Milletler Cemiyeti Meclisine havale edilecekti.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı Öncesi Araplarla iyi komşuluğa önem verdi. Ürdün Kralı 1937'de (Haziran) Türkiye' ye ilk resmi ziyaretini yapmıştı.³⁷⁹ Türk Kamuoyu dikkatini Orta Doğu'dan çok Avrupa'ya çevirmişti. Dolayısıyla Türkiye, Arap dünyasındaki gelişmelere çok fazla önem vermiyordu. Hatay krizinde de Türkiye Fransa'yı muhatap aldı. Arap dünyası ile bir gerginliğe girmekten de kaçındı. Ancak Hatay konusu Türkiye lehine bir çözüme kavuşunca, daha sonra bağımsızlığını kazanan Suriye iye Türkiye arasında iyi ilişkiler kurulamadı. Suriye Hatay konusunu ileri sürerek Türkiye ile iyi ilişkilere yanaşmadı.

Türkiye Araplarla Yahudiler arasındaki çatışmaya taraf olmamaya özen gösterdi. Bir bakıma Araplar lehine bir tarafsızlık politikası izliyordu denebilir. Nitekim Türkiye 1939 yılında Yahudilerle dolu bir gemiye Boğazlardan geçişine için vermedi. Daha sonraları ise yine benzer bir olayla karşılaştı. 769 Romen Yahudisini taşıyan bir gemi 1941 Aralığında İstanbul'a motor tamiri için geldi. Geminin esas amacı boğazları geçip, Filistin'e gitmekti. Türkiye geçiş izni vermeyince araya İngilizler girdi. İngilizlerle Türk hükümeti arasındaki görüşmeler iki ay sürmesine karşılık bir sonuç alınamadı. Gemi zorunlu olarak Karadeniz'e döndü ve 25 Şubat 1942'de gemi yolcuları ile birlikte battı.³⁸⁰

³⁷⁷ C.Fethi Tevetoğlu, *a.g.m.*, s.299

³⁷⁸ Saadabat Paktı için bkz. İ.Soyal, Türkiye' nin Siyasal... ss.584-587; Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1944, s.248

³⁷⁹ Yakın tarihimiz, 6 Aralık 1962, C.4 s.41, s.42

³⁸⁰ Smith, a.g.e., s.118

B-İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULUŞU

1) Kamuoyundaki yanılısma; Kızıl bir Yahudi devleti mi kuruluyor?

1948'de modern Yahudi tarihinin en önemli olayı, İsrail Devleti'nin kuruluşu gerçekleşti. 1947–1948 yıllarında Türkiye, ağırlıklı olarak Arapların tezini³⁸¹ destekledi. Bu durumun esas nedeni sadece islami dayanışma değildi. Türkiye'nin bölgeye yönelik güvenlik endişeleri daha ağır basmıştır. Ayrıca bu yıllarda Türkiye, İngiltere'ye çok yakındı ve İngiltere, İsrail devletinin kurulmasına karşıydı. Türkiye'nin İsrail'in kuruluş aşamasında İsrail'e karşı izlediği temkinli olarak ta nitelendirilebilecek bu politikasının gerçek nedeni; Sovyetler Birliği'nin İsrail'in kuruluşunu desteklemesi ve aynı zamanda Sovyetler Birliği'nden önemli ölçüde göçmenin İsrail'e gitmesidir. Ancak kısa bir süre sonra bu korkunun yersiz olduğu anlaşıldı.

İlerideki haberlerde de görüleceği üzere bu türden endişeler sadece Türkiye'ye özgü değildi. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Araplar olmak üzere pek çok ülke tarafından bu endişeler paylaşılıyordu.

Bazı gazetelerde Yahudi göçü komünizm oyunu gibi gösterildi. Hatırlanacağı gibi o yıllardaki Sovyetler Birliği-Türkiye bunalımı yüzünden, komünizme yakıştırılan her şey olumsuz anlam alıyordu. Kamuoyunda adeta gizli bir komünizm korkusu vardı. Sözde Moskova'nın uygun göreceği an işaret verilecek ve bütün Yahudiler bir anda Türkiye'yi bırakıp İsrail'e göç edeceklerdi. Bütün bunların amacı Türkiye'ye zarar vermek amacı taşıyan bir komünist entrikası olup Sovyetlerin işbirliğiyle yapılıyordu. Bu ve benzeri yayınların sokak dedikodularından fazla bir değeri yoktu. Önemli ciddi gazete ve dergiler genellikle tarafsız olma çabasıındaydı.

Ancak bu tür haberlerin etkisi de azımsanamayacak ölçüde çoktu. Çünkü Türk kamuoyu 1948 yılında halen Sovyet tehdidi ile alakadar ve bu tür haberlere duyarlı idi. Örneğin; 2 Şubat 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Filistin'e sızan Rus ajanları*” adlı bir başlığa rastlıyoruz.

³⁸¹ Türkiye 30 Ekim 1947'de Birleşmiş Milletlerde Genel Kurulu'nda Filistin Mandası'nın taksimi aleyhinde Arapların yanında olarak oy kullanmıştır.

Haberin devamındaki alt başlıkta; Komünistlerle dolu bir vapur, İngiliz harp gemileri tarafından yakalandı diye yazmaktadır. Haberin tamamı şöyledir: Pazar günü, Londra’da yetkili bir İngiliz kaynağının bildirdiğine göre, Filistin’e sızmak isteyen gizli komünist ajanlarının sayısı artmaktadır. Bu ajanlardan birçoğu, geçenlerde İngiliz harp gemileri tarafından Akdeniz’de zapt edilen Panyork ve Pankreşint vapurlarında tespit edilerek sorguya çekilmişlerdir. Mülteci namı altında Filistin’e girmek isteyen bunların hepsi (sayıları birkaç bini bulmaktadır) Romanya’nın Karadeniz’deki Köstence limanında gemiye binerek, Filistin’de karaya ayak basmak, amacı ile yola çıkmışlardır. Filistin Arap komitesinin siyasi temsilcisi olan İzzeddin Şeva Bey, - Londra’daki teşkilatın başında bulunmaktadır- son on iki ay içerisinde Filistin’e girmiş olan Yahudi mültecilerin özel surette yetiştirilmiş komünist ajanları olduklarına dair elinde müspet delil bulunduğunu açıklamıştır. Şeba Bey, bu komünistlerin, Filistin’i bir Sovyet üssü haline getirmek için tavgif ettiklerini ilave etmiştir.

Bu haberin tabii ki tarafsız olamayacağı ortadadır. Birincisi, haber Londra kaynaklıdır. İngiltere, o yıllarda kurulacak bir Yahudi devlete pek sıcak bakmamakta ve Yahudi göçlerini engellemeye çalışmaktadır.³⁸² İkincisi İzzeddin Şeva’nın bir Arap olarak tarafsız olması zaten beklenemez.

Yine 3 Şubat 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Londra (BBC) kaynaklı bir haberde “Filistin Arapları bir vesika yayınlayarak Sovyetlerin Filistin’e bir milyon komünist sokmak için çalıştığını belirtmiş, esasen şimdiki halde Filistin’de bulunan 300 Yahudi topluluğundan 133’ü komünistlik prensiplerini uygulamaktadır.” diye yazmaktadır.

Siyasi İcmal adlı altında Cumhuriyet gazetesinde dış politika yazıları yazan Ömer Rıza Doğrul, Güvenlik Konseyi Filistin’e bir askeri kuvvet gönderecek mi?, sorusunu makalesine başlık yaparken şöyle diyor: “Günün haberlerine göre, Filistin’deki Siyonist ajanlığı, Birleşmiş Milletler kurulunun Güvenlik konseyine müracaat ederek, Güvenlik Konseyi’nin Filistin’i taksim kararını tatbik etmek üzere Filistin’e beynelmilel bir askeri kuvvet göndermesini istemiş, Arapların taksim kararı aleyhindeki durumlarından, Arap devletlerinin bu kararı bozmak yolunda yaptıkları hazırlıklardan ve Filistin Araplarına yaptıkları yardımdan uzun uzadıya şikayet etmiş.....Acaba Güvenlik konseyi Siyonistlerin bu isteğini tatmin edebilir mi?

Bu mesele şimdiye kadar bahis mevzuu olmamış değildir. Fakat Filistin’e beynelmilel kuvvet göndermek meselesi üzerinde yapılan konuşmalar boşa gitmiş ve boşa gitmeye mahkûm

³⁸² Fahir Armaoğlu, 20. yüzyıl siyasi tarihi Cilt 1, İş Bankası yay. S.484

olduğu görülmüştür. Siyonistlerin Filistin’de bir kızıl devlet kurmak lehindeki temayülleri ise eskiden onlara dostluk gösteren birçok mahfillerin kendilerinden yüz çevirmelerine neden olmuştur. Siyonistlerin giriştikleri tecrübeye mezbuhane bir macera mahiyetini vererek her renge girmeye hazır olduklarını belirtmeleri, bütün dünyayı kendilerinden soğutmaya devam edecektir”³⁸³.

Aynı yazar, 22 Şubat tarihli makalesinde³⁸⁴ aynı fikirler doğrultusunda “...Siyonistlik davasının temelsiz olduğuna ve er geç iflas edeceğine inandığımızı tekrar ediyoruz....Siyonistler büyük bir harp pahasına Filistin’de yerleşmek peşinde koştuklarını göstermişler ve kendilerine taraftarlık edenleri de kendilerinden soğutmuşlardır. Hele Siyonistlerin Filistin’de bir kızıl devlet kurmak istediklerini ve Orta Doğu’nun göbeğinde kominform lehinde çalışacak bir ihtilal merkezi kurmak üzere hazırlandıklarını belirtmeleri Filistin’i taksim lehinde oy verenlerin çoğunu pişman etmiş, bu da meselenin tekrar tetkiki için ayrı bir zemin hazırlamıştır.” diye belirtmiş ve bu görüşlerini yeri geldikçe gazetede ki köşesinde tekrarlamıştır.³⁸⁵

Filistin’deki Yahudilere yönelik bu suçlamalar olurken, 14 Şubat 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ilginç bir habere rastlıyoruz. Fransızca olarak İstanbul’da çıkan “İstanbul” adlı gazete ye dayanarak verilen bu haberde, hükümetimizin Irak ve Ürdün’den, Filistin’de askeri bir müdahalede bulunmamalarını istediği yazmaktadır. Gazete, ciddi bir kaynaktan alındığını bildirdiği bu haber hakkında bilgi verir iken, Türkiye’nin Filistin meselesi karşısında seyirci vaziyetini terk etmesi sebeplerini şu surette izah etmektedir: Türkiye, her gün yeni kurbanlar veren Yakın ve Orta Doğu’da barut fıçısının ateşlenmesi tehdidi gösteren bu dramın barış yolu ile halledilmesi için teşebbüse girişmiştir. Ancak Cumhuriyet gazetesi söz konusu haber hakkında Ankara’nın yetkili makamları nezdinde yaptığı araştırma sonucunda, böyle bir teşebbüsümüz hakkında bilgi edinememiştir.

Gazete, bundan sonra, teşebbüsün başarı şansları üzerinde durmakta ve yine İstanbul’da çıkan bir Yahudi dergisinde ileri sürülen görüşleri nakletmektedir. Bahis konusu dergide, bir Arap-Yahudi harbinin gerçekleşmesi büyük devletlerin Filistin’e kuvvetler göndermesine sebebiyet vereceğine, böyle bir vaziyet karşısında Sovyetlerin Filistin’e kuvvetler göndereceklerine şüphe edilemeyeceğini ve bunun Türkiye için büyük bir tehlike olduğuna işaret edilmekte, Türkiye’nin, Filistin’de barışı devam ettirmesi hayati menfaatleri gereğidir, neticesine

³⁸³ Cumhuriyet, 5 Şubat 1948

³⁸⁴ a.g.g. 22 Şubat 1948

³⁸⁵ a.g.g. 6 Mart 1948

varılmaktadır. Burada dikkati çeken husus Filistin'e bir Sovyet müdahalesinin Orta Doğu'yu daha da karıştıracığı ve Komünizm korkusunun Yahudi vatandaşlarımız tarafından da paylaşıldığıdır. Bir diğer husus ta, yüzyıllardır herhangi bir zararını görmedikleri Türkiye'yi , Filistin meselesi içerisinde görmek istemeleridir.

Vakit gazetesinde Filistin'deki Yahudilerin komünistlik ve Sovyetlerle yakın ilişkileri ile ilgili şu haber yer alıyordu: Başlık, “*Filistin’de Rus beşinci kolu faaliyette!*” idi. Haber şu şekilde devam ediyordu: Avam kamarasının dünkü toplantısında ortaya şöyle bir iddia atılmıştır: Müzakerelerde söz alan Muhafazakâr sayılabılardan Mac Donald, Sovyet Rusya'nın Filistin'de askeri kuvvetler bulundurduğunu iddia etmiştir. Peter Mac Donald devamla şunları söylemiştir: “Birleşik Amerika Filistin'e asker göndermeye halen hazır bulunmadığı taktirde Rusya'nın burada beşinci kol olarak kuvvet bulundurduklarını, İngiliz kuvvetleri Filistin'den geri çekilir çekilmez, bunların derhal harekete geçmeye hazır olduklarını bildiririm.”³⁸⁶ Aynı günkü Cumhuriyet gazetesi habere daha temkinli bir başlık atarak “*Filistin’de Rus askeri varmış*”, alt başlıkta ise “*Avam kamarasında dün ileri sürülen iddia*” diye yazmaktadır.

Vakit gazetesinin 16 Mart 1948 tarihli haberi de Türkiye'deki komünizm karşıtı görüşler çerçevesinde Filistin konusuna eğilmiştir. Başlık, “*Araplar komünizme karşı cephe alıyorlar*” şeklindedir. Haberde: “Mısır ve Irak arasında bu mevzu üzerinde görüşmeler yapılıyor. Arap Haberler Ajansı'nın verdiği haberlere göre, Mısır hükümeti komünizm ve Siyonizm'e karşı sıkı bir hattı hareket takip edecektir. Diğer Arap devletleri de bu hususta karar vermek üzere Bağdat şehrinde toplanmışlardır

Vakit gazetesi köşe yazarlarından Asım Us, da bu konu hakkında “*Komünizmin Taarruzlarına İki Mukabele*” adlı makalesinde şu görüşleri yazıyor: “...Bilindiği gibi Filistin'in ikiye bölünmesi bütün Araplık alemini mukaddes bir cihan hareketine sevk etmişti. Yahudilerin silahlı kuvvetler ile Orta Doğu'da vücuda getirdikleri karışıklıklara karşı silah ile mücadeleye girişmişlerdi. Bu vaziyet devam ettikçe Orta Doğu'da sulh ve sükûn kurmak imkânsız hale gelmiştir. Bu karışıklıklardan sadece Sovyet Rusya faydalıyor ve Filistin meselesinde bir taraftan Yahudileri, diğer taraftan Arapları kendi genişleme ve komünist ihtilalciliğini körükleme siyasetine alet yapıyordu...”³⁸⁷

³⁸⁶ Vakit, 11 Mart 1948

³⁸⁷ Vakit, 16 Mart 1948

Türkiye'nin Filistin'deki Yahudi hareketine bakış açısının neden temkinli ve Arap yanlısı temayüller gösterdiğini galiba Ulus gazetesi yazarlarında A. Şükrü ESMER en iyi açıklayanlardan biri olmuştur. "Filistin meselesi Birleşmiş Milletler'in başlıca organı olan Asamble ile konsey arasında mekik dokumak suretiyle neticeye doğru ilerleye dursun, belki de çıkmaza doğru daha derin gömülmektedir.

Geçen sonbaharda Amerika'nın yardımıyla Filistin'in taksimine karar vermiş ve bu kararı gerçekleştirmek için beş kişilik komisyon kurulmuştu. Komisyon meseleyi incelemiş ve silahlı kuvvet sağlanmadıkça, taksim gerçekleştirilemeyeceği kararına vararak, konseye başvurmuştu. Taksim meselesine karşı Amerikan politikasındaki değişikliğin açığa vurulması konsey toplantısının en büyük sürprizini teşkil etmiştir. Bu değişikliği gerektiren sebeplerin burada tekrarına lüzum yoktur. Fakat değişiklik üzerine meydana gelen durum garip olmuştur: Konsey toplantısına kadar, Yahudilerin görüşünü destekleyen devlet Amerika neden, bundan sonra bu görüş, vaktiyle Siyonistliğe karşı sert vaziyet almış bulunan Rusya tarafından desteklenmeye başlamış, Amerika ve Yahudilerin düşmanlığına hedef olmaya başlamıştır. Yani Yahudi meselesi karşısında Rusya ve Amerika'nın rolleri değişmiştir.

Yahudilerin taksim meselesinde Rus yardımını sağlamaları, kendi davalarının muvaffakiyeti bakımından hiç te iyi olmamıştır. Çünkü Rusya, taksim planını destekledikçe Sovyetler Birliği'nin emelleri hakkında haklı olarak şüpheye düşen Amerika, buna karşı sert vaziyet almıştır..³⁸⁸ Yahudilerin en büyük destekçisi A.B.D' yi bile tedirgin eden, Uluslar arası platformda Yahudilerle yakınlaşma çabalarındaki Sovyet faktörü, Türkiye'yi fazlasıyla tedirgin etmiştir.

Bu arada, Ulus gazetesinde Londra'da yayınlanan bir rapor göze çarpıyor. Bu rapora göre, Rusya hem Araplara, hem de Yahudilere yardımı esirgemiyormuş. Taksim planının Ruslarca desteklenmesinin komünizmin Arap dünyasına da el atmak arzusundan doğduğu belirtiliyor. Bu arada Yahudilerle Araplar arasındaki savaş devam ediyordu. Haberin devamında Arapların da komünizmle savaştıkları yazıyor. Taksim planının Ruslarca desteklenmesinin komünizmin Arap dünyasına da el atmak arzusundan doğduğu belirtiliyor. Rusya'nın bir taraftan binlerce kaçak Yahudi'nin Romen ve Bulgar limanlarından Filistin'e muhaceretini kolaylaştırırken, diğer taraftan Filistin Araplarına silah verdiği yukarıda belirtilen raporda açıklanmaktadır.³⁸⁹

³⁸⁸ Ulus, 8 Nisan 1948

³⁸⁹ a.g.g. 13 Nisan 1948

Yahudi ordusunda Rusların da olduğu haberleri sık sık karşımıza çıkmakta. Arap kaynaklı bu haberde El Eham gazetesine beyanatta bulunan Dr. El Halidi'nin sözleri naklediliyor: "Sovyet Rusya'nın Siyonistlerle münasebette bulunduğunu ve Siyonistlerin de Rusların arzusunu yerine getirdiklerini ispat edecek durumdayım."³⁹⁰

Bu haberin devamında Filistin'de durumun gergin olduğu bildiriliyor. Bağdat kaynaklı haberde Irak ordusuna her ihtimale karşı hazır bulunması ihtar edilmiş.

Benzer bir haber, Vakit gazetesinde şu şekilde yer alıyordu: "Newyork 19 ®-Arap Birliğinin Suriye irtibat subayı, Kuzey Filistin'de Mişmar Hemek bölgesindeki Yahudilerin, Rus subayları tarafından komuta edildiklerini bildirmiştir.

Suriyeli Binbaşı Salah Bızri, bu Rus subaylarının, gayri kanuni yollarla Filistin'e varan bir vapurda sivil olarak yolculuk ettiklerini ve geçen aylar zarfında mukaddes topraklardaki Yahudi askeri hareketini teşkilatlandırarak hareketi idare ettiklerini açıklamıştır.

Arap birliği irtibat subayına göre, rütbeleri albaylığa kadar varan elli Rus subayı Şimali Filistin bölgesinde faaliyet göstermekte ve Hayfa bölgesini üs olarak kullanmaktadırlar. Diğer bir çok Rus subayları ise, Filistin'in çeşitli bölgelerinde vazifelendirilmiştir."³⁹¹ Aynı haber Kahire kaynaklı olarak Cumhuriyet gazetesinde de, aynı şekilde yer almaktadır.³⁹² Haberın Amman kaynaklı devamında "Kral Abdullah'ın beyanati" alt başlığı ile Ürdün Kralı Abdullah, yabancı muhabirleri kabul ederek kendilerine, İngilizler, Filistin'i terk ettikten sonra Yahudi muhacirlerle dolu gemilerin Yafa, Tel- Aviv ve Hayfa limanlarına geleceği kanaatinde bulunduğunu söylemiştir. Ürdün Kralı sözlerine devamla birçok Sovyet subay ve memurunun Haganah ile işbirliği ettiğini ve Yahudi kuvvetlerine Rus silah ve cephanesinin verildiğini zannederek birçok sebeplere malik bulunduğunu söylemiştir. Kral Abdullah, Filistin Araplarının, Yahudi-Rus istilasına karşı girişmiş oldukları savaşta yardımlarına gitmek için fiili tedbirler almayı tasarladığını söyledikten sonra şunları ilave etmiştir: " Eğer Ruslar, Yahudilere yardım ediyorlarsa, katıyen tereddüt etmeyeceğim." demiştir.

Ardından takip eden günlerde yine aynı tür bir habere rakamlar yazılarak aynı gazetede yer veriliyordu.

"Filistin'de Rus asker ve subayları!

8000 kişi olan Rus birliğinde bir general ve 60 kadar yüksek rütbeli subay varmış."

³⁹⁰ a.g.g. 22 Nisan 1948

³⁹¹ Vakit, 19 Nisan 1948

³⁹² Cumhuriyet, 19 Nisan 1948

Antakya kaynaklı haberde, Cumhuriyet gazetesi de Arap kurtuluş ordusunun Şam'daki genel karargâhından yayınlanan bir tebliğde, müteaddit Sovyet muharibin muhtelif ödevlerle Filistin'de Haganah teşkilatında hizmet etmekte oldukları bildirilmektedir”³⁹³

Rus subayları konusu Türk basınını bayağı meşgul ediyordu. Cumhuriyet aynı konu üzerine şunları yazmakta: “Fevzi Kavukçu'nun kumandası altında Filistin mücadelesine katılmış bulunan ve birkaç gün evvel Halep'e gelmiş olan Irak generallerinden Mahmut Elhindi gazetecilere verdiği beyanatta, son zamanda gizli olarak Filistin'e birçok Rus askerinin geldiğini ve bunlardan bir kısmını bizzat gördüğünü söylemiştir. General gelen Rusların tahminen sekiz bin kişi olduğunu, başlarında bir generalle 60 kadar rütbeli subay bulunduğunu ve hepsinin Telebile'de toplanmakta olduklarını ilave etmiştir.”³⁹⁴ Ayrıca Şam kaynaklı olarak haberin devamında, Arap kurtuluş ordusunun Şam'daki karargâhından yayınlanan bir tebliğde, müteaddit Sovyet muharibin muhtelif ödevlerle Filistin'de Haganah teşkilatında hizmet etmekte oldukları bildirilmektedir. 23 Nisan'da Cumhuriyet gazetesi yine Şam'dan aldığı bir haberde, Filistin cephesinde Sovyet muhripler bulunduğu haberi üzerine Suriye ordusu birlikleri cepheye hareket emrini almışlardır.

Bu arada Filistin'de İngilizler ile Yahudiler arasında çarpışmalar da olmaktadır. Cumhuriyet gazetesi³⁹⁵ Adana'dan telefonla alınan bir haberi nakletmektedir. Başlık, “Filistin savaşlarında Sovyet kuvvetleri!”, alt başlıkta ise, son çarpışmalarda Yahudi saflarında üç Rus taburunun da bulunduğu şeklindedir. Şam'dan özel surette alındığı belirtilen haberin yazarı Çoban YURDCU olup, devamında, Yahudilerin Deir Yasin adındaki bir Arap köyünü basarak 350 kadar kadın ve çocuğu boğazlayarak kuyulara attıkları bildiriliyor. Bu hadise dolayısıyla Ürdün Kralı Abdullah, Yahudilere şu ihtarda bulunmuştur: “Sizlere son olarak ihtarda bulunuyorum. Bu vahşiyane hareketler bütün Arapları ve hatta bütün dünyayı Yahudilere düşman edecektir. Eğer bu hal devam edecek olursa Filistin'i işgal edip merhametsizce hareket edeceğimi son defa olarak bildiririm. “demıştır. Gazetede devamla Yahudilerin son günlerdeki şiddet hareketlerinin sebebi anlaşılmıştır, diye yazmaktadır. Geçenlerde Filistin Arap kuvvetleri yaptıkları bir hücum neticesinde Yahudilere 400 ölü ve 300 kadar yaralı verdirerek bir mevki zapt etmişlerdi. Muharebeyi takiben yapılan tahkikat sırasında, Yahudi ölüleri arasında 14 Rus askerinin de mevcut olduğu anlaşılmıştır. Arap kurtuluş ordusu komutanı Fevzi kavukçu,

³⁹³ Cumhuriyet,21 Nisan 1948

³⁹⁴ a.g.g. 22 Nisan 1948

³⁹⁵ Cumhuriyet, 27 Nisan 1948

demecinde son çarpışmalara 3 Rus taburunun iştirak ettiğini, bir Rus Yarbayın vurulup öldüğünü, diğer bir Rus subayın da Arap gönüllüleri tarafından yakalanarak asıldığını söylemiş ve bu subayların hüviyetlerini tespit eden evrakın B.M. teşkilatına gönderildiğini bildirmiştir.

Filistin'e Rusya'dan gelen Yahudiler meselesi Birleşmiş Milletler Genel kurulu Siyasi Komitesi'nin, Filistin'in Birleşmiş Milletler (B.M.) vesayeti altına alınmasına dair Amerikan teklifinin müzakeresi sırasında da tartışmalara neden olmuştur. Ulus gazetesinin B. M. Radyosuna dayanarak verdiği haberde³⁹⁶; "Söz alan Yüksek Arap komitesi temsilcisi Cemal Hüseyini, İngiliz manda idaresinin bir tarihçesini yaptıktan sonra Yahudi ajansı tarafından Arap memleketlerinin uzun zaman Türk idaresinde kalmış olmakla daima tabi bir vasıfları ve idareye muhtaç olduklarına dair iddialara cevaben, bu iddianın sırf Yahudi menfaatleri için bir propaganda vasıtası olduğunu söylemiş ve "Araplar Osmanlı idaresinde kardeşçe muamele ve müsavi haklara sahip olmuşlardır. Hatta Araplar yüksek mevkiler işgal ederek Osmanlı idaresinde memleketlerini işlerini tedvire iştirak etmişlerdir." demiştir. Sözlerine devam eden Cemal Hüseyini, Yahudi ajansının Araplarla mücadele için Amerika'dan 25 milyon dolar tutarında silah mubayaa ederek Filistin'e ithal etmeye muvaffak olduklarını, buna ilaveten Rus menşeli Yahudileri de kaçak Yahudi muhaciri olarak Filistin'e göndermekte olduğunu söylemiştir. Yüksek Arap komitesi temsilcisi, Amerika tarafından teklif edilen vesayet planını İngiliz idaresinin sona ermesinden Filistin'in istiklali kuruluncaya kadar aradaki boşluğu doldurmak gayesini güttüğü takdirde destekleyeceğini söylemiştir.

Sovyet delegesi Gromyko, kısa bir demeç yaparak Filistin'e giden Yahudiler arasında Rus menşeli gençlerin bulunduğuna ve bunların bazılarının Rusya'dan gönderildiklerine dair Cemal Hüseyini tarafından yapılan iddiaların asılsız ve iftira olduğunu söylemiştir.

Yahudi ajansı namına konuşan Dr. Silver, Filistin'e giden bütün Yahudilerin menşeleri ne olursa olsun bunların esas itibariyle Yahudi olduklarını ve Filistin'e gitmek hakkına malik bulduklarını iddia ederek Arap Yüksek Komitesi temsilcisinin demecine itirazını belirtmiştir."

Aynı gün Cumhuriyet gazetesinde, B.M.' in genel kurulunda yapılan olağanüstü toplantıda Kudüs şehrini korumak üzere gerekli tedbirlerin alınmasını sifıra karşı 46 oyla kararlaştırıldığını bildirdikten sonra devamla; Sovyet hükümeti de vesayet konseyine karşı giriştiği boykot hareketinden cayarak, bu konseye bir mümessil tayin etmiştir. Rusların, Filistin meselesinde söz sahibi olup, işleri karıştırmak için böyle hareket ettikleri tahmin olunmaktadır.

³⁹⁶ ulus, 27 Nisan 1948

Nitekim komünizm aleyhtarı Amerikan-Yahudi birliği de, Birleşik Amerika'daki Siyonist şeflere hitaben Siyonist hareketin içine her türlü komünist sızmalarına karşı uyanık olmaları lüzumu bildirilmiştir.

1 Mayıs tarihli Ulus gazetesi, komünistlerin Orta Doğu için planlar yaptıklarını bildirmekte. Devamla, haberde; kuvvetleri Filistin'e çekerek ve zayıflatarak iç cephede komünist darbesi sağlamak istiyorlarmış. Londra kaynaklı haberde, buradaki müşahitlerin kanaatine göre, Orta Doğu'ya artan komünist sızması ve Araplar arasındaki siyasi ve şahsi ihtilafların istismarı, Filistin'in taksim planı tamamen terk edildiği zaman, Sovyetlerin Siyonistleri desteklemeye matuf planlarının bir veçhesidir, denilmektedir.

Dolaşan söylentilere göre, birçok Arap devlet adamları, hükümetlerine Arap orduları Filistin'e girdikleri takdirde, bilhassa dahili cephede müteyakkız olmalarını bildirmişlerdir. Milli topraklarında çok askeri kuvvet bulunmamasının bir komünist darbesi için mükemmel bir fırsat teşkil edeceği belirtilmektedir.

Bundan başka, komünist propagandasının aksini gösteren bütün delillerin mevcudiyetine rağmen, Arapların Filistin'de vatanları için veya demokratik hürriyetleri için değil, ancak batılı emperyalist devletlerin meşum gayeleri uğruna çalıştıkları iddiasını ortaya atacağı da zannedilmektedir.

Buradaki Arap mahfilleri, eğer yabancı teşviki veya yardımı hakkında bir şey söylemek gerekirse, bunun, Rusya tarafından Siyonistlere yapılan yardımdan bahseden Fevzi Kavukçu tarafından gayet isabetli olarak ifade edilmiş bulunduğunu belirtmiştir.

Great Britain and the East dergisi³⁹⁷ "*Orağı sallamaya başladılar*" başlığı altında Orta Doğu durumunu incelemektedir. Yazar: "Son senelerde mevcut tehlikeleri hissetmiş olan Türkiye ve İran hariç olmak üzere, Orta Doğu memleketleri de dahili işleriyle o derece meşguldür ki mana ve ehemmiyetini takdir edememişlerdir. Son zamanlarda Orta Avrupa'da cereyan eden olaylar Orta Doğu'ya ağır bir ihtar mahiyetindedir. (Romanya ve Çekoslovakya).....Kahire'de, talebeler arasında karışıklıklar çıkarılmış, Bağdat'ta ise Portsmouth anlaşması münasebetiyle işçiler tahrik edilmişlerdir. Filistin de komünistlerin faaliyeti için müsait bir saha teşkil etmiştir. Hakikatte bütün Orta Doğu memleketlerinin son senelerde komünist faaliyeti gösteren emarelere sahip oldukları söylenebilir.

³⁹⁷ 1 Mayıs 1948 tarihli Ulus gazetesinde bu dergiden alıntı olarak yayınlanmıştır.

Bittabi, harpten sonra, Rusya'nın Orta Doğu'ya gösterdiği alaka kuvvetli bir beşinci kolun mevcudiyetini de gösterir. Rusya'nın bir yandan Yunanistan'ı dikkatle gözlerken diğer taraftan Türkiye'ye karşı açmış olduğu sinir harbi, Akdeniz'de mahreç işinin başlıca ve en yakın gayelerinin birini teşkil ettiği hususunda şüphe bırakmamış, diğer taraftan İran üzerine yaptığı tazyik te çok geniş emelleri olduğunu göstermiştir. Fakat şimdilik Moskova'nın dikkati Avrupa üzerine çevrilmiştir. Ne var ki, buhran merkezi birdenbire Orta Doğu'ya intikal edebilir. Bu bakımdan Türkiye'de ve İran'a kadar bütün Orta Doğu'da daimi surette uyanık bulunulması zaruridir... Komünizm tehlikesi büyük görünmektedir. Zira harbin iktisadi kaynaklar üzerinde yarattığı tesirler kargaşalık imkânlarını attırmıştır ve zaten bu sebeptendir ki Sovyet sızması hayırlı olmuştur. Bugün de bir buhran baş göstermiş bulunmaktadır. Dünya iki şık ile karşı karşıyadır: Ya serbest demokrasi sistemi yahut ta hürriyetin hiçbir mana taşımadığı bir hayat.”

Akşam gazetesi³⁹⁸ Yahudi devletinin bu gece kurulacağını bildirirken, Rusya'nın Yahudi kökenli askerlerine Filistin'e gitmek için izin verildiği belirtilmekte. Rus askerlerinin Yahudilerle birlikte Araplar karşı savaştıkları şeklindeki haber Yahudi ajansı tarafından teyit edilmiştir.

İsrail Yahudi devleti kurulurken, yalnız Amerika Yahudileri değil, bütün dünya Yahudileri manen ve maddeten yardım edeceklerdir. Sovyet Rusya da ilk kabinesi ekseriyetle solculardan mürekkep olan bu devleti destekleyecektir. Bolşeviklerin hedefi Filistin'de yeni bir peyk devlet vücuda getirmek suretiyle Orta Doğu'nun ortasına el atmak orada bir komünist üssü ve merkezi vücuda getirmektir. Her tarafta Sovyet Rusya ve komünistlikle mücadele eden Amerika'nın, - söylendiği gibi Sovyet Rusya'dan önce davranmaktan ziyade-bir iç siyaset zaruretiyle Filistin de Bolşevik peyki bir devlet kurulmasına ve Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da nüfuz ve mevki sahibi olmasına müsamaha, hatta müzaheret etmesi garip bir politika cilvesidir. Birleşmiş Milletler teşkilatı da, Filistin'e bir aracı mümessil göndermeye nihayet karar verebilmiştir. Aracının ne yapacağı ne dereceye kadar başarı elde edeceği şimdiden kestirilemez. Yalnız şu noktaya dikkat etmek lazımdır ki, Birleşmiş Milletler teşkilatı Yunanistan'da hiç bir şey yapamadığı gibi Filistin'de bir harp çıkmasını önlemeye imkân bulamamıştır.

Sonuç olarak Filistin'de savaşıyan Arap ve Yahudiler genel olarak iki ayrı kampın (Komünist ve ona karşı olan)³⁹⁹ temsilcisi olarak görülmüşlerdir. Ancak bu bir yanılsamadır. Zira

³⁹⁸ Akşam, 14 Mayıs 1948

³⁹⁹ 17 Nisan 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Komünizmle mücadele başlığı altında, Arap memleketlerinde yüzlerce komünist tevkif edildi, diye yazarken, Haberin yan sütununda ise, Kızıldudada bulunan Yahudilerin de Filistin'e göç etmeleri beklenmektedir, diye yazmaktadır.

Komünistlikle suçlanan Yahudiler ölüm kalım mücadelesi verdikleri kuruluş aşamasında sadece Rus değil, her türlü yardıma nereden gelirse gelsin muhtaç durumdaydılar. Daha sonraki gelişmeler bize gösterecektir ki, yeni kurulan Yahudi devleti komünist bir devlet niteliğine sahip olmamıştır.

Sovyetlerin Orta Doğu'ya ilgilerine gelince, Avrupa'daki NATO' nun kurulması üzerine Doğu-Batı çatışmalarını Uzak doğuya aktaran Sovyet politikası olduğu halde, Orta Doğu çatışmaları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Orta Doğu olayları ve gelişmeleri, Sovyet Rusya'nın kontrol ve iradesi dışında ortaya çıkmış, fakat gelişmeler, Rusya'ya ta Deli Petro zamanından beri Orta Doğu'ya girmek için aradığı fırsatı vermiştir.⁴⁰⁰

İlginçtir ki, bir süre sonra ilerideki bölümlerde göreceğimiz üzere Sovyetler, Arapların yanında olmuşlardır ve Araplar, Sovyetlerle Yahudilerden daha yakın ilişkilerde bulunmuşlardır.

2) 1948 Arap- İsrail savaşı

14 Mart 1948'de Adana'ya gelen Nuri Sait Paşa hakkında Vakit gazetesi 15 Martta şöyle yazıyordu: “Evvelki gün uçakla şehrimize (Adana) gelmiş olan Irak Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait Paşa bir basın toplantısı yapmış, Paşa, Filistin Meselesinin iyilikle ve Arapları tatmin edecek şekilde ilerlemekte olduğunu bu meselenin Birleşmiş Milletlerde müzakeresi sırasında Türkiye'nin taksim projesi aleyhinde oy vermekle bütün Arapların şükranlarını kazandığını söylemiştir.”

Bu arada Yahudilerin Filistin hakkındaki görüşlerine de bu haberde yer veriyordu. Vakit gazetesinde Yahudi Ajansı icra başkanı Ben Guryon'un Filistin'in taksimi hakkındaki görüşleri şu şekilde aktarılıyordu:

“Biz, vesayeti ve yabancı tahakkümünü reddediyoruz. Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması Birleşmiş Milletler kurulunun kararına bağlı değildir. Bevin'in nüfuzu altında bulunan Amerikan Siyasetine rağmen bir yahudi devleti kuracağız. Esasen Yahudi devleti doğmuştur ve onunla başa çıkabilmek için mühim silahlı kuvvete ihtiyaç vardır. Böyle olduğu takdirde kendimizi müdafaa etmeyi bileceğiz.”⁴⁰¹

Bu sırada Filistin'de çarpışmalar devam ediyordu. Vakit gazetesi haberinde olayları aynen şöyle veriyordu:

⁴⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl siyasi tarihi*, Cilt 1, İş Bankası yay. S.483

⁴⁰¹ Vakit, 16 Mart 1948

Londra, 29®-.Bu hafta sonunda bütün Hıristiyan alemi İsa'yı anarken, onun doğduğu Beyt Lahm'de şiddetli çarpışmalar devam ediyordu.

Bu çarpışmalar dün akşam güneş batarken sona ermiştir. 36 saat devam etmiş olan savaş, Yahudi ajansının tavsiyesi üzerine bitmiş ve Yahudiler silahlarını teslim etmişlerdir. Yüzlerce Arap bu bölgede bir Yahudi konvoyunu pusuya düşürmüşlerdi. Haganah kuvvetleri uçak kullanarak kuşatılmış olan Yahudi birliklerini kurtarmaya teşebbüs etmişler, fakat muvaffak olamamışlardı. Arap kaynaklarından gelen haberlere göre, bu savaş esnasında 80'den fazla Yahudi öldürülmüştür.

Bu sabah gelen bir haber ise, Yahudilerden bir kısmının İngiliz ordu kamyonları ile geri çekilmeye muvaffak olduklarını, 16 ölü ve 45 yaralıyı da beraberinde götürdüklerini bildirmektedir. Yanan kamyonlar içinde cesetler kalmıştır.

Arap birlikleri Akra ile Lübnan arasındaki sahil yolunda ikinci bir Yahudi konvoyunu da pusuya düşürmüşlerdir. Yahudilerin Nahara köyü yakınlarında başlamış olan bu çarpışmada Yahudiler 42 ölü kaybetmişlerdir.

Dün Kudüs şehrinin sokaklarında da Araplarla Yahudiler arasında çarpışmalar cereyan etmiştir. Bu çarpışma esnasında 9 İngiliz vatandaşının öldüğü bildirilmektedir.

Bütün Filistin'de geçen iki gün zarfında yüzden fazla kişi ölmüştür ve bundan çok daha fazla kimsede yaralanmıştır.”⁴⁰²

Akşam, Yahudilerin Filistin'de bir treni havaya uçurduklarını yazmakta. Bunun yanında Arapların da Yahudi kamyon kollarını geri çevirmişler ve bunun neticesinde Kudüs'te yiyecek sıkıntısı baş göstermiştir.⁴⁰³

Akşam gazetesi ertesi gün, Londra kaynaklı bir haberinde, Güvenlik Konseyinin Filistin meselesini görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Genel kurulunu özel bir toplantıya çağırdığını bildirmekte. Rusya ve Ukrayna delegeleri aleyhte oy vermişlerdir. Haberin devamında Telaviv şehrinin güneydoğusunda Araplarla Yahudiler arasında şiddetli çarpışmaların olduğu, Filistin'in taksimine karar verildiği günden beri kaydedilmiş zayıtın 2000 ölü ve 4000 civarında yaralı olduğu bildiriliyor.

Bu arada mütareke ile ilgili bir habere rastlıyoruz. Haber, "Arapların mütareke şartları" başlığını taşıyordu. Haber, Reuter kaynaklı idi. Arap Birliği Genel Sekreteri Abdurrahman

⁴⁰² Vakit,29 Mart 1948

⁴⁰³ Akşam, 1 Nisan 1948

Azzam Paşa beyanatta bulunarak, Filistin’de bir mütareke ilan edilmesi için demokrat birleşmiş bir hükümetin kurulmasının ve bu hükümetteki bakanların yürürlükte olan kanunların çerçevesi dahilinde olmak üzere bütün haklarından faydalanmalarının Araplar tarafından şart olarak ileri sürüldüğünü bildirmiştir. Aynı haberde, Filistin yüksek komiseri General Sir Alan Cuningham, Filistin hükümetinin askeri ve sivil Arap ve Yahudi liderleri ile bir mütarekenin ilanı için icap eden teferruatı görüşmeye hazır bulunduğunu bildirmiştir. Bu beyanat, Kudüs radyosu tarafından Arapça ve İbrani’ce olarak ta yayınlanmış bulunmaktadır.⁴⁰⁴

Barış sözlere rağmen çarpışmalar hala devam etmekte idi. Ulus, “Filistin boğuşması” başlığı ile verdiği haberde, Yahudilerin bir Arap köyüne hücum ettiklerini bildirmektedir. Top ve zırhlı araçlarla Araplar da karşı taarruza geçmişlerdir.

Remleh’te, Naana adlı bir köye 300 Yahudi taarruz etmiştir. Yahudiler büyük kayıplara uğradıkları bu çarpışmada ricat etmişlerdir. Araplar Sarafand’ın güneyinde gizli bir Yahudi silah deposu bulmuşlar ve pek çok miktarda mühimmat ve silah ele geçirmişlerdir.

Aynı gün Yafa’da cereyan eden çarpışmalarda Araplar ve Yahudiler büyük kayıplara uğramışlardır. Yahudiler beş zırhlı otomobil ile memleketin güneyinde muhasara edilmiş halde bulunan Yahudi kasabalarının etrafındaki çemberi yarıya teşebbüs etmişlerdir. Bunlardan üçü ölmüştür. Resmi bir tebliğde bildirildiğine göre Mişmar Hasmek’e karşı taarruza geçmiş olan Araplar, toplar ve zırhlı otomobiller kullanmaktadır. Diğer taraftan yüksek komiserin veya hükümetin İngiliz mandasının nihayete ermesinden önce, Filistin’i terk edeceği yolundaki şayialar da resmen yalanlanmıştır. Yahudi idaresinin bir sözcüsünün bildirdiğine göre Hayfa’nın güneyinde bir Yahudi kasabasına karşı yapılan hücumda Araplar büyük kayıplara uğrayarak püskürtülmüşlerdir. Sözcünün ifade ettiğine göre bu taarruza 1000’den fazla Arap savaşçısı iştirak etmiş bunların 30’dan fazlası öldürülmüş ve 60’ı da yaralanmıştır. Arap çevreleri ise Yahudilere verdirilen kayıpların daha büyük olduğunu bildirmektedir.⁴⁰⁵

Ayrıca, Ulus, Yahudilerin uçak da kullandıklarını yazmaktadır. Haganah kuvvetlerinin müdafaa ettiği Kastel köyünü muhasara eden Araplar, bugün bir Yahudi uçağı tarafından bombardıman edilmişlerdir. İnsanca hiçbir zayıat kaydedilmemiştir. Dün Hayfa-Kudüs yolu üzerinde bir İngiliz kampına hücum eden Yahudiler, İngiliz Polisi tarafından hararetle aranmaktadır. Polis elbisesi giymiş olan mütearrızlar zırhlı arabalarla kampa gelmişler ve rasgele

⁴⁰⁴ Ulus, 4 Nisan 1948

⁴⁰⁵ Ulus, 6 Nisan 1948

ateş açmışlardır. Yahudiler bunu müteakip nöbet odasında dört askeri yüzleri duvara gelmek üzere yanyana dizerek sırtlarına ateş etmişlerdir. Bu arada Arap kuvvetleri lideri Fevzi Kavukçu dün beyanatta bulunarak insan ve malzeme hazırlıkları nihayet bulduğu zaman Arap kurtuluş ordusunun Filistin'e yürüyeceği tarihin tespit edileceğini bildirmiştir.⁴⁰⁶

Filistin'deki vesayet sistemi ile ilgili olarak, Ulus gazetesinin Lake Succes kaynaklı haberinde şunları yazmaktadır: Haberin başlığında bir vesayet rejimi kurulmasına dair Amerikan teklifini İngiltere'nin kabul ettiği yazıyordu. Devamla, İngiliz delegesi Sir Alexander Cadogan Birleşmiş Milletler Teşkilatı Güvenlik Konseyi'nde Filistin'de bir vesayet rejiminin teessüsü işi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda üyelerin üçte iki çoğunluğu ile kabul edildiği takdirde İngiltere'nin buna razı olacağını söylemiştir.

İngiltere, bundan başka Yahudilerle Araplar arasında bir mütareke imzası için yapılacak olan müzakerelere bir davet vuku bulduğu takdirde iştirak etmeyi de kabul etmiştir. İngiltere, Filistin üzerindeki mandası dolayısıyla Birleşmiş Milletler anayasası gereğince her karar hakkında vetosunu kullanabilmek hakkına sahiptir.

Aynı haberin Kahire kaynaklı devamında Mısır'ın görüşü şu şekilde verilmektedir: Elzaman gazetesinin bildirdiğine göre Mısır, Filistin üzerinde geçici ve şartlı bir Birleşmiş Milletler vesayetini kabule hazırdır. Aynı günkü haberde son günler zarfında Beyrut'ta Arap liderlerine ve İngiltere'nin Orta Doğu'da takip etmekte olduğu siyasete hücum eden İngiliz komünist beyannameleri dağıtılmaktadır. Hükümet bu yolda karşı tedbirler almaktadır.⁴⁰⁷

Arap-Yahudi savaşlarında durum her an değişmekte idi. Ulus gazetesindeki aynı günkü haberde, Arapların Kastel köyünü tekrar geri aldıkları bildirilmektedir. B.B.C. kaynaklı haberde, 2000 Arap, Kudüs'ün 8 km. batısında bulunan Kastel isimindeki Arap köyünü tekrar zapt etmişlerdir. Bu suretle Yahudilerle Araplar arasında bu köy için 6 günden beri devam eden muharebe sona ermiştir. Ancak ertesi günkü Ulus gazetesinde durumun hiç te böyle olmadığını görüyoruz. Haberde Yahudilerin Haganah kuvvetlerinin ağır havan topları kullanmak suretiyle Kudüs-Telaviv yoluna hakim bir mevkiye bulunan Kastel köyünü tekrar aldıkları yazılmaktadır.

Vakit gazetesi, isimsiz bir makalesinde İngiliz mandasının sonu ile ilgili şu görüşlere yer veriliyordu:

“Filistin de İngiliz mandasının sonu!

⁴⁰⁶ Ulus, 8 Nisan 1948

⁴⁰⁷ Ulus, 9 Nisan 1948

İngiliz parlamentosunda müzakere edilmekte olan bir karar projesi Filistin'deki İngiliz mandasını kaldırıyor. İngiltere, Cenevre milletler cemiyetinde burada aldığı sorumluluğu Birleşmiş Milletler vesayet komisyonuna devredecektir. 15 Mayıs'ta Filistin'de İngiliz mandası sona erecek, ağustosun başında buradaki işgal kuvvetleri bütünüyle çekilmiş bulunacaktır. Görülüyor ki İngiltere'nin Birleşmiş Milletler güvenlik konseyinde söylediği sözler artık tatbikat ve fiiliyat safhasına girmek üzeredir.

Dikkate alınacak nokta şudur ki, Filistin'de İngiliz mandası kalkarken bunun yerine geleceği söylenen Birleşmiş Milletler vesayet idaresinin ne olacağı hakkında hiç bir tarafta belli bir fikir yoktur. Filistin'den İngiliz kuvvetleri çekildikten sonra bu kıtada esasen bozuk olan cemiyet ve asayişi muhafaza edecek hiç bir kuvvet göze görünmüyor. Filistin'in ikiye bölünmesi ve biri Arap, diğeri Yahudi iki müstakil devlet kurulması, tatbik kabiliyetinden mahrum bir plan olmasına rağmen üzerinde ısrar edildi; bu yüzden Yahudiler büyük ümitlere düşürüldü; hatta silahlanmalarına bile yardım edildi. Onun için Filistin'in taksimi Amerika tarafından terk edildiği halde şimdi Yahudiler cephesinde bir türlü bu fikirden vazgeçilmek istenmiyor. Yahudiler kendi kendine Filistin'de istiklallerini ilan ettiler. İstiklallerini silah ile müdafaa edeceklerini söylüyorlar. Buna karşı Araplar da müdahii hazırlıklara girişmişlerdir. İş silaha kalınca Arapların Yahudileri yeneceklerinden hiç şüphe edilemez. Bu demektir ki önümüzde ki bir kaç ay içinde Filistin topraklarında binlerce masum insan kanı dökülecektir ve Filistin'in idaresi kısa bir zamanda Araplar ile Yahudileri uzlaştıracak bir şekle konularak bu beyhude kanlı mücadeleye bir nihayet verilmezse bunun sorumluluğu Birleşmiş Milletler üzerine düşecektir...⁴⁰⁸

Bu arada çarpışmalar devam etmekte idi. Ulus gazetesinde çatışmaların devam ettiği ve Kudüs'te üç Yahudi mahallesinin Arap topçusu tarafından dün bombalandığı yazılmaktadır. Bombardımanda üç Yahudi ölmüş, birçokları yaralanmıştır. Stern ve Haganah çeteleri Yasin adındaki Arap köyünü ele geçirmişlerdir. Neşrettikleri bir tebliğde 100' ü kadın ve çocuk olmak üzere 200'den fazla Arabı öldürdüklerini bildirmektedirler. Yahudiler birçok evleri havaya uçurmuşlardır.⁴⁰⁹

Ertesi gün Ulus gazetesinde İngiliz kıtalarının ilan edilen tarihi beklemeden Filistin'i aybaşına kadar tahliye etmiş olacakları yazılmakta. Durumun gittikçe tehlikeli bir vaziyet aldığı ve dün akşam ilk defa olarak Kudüs'e top mermilerinin düştüğü bildiriliyor.

⁴⁰⁸ Vakit, 10 Nisan 1948

⁴⁰⁹ Ulus, 11 Nisan 1948

Akşam gazetesi Filistin’de durumun fevkalade vahim olduğu bildiriliyor; Londra kaynaklı haberde Arapların Yahudileri çoluk çocuk katliam ettikleri yazılmaktadır.⁴¹⁰

Bu arada savaşlar bütün şiddetiyle devam etmektedir. Aynı günkü Ulus gazetesinde Yahudilere ait bir uçak Kudüs’ün güneyinde İngiliz kuvvetleri tarafından yere düşürülmüştür. Gazetenin verdiği habere göre Kudüs civarında bulunan Deria-sen köyünde Yahudilerin yapmış olduğu katliam hakkında İngilizler soruşturma açmışlardır. Köyün 700 kişilik ahalisinden, yarısı kadın ve çocuklar arasından olmak üzere 200 ‘ünün öldürülmüş, diğer 200 kişinin yaralanmış ve 140 kadarının da esir edilmiş olduğu bildiriliyor. Yahudi tedhişçilerin 200 kadar Arabı katletmiş oldukları Deria-sen katliamını Yahudi idaresi ve Haganah sözcülerinden sonra Kudüs Baş hahamı da kınamıştır. Baş haham bu cinayetin mesullerinin Yahudi cemaatini utanç içinde bıraktıklarını söylemiştir.

Ulus’un Newyork kaynaklı verdiği haberde Rusların Güvenlik Konseyi müzakerelerine ilk defa olarak katıldıkları bildiriliyor.⁴¹¹

Filistin meselesinde Araplara düşen vazife Vakit gazetesinde şöyle anlatılıyor:“... Amerika’nın Filistin’i taksimi planından vazgeçmesi Arap birliği heyetinin kaydedilecek bir muvaffakiyeti olmuştur. Bu muvaffakiyet Arap birliği devletlerinin tuttuğu yolda isabet bulunduğu kanaatini uyandırmış ve Arapların mücadele azimlerini kuvvetlendirmiştir. Yahudilerin Filistin’de müstakil bir devlet kurmak için karar göstermelerinden bir fayda beklenemez. Bu tarzda karar her iki taraf için zarar neticesi verir. Tabii olarak zararın büyüğünü Yahudiler göreceklerdir. Bu sebeple nihayet Yahudilerin Araplarla anlaşma yoluna girecekleri tahmin edilebilir.

Bununla beraber Arap birliği heyeti şimdiye kadar Filistin’in idaresinin istikbalde alması gereken şekli hakkında bir formül bulmuş değildir. Bu defa ki Kahire toplantısında bu cihetinde halli icap etmektedir. Araplara düşen vazife Filistin’de taksim projesi yerine Yahudilerinde kabul edecekleri tek bir idare şekli bulmaktır. Bu yolla gösterilecek maharet Filistin meselesinin hallini kolaylaştıracaktır. Aksi taktirde Filistin topraklarından kanların akması durmayacak, belli her türlü tahminleri aşan facialar olacaktır.”⁴¹²

Akşam gazetesinde Filistin’de çarpışmaların devam ettiği ve Irak’ta öğrencilerin bir gösteri yaptıkları haber verilmekte. Londra kaynaklı haberde, Dün Filistin’de vaziyet nispeten

⁴¹⁰ Akşam 12 Nisan 1948

⁴¹¹ Ulus, 13 Nisan 1948

⁴¹² Vakit, 13 Nisan 1948

sakin geçmiştir, denilmekte. Kastel köyü yakınlarında birçok çarpışmalar olmuştur. Yahudiler Kolonya köyünü ele geçirdiklerini bildiriyorlar, Mişmar yakınındaki muharebe de devam ediyor. Dün Arap Birliği İdare Heyeti, Kahire’de beş saat süren bir toplantı yapmıştır. Toplantıda bulunmak üzere Arap kuvvetleri komutanı İsmail Saffet Paşa Kudüs’ten Filistin’e gelmiştir. İngiliz gemileri 800 kaçak Yahudi yüklü bir vapuru yakalamışlardır. İngiliz askerlerinin Filistinli kızlarla evlenmeleri yasaklanmıştır.⁴¹³

Bu arada Kıbrıs’ta bulunan Yahudiler kamuoyunda göze batmaktadır. Akşam gazetesinde Kıbrıs’taki 20 bin Yahudi’nin ne olacağı soruluyor. Ada halkı bu misafirlerin bir an evvel gitmesini istiyormuş. Son günler zarfında gelen telgraflar, kaçak olarak Filistin’e girmek isterken yakalanan ve Kıbrıs adasına gönderilen Yahudilerin miktarının 20 bine yaklaştığını bildiriliyor. Bunlar adanın muhtelif noktalarında kurulan kamplarda yaşıyorlar. Filistin meselesinde esaslı bir hal şekli bulunmaz ve kaçak suretle göç devam ederse kamplardaki Yahudilerin miktarının artacağı şüphesizdir.

İngiltere 15 Mayıs’tan itibaren Filistin üzerindeki vesayet idaresine son verecektir. O tarihten itibaren kaçak Yahudi göçü ile ilgilenmeyecektir. Fakat Kıbrıs adasındaki Yahudiler ne olacaktır. Bunlar yeni idareye mi devredileceklerdir, yoksa kamplarda oturmaya devam mı edeceklerdir? Şimdilik bu hususta malumat yoktur. Yalnız Kıbrıs ahalisinin bu misafirlerin bir an evvel gitmelerini istediği muhakkaktır.⁴¹⁴

Basınımızda Yahudilerle ilgili olumlu izlenimler taşıyan Vala Nurettin’in köşe yazısında Yahudiler lehinde olan şu sözlere rastlamaktayız: “...Göbbels ve arkadaşları, ne olursa olsun Avrupa’yı Yahudisiz bırakmayı akıllarına koymuşlar: Öyle anlaşılıyor. Şayet planlarını dünya ölçüsünde tahakkuk ettirselermiş, herhalde yeni İsrail’in köküne tamamen kibrit suyu ekeceklermiş.

Dünyada 14 milyon Yahudi vardır. Şimdi, Rusya hariç, öbür topraklarda 6,5 milyon kalmış diye okuyorum. Rusya’ninkiler de bilhassa istila görmüş kısımlardadır. Onlar da kırıldılar. Şimdi bir de -zannımca yanlış müfrit bir siyaset yüzünden- Filistin’de kırılma, erime oluyor.

Tarihi bir kitaba; milletleri de harfler benzetebiliriz. Yahudiler her halde en çok kullanılan sedalı bir sestir.(hem de en sedalısı) Onların ortadan kalkmalarını bir an tasavvur ediyorum. Tarih kitabı okunulmaz bir hal alır. Dinden, bezirgânlıktan mizaha kadar her şey alt üst olur...

⁴¹³ Akşam 13 Nisan 1948

⁴¹⁴ Akşam 13 Nisan 1948

...Bu kavim darası alınmış bir millet imiş, yani 14 milyon nüfuslarının hiç biri köylü değil. Hepsi iki bin seneden beri şehirli. Diğer milletlerin nüfuslarından adetçe çok olsa bile, vasıfsız şehirlileri yok. Hepsi modern subaydan mürekkep olan bir ordu tasavvur edin. Yahudiler bunlara benziyor...”⁴¹⁵

Bu arada Cumhuriyet gazetesinde şu ilginç habere rastlıyoruz. Başlık “Suriye dış işleri bakanı ve Arap birliği genel sekreteri Ankara’ya gelmiştir.” Şeklinde idi: Haberin devamında; üzerinde El Heheyetül Hususiye ibaresi taşıyan Şam plakalı bir otomobil Suriye’den dün Antakya’ya gelmiştir. Hatay ilimiz merkezi olan Antakya caddelerinde görülen otomobilin ön kısmına cama yapıştırılmış bir kağıtta aynen şu kelimeler okunmuştur: “Filistin yoluna nafakanızdan artıracığımız her santim Arap Milletinin şerefini bina edebilir.”...Bu siyasi heyetin Antakya’dan sonra Ankara’ya doğru gittiği tahmin edilmektedir. Otomobildeki siyasi heyetin kimlerden mürekkep olduğu gayet gizli tutulmaktadır.

Suriye’nin merkezi olan Şam’dan gelen bu otomobilde Suriye hükümetinden bazı kimselerin bulunduğu tahmin ediliyor. Burada dolaşan söylentilere göre, otomobil yolcuları arasında Suriye Dışişleri Bakanı ile Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa ve Yakınoğu bloğu için bir müddetten beri Suriye hükümetiyle temaslarda bulunan Yunanlı Diplomata bulunmaktadır. Arap memleketleri temsilcileri ile Türk Dışişleri Bakanlığı arasında Ankara’da yapılacak görüşmelere halen İstanbul’da bulunan Irak Ayan Meclisi Başkanı Nuri Sait Paşa da iştirak edecektir, denilmektedir. Antakya ve Adana’da iyi haber alan çevrelerden öğrendiğime göre Ankara’da yapılacak görüşmelerde bilhassa komünizme karşı Türkiye’nin önderliğinde kurulacak olan Yakınoğu bloğunun Türk-Arap ittifakı mahiyetinde olacağı ve askeri, iktisadi, kültürel bağların kuvvetli bir tesanüt ve büyük bir birlik meydana getireceği kanaati de ileri sürülmektedir.”⁴¹⁶

Akşam gazetesinde Filistin’deki çarpışmaların gerçek bir harp şeklini aldı denilmekte. Yahudiler, bir İngiliz cephane treninden büyük miktarda cephane almışlardır. Hemen gönderilen İngiliz kıtaları Yahudileri treni soyarken bulmuştur. Yahudiler çarpışmada 5 ölü bırakarak çekilmişlerdir. İngiliz askerlerinde 3 ölü,4 yaralı vardır. Yahudiler büyük miktarda cephane götürmüşlerdir. Dün Araplarla Yahudiler arasında cereyan eden çarpışmayı durdurmak için acele

⁴¹⁵ Akşam 16 Nisan 1948

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 17 Nisan 1948

olarak gönderilen İngiliz kuvvetlerine karşı Yahudiler şiddetli bir ateş açmışlardır. Bu çarpışmada İngilizler 3 er kaybetmişlerdir. Çarpışma geceye kadar devam etmiştir.

Ulus gazetesi Şam kaynaklı haberinde, Filistin’de savaşın devam ettiğini ve Yafa ile Telaviv arasında topçu düellosu olduğunu bildiriliyor.⁴¹⁷

Bu arada Yahudilerin Filistin’de katliamlar yaptıkları da gelen haberler arasındadır. Vakit, Londra kaynaklı haberinde, Yahudilerin yaptıkları zulümlere bol bol yer veriyor.⁴¹⁸

İngilizler, manda süresinin dolmasıyla Filistin’i terk etmeye başlamışlardır. Ulus gazetesinde de İngilizlerin Filistin’i terk etmeye başladıkları bildiriliyordu. Avam kamarasının önceki gün kabul ettiği kanun Lordlar kamarasından da çıktı. Böylece İngilizlerin 15 Mayıs’tan itibaren Filistin mandasını terk edecekleri kesinleşiyordu. Haberin devamında Kral Abdullah’ın Nafen muhabiri ile yaptığı bir konuşmada, Yahudiler tarafından bir ilk teşebbüs yapıldığı takdirde Arapların daha alicenap davranmaya hazır bulduklarını söylemiştir. Bununla birlikte Arap ordularının da Filistin’e girmeye hazır oldukları yazılmakta.⁵ Haberin devamında Arap Birliği Siyasi Komitesi’nin 14 Nisanda yayınladığı tebliğ şöyle aktarılmaktadır: “Siyasi komite, Kudüs yakınlarında Yahudi tedhişçilerin yapmış oldukları hareketleri öğrenmekle ıstırap duymuştur. Bu Yahudiler, köylerinde sessiz sedasız oturan eli silah tutmazlara, yani kadınlara ve hamile kadınlara, çocuklara ve ihtiyarlara insanlık dışı kötü muamele edip katliamda bulunmuşlardır. Yahudiler, Tiberiad yakınındaki Nasr Eldin köyünü tamamen yakmışlar ve köyde oturanların hepsini öldürmüşlerdir.

Yahudiler, bu suretle, insaniyetin ve şerefin asıl prensiplerine ehemmiyet vermeyerek harp mukavelelerini ve askeri hareketin sevk ve idaresinde kabul edilen milletler arası teamülleri hiçe saymışlardır. Siyonistler, (Araplar nerede maksatlarını gerçekleştirirse orada imha edilmelidirler) diye kötü niyet besleyenlerin ne düşündüklerini yavaş yavaş açığa vurmaktadır.

Araplar ise, bilakis, Yahudilere karşı yaptıkları diğer muharebelerde daima ecdatlarından kalan cengaverlik ananelerine sadık kalmışlardır. Yahudilerin bu tedhiş hareketlerini takip eden Arap Siyasi Komitesi, Filistin katliamlarından mütevellî müessif neticeleri önceden haber vererek bütün dünyanın dikkatini çeker. Siyasi Komite, bu korkunç tecavüze rağmen Araplara, gelenekleri göz önünde bulundurmalarını ve vahşi hareketle aynı tarzda mukabele etmemelerini tavsiye etmektedir. Komite, Siyonist tedhişçilerin ve diğer Yahudi hareketlerin, Arap

⁴¹⁷ Ulus, 21 Nisan 1948

⁴¹⁸ Vakit, 22 Nisan 1948

memleketlerini, Filistin'deki Arap kardeşlerini felaketten kurtarmak ve onların vatanlarını muhafaza etmek için her vasıtaya başvurarak hareket etmek kararını yeniden kuvvetlendireceğini beyan eder.”⁴¹⁹

Cumhuriyet gazetesi 23 Nisanda Azzam Paşanın bir demecini yayınlamıştır. Bu dava etrafında basına beyanatta bulunan genel sekreter Azzam Paşa şöyle demiştir: “Yahudilerin son taarruzu, zaferi kazanmak için Araplar tarafından hazırlanmış olan planlara hiç bir tesir icra etmemiştir. Yahudilerin bu faaliyeti, taksim planı gereğince kendilerine verilmesi istenen yerlerin tahliyesini mecburi kılmak için girişilmiş bir harekettir.” Genel Sekreter Azzam Paşa, Yahudilerin Arap köylerinde Arap kadınları ile çocuklarını katlettiklerini de bildirmiştir,⁴²⁰

Cumhuriyet 23 Nisanda ayrıca şunları da yazmakta: Londra23 ® -B.B.C. nin Filistin'deki özel muhabiri bildiriyor:

Filistin'deki durum vahim bir buhrana doğru seyretmektedir. Buradaki halk tabakaları harbi artık kaçınılmaz bir şey gibi ve fatalist bir zihniyetle beklemektedirler.

Hayfa şehrinde evvelsi gün başlamış olan çarpışma dün gece hala devam etmekteydi. Hayfa şehrinde pek az haber gelmektedir. İngiliz kuvvetleri tarafından bir müddet evvel tahliye edilmiş olan bu şehir Birleşmiş Milletlerin taksim planı gereğince Yahudi devletine bırakılacaktır. Bu şehirde şimdi cereyan etmekte olan çarpışmalar, Filistin muharebesini en yüksek kertesine ulaştırmaktadır.

Kuzey Filistin'de Araplar mühim kuvvet yığmaktadırlar. Telaviv yakınındaki ovada da Yahudiler karşı taarruza hazırlanmakta ve birliklerini toplamaktadırlar.”

Bu arada Filistin'deki çarpışmalar günü gününe verilmektedir. Vakit:“Filistin'deki durum karışık olmaya devam etmektedir. Ajans telgraflarına göre Arap ve Yahudiler arasında çok şiddetli çarpışmalar devam etmektedir.”

Vakit gazetesi Arap kaynaklı ve taraflı olabilecek haberlere de yer veriyordu. Haber “Filistin'deki Vahşet” başlığı taşıyordu.⁴²¹

15 Mayıs yaklaşmaktadır. Ulus, İngiltere'nin 15 Mayıs'tan sonra ne taksim ne vesayet, hiçbir şeyin Filistin'de harp kopmasını önleyemeyeceğini ihtar ettiğini yazmakta. Bu arada devam eden Hayfa savaşında 400 Arap ölmüş ve yüzlercesi yaralanmıştır. Yahudiler İngiliz kıtalarının elinde bulunan liman mahallesi hariç olmak üzere bütün şehri işgal etmişlerdir.

⁴¹⁹ Ulus, 23 Nisan 1948

⁴²⁰ Cumhuriyet, 23 Nisan 1948

⁴²¹ Vakit, 23 Nisan 1948

Haganah 3000 kişinin esir edilmiş olduğunu bildirmektedir. Ulus'un B.B.C. kaynaklı haberinde Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiseri, İngiliz Sömürgeler Bakanına bir telgraf çekmiş, Hayfa'daki son savaşıardan Arapların mesul olduğunu, müteaddit ihtarlara rağmen Yahudilere devamlı hücumlarda bulunmaları yüzünden bugünkü durumun meydana geldiğini bildirerek bu olayların Azzam Paşa ile Arap devletlerine tebliğini istemiştir.⁴²²

Filistin'in Yahudiler tarafından işgaline karşı Arap şehirlerinde çeşitli gösteriler yapıldığını 25 Nisan tarihli Ulus gazetesinden öğrenmekteyiz. Londra kaynaklı haberde, Filistin'e Arap müdahalesini temin için birçok Arap başkentinde nümayişler yapıldığı yazılmaktadır. Bağdat'ta sokaklardan geçen nümayişçiler Irak ordu ve hava kuvvetlerinin Filistin'e derhal yardımını istemişlerdir. Şam'da nümayişçiler “ Filistin'e derhal Arap orduları gönderilmelidir” , “Filistin'i kaybetmek demek bütün Arap bağımsızlığını kaybetmek demektir” , “Siyonistler taksimi zorla tatbik için çarpışıyorlar” ,”Arap orduları nerededir.” İbarelerini havi levhaları taşıyarak sokaklardan geçmişlerdir. Bağdat ve Şam'da gösterilerin hadisesiz geçtiği haber verilmekte ise de Beyrut'ta nümayişçiler Yahudi dükkânlarına hücum etmişlerdir. Yahudi mahallesine infilak maddeleri atmışlar ve bir Yahudi kütüphanesini yakmaya çalışmışlardır. Burada da teşkilatlandırılmış Arap ordularının Filistin'e müdahale etmelerini istemişlerdir. Britanya ve Mısır'daki Arap talebeleri de buna benzer istekleri ileri sürmüşlerdir.

Haberin devamında Kudüs'teki İngiliz Entelicens servisinin gönderdiği raporlardan anlaşıldığına göre, Filistin'i çevreleyen yedi Arap memleketinin 15 Mayıs'ta İngiliz manda idaresinin sona ermesinden önce Filistin'e kara ve hava kuvvetleri göndermeleri ihtimal dahilindedir.

Gazete, Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisanda Filistin'de bir mütareke akdedilmesine karar verdiğini bildirerek devam etmektedir. Mütareke komisyonunu Amerikan, Fransa ve Belçika konsolosları teşkil edeceklerdir. Bu komisyon Üyeleri vazife görmek için Filistin'in herhangi bir tarafına serbestçe gidebilecek fakat vaziyeti hazıra dolayısıyla hareketlerinden dört gün evvel konseyi bu seyahatlerinden haberdar edeceklerdir.

Mütareke teklifi Amerika tarafından yapılmış ve üçe karşı sekiz oyla kabul edilmiştir.

Mr.Gromyko, Rusya'nın Filistin'de mütareke akdedilmesini kabul ettiğini fakat Fransa, Amerika ve Belçika gibi sömürge sahibi devletlerin komisyonda yer almamaları icabettiğini söylemiştir. Mütareke teklifi kabul edilmeden evvel İngiliz delegesi Sir Alexander Cadogan,

⁴²² Ulus, 24 Nisan 1948

Filistin Hükümetinin Güvenlik Koseyinin müzakere talebinin yürürlüğe girmesi için Filistin Hükümeti tarafından alınan tedbirleri bir rapor halinde bildirmiş ve İngiliz Yüksek Komiserinin bugünkü haleti ruhiyeleri bakımından Araplarla Yahudilere mütarekeyi kabul ettirecek bir durumda olmadığını söylemiştir.

Bununla beraber toplantıda Faris El Huri Beyin verdiği cevap Ukrayna delegesini hiddetten mosmor bir hale koymuştur. Ukrayna delegesini Kral Abdullah'ın İngiltere'nin ücretli bir tabiinden başka bir şey olmadığını iddia etmiş ve bunun üzerine derhal söz alan Faris El Huri Bey, Kral İngiltere'nin ücretli bir tabii olamaz. Zira Ukrayna delegesini ancak sahibinin sesini aksettiren kimsenin tabii olduğunu çok iyi bilir... demiştir.

Bu sırada 26 Nisanda Ulus gazetesi "Filistin meselesi" adlı isimsiz makalesinde şu görüşlerini aktarmakta: "Filistin'de Araplarla Yahudiler arasında gittikçe artan gerginliğin yarattığı gergin durum, Birleşmiş Milletler devletlerinde haklı endişelere yol açmaktadır. İngilizler, 15 Mayıs'ta manda idaresi sona erince Filistin'i boşaltma kararında ısrar ediyorlar. Sömürgeci Bakan Greech Jones'in, Birleşmiş Milletler komisyonunda belirttiği gibi İngiliz Hükümeti son kuvvetlerini çekmeyi kesin olarak kararlaştırmıştır. Ne taksim, ne de vesayet rejimi, 15 Mayıs'tan sonra Filistin'de iç harbin patlamasına engel olacaktır.

Gerçi Güvenlik konseyi, Filistin'de mütareke akdedilmesine dair Amerikan teklifini üçe karşı sekiz oyla kabul etmiş bulunuyor. Mütareke komisyonunu Amerika, Fransa ve Belçika konsoloslukları idare edeceklerdir. Ancak bu komisyon Araplarla Yahudiler arasında bir anlaşma yapılmasını sağlayacağı, hatta müzakerelere girişmek için kâfi zaman bulunacağı gittikçe şüpheli bir hal almaktadır. İki taraf silahlı mücadele için hazırlıklar yapmaktadır. Yahudiler daha şimdiden stratejik bir yer olması itibarıyla Hayfa'yı ele geçirmiş bulunmaktadırlar. Buna karşılık Irak Kralı ve birçok tanınmış Arap liderleri toplanarak Filistin'e yardım işini konuşmaktadırlar. Bütün Arap şehirlerinde Filistin'in hatta 15 Mayıs'tan önce işgali lehine nümayişler yapmaktadır. Eski Müftü, laf yerine harekete geçilmesinin lüzumunu bir kez daha ileri sürmüştür.

Görülüyor ki, Filistin'de devam etmekte olan gerginlik ve kargaşalıklar, Orta Doğu'yu tehlikeye düşürecek dereceye gelmiştir. Dikkatli olmak gerekmektedir. Modern dünya barış ve güvenliği için silahlı bir mücadelenin önlenmesi zarurettir. Bunun için de Filistin meselesinin bütün ilgilileri tatmin edilecek şekilde halli, en kestirme yol olacaktır.

Ne çare ki Filistin meselesi, en çok Yahudi liderlerinin kısa görüşlü politikaları yüzünden içinden çıkılmaz bir mesele haline almıştır. Bilindiği üzere Filistin meselesi, 2 Kasım 1917 tarihli

Balfour beyannamesiyle ortaya çıkmıştır. Bu devlet adamı bu beyanname ile I. Dünya Harbinde İtilaf devletlerine sadıkane hizmet etmiş olan Yahudilere ana vatan yaratmak hedefini güdüyordu. Bunun yanında Balfour, her fırsatta Yahudilerin Filistin'e göçmesi konusunda Amerika da dahil birçok memleketlerde daha o zaman uyanmaya başlayan Yahudi aleyhtarlığının önleneceğini umuyordu.

Yalnız Balfour, bu planla İngiltere'nin salahiyetini haiz olmadığı olaylar hakkında karar verme hatası işlediğinin farkında değildi. Plan yüzyıllardan beri fiilen o bölgede oturmakta ve yaşamakta olan hakiki ev sahiplerini hesaba katmamıştı. Başlangıçta bu durum pek göze batmadı. Geniş ve suyu az topraklar üzerinde miktarı az Yahudi muhacirlerin bütün tebaanın yardımıyla kurdukları yeni kasabalar, memlekete iktisadi bir gelişme sağladı. Ücretler ve arazi kıymetleri yükseldi. Bu sayede iki milletin yanyana kardeşçe geçineceği ümitleri doğdu.

Daha sonra Yahudi muhacereti arttıkça asıl ev sahipleriyle yeni gelenler arasındaki uçurum derinleşmeye başladı. Yahudi liderleri, taleplerini gittikçe arttırdılar. Nihayet İngilizler, Filistin'e muhacereti tahdit zorunda kaldılar. Buna karşı Yahudi liderleri Amerika'yı İngiltere aleyhine tahrike kalktılar. İlk anlarda bazı başarılar da elde ettiler. Fakat çok geçmeden gerçek anlaşıldı.

Başlangıçta Filistin'in taksimi suretiyle orada kurulacak Yahudi devletinin kurulmasını destekleyen Amerikan Hükümeti Orta Doğu'da daimi huzursuzluk kaynağı şüphesiz bu karardan önce Yahudiler, kısa zaman içinde müfrit dilekleri ve hatalarıyla Araplarla barışmaz düşman oldular. İngilizlerin dostluğu ve yardımını kaybettiler...

...Türkiye'nin daha önce onay verdiği taksim planı siyasi bir basiret örneğidir. Harbin hiçbir şeyi halletmediği iki cihan savaşında bilinen bir gerçektir. Buna göre Filistin meselesinin hayırlı bir şekilde halli de ancak barış ve anlaşma ile olur. Bu makale Ulus gazetesinin bugüne kadar gelişen olayların kısa bir özeti ve gazetenin yorumudur.

Yine aynı gazetenin, aynı gün yayınlanan haberinde Yahudilerin Yafa'ya taarruza geçtikleri bildiriliyor. Londra kaynaklı haberde, Yahudi kuvvetlerinin Yafa'da şiddetli bir taarruza girişerek şehirdeki bir kısım mevzileri ele geçirdikleri haber verilmektedir. Arap Kurtuluş Orduları Komutanlığı bu gece bir tebliğ yayınlamış, Yahudi kuvvetlerinin çeşitli yerlerden şehre taarruz etmekte olduklarını ve Yafa'nın bombardıman edildiğini bildirmiştir. “

Gazetenin Lake Succes'ten aldığı haberlerinde Amerikan delegelerinin Filistin'de vesayet rejimi kurulması yolunda yarı resmi görüşmelerine devam ettikleri bildirilmektedir.

Mümessiller, Fransız ve İngiliz delegeleriyle kısa vadeli bir hal çaresi kararlaştırmışlardır. Bu hal çaresi gereğince bir müddet için Filistin Hükümeti bir genel vali ve idare meclisinden müteşekkil bir kurul tarafından idare edilecektir.

Genel kurul tarafından bu hal çaresinin tam bir plandan evvel kabul edilmesi imkan dahilinde olduğu düşünülmektedir. Amerikan Hükümetinin bir sözcüsü, hükümetinin bu geçici vesayet şekliyle bağlı olmadığını ve planın müzakerelerin daha ziyade bir zemini yoklamadan ibaret olduklarını söylemiştir.

Ulus, Londra radyosundan aldığı bir haberde, Ürdün'ün Yahudilere savaş ilan ettiğini bildiriyor. Suriye, Irak ve Lübnan'ın da yakında üç koldan harekete geçecekleri haber veriliyor. Bir Irak tümeni de yoldadır. Radyonun da Şam'dan aldığı habere göre Ürdün hükümeti Filistin'deki Yahudi kuvvetlerine karşı harp ilan etmiştir. Ürdün kuvvetleri Filistin hududunu aşarak 8 kilometre içeride bulunan Jariko kasabasını işgal etmişlerdir. Haganah Akka'ya taarruza geçmiştir. Bu kesimdeki savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir. Bir Irak tümeni de Amman'a gitmek üzere Bağdat'tan hareket etmiştir. General Ragıp Paşanın kumandasında olan bu tümen İngilizler tarafından imal edilmiş olan 5 av uçağı ile desteklenmektedir. Bu tümen motorizedir.⁴²³

Gazetenin Kahire kaynaklı bir diğer haberinde Arap birliği kararlarının tamamıyla askeri mahiyette olduğu bildirilmekte. Bunlar:

- 1.Filistin'deki askeri harekate Arap devletlerinin hepsi iştirak edecektir.
- 2.Arap ordularının her biri kendilerine mahsus hareket sahaları almışlardır.
- 3.Askeri hareketler tek komuta altında tanzim olunacaktır.
- 4.Petrolün boru yoluyla Hayfa'ya getirilmesi işine son verilecektir.

Devam eden haberlerde Birleşmiş Milletler radyosuna dayanılarak şunlar yazılmakta: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Siyasi Komitesi bu akşam yaptığı toplantıda Filistin'in Birleşmiş Milletler vesayeti altına alınmasına dair Amerikan teklifini müzakere etmiştir.

Bu arada İngiliz Dışişleri Bakanlığı sözcüsü yaptığı bir açıklama ile İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda hakkını 15 Mayıs'ta Birleşmiş Milletlere devredeceği hakkında yayınlanan haberleri resmen yalanlamıştır.

27 Nisan tarihli Akşam gazetesinde, Filistin'de İngiliz idaresi sona ermiş gibidir, deniyor. Arap ve Yahudi memurlar işlerine gitmiyorlar, tasfiye ile uğraşan İngiliz memurları da iş göremiyorlarmış.

⁴²³ Ulus, 27 Nisan 1948

Bütün bu gelişmeler olurken Ulus⁴²⁴, Filistin’de çarpışmaların devam ettiğini bildiriyor. Telaviv kaynaklı haberde Yahudilerin İrgun teşkilatının yayınladığı tebliğ şöyledir: “Çok şiddetli bir savaştan sonra Yafa’ya girdik. Tren istasyonunu ele geçirmek için halen süngü süngüye bir savaş devam etmektedir. İngiliz tankları kıtalarımızı top ve mitralyöz ateşine tutmuşlardır. Arapların zayıtı çok büyüktür. Havan toplarının Yafa’ya ateşi bütün öğleden sonra devam etmiştir. Arapların tutundukları yeni mevkiiler şiddetle bombalanmıştır. Yafa’ya karşı yapılan taaruzun kesilmesi için Haganah’ın verdiği ultiyatomu reddettik.”Pazartesi günü akşamı, İrgun ve Haganah komutanları Yafa-Telaviv bölgesindeki askeri durum üzerinde anlaşmaya varmak için toplantı yapmışlardır. Anadolu ajansı kaynaklı haberin devamında Ürdün Kralı Abdullah’ın gazete muhabirlerine yaptığı beyanat şöyledir: “Artık muslihane yollarla bir anlaşmaya varılmaya imkan yoktur. Filistin meselesinin tek hal çaresi harptir. Yahudilerin Filistin’deki tecavüzkâr hareketleri, Arap devletlerine, Filistin’de dövüşmekte olan Arap gönüllülerine yardım için ordularını resmen göndermeye kâfi sebeptir.

Ben Yahudilere, bir Arap devleti içinde vatandaş olarak yaşamaya razı olmalarını tavsiye etmişim. Şimdiye kadar bu teklife yapılacak tepkiyi bekliyordum. Bu teklifi kabul etmedikleri takdirde benim de nihayet bir Arap devletinin kralı olduğumu unutmamalıdır. Ordum, bir Arap ordusudur ve Filistin’deki Arap devletlerinin taleplerini kabul etmek mecburiyetindeyim. Filistin’de savaşan Araplara yardım etmekle bir zevk ve şeref duyarım. Arap lejyonunun bu uğurda icap ederse, bütün fertlerini feda etmeye hazırım.

Kral, Arap Birliği Askeri Konseyi tarafından Yahudiliği bertaraf etmek üzere, Lübnan ve Suriye birlikleri komutanlığına tayin edilmiş bulunduğunu da sözlerine ilave etmiştir.

Mısır’ın durumu da şu şekilde aktarılmakta: Kahire kaynaklı haberde, Ürdün’ün Siyonizm’e harp ilan etmesi üzerine, halkın yapması beklenen gösterilere karşı polis müdürlüğü dün gece Kahire ve İskenderiye şehirlerinde bugün şafaktan itibaren olağanüstü tedbirler alınmasına karar vermiştir.

Mısırlılar bu haberi geç vakitte sinemalardan çıktıkları sırada öğrenmişlerdir.

Akşam gazetelerinden “El Balagah” Mısır hükümetinin tedafüi harp ilan etmeye karar verdiğini bildirmektedir. Mısır kuvvetleri Filistin hudutlarında toplanmakta olup 30 Nisan Cuma günü hududu geçeceklerdir.

⁴²⁴ Ulus, 28 Nisan 1948

Ulus, aynı gün Roma kaynaklı haberinde, Kudüs'teki İtalyan Başkonsolosunun talebi üzerine bu şehirdeki İtalyan menfaatlerini korumak için Kudüs'e İtalyan kuvvetlerinin gönderilmesinin muhtemel olduğunu bildirmekte.

Ürdün ordusunun komutanı Abdülkadir Elgindi Paşa Ulus'ta şöyle tanıtılıyor: Türk ordusunun eski süvari subaylarından olan Abdülkadir Elgindi Paşa, Birinci Dünya Savaşında Şam'ın düşmesine kadar müttefiklere karşı harp etmişti. Kendisi bilhassa, 1915'te Türk ve Araplardan müteşekkil bir birliğin başında olduğu halde, Güney Filistin'den Süveyş kanalı sahillerine kadar, bir kızak üzerinde büyük bir mayın getirmek gibi inanılmaz bir işi başarmakla anılmaktadır.

Abdülkadir Elgind Paşa, Arap lejyonunu kurmuş olan Lawrence'in yakın iş arkadaşı Peake Paşanın sağ kolu olmuştu. Abdülkadir Elgendi Paşa bugüne kadar Glubb Paşanın muavini ve Ürdün başkomutan yardımcısı bulunuyordu.

Bu arada Birleşmiş Milletlerde devam eden görüşmeler de aynı günkü Ulus'ta şu şekilde aktarılıyor: Birleşik Amerika delesi, Philip Jessup, muvakkat bir vesayet rejimi teklif etmekle Birleşik Amerika hükümetinin yegâne gayesinin, nihai hal çaresine varılabilmesi için müsait bir hava yaratmak olduğunu teyit etmiştir.

Bundan sonra söz alan Shertok vesayet projesini "tamamıyla hayali" olarak vasıflandırmıştır. İngiliz-Ürdün anlaşmasının yeni hükümlerine ve Kral Abdullah tarafından bugünlerde yapılmış olan beyanata temas eden Shertok demiştir ki:

"Eğer Ürdün, Filistin harbine katılacak olursa bundan İngiltere sorumlu olacaktır. Şayet bu mesele genel kurulun siyasi komisyonuna verilmeyecek olursa Birleşmiş Milletler teşkilatının Filistin buhranı ile ciddi bir surette alakadar olduğunu söylemeye imkân yoktur..."

Reuter kaynaklı haberin devamında Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyinin kapalı oturumunda gerek Yahudi delegasyonu ve gerekse Arap delegasyonu Kudüs'te ateş kesilmesi hususunda mutabık olduklarını bildirmişlerdir. Bununla birlikte ilgili iki tarafın ileri sürdükleri şartlar böyle bir müzakerenin akdini şüpheli kılmaktadır.

Sovyet Rusya vesayet konseyi konferansına bugün ilk defa olarak iştirak etmiştir. Bilindiği gibi Sovyet Rusya 13 ay evvel teşekkül eden vesayet konseyinin toplantılarına katılmaktan daima imtina etmiştir.

Polonya temsilcisi Filistin'in işgali halinde hükümetinin, Güvenlik Konseyinin harekete geçmesini isteyeceğinden Birleşmiş Milletler teşkilatı siyasi komisyonunu bugün haberdar etmiştir.

Yahudi idaresi namına söz alan M. Shertok, Filistin Yahudilerinin Ürdün Kralı Abdullah'ın Filistin tacını almak üzere Kudüs'e girmeye hazırlandığından haberdar olduklarını söylemiştir.

Akşam, Filistin'deki gelişmeleri şöyle aktarmakta: İrgun radyosundan aldığı haberde Yahudi ordularının bir oldubitti ile birleştiklerini bildirmektedir. Aynı radyo Yafa'da şiddetli çarpışmaların devam ettiğini ve İrgun kuvvetlerinin ilerleyerek takviye edilmiş Arap mevzilerini aldıklarını ve Arapların Yafa'nın tahliyesini hızlandırdıklarını bildirmektedir. Bu arada Londra kaynaklı diğer bir haberinde Arapların Telaviv'e taarruza hazırlandıklarını ilave etmekte. Diğer bir haberde Stern Yahudi tedhişçi grubuna mensup oldukları sanılan silahlı Yahudiler bu sabah Telaviv'deki Barclay Bankası'na taarruz etmişlerdir. Elde silahla direktörün dairesine giren mütecavizler; kendisini kasayı açmaya mecbur etmişlerdir. 100 bin Filistin lirasından fazla tahmin edilen bir miktarı ele geçirerek savuşmuşlardır.⁴²⁵

Cumhuriyet gazetesinde çıkan makalesinde Ömer Rıza Doğrul Arap devletleri ve Filistin hakkında görüşlerini şöyle aktarıyor: "Göze çarpan ilk nokta bütün Arap milletlerinin Filistin davası hesabına heyecan ve galeyana içinde bulunduğu. Hüküm süren kanaate göre Arap devletleri, 15 Mayıs'tan sonra, yani İngiltere'nin Filistin'de mandasının son bulması üzerine askeri müdahalede bulunacaklar, Filistin'de bir Arap devleti kuracaklar, bu devletin istiklalini ilan edecekler, sonra çekileceklerdir. Fakat mukavemet gördükleri takdirde ne olacak? Çünkü Arap devletlerinin hedefi, Filistin'in bir kısmı değil, belki bütünüdür. Böyle olunca ne olacak?"

Arap devletleri, Araplar lehine müdahale ettikleri gibi siyonistler de haricden yardım alacaklar ve Ortaşarkın göbeğinde büyük bir harp mi kopacaktır? Yoksa iş bugünkü çapında kalacak ve kolaylıkla hallolunacak mı?

Fakat her ne olursa olsun, Arap devletlerinin Filistin'i kurtarmak üzere faaliyete geçmek zorunda oldukları aşikardır. Çünkü bir Arap yurdu tecavüze uğramaktadır ve bu tecavüz önlenemediği takdirde hepsinin mukadderatı tehlikeye girecektir..Arap devletlerinin büyük bir imtihanla karşılaştıkları muhakkaktır. Fakat bu imtihanı muvaffakiyetle atlatmak, çok büyük ve

⁴²⁵ Akşam 28 Nisan 1948

çok şerefli bir başarı teşkil edecek, bütün Araplık ve İslamlık alemi bu savaş sırasında Arap devletlerini destekleyecektir.”⁴²⁶

29 Nisanda eski Kudüs şehrinde mütareke olacağını Akşam gazetesinden öğreniyoruz. Newyork kaynaklı haberde; Birleşmiş Milletler vesayet konseyinin teşebbüsü üzerine Araplarla Yahudiler Kudüs’ün eski şehir kısmında ateş kes emri verilmesi hususunda mutabık kalmışlardır. Görüşmeye Araplar namına Cemal El Hüseyini, Yahudiler namına Shertok iştirak etmiştir. Verilen karar iki tarafa bildirilmiştir. Muvaffakat cevabı gelir gelmez mer’i olacaktır. Yapılan anlaşmaya göre mütarekenin muhafazasına tarafsız bir komisyon nezaret edecek, mütarekenin hususi şartları iki taraf arasında yapılacak müzakerelerle kararlaştırılacaktır. Bu anlaşma bütün Filistin’de mütarekeye doğru bir adım telakki ediliyor.

Ulus, Yafa’daki savaşı önlemek için İngilizlerin harekete geçtiklerini yazıyor. Londra kaynaklı haberde,⁴²⁷ Arap Birliği sözcüsü, Arap devletlerinin esasen bir taarruz hareketine girişmek niyetinde olmadıklarına dair Marshall’a teminat verdiklerini bildirmiştir. Eski Kudüs şehrinde iki tarafın da ateş kesecekleri anlaşılıyor.

Yafa şehrine karşı Yahudiler tarafından girişilen taarruzu bertaraf etmek üzere İngiliz kuvvetleri, bugün İrgun’a mensup iki bin Yahudi’ye karşı harekete geçmişlerdir. Yafa’nın hemen güneyinde bulunan Yahudi tedhişçilerin karargâhını bombalamışlardır. Yahudilerin Yafa’dan kaçmak isteyen Arap mültecilerini bu karargâhtan ateş altına aldıkları bildirilmektedir.⁴²⁸

Arap Birliği Genel Sekreterliği bu akşam yayınladığı bir tebliğde, Kudüs’te bulunan mukaddes yerlerin korunması için bazı şartlarla mütarekeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bu şartlar, statükonun devamı, Arap ve Yahudilerin silahlarını muhafaza etmeleri ve askeri faaliyetin durdurulmasıdır.

Akşam gazetesinde “Asılsız bir haber” adlı bir habere rastlıyoruz.: Vatan refikimizin Kudüs’te bulunan muhabirinden aldığı bir haberde, Suriye hükümetini kuzey hudutlarının Türkiye tarafından garanti edilmesini istediği ve hükümetimiz tarafından da garantinin verildiği bildirilmektedir. Bu haber üzerine Ankara’da ilgililer nezdinde lazım gelen soruşturmayı yapan muhabirimiz “Bu haber Ankara’nın siyasi çevrelerinde gülünç mahiyette telakki edilmiştir. Diğer

⁴²⁶ Cumhuriyet, 29 Nisan 1948

⁴²⁷ Ulus, 29 Nisan 1948

⁴²⁸ Cumhuriyet, 29 Nisan 1948

taftan Suriye ile Türkiye arasında bu yolda hiçbir konuşma olmadığı da kati şekilde belirtilmektedir” denilmektedir.⁴²⁹

Bu arada 30 Nisan tarihli Ulus gazetesi İngiliz ultiyatomu üzerine nihayet dün ateş kesildi, diye yazmaktadır. B.B.C. kaynaklı haberde, Yafa’daki İngiliz komiserinin bu şehirdeki Haganah Yahudi kuvvetlerinin 17 saat müddetle ateş kesmeyi kabul ettiklerini bildirmiştir. Bugün öğleden sonra saat 16’ da başlayan mütareke yarın sabah saat 9’ a kadar devam edecektir.

Haberin devamında Birleşmiş Milletler Komisyonunda bugün Filistin’e milletler arası bir polis kuvveti gönderilmesi meselesi görüşülmüştür, denmektedir. Bu teklifi Yahudiler kabul ettikleri halde, Araplar reddetmişlerdir. Arap temsilcisi, herhangi bir silahlı kuvvetin gönderilmesine muhalefet etmeyeceklerini, fakat bu kuvvetlerle işbirliği de yapmayacaklarını sarih olarak bildirmiştir.

Eski Kudüs şehrinde de ateş kesilmesi için taraflar arasındaki görüşmeler olduğu bildirilmekte ise de gelen haberlerden henüz mütareke akdi için kesin bir anlaşmaya varılamamıştır. Yahudilerle Arapları ayıran bölge İngiliz kıtaları tarafından işgal edilmiş bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin 31 Nisan tarihli bir haberinde, bir Türk Generalinin Amman’da görüşmelerde bulunduğu yazıldı. Türk generali, Türkiye’nin Filistin hakkındaki görüşlerini Arap liderlerine bildirmek üzere Amman’a gitmiştir. Buna karşılık Cumhuriyet gazetesi kendi yorumunu haberin altında şu şekilde veriyor:

“Türkiye’nin Filistin hakkındaki noktai nazarı bellidir. Esasen bu noktai nazarın bir general vasıtasıyla iblağı usulden olmasa gerekir. Hemen altında da Dışışleri Bakanımızın beyanatı bulunuyor.

“Paris radyosu dünkü neşriyatında Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa’nın Türkiye’ye çağırıldığını ve Araplara silah vereceğimizi iddia etmiştir. Dışışleri Bakanımız Necmeddin Sadak bu haberi katiyetle yalanlamış ve şunları söylemiştir:

“Bu haber, hususi maksatla uydurulmuştur. Araplara sempatimizi evvelden bildirmiştim. Fakat bu sempati dışında hiç bir fiili müzaheretimiz olmamıştır. Azzam Paşa’da memleketimize davet edilmemiştir.” demiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere Türk hükümeti Yahudilere değil, Araplara sempati besliyordu.

⁴²⁹ Akşam 29 Nisan 1948

1 Mayıs'ta ulus gazetesi yazarlarından Feridun Osman MENTEŞEOĞLU "Filistin'in kaderi değişmez" başlıklı makalesinde şunları yazıyordu: "Tarihi hikâye meşhur olduğu kadar ölümsüzdür. Eski zamanın bir ulağı şarkın kuş uçup kervan geçmez vilayetlerinde bir vali paşaya herhangi bir meseleye dair iradei seniye tebliğine memur edilerek vazife yerine koşar. Vilayet merkezi o kadar ücra, vali o kadar yalnız ki, ulağın kasabaya gelmesi hadise olur. Fermanın merasimle tebliği sırasında ulağa gece konağa yemekte vali paşaya misafir olduğu söylenir... Ulak sofraya çağırıldığında belki hayatının en leziz heyecanını geçirir. İyi amma koskoca vali ile ulak ne konuşsun? Hoş geldin, nasılsın, İstanbul'da ne var ne yok suallerinin cevaplarından sonra sükût tavan çöker gibi sofrayı bastırır. Can sıkıntısı bazen insanı safra iltihabının ağrıları gibi bağırtır. Vali paşa da duramaz, kim bilir kaçınıcı defa:

"Ey tatar başı, diye bağırtır, söyle bakalım nicedir halet Deraliyyede?"

Tatar gülümser:

"-Ne olacak devletlûm, der, halk ağzında durmadan yeni sadrazamın efendimiz olacağı söylenir ve düğün bayram edilir durur.

Vali güler, kendisiyle sadaret, bulunduğu vilayetle İstanbul arasındaki mesafeden fazla olduğunu bilmiyor değildir. Fakat bir kahkaha daha atarak misafirine eğilir:

"-Ulan tatar başı diye haykırır, ben de inanmıyorum amma hoşuma gidiyor, bir daha söyle şunu!..."

Doğrusunu isterseniz yaşsız ve çağsız olan felsefesi hiç eskiyecek değil. Her Adem evladı da muhakkak ki yaşamını iyi haberleri bekleyerek geçirecektir.

Bugün hayatın seyri öyledir ki şimdi yalnız insanlar değil, kendi halinde insanlar dahi, politika adını alan talihin meçhul tecellilerinden müjde getirecek bir hoparlörün başında...

Dünkü gazetede Filistin haberlerini takip ederken, yazıya konulan harita beni adeta ürpertti. Bu adeta bir vücudun korkunç bir hastalıkla eğrilip bükülerek yer yer renk değiştirmesini andırıyordu. Aslını bildiğim için söyleyeyim: Harita Birleşmiş Milletler kurulunca Filistin'i Araplar ve Yahudiler arasında taksim eden meşhur haritadır. Haritanın hazırlanış şekline hakim olan fikrin, bir vücudu ancak imha edebilir tarzda bölük börtük yapmaktaki dehasına iman etmemek imkansızdır. Buna şüphe yok, lakin Birleşik Milletler, Versay tecrübesinin, Münih tecrübesinin şeametli neticelerinden sonra böyle bir karara nasıl varabilirler? Ne denebilir? Hakikati ifade etmek lazım gelirse o da dehadır!...

Şimdi zavallı Filistin’de her katliam edilen bir Arap köyü; tankla, topla, mitralyözle yapılan her Yahudi taarruzu bunun ispatından başka bir şey değil midir?

Yahudilerin Yafa’da yapmak istedikleri taarruz ancak, Arapların da Telaviv’e misilleme yapacakları tehdidiyle durdurulabilmiş. Peki, bu memleketin mukadderatını resmen üzerine alan ordu nerede, diyeceksiniz. Biliyoruz ki ordu orada, bütün haşmet ve tantanasıyla yerinde duruyor. Fakat bizzat İrgun çetelerinin taarruzundan kendini zor muhafaza eden bu muhterem manda ordusu Filistin Müslümanlarının topyekün katlini ya vazifesine dahil addetmiyor veya gücü yetmiyor. Bu memleketin halis sahibi olan Araplarla müstevli Yahudileri kapışmaya bırakarak Mayıs başında sıvışmaya bakıyor. Bu vaziyette Bedeviler şeyhi, tatar başından nasıl haber sormasın?

Dünyada milletler hayatına ait hakikatler nevinden, asla değişmeyen hükümler yoktur. İnsanlık bunun Filistin’de bir daha teyit ve ispat edildiğini görecektir.”⁴³⁰

Filistin’de savaş gittikçe şiddetleniyordu. Ertesi gün Ulus gazetesi Kahire kaynaklı haberinde Suudi Arabistan’ın da savaşa katılacağını bildiriyor. Kral İbnissuud kendi kıtalarının, askeri bakımdan Mısır kıtalarının emri altında bulunmasını talep etmiştir. Suudi Arabistan kuvvetleri seferber edilmiş Hicaz kabilelerinin milis kıtalarından oluşturulacaktır. Kral Abdullah, Suudi Arabistan kıtalarının, Akabe körfezi ile Lut gölü güney bitim yeri arasında transit geçmek suretiyle bütün güney Filistin’de Mısır ordusu ile birlikte harekâta girişmelerini kabul etmiştir. Akşam gazetesi de bunları teyit etmektedir.

Ulus’un Londra kaynaklı devam eden haberinde, bu akşamki gazeteler Yafa’daki Arap limanına mütarekeyi ihlal etmiş olan İrgun mensuplarından 70 gangsterin İngiliz kuvvetleri tarafından öldürülmüş bulunduğunu ve Suriye ve Lübnan kuvvetlerinin Haganah kuvvetlerine karşı taarruza geçmiş bulunduğunu bildirdikleri zaman İngiliz halkının gösterdiği alaka ve memnuniyet son derece büyük olmuştur. Kahire kaynaklı bir habere göre, Mısır ordusu Filistin sınırını geçmiş bulunmaktadır.

3 Mayıs tarihli Ulus gazetesinde Londra kaynaklı haberlerde, Mısır, Suriye ve Lübnan ordu birliklerinin Filistin’i istilaya başladıkları hakkındaki haberlerin doğru olmadığı bugün kesin olarak anlaşılmıştır, denmektedir. Bununla beraber vaziyet gerginliğini muhafaza etmekte ve Arap ordularının hazırlıklarını tamamlamakla meşgul olduklarına dair haberler gelmektedir. Mısır kıtalarının Filistin hududunu aştıkları hakkındaki söylentileri yalanlayan Mısır Savunma

⁴³⁰ Ulus 1 Mayıs 1948

Bakanı “Mısır kıtalarının hudut yakınında kendilerine gösterilen mevzilerde bulduklarını” sözlerine ilave etmiştir. Arap hükümetlerinin Filistin meselesine muntazam ordularla müdahale kararı vermeleri üzerine gönüllü kaydetme hareketi durdurulmuştur.

Ulus’un haberleri, Kudüs’te Araplarla Yahudiler arasında ateş kesilmesi için başlayan görüşmelerin henüz bir neticeye bağlanamadığı şeklinde devam ediyor. Vahimleşen durum karşısında İngiliz makamları Filistin’e takviye kuvvetleri göndermeye devam ediyorlar. Bu kuvvetler Kıbrıs ve Malta’dan sevk edilmişlerdir. Yahudi Stern grubunun sözcüsü, İngilizler Filistin’den çekilmek üzere oldukları için İngiliz kıtalarına karşı hücumlarını durdurmuş bulduklarını, fakat yeni kıtalar geldiğine göre, taarruzlarına yeniden başlayacaklarını söylemiştir.

Yahudi ajansı temsilcisi dün Güvenlik Konseyi Başkanına müracaat ederek, Filistin’in Arap kuvvetleri tarafından istilasına son vermek üzere konseyin derhal müdahalesini istemiş, Suriye ve Lübnan kıtalarının hududu geçtiklerine dair haberleri ileri sürerek Yahudi kuvvetlerinin bu istilaya sonuna kadar mukavemet göstermek kararında olduklarını söylemiştir.

Buna karşılık Birleşmiş Milletler nezdindeki Arap temsilcileri, Filistin’in Arap devletlerine mensup kuvvetler tarafından istila edildiği haberlerini yeniden yalanlamıştır. Filistin hakkındaki Arap planlarının 16 Mayıs’ta bütün Filistin’e şamil bir hükümet kurulduğu zaman uygulanacağı zannedilmektedir. O zaman bu yeni hükümet, Arap devletlerini Filistin’e girerek nizamı temine davet edecektir. Arap orduları, Filistin’deki yegane hükümetin daveti üzerine bu memlekete girmiş olacaklar ve nizam sağlanınca Filistin’i terk edeceklerini bildireceklerdir.

Gerçekten Newyork’taki kanaat Filistin meselesinin bir çıkmaza girdiği merkezindedir.

3 Mayıs’ta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Siyasi Komitesi’nin kısa süren bir toplantısında, Kudüs’te Birleşmiş Milletlere muvakkat bir vesayet hakkı tanınmasına dair Amerika tarafından sunulan vesikanın başlıca maddeleri müzakere edildiği sırada Birleşmiş Milletler nezdindeki Türk murahhası Selim Sarper söz alarak, Filistin’in biran önce müstakil olabilmesi için, vesayet teklifinin muvakkat mahiyetinin belirtilmesi gerektiğini söylemiştir.(Ulus)

Akşam, Kudüs’te 48 saatlik mütareke imzalandığını bildiriyor. Kudüs şehrinin Katamon bölgesinde İngiliz makamlarının tavassutu ile 48 saatlik bir mütareke imza edilmiştir. Araplar ve Yahudiler işgal ettikleri mevzilerden ileri geçmeyeceklerini bildirmişlerdir. Fakat şehre girip

çıkan silahlı Yahudiler hakkında bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu arada Arap topçuları, dün Kudüs'ün kuzey batısındaki Yahudi varoşlarına 18 mermi atmışlardır.⁴³¹

Cumhuriyette 100 subayımızın Filistin'e gidecekleri hakkında ilginç bir habere rastlıyoruz. Haber, Arap gazeteleri Türkiye'de Filistin'e gönüllü yazan bir teşekkül bulunduğunu iddia ediyorlar şeklinde devam ediyor.⁴³²

4 Mayıs tarihli Ulus'ta Kudüs'te harbin durduğu şeklinde başlık atılmıştır. Haberin devamında Filistin'e büyük ölçüde İngiliz birlikleri gönderildiği, Akdeniz Filosu Amiral gemisi Yafa açıklarına geldi deniyor.

Bunun üzerine Arap kurtuluş ordusu yüksek komutanlığı şu tebliği yayınlamıştır: "İngiliz müdahalesi üzerine Kudüs'teki muhasamat kaldırılmıştır. Her iki taraf işgal ettikleri yerleri muhafaza edeceklerdir. Düşman, ağır hava topları ve füzeli bombalarla Safad'daki mevzilerimizi bombardıman etmiştir. Büyük hasar yoktur..."

Ulus'un Lake Succes kaynaklı haberinde, Vesayet Konseyi bugün manda hakkı sahibi devletin temsilcisi olan John Flabcher'in talebi üzerine, Kudüs'te Araplarla Yahudiler ve İngiliz makamları arasında cereyan eden müzakereler hakkındaki gizli raporu dinlemek maksadıyla gizli bir oturum yapmıştır.

Oturum başlangıcında başkan, konseye Kudüs'te ateşin kesildiğini bildirmiştir. Eski şehirde Arapların mevcut askeri tesislerin listesini okumuş ve Haganah'ı burada Yahudi ahaliyi korumak maksadıyla pek ufak bir kuvvet bulundurduğunu sözlerine eklemiştir.

Bu gelişmeler olurken Ulus aynı haberin devamında Beyrut'ta Azzam Paşanın şu sözlerini aktarıyor: "Gayet ciddi bir kararın verilmiş olduğunu size söyleyebilirim. Filistin meselesi yalnız bir ölüm dirim meselesi değil, aynı zamanda bir şeref ve haysiyet meselesidir. Filistin'in geçireceği müşkül günler artık sayılıdır.

Ulus gazetesinin telgraf telefon ve radyo haberleri köşesinde Kral Abdullah'ın Yahudilere Arap tebaalığı teklif ettiği başlığı göze çarpıyor. Haberin devamında Ürdün Kralı Abdullah'ın 15 Mayıs'tan sonra son haddini bulacak olan felaket karşısında Birleşmiş Milletleri ikaz ettiği belirtilmekte.

Bu arada çarpışmalar yeniden devam etmektedir. Arap lejyonu ile topçu kuvvetlerinin de bulunduğu Arap birlikleri bu sabah şafak vaktinden beri Ebru bölgesindeki Kfra Elzion köyüne

⁴³¹ Akşam, 3 Mayıs 1948

⁴³² Cumhuriyet, 4 Mayıs 1948

hücum etmektedir. Diğer taraftan güneyde bulunan Akir köyü Haganah'ın hücumuna uğramıştır. Haganah önce köyü işgal etmiş sonra geri çekilmiştir.

Gazete Yahudilerin İngiliz düşmanlığı başlıklı ve Stern grubunun tebliğini şu şekilde yayınlıyor: “İngilizlere karşı bütün Filistin’de açık harbe başlayacağız. Yeni İngiliz kuvvetlerinin gelmesi ve İngilizlerin Filistin’in tahliyesini durdurmaları üzerine, İngilizlere karşı tekrar taarruza geçeceğiz. İngiltere’nin maksadı Filistin’de kalarak memleketi askeri kontrol altına koymaktır. Fakat şunu bir kere daha söyleyelim ki İngilizler Filistin’de kaldıkları müddetçe burada ne sulh ne de nizam olacaktır”.⁴³³

Vakit gazetesi Türk basınının genelinde yer alan Arap yanlı haberlere de yer vermekte idi. Örneğin 5 Mayıs tarihli bir haberinde gebe kadınların şişlendiği anlatılıyor. Bu haber Arap kaynaklı idi. “Kahire 5 @- Resmen bildirildiğine göre Kral Abdullah bugün Birleşmiş Milletler Kurulu Genel Sekreteri’ne bir telgraf göndererek Filistin’deki durumun çarçabuk müdahaleyi gerçekleştirdiğini bildirmiştir. Olayların tahammülün üstünde olduğunu, Deyr Yasin vakasında gebe kadınlarında şişlenmiş olduğunu ve Yahudi ajanlığının da bunu itiraf ettiğini söylemiş, daha sonra şöyle devam etmiştir: “Buna rağmen eminim ki Yahudi Milletinin çoğunluğu Arap Milletiyle dost olarak yaşamaktadır. Fakat Filistin’de hüküm süren vaziyet, müdahaleyi gerektiriyor. Onun için Filistin’de yaşayan Yahudilere, Arap hakimiyetini kabul etmek şartıyla milli bir yurt ve bazı yerlerde otonomi vaat ediyor, böylece iki tarafa harpten kurtularak emniyet ve güven içinde yaşam sağlamak istiyorum.”

Kral Abdullah’ın bu telgrafı, Filistin meselesini Arap hakimiyetini tanıyarak halletmek yolunda en son ihtar sayılmaktadır. Bu telgrafın alacağı cevap Filistin’de önümüzdeki günlerde vuku bulacak hadiseler üzerinde kati bir tesir icra edecektir.

Ulus’ta, Lloyd sigortacıları ile diğer bütün deniz nakliyat sigortacıları Filistin’e doğru veya Filistin’de yapılacak seyahatler için bütün sigorta mukavelelerinin iptal olduğunu bildirmektedir. Harp rizikosu mukaveleleri 14 Mayısta diğer mukaveleler 6 Hazirandan itibaren geçerli olmayacağını bildiriyor.

Akşam Kudüs bölgesinde yeniden mütareke akdedilmesi için müzakerelerin başladığını bildiriyor. Bu müzakerelerin memnuniyet verici bir hava içinde cereyan ettiği bildirilmektedir.⁴³⁴

⁴³³ Ulus, 4 Mayıs 1948

⁴³⁴ Akşam, 5 Mayıs 1948

Ömer Rıza Doğrul, 6 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesindeki makalesinde: “Filistin Meselesinin anahtarı, Arap Milletlerin müdahalesindedir ve bu müdahalenin tahakkuku ile mesele hallolunacaktır.” Şeklinde görüş bildiriyor.

6 Mayısta Akşam gazetesinden Yahudilerin posta pulu çıkardıklarını öğreniyoruz. Bundan başka dün ilk Yahudi treni Hayfa limanı ile Kadera isimli Yahudi şehri arasındaki portakallıklar arasında 32 kilometre katetmiştir.

6 Mayıs tarihli Ulus'ta, Kudüs'te mütareke olduğu bildiriliyor. Tarafsız bir komiser tayini şartıyla iki taraf ta ateş kesmeyi kabul etmişlerdir. Londra kaynaklı haber şöyle devam ediyor: Kudüs'te bir mütareke yapılması hususunda Araplarla Yahudiler arasında anlaşmaya varıldığı haber verilmektedir. Birleşmiş Milletler Vesayet Komisyonu, Kudüs şehrinin himayesine matuf raporu kabul etmiştir. Yarın Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görüşülecek olan bu raporda 15 Mayıs'tan evvel Kudüs İçin tarafsız bir belediye komitesi kurması manda hükümetine teklif edilmiştir. Bu maksatla tarafsız bir komiser tayin edilecek ve bu komiser en geç on gün içinde vazifesine başlayacaktır.

Haganah sözcüsü verdiği beyanatta, Filistin'in kuzey kısmında yapılan taarruzlarda Suriye ve Lübnan muntazam kuvvetlerinin kullanıldığını tespit eden vesikalar elde ettiklerini ileri sürmüş ve bir bölgede taarruzların halen devam etmekte olduğunu ileri sürmüştür. Arap kurtuluş orduları komutanlığı ise, mühim Yahudi kuvvetlerinin dün gece Safad'daki Arap mevzilerine taarruz ettiklerini ve ağır kayıplarla geri püskürtüldüklerini bildirmiştir.

İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin bugün yaptığı bir konuşmada Filistin'e dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahalenin mandater devlet sıfatıyla karşısında İngiltere'yi bulacağını söylemiş ve Filistin'deki Arap lejyonunun bugüne kadar giriştiği hareketlerin önceden İngiliz makamlarına bildirildiğini açıklamıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı, Filistin'de Yahudilerle Araplar kesin bir hal çaresine varmak hususunda anlaşılır ve ikisi birlikte İngiltere'den müdahalede bulunmasını isterse bu yeni durumun İngiltere hükümetince dikkatle inceleneceğini ayrıca belirtmiştir.

Ulus, Şam'da Suriye Cumhurbaşkanı'nın başkanlığı altında bir toplantı yapılmış ve bu toplantıya Suudi Arabistan'ın Türkiye elçisi de katılmıştır.

Gazete, resmen bildirildiğine göre, 30 Kasım 1947' den 3 Mayıs 1948' e kadar Filistin'de 2875 kişi öldürülmüş, 5062 kişi yaralanmıştır.

Bu arada Cumhuriyet gazetesinden Ömer Rıza Doğrul olayları yakın takip için Filistin'e gider. Telgrafla haberleri günü gününe gazetesine bildirir.

Elimize geçen hiç bir haberi kontrol etmenin imkanı yok. Resmi makamlar sükutu muhafaza etmektedirler. Telefon muhaberatı kesiktir. Otomobille dolaşma imkansız. Zira benzin vermiyorlar, diye yazmakta.⁴³⁵

Ulus gazetesinin Birleşmiş Milletler Radyosu'ndan naklettiği haber şunları yazmaktadır: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu özel toplantısında, Filistin'de manda idaresi sona erdikten sonra Kudüs şehrinin güvenliğini temin etmek üzere Araplar ve Yahudiler tarafından muvakkat edilmek şartıyla İngiltere'nin özel bir komiser tayin etmesine dair teklifi 2 muhalif ve 14 ret oya karşı 35 lehte oyla kabul edilmiştir. Teklife Fransa, Rusya, Polonya, Avustralya ve Yeni Zelanda delegeleri şiddetle itiraz etmişlerdir.⁴³⁶

Akşam gazetesi 8 Mayıs'ta İngiliz askerlerinin Filistin'den çekildiklerini bildirmekte. Filistin'i boşaltan binlerce İngiliz askeri Yafa'dan vapura binmiştir. Tahliye işlemlerinin planlanandan bir ay önce gerçekleşmektedir, denilmektedir.

Bu arada, Ulus gazetesi Kudüs'te mütareke yapılacağı bildiriliyor.⁴³⁷

Aynı gün bu gazetede Kral Abdullah'ın Filistin Yahudilerine hitaben bir mesajı yayınlanmıştır. Bu mesajda Abdullah, "Filistin'den İngiliz mandasının kalkmasından sonra Arap milletinin bir vazifesi ve borcu olacaktır. Bu vazife ve borç Filistin'deki istikrarı temin, mukaddes mahallerin muhafazası için yapılan tahribata ve kıtale son vermek ve Arapların memleket üzerindeki haklarını muhafazadır.

Bu vazife ve borç Arap milletleri tarafından hükümetlerine tevdi edilmiştir. Bize sığınan herkes himaye görecektir. Silahlarını muhafaza ve hücumlarına devam edenler bu hareketlerinin cezasını bulacaklardır. Bu hitabı Haganah mensupları ve mümasili gruplara karşı yapıyoruz. Bu teşekküllere harbin çetin olacağını ve Arapların adetlerinin çok olduğunu hatırlatırız. Yahudilerin de Filistin'de Araplarla aynı hak ve vecibelere sahip olduklarını bir kez daha teyit ederiz. Bundan sonra hala harbi istediğiniz takdirde bunun mesulü yalnız sizler olacaksınız".

Cumhuriyet gazetesi Filistin'de çarpışmaların devam ettiğini bildiriyor ve Yahudilerin 15 Mayıs'ta Kral Abdullah'ın ordusu ve Irak birlikleri Filistin'e hücum edecekler aynı zamanda Suriye ve Lübnan orduları da kuzeyden istila hareketlerine girişeceklerini tahmin ettiğini naklediyor.⁴³⁸

⁴³⁵ Cumhuriyet, 6 Mayıs 1948

⁴³⁶ Ulus, 7 Mayıs 1948

⁴³⁷ Ulus, 8 Mayıs 1948

⁴³⁸ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1948

Fakat aynı günkü Akşam gazetesi Kudüs'te altı aydan beri ilk defa silah sesi işitilmemektedir, demektedir. Araplar ve Yahudiler mütareke şartlarına riayet etmektedirler. Devamlı bir sulhun temini için yapılacak olan görüşmelere bugün başlanacaktır. Filistin'in diğer bölgelerinde eskisi gibi çarpışmalar devam etmiştir.

9 Mayıs tarihli Ulus, Kudüs'te çarpışmaların dün sabah durduğunu bildirmektedir. Ancak diğer Filistin bölgelerinde çarpışmaların devam ettiğini eklemektedir. Londra kaynaklı bu haberde, Kudüs'te "ateş kes" emrine bu sabahtan itibaren gerek Araplar, gerek Yahudiler riayete başlamışlardır, denmektedir.

10 Mayıs'ta Ulus, Kudüs'te tam sükûnetin sağlandığı bildirilmekte. İngiltere, muntazam Arap kuvvetlerinin resmen veya gönüllü olarak Filistin'e girmelerini tasvip etmediğini bu memleketlere bildirmiştir.

İngiliz mandasının kalkması ile heyecan gittikçe yükseliyordu. Bu arada iki taraf arasında savaş hazırlıkları devam ediyordu. Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan'da sıkıyönetim ilan edildi.

10 Mayıs tarihli gazetelerde⁴³⁹ Arap devletlerinin Yahudi devletini tanıyacak her devletle siyasi münasebetlerini kesecekleri yazıyordu. Bu haber Akşam gazetesi tarafından da aynı şekilde veriliyor. Akşam, Arapların Kudüs-Telaviv yolunu binlerce ton kayalarla kapadıklarını ve Yahudilerin bu yolu açmak için çabalarının sonuçsuz kaldığı ilave edilmekte.

Akşam gazetesi aynı gün Arap ve Yahudi kuvvetlerini tanıtmaktadır. Arap kuvvetleri şöyle tanıtılıyor: İngiliz generali Glub Paşa tarafından tensik edilmiş olan Arap lejyonundan sık sık bahsedilir. Bu lejyon başlıca, Filistin'e komşu olan Ürdün'ün bütünlüğünü korumak için oluşturulmuştur. Ürdün Kralı Abdullah, içine Filistin'i de alacak büyük bir Suriye kurmayı düşünmektedir.

Arap lejyonu hakiki muntazam ordudur. İyi techiz edilmiş motorize tugayları vardır. Lejyonun askerleri cesur ve kıymetli, fakat miktarları azdır. Aynı zamanda unutulmamalıdır ki bu Arap lejyonu ne Arap Birliği'ne ne de Kudüs müftüsüne bağlıdır. Hâlbuki Filistin hareketini idare eden iki teşekkül bu Birlik ile müftüdür. Kral Abdullah Kudüs müftüsünün muarızıdır. Bundan başka Abdullah'ın krallığını genişletmesinden endişe eden Mısır ile Suudi Arabistan ile Ürdün arasında itilaf vardır. Bu sebeple Arap lejyonu, ancak kendi hesabına harbe girecektir.

Gönüllülerden mürekkep olan bu ordu subayları Arap memleketlerinden, bilhassa Suriye, Mısır'dan gelmiştir. Fakat içlerinde modern askeri harekât için hazırlanmış olanlar azdır.

⁴³⁹ Cumhuriyet, Akşam, Ulus 10 Mayıs 1948

Lejyonda Filistin köylerine gece akınlarında yağma ümidini besleyen birçok kimseler, çete harbinde hazırlıklı ve başlarında şeyhleri bulunan kabileler vardır.

Arap Birliği'nin ordusu muhtelif zamanlarda Filistin'e harekete geçmiş, Yahudi mevzilerine hücum etmiştir. Fakat bunların zapturaptı kuvvetli değildir ve Yahudiler Arap Birliği ordusundan pek kokmuyorlar.

En mühim kuvvet, Kudüs müftüsünün adamları tarafından kumanda edilen Filistin Araplarıdır...

...Görülüyor ki Filistin için harbe hazır 3 Arap teşekkülü vardır. Filistin Araplarının teşekkülünde harp senelerinde İngiliz ordusunda hizmet etmiş veya Arap ordularında çalışmış olan kimseler vardır. Fakat bu kuvvetler arasında muhtelif cereyanlar vardır. Filistin Araplarının en büyük zaafı aralarındaki itilaf, mevcut itilaf Araplar arasında harbe sebep olabilir.

Yahudi kuvvetlerine gelince; bunlar bir nesilden beri bir Yahudi hükümeti kurmak için harbe hazırlanmışlardır. Bütün Filistin'deki Yahudiler 12–14 yaş arasında mektepte askeri terbiye görürler. Yahudi çocukları, hatta kızları arasında silah kullanmayı, bomba atmayı bilmeyen yoktur. Filistin Yahudilerinin hepsi kendini Haganah mensubu addeder. Bu teşekkül eskidir ve her sene Yahudi mıntıklarında manevralar yapar.

İkinci Dünya Harbi esnasında İngilizler bu Yahudi ordusuna istinat etmişlerdir. Bu sebeple Haganah açıktan açığa ordusunu tensik etmiş, 14–50 yaş arasında bütün Yahudileri talime çağırmıştır. 1945 senesinde muntazam 10 bin kişilik bir kuvvet ve 80 bin talim görmüş ihtiyat vardı. Buna harp yıllarında Libya, Suriye ve İtalya harp sahnelerinde harb etmiş olan 30 bin kişiden mürekkep Yahudi kuvvetini ilave etmek lazımdır. Bunlardan başka İrgun ve Stern tedhiş komiteleri vardır. Netice olarak denilebilir ki Filistin'deki 700 bin Musevi'nin büyük bir kısmı silaha sarılarak müdafaaya veya taarruza hazırdır. Yahudiler sonuna kadar savaşmaya azmetmiş görünüyor. Bunların içinde Nazilere karşı harbetmiş, Filistin'e kaçak suretle gelmek için birçok mâniaları atlatmış olan birçok kimseler vardır. Hitler kıtalinden kaçmış olan bu insanlar çok mutaassıp ve çarpışmaya hazır kimselerdir.

Yahudiler, İngiliz mandasının sona ereceği 15 Mayıs tarihinden itibaren Yahudi hükümetinin kendi kuvvetine dayanarak, faaliyete geçeceğini söylüyorlar. O zaman Filistin'de hâkimiyet kuvvetli olanın eline geçecektir. Yahudiler Filistin'in kontrolünü çabuk ele geçirebilirlerse hasımlarının taarruzuna mukavemet ihtimalleri artacaktır...

Akşam⁴⁴⁰ Rusya'nın Filistin'de konsolosluklar açmaya hazırlandıklarını yazıyor. Haber Londra kaynaklıdır. Telaviv kaynaklı bir diğer haberde, Milli Yahudi Konseyi'nin 16 Mayıs'ta akdedeceği olağanüstü toplantının gündeminde Yahudi devletinin ilanı keyfiyeti ve anayasasının kabulü vardır. Bu hafta sonunu test için bir program yapılmıştır. Yeni Yahudi devletinde dört eyalet bulunacaktır: Telaviv, Hayfa, Celile ve Negev. Bu son iki eyalet muvakkaten askeri kontrol altında bulundurulacaktır.

Ulus gazetesinde⁴⁴¹ 15 Mayıs'tan sonra Filistin'deki manda rejiminin sona ereceği bildiriliyordu. Londra kaynaklı bu haberde, 1933 yılı Eylül ayında kurulan İngiliz manda idaresi Cuma günü akşam saat 24'te ve resmen sona erecektir. İngiliz Yüksek Komiseri Cunnigham memleketi resmen terk edecektir. Birleşmiş Milletler tarafından seçilen bir sekreterliğin, esas hizmetlerin devamını sağlamak için Filistin'de vazifeye başlayacağı bildiriliyor.

Cumhuriyet gazetesinde, Filistin'deki İngiliz mandasının 14 Mayıs Cuma günü saat 24'te sona ereceği belirtiliyor. Bu suretle 27 senelik İngiliz idaresi sona ermiş olacaktır, dedikten sonra Arap ordularının bu gece Filistin'e gireceklerini yazmaktadır.⁴⁴²

Cumhuriyet 15 Mayıs'ta gazetesinde Arap ordularının dün gece Filistin'e girdiklerini yazıyor: "Kudüs'te Araplarla Yahudiler arasında kanlı çarpışmalar başlamıştır. Aynı gece Amerika, Yahudi Devletini tanıdığını açıkladı. Fransa ise, Yahudi Devletinin iyi niyetinden emin olmadıkça Yahudi Devletini tanımayacağını açıkladı."

Akşam gazetesi, Filistin'de Arap taarruzunun başladığını, Mısır kuvvetleri ve Suudi Arabistan tanklarının Filistin'e girdiklerini ve 25 kilometrelik bir cephede iki koldan ilerlediklerini yazmaktadır. Haberin devamında, Kudüs'te, Telaviv yolunda ve Akka'da kanlı savaşlar olduğu Amerika, Guetamala'nın Yahudi devletini tanıdıkları bildirilmekte.⁴⁴³

Ayrıca, aynı gazete Yahudi kabinesini de tanıtmakta: Filistin'de kurulan Yahudi kabinesinde 12 Bakan bulunmaktadır. Bu muvakkat hükümet yeni seçimlere kadar Filistin'i idare edeceklerdir. Muvakkat başşehir de Telaviv'dir. Yeni hükümetin "İsrail'in sesi" ismiyle çalışmaya başlayan bir de radyosu vardır. İstiklal beyannamesi de bu radyodan okunmuştur.

16 Mayıs'ta Cumhuriyet gazetesindeki haberde, Kudüs Müftüsü asırlardır böyle kutsal bir ittifak yapılmadığını, tarihte yeni bir devir açıldığını belirttikten sonra; "Asırlarca kan dökerek

⁴⁴⁰ Akşam, 12 Mayıs 1948

⁴⁴¹ Ulus, 13 Mayıs 1948

⁴⁴² Cumhuriyet, 14 Mayıs 1948

⁴⁴³ Akşam, 15 Mayıs 1948

mukaddes yurdu müdafaa eden, Birleşmiş Milletlerde bizi destekleyen Türk kardeşlerimizin teveccüh ve alakasından eminim. Şükranlarımız sonsuzdur.” Bu arada haberin altında eski Ankara Müftüsünün oğlunun kahramanlıklar göstererek şehit düştüğü de belirtiliyor.

Aynı gün Abidin Daver ,“Kan Ve Ateş İçinde Doğan Bir Devlet” adlı makalesinde şu görüşlere yer veriyor: “Filistin’de 2000 yıl sonra, yeni bir devlet doğuyor. Bu Yahudi İsrail devletidir. Fakat İsrail devleti daha doğarken, bir sürü İsrail ile karşılaşılıyor; yani Filistin’de kızıl kıyamet kopuyor.

14–15 Mayıs gece yarısında Filistin üzerindeki 27 yıllık İngiliz mandası bitmiş, Filistin siyonistleri, Arzı Mev’ud veya mukaddeste, Yahudi devletinin istiklalini ilan etmişler; aynı zamanda Arap devletleri birliğinin orduları üç koldan Yahudi İsrail devletini yok etmek üzere, Filistin topraklarına girmişlerdir. Yahudi devletinin ölü doğan bir çocuk vaziyetine düşüp düşmeyeceğini yahut eksik doğmuş bir mahlûk gibi bir müddet sonra ölüp ölmeyeceğini Arap-Yahudi harbinin neticesi tayin edecektir.

Amerika Yahudi İsrail devletini tanımakta hiç tereddüt etmemişse de Amerika’nın tanınmasıyla bu devletin mutlaka yaşayabileceği kabul edilemez. Bu kanlı doğumla dünyaya gelen devletin yaşayabilmesi, Arap Birliği ordularının yapmaya başladığı hamleye bağlıdır. Araplar Yahudileri mağlup ederlerse, İsrail devleti 2000 yıl evvelki gibi gene ortadan kalkar; harbi Yahudiler kazanırsa o zaman bu devlet yaşar.

Mr. Truman’ın yeni Yahudi devletini tanımakta ön ayak olması, daha ziyade Amerikanın iç politikasıyla ilgilidir. Çünkü Amerika’da pek çok Yahudi vardır ve bunlar, Amerika siyasetinde, Cumhurbaşkanı seçimlerinde mühim rol oynayacak kadar servete, nüfuz ve kudrette sahiptirler. New-York’ta iken görüştüğüm bazı Selanikli eski Osmanlı vatandaşı Museviler, bu Amerikan şehrinin en büyük Yahudi şehri olduğunu, çünkü New-York’ta 2 milyon Yahudi bulunduğunu söylemişlerdi. 1933’de neşredilmiş “Amerika’ya” adlı bir eser de, New-York’ta 1.600.000 Yahudi yaşadığı yazıyor. Amerikan parlamentosunda da nafiz Yahudi şahsiyetler vardır. Yaklaşmakta olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Amerika, Yahudi vatandaşların muzaheretini kazanmak içindir ki Mr. Truman, alelacele Yahudi İsrail devletini tanımayı lüzumlu ve faydalı bulmuştur.

Amerikanın tanınmasıyla Yahudi devletinin mutlaka yaşayabileceği iddia edilemese de bu tanınmanın yeni devleti manen kuvvetlendireceği muhakkak ve Amerika’daki Yahudilerin Filistin

soydaşlarına maddi yardımlarda bulunmalarını, onlara evvela para ve yiyecek verilecek, mevcut yasak kalktıktan sonra da silah ve malzeme göndermelerini temin edeceği şüphesizdi.

İsrail Yahudi devletine yalnız Amerika Yahudileri değil, bütün dünya Yahudileri manen ve maddeten yardım edeceklerdir. Sovyet Rusya da ilk kabinesi ekseriyetle solculardan mürekkep olan bu devleti destekleyecektir. Bolşeviklerin hedefi Filistin’de yeni bir peyk devlet vücuda getirmek suretiyle Orta Doğu’nun ortasına el atmak orada bir komünist üssü ve merkezi vücuda getirmektir. Her tarafta Sovyet Rusya ve komünistlikle mücadele eden Amerika’nın, (söylendiği gibi Sovyet Rusya’dan önce davranmaktan ziyade) bir iç siyaset zaruretiyle Filistin de Bolşevik peyki bir devlet kurulmasına ve Sovyet Rusya’nın Orta Doğu’da nüfuz ve mevki sahibi olmasına müsamaha, hatta müzaheret etmesi garip bir politika cilvesidir. Birleşmiş Milletler teşkilatı da, Filistin’e bir aracı mümessil göndermeye nihayet karar verebilmiştir. Aracın ne yapacağı ne dereceye kadar başarı elde edeceği şimdiden kestirilemez. Yalnız şu noktaya dikkat etmek lazımdır ki Birleşmiş Milletler teşkilatı Yunanistan’da hiç bir şey yapamadığı gibi Filistin’de bir harp çıkmasını önlemeye imkân bulamamıştır.

Arap-Yahudi harbinin alacağı şekle gelince, üç koldan Filistin’e giren Arap ordularının muvaffak olabilmesi için, harekâtın iyi sevk ve idare edilmesi, dış hatlar stratejisi takip eden Arap kuvvetlerinin merkezi bir vaziyette bulunan ve iç hatlar stratejisi kullanan Yahudi ordusu tarafından ayrı ayrı mağlup edilmelerine meydan verilmemesi lazımdır.

Yahudi ordusunda, muhtelif Arap devletleri ordularında yetişmiş askeri mütehassıslar bulunduğu gibi, Bolşeviklerin gönderdiği subaylarda vardır. İngiliz mandasıyla beraber İngiliz donanmasının ablukası da kalkmış olduğu için, Filistin’e dünyanın her tarafından Yahudi gönüllüler, silah ve malzeme gelmesi mümkün olacaktır. Bunları önlemek için, Arapların deniz ve hava kuvvetleri kullanmaları lazımdır. Bu devletlerden sadece Mısır’ın küçük bir deniz kuvveti vardır.

Yahudilerde para kuvvetiyle, deniz ve hava kuvvetleri tedarik edebilirler ve edeceklerdir. Çünkü onlara gelecek yardımlar, hep deniz yolu ile geleceği için, bu yolu açık tutmak gerektiğini bilirler. Belki de daha şimdiden bunu sağlamaya hazırlanmışlardır. Mısır’ın küçük deniz kuvvetinin tesirli bir abluka yapmasına imkân vermemek için, sağdan soldan bilhassa Sovyet Rusya’dan bir kaç denizaltı ve deniz üstü getirmesi tedarik etmeleri mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğunun bir avuç jandarma ile gürültüsüz patırtısız, kavgasız idare ettiği Filistin 27 yıl süren İngiliz mandasından sonra, gerçi daha mamur bir hale gelmişse de,

nihayet bir harp sahnesi olmuştur. Bu harp, bir din, ırk ve hatta ideoloji harbidir. Filistin aylardan beri devam eden kargaşalıklar ve savaşlar yüzünden yanıp yıkılmakta olduğu gibi bundan sonra büsbütün harap olacaktır. Birinci Dünya Harbinde işlenen hatalardan birinin de Filistin mandası olduğuna bu memleketin şimdi içinde bulunduğu felaketten başka delil ister mi?”

İngiliz mandasının kalkması ile heyecan gittikçe yükseliyordu. Bu arada iki taraf arasında savaş hazırlıkları devam ediyordu. Mısır, Irak, Suriye ve Lübnan’da sıkıyönetim ilan edildi.

Ulus gazetesi⁴⁴⁴, Filistin’e büyük bir Yahudi akınının başladığını bildiriyor. Hayfa kaynaklı haberde, bu sabahtan itibaren Filistin’e yapılan göç hiçbir tehdit mevcut olmadan devam etmektedir.

6 gün evvel İtalyan limanlarından hareket etmiş olan iki gemi ile bugün Filistin’e 12.000 muhacir gelmiştir. Bu Yahudiler büyük bir heyecanla karşılanmışlardır. Yahudi gemileri şimdi Filistin’e Kıbrıs’taki kamplarda bulunan Yahudileri taşıyacaklardır. Günde 2500 kadar muhacir geleceği tahmin edilmekte.

Ulus aynı gün Washington kaynaklı Başkan Truman’ın sözlerini kısaca şöyle aktarıyor: Başkan Truman Yahudi devletini tanımak niyetindedir...

Amerika’nın Yahudi devletini tanınması karşısında Araplar bu karara inanamadıklarını bildirmekte ve bunu feci bir an olarak telakki etmişlerdir.

Gazete Filistin olaylarını özetle şöyle aktarıyor: Araplar Gazze’yi işgal etmişlerdir, Suriye ve Lübnan kuvvetleri de sınırı aşmış Filistin’e girmişlerdir.

Akşam, 16 Mayıs’ta Arap kuvvetlerinin süratle ilerlediklerini bildirmekte. Mısır kuvvetleri Gazza ve Eldanur’u, Suriye kuvvetlerinin Samah’ı işgal ettiklerini bildiriyor. Ayrıca Lübnan kuvvetleri Nehura’yı, Araplar Şeria’yı işgal ettiler.

17 Mayıs tarihli Ulus, Yahudi devletinin faaliyete geçtiğini, bildirmekte. İsrail hükümeti dün sabah çeşitli bakanlıkların dairelerini tanzime başlamıştır denilen haber şöyle devam etmektedir: İsrail devleti yayınlamış olduğu resmi bir beyanatta, Araplar arzu ederlerse kendilerine hükümette ve mecliste yer vermeye hazır olduğunu bildirmektedir.

İsrail devleti dün gelen bazı Yahudi muhacirlere ilk vizeyi vermiş bulunmaktadır. Devletin resmi lisanı Yahudi’ce olacaktır.

⁴⁴⁴ Ulus, 16 Mayıs 1948

Muvakkat hükümet tarafından yayınlanan resmi gazetede Filistin Yahudileri İsrail devleti topraklarında kalan Arapların eşit haklarına riayete davet olunmaktadır. Yeni devletin başlıca üç hedefi vardır. Askeri harekatı kazanmak, muhacereti idame etmek, yeni devleti geliştirmek.

İsrail Devletinin Dışişleri Bakanı, Başkan Truman'a bir telgraf göndererek yeni devletin tanınması dolayısıyla teşekkürlerini bildirmiştir.⁴⁴⁵

Asım Us Vakit gazetesinde 17 Mayıs 1948 tarihli makalesinde Amerika, Araplar ve Yahudilerin durumunu şöyle özetliyor:“Amerika'nın Filistin meselesi karşısındaki vaziyeti İsrail devletinin ilanı ile aniden değişiklik gösterdi. Filistin'i taksim planının Birleşmiş Milletler çerçevesinde tatbik imkânsızlığı anlaşılınca Amerika bundan vazgeçti. Fakat Filistin'de İngiliz mandası sona erip te Yahudiler bir İsrail devletinin kuruluşunu ilan edince bu defa onu tasdik etti. Bu iki hareket arasında mana ve mahiyet itibariyle bir tezat bulunduğunu söylemeye hacet yoktur.

Amerika niçin Filistin'in taksimi planından vazgeçti. Şimdi niçin yeni ilan edilen İsrail devletini tanımak suretiyle tekrar Filistin taksimi planına dönüyor. İsrail devletinin ilanı ile Amerika'nın bu devleti tanınması bir olmuştur. Bu hal gösteriyor ki iki hadise arasında sıkı bir ilişki vardır.”

17 Mayıs tarihli Akşam, B.B.C.'den aldığı haberde Birleşmiş Milletlerin acele tedbir almayacağını bildiriyor. Yahudi hükümetinin Arap ordularının durdurulması yolundaki ve Yahudi devletinin Birleşmiş Milletlere kabulü hakkında yavaş davranmaktadır.

Ulus gazetesi Rusya'nın da Yahudileri tanıdığını bildiriyor. Bu arada İsrail'de çarpışmalar devam etmektedir. Hayfa İngilizlerin elinde bulunmaktadır. Filistin'e girmiş olan Arap kuvvetleri doğuya ve kuzeye doğru ileri harekâta devam etmektedir. Akşam gazetesi de Rusların Yahudi devletini tanıdığını açıklamaktadır.

Bu arada İsrail devletinin Devlet Başkanı Dr.Weizman olmuştur. Yeni İsrail devleti Güvenlik Konseyine müracaat ederek Mısır'ın Filistin'deki müdahalesinin durdurulmasını istemiştir. Bu müracaat yeni devletin Dışişleri Bakanı Shertok tarafından yapılmıştır.⁴⁴⁶

19 Mayıs tarihli Vakit gazetesi İsrail'in kurulması ile ilgili şu yorumu yapıyor:

“İsrail ordusu ne kadar modern silahlarla mücehhez ve ne kadar iyi talim ve terbiye görmüş bulunsa da bütün Arap devletleri ile aynı anda başa çıkamaz. Bu sebeple İsrail ordusu

⁴⁴⁵ Ulus, 17 Mayıs1948

⁴⁴⁶ Ulus, 18 Mayıs 1948

Araplara karşı kendisine çizmiş olduğu hudutlar içerisinde müdafaada kalacağa benziyor. Araplar için Filistin’de muvaffakiyet hareketlerinde gösterecekleri sürata bağlıdır. Fakat böyle süratli bir galebe olmazsa mesele müzminleşir yahut İsrail devletini tanıyan devletler tarafından müşterek bir müdahale beklenir.”

Akşam gazetesi Ürdün ordusunun Kudüs’e girdiğini 19 Mayıs’ta bildiriyor. Şehrin sokaklarında göğüs göğüse muharebeler olmaktadır. Şimdi mukaddes şehrin sokaklarında, Hazreti İsa’nın çarımıtan indirilip gömüldüğü mukaddes yerde makinalı tüfekler, el bombaları iş görmektedir. Akşam, Guetamala ve Polonya’nın Yahudi devletini tanıdıklarını bildirmektedir.

Vakit gazetesinin haberine göre Arap kurtuluş ordusunun subaylarının yüzde seksen ikisi Hitlerci Almanlardanmış, şeklinde ilginç bir habere raslıyoruz. Bu haber Paris kaynaklıdır. Yine aynı haberde Arap kurtuluş ordusunda Arnavutlar da vardır. Bunlar, harp içinde Almanlar ile işbirliği yaptıkları için Enver Hoca tarafından takibata uğramış ve hayatlarını kurtarmak için Orta Doğu’ya kaçmışlardır. Ayrıca Araplar arasında Polonyalılar da vardır.⁴⁴⁷

20 Mayıs tarihli Ulus gazetesi, Kudüs’ün akıbeti için şiddetli savaşlar olduğunu bildiriyor. Kudüs’ün eski mahallesinin dar sokaklarında Araplarla Yahudiler arasında bir çarpışma olmuştur. Arap obüsleri şehrin Yahudilerle meskûn mahallesine düşmeye devam etmektedir.

Akşam Yahudi mukavemetinin çok çetin olacağını, fakat muharebe dar şehirlerde ve sahalarda olursa bu çetin mukavemetin de para etmeyeceği yazılmakta. M.Şevki YAZMAN’ın “Yarı siyasi, yarı askeri” adlı köşesinde Filistin ile ilgili şu yorumları yapıyor: Aylardır iki tarafın tehdidini şaka gibi karşılayan dünya, bugün garşp bir harp karşısındadır. Garip diyoruz. Çünkü bu harbe bir iç savaş demek kabil olmadığı gibi dört başı mamur bir harp de değildir. Yahudilerin muntazam bir ordusu, nizami yoldan tedarik edilmiş, hazırlanmış silahları yoktur. Veya olmaması lazım gelirken bakıyorsunuz, hava kuvvetlerinden, havan toplarından ve saireden bahs olunuyor. Yani unsurları önceden bilinmeyen ve tahmini kolay olmayan bir ordu ve hazırlıkla çarpışılıyor.⁴⁴⁸

21 Mayıs’ta Vakit gazetesinde yazan Asım Us, Filistin’e Yahudi göçünün çok fazla olmasının sakıncalarını belirttikten sonra, Arap-Yahudi davasının biricik hal şeklini şöyle anlatıyor:“Filistin meselesinde tek bir hal şekli hatıra gelir: bu da Filistin’i Ürdün krallığı

⁴⁴⁷ Vakit, 20 Mayıs 1948

⁴⁴⁸ Akşam, 20 Mayıs 1948

hudutları içinde ilhak etmek ve civardaki Yahudilere Birleşmiş Milletlerin himayesi altında tam muhtariyet vermektir.”

Çekoslovakya ve Yugoslavya da Yahudi devletini tanımışlardır. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan da yakında Yahudi devletini tanımaya karar vermişlerdir.

Bu arada 21 Mayıs tarihli Akşam gazetesinde Telaviv kaynaklı bir haberde, İsrail devleti muvakkat hükümetinin vatandaşlarına “Musevi” değil “İsrail” denmesini kabul etmiştir. Dışişleri Bakanı Shertok, bu hususta verdiği demeçte: Musevi kelimesi Tevrat zamanına aittir; hâlbuki bugünkü devletimiz yeni bir devlettir, demiştir.

Bu arada Akşam Kudüs muharebesinin yakında biteceğini, zira Araplar küçük bir kısmı hariç Kudüs’ü işgal ettiler, diye yazmaktadır.

Cumhuriyetin verdiği habere göre Kudüs’te çok çetin savaşlar olmuştur ve şehrin yüzde seksenini ele geçiren Araplar, Yahudilere 24 saatlik bir ultiमतom vermişler ve ultiमतom reddedilmiştir.⁴⁴⁹

Cumhuriyet gazetesinin 22 Mayıs tarihli yorumunda şu bilgilere yer veriliyor: Filistin’de yeni kurulan Yahudi İsrail Devleti ile Arap Birliği Devletleri arasındaki harp başlayalı bir hafta oluyor. Şimdiye kadar yapılan hareketler ve savaşlar iptidai ve tali bir mahiyet arz etmektedir ki bunları şu suretle hulasa edebiliriz.

- 1- Filistin içindeki Araplarla Yahudiler, Kudüs’te olduğu gibi bazı meskûn mahallerin ele geçirilmesi için çarpışıyorlar.
- 2- Arap orduları, muhtelif istikametlerden müteferrik kollarla Filistin’e girmişlerdir. Ve ileri hareketlerine devam ediyorlar.
- 3- Yahudi ordusunun büyük bir kısmı henüz hiç bir harekette bulunmamıştır. Bu ordunun nerede toplandığı ve taarruza geçip geçmeyeceği, taarruza karar verirse Arap kollarından ilk önce hangisine karşı bir harekette bulunacağı malum değildir.
- 4- Yahudiler Arap ordularının gerilerine akınlar yapmakta olduklarını bildiriyorlar. Bu, Birinci Cihan Harbinde, meşhur İngiliz beşinci kol komutanı Laurence’in, Filistin’de ve Suriye’de Türk ordularına karşı silahlandığı Araplarla tatbik edildiği akın ve baskın usulüdür. İkinci Cihan Harbinde de, bütün Afrika cephelerinde, gene İngilizler tarafından tatbik edilmiş Komando harbi denilen bir akın ve baskın taktiğiyle harp kazanılmaz, yalnız hasmın gerilerinde tahribat yapılır; karışıklık, şaşkınlık ve endişe yaratılır.

⁴⁴⁹ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1948

5-İki taraf, ellerindeki mahdud hava kuvvetlerini şehirleri bombalamak için kullanmaktadırlar.

6-Mısır Hava kuvvetleri, Filistin'in Yahudi işgalindeki sahillerini ve limanlarını bir hava ablukasına tabi tutmaktadır. Mısır deniz kuvvetlerinin de bu ablukaya iştirak ettikleri veya edecekleri şüphesizdir. Çünkü geceleri, radarla mücehhez harp gemileri olmadıkça müessir bir abluka yapılamaz. Bununla beraber esasen mahdud olan Yahudi limanlarını hergün muntazaman ziyaret ve bombardıman etmek suretiyle bu ablukayı tesirli bir hale getirmek mümkündür.

Askeri vaziyet şimdilik bir merkezdedir. Arkadaşımız Ömer Rıza Doğrul, yakında Arap ordularının yakın taarruza girişeceklerini haber vermiş ve kendisi de cepheye hareket etmiş olduğundan önümüzdeki hafta içinde Arap Yahudi harbinin kati netice arayan kısmı başlayacak demektir.

Ulus, Kudüs savaşının devam ettiğini bildirmektedir. Eski Kudüs'te mütareke yapılmasına dair Yahudiler tarafından Araplara bir teklif yapılmışsa da, Ürdün kuvvetleri henüz buna bir cevap vermemiştir. Kudüs'ün haricinde Arap kuvvetleri üç esas cephede herhangi ehemmiyetli bir gelişme kaydedememişlerdir.

Ulus, devam eden haberinde Birleşmiş Milletlerdeki gelişmeleri şöyle aktarıyor: Kudüs'teki Birleşmiş Milletler mütareke komisyonu şehirdeki Araplarla Yahudileri bir ateşkes emrine mecbur etmek için tarafsız kuvvet gönderilmesini istemiştir.

Komisyon, konseye ihtarda bulunarak aksi takdirde Birleşmiş Milletlerin zorla müdahalesine karşı sonuna kadar mukabele edileceği bildirilmiştir.

Komisyonun bu telgrafı bugün Newyork'ta Güvenlik Konseyi'nde okunmuştur. Tegrafta ayrıca komisyon üyelerinin üzerine ateş edildiği ve komisyon üyelerinin bir ateşkes halini temin hususundaki gayretleri arasında yaralandıkları belirtilmiştir.

Konseyin görüşmeleri sırasında Gromyko İngiltere'ye Birleşmiş Milletlerin Filistin'deki hareketlerine karşı durduğunu bahane ederek gene hücum etmiş ve onu, Arap devletlerine yardım etmekle itham etmiştir. Gromyko Genel Kurul'un taksim kararı hala yürürlükte olduğundan tatbikini istemiştir... Gromyko, Filistin'de milletlerarası barışın ihlal edildiğini bildiren Amerikan kararını desteklemiştir.

Suriye delegesi Faris El Huri karara itiraz ile Arapların Birleşmiş Milletlerin beyannamesindeki maddenin müsaadesi altında hareket ettiklerini ileri sürmüştür. Bu madde bölge makamlarına milletlerarası barış ve emniyet meseleleriyle meşgul olmak hakkını vermiştir. Faris El Huri, Arap lejyonunun varlığını Birleşmiş Milletler nezdinde usulü veçhile kaydettirmiş

olan bir bölge makamı olduğunu bildirmiştir. Faris El Huri şöyle demiştir: “Ne kurul ne de Güvenlik Konseyi Siyonist tecavüzünü durdurmaya muktedir olmadığından Arap Birliği'nin bizzat kendi kurtuluş tedbirlerini alması tamimiyle hakları dahilindedir.”⁴⁵⁰

Akşam,23 Mayıs'ta, Filistin'deki savaşlarda dikkate değer bir gelişme olmadığını bildirmekte. Güvenlik Konseyi'nin ateşkes için iki tarafa müracaat etmeye kara verdiği bu habere eklenmekte.

23 Mayıs tarihli Vakit'teki bir yazısında Asım Us, Filistin'in Filistinlilere bırakılması gerektiğini savunuyor:

“Filistin meselesinin hallini zorlaştıran, hatta imkânsız hale getiren dünya Yahudilerinin burasını serbest bir muhaceret bölgesi yapmak istemeleridir. Onların bu vaziyetleri bu mesele etrafında Arap devletlerini toplamıştır. Şu halde Filistin meselesini halledebilmek için dünya Yahudilerini burasını siyonist muhacereti bölgesi yapmak davasından vazgeçirmek lazımdır. Onlar bu davadan vazgeçerlerse Arap memleketleri de Filistin meselesine silahlı müdahaleden vazgeçerler. Bir kere Filistin meselesi burada oturan Yahudiler ile yerli Arapların meselesi haline getirilmeli, Filistin hudutları dışından gelen mücadele unsurları bu meseleden ayrılmalıdırlar. Ancak ondan sonradır ki bu meselenin makul bir hal şekli bulunabilir.”

Ulus, Filistin'deki durumu şöyle özetliyor: Eski Kudüs şehrinin merkezinde Filistinli Arap milisleri buradaki küçük Yahudi garnizonunu fiilen muhasara etmişlerdir. Yeraltı geçitlerine ve bazı binaların harabelerine çekilmiş olan Yahudiler mukavemet göstermektedirler.⁴⁵¹

Eski şehirde savaşan Araplar, Ürdün Arap lejyonunun uzun menzilli toplarının ateşinden faydalanmaktadır. Arap lejyonu eski şehire kuzey istikametinde girmek istiyorsa da bu bölgede kuvvetle yerleşmiş olan Yahudiler Arap lejyonunun taarruzlarını akamete uğratmaktadır.

Bu bölgedeki Yahudiler mühimmat sıkıntısı çekmektedirler. Zira burasını Telaviv'e bağlayan yollar diğer Arap kuvvetleri tarafından kesilmiş bulunmaktadır. Telaviv sabah iki defa bombardıman edilmiştir.

23 Mayıs'ta Kudüs'teki Yahudilerin şartsız teslim olacakları bildiriliyor. Bu son dakika haberine göre; Yahudi ajanlığı mümessili, Güvenlik konseyine müracaat ederek, İsrail

⁴⁵⁰ Ulus, 22 Mayıs 1948

⁴⁵¹ Ulus, 23 Mayıs 1948

makamlarından bir telgraf aldığını ve bu telgrafta Yahudi makamlarının, Kudüs şehrini Araplara derhal kayıtsız şartsız teslim etmeye hazır olduklarını bildirmektedir.

Ulus gazetesi 24 Mayıs'ta Yahudi hükümetinin Kudüs'te ateş kesilmesini kabul ettiğini bildirmektedir. Haberin şöyle devam ediyor: Filistin'deki Yahudi hükümeti Pazartesi günü saat 20'de Kudüs'te ateş kesilmesi için kuvvetlerine emir vermiştir. Araplar ise taarruzlarına devam etmektedir. Bu arada yeni Yahudi devleti, Birleşmiş Milletler teşkilatına kabulünü resmen talep etmiştir.

25 Mayıs'ta Weizman, Amerika'nın daveti üzerine Amerika'ya gitmiş ve Dışişleri Bakanlığı protokol şefi Stanley Woodvard tarafından karşılanmıştır. Dr. Weizman'a tahsis edilen Blair konağına ilk defa olarak İsrail bayrağı çekilmiştir. Akşam gazetesinin bu haberi ile İsrail devletinin kuruluşu iyice belirgin bir halde Türk kamuoyuna yansımıştır.⁴⁵²

Ayrıca, kumandan Glub Paşadan en son Asteğmene kadar Arap lejyonundaki bütün İngiliz subaylarının Yahudi tedhişçi İrgun teşkilatı tarafından ölüme mahkûm edildiği bildiriliyor. İrgun, bu subayları öldürmek için bir idam müfrezesi oluşturmuş, diye eklemektedir.

26 Mayıs'ta Birleşik Amerika Hükümeti, Filistin sularının ve sahillerinin abluka altına alınmış olmasını Mısır ve Suriye nezdindeki elçileri vasıtasıyla protesto etmiştir. Ateşkes çağrısı yapılmıştır. Ancak Araplar ateşkesi reddetmişlerdir.

Bu arada 27 Mayıs'ta Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi'nin Yakın Doğunun emniyeti adlı baş makalesinde şu görüşlere yer veriliyor:

Yakın Doğunun Emniyeti

“Ateş kes!” verilmesi için Araplara bırakılan müddet bu satırları yazdığım sırada bitmek üzeredir. Bir kaç saat içinde ya mütarekeye kavuşulacak yahut da çarpışmalara devam edilecektir. Bu ikinci ihtimali biz fazla kuvvetli bulmuyoruz. Fakat o gerçekleşse bile, yeryüzünde kıyametlerin kopacağına inananlardan değiliz. Filistin'deki bazıçede Araplarla Yahudilere düşen rol, sadece ihtiraslara esir olmaktan ibarettir. Hadiselerin anahtarı pek kodaman devletlerin elinde bulunuyor. İki taraf ne kadar kendinden geçerse geçsin, dava mutlaka kodamanların dilediği gibi çözülecektir. Kodamanlar ise Filistin meselesini büyütme hiç de niyetli görünmüyorlar.

Bazı küçük işaretler vardır, oldukça büyük manalara kılavuzluk ederler. Şu Filistin işinde Rusya ile Amerikanın tuttuğu yola dikkat etiniz mi? Yahudi hareketini ikisi birden destekliyordu. İsrail devletini de ikisi birden tanıdı. Şayet yarın bir teşebbüse girişmek lazım gelirse, belki ikisi

⁴⁵² Akşam, 25 Mayıs 1948

birden aynı adımı atmaktan çekinmeyecektir. Altında ilerisi için gizli veya açık bir rekabet niyeti seçilse bile, bu işaret, Filistin davasının dünya ölçüsünde bir harp konusu olamayacağını göstermeye yetecek kadar kuvvetlidir. Üçüncü bir Cihan Harbi ancak Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika'yı karşı karşıya getiren güçlüklerden çıkabilir. Filistin meselesinde iki tarafta Yahudileri tuttuğuna göre Guluk Paşanın topları öyle pek uzaklara kadar ses vermeyeceği benziyor.

Filistin işinde en güç durumla İngiltere'nin karşılaştığına şüphe edilemez. Birinci Cihan Harbinden sonra Balfour tarafından güdülen politika ile mukaddes diyarları bir nevi Yahudi kabesi haline getiren bu devlet, bir müddetten beri Arapları memnun etmek zorunda kalınca ne yapacağını şaşırmış gibidir. Bir yandan Arap iddialarını desteklemeye çalışırken, öte yandan Amerika'ya uyararak İsrail devletini tanımaya hazırlanmak, doğrusu kolayca yürütülür bir taktik olmasa gerekir.

Fakat ne denir ki bugün ki Filistin davası, İngiltere'nin hiç yoktan yarattığı bir davadır. Vaktiyle buna engel olmak mümkün müydü, değil miydi? Bu gibi meseleleri iş olup bittikten, arada çeyrek yüzyıllık bir zaman geçtikten sonra tartışmakta bir fayda görmüyoruz. Bugün üzerinde müspet olarak durulabilecek başlıca mesele, Yakın Doğu istikrarının nasıl sağlanabileceğidir. Çünkü şimdilik bir dünya boğuşmasına yol açmasa bile o yerlerdeki kargaşalık havasının yarın ne gibi haller doğuracağını kestirmek güçtür. Cenub sınırlarımızın emniyetini yakından ilgilendirmesi itibariyle bu mevzu üzerinde bilhassa Türk hükümeti söz ve fikir sahibi olmak, ayrıca ortalığa düzen verici bir rol oynamak durumundadır. Bizim kanaatimize göre Arap milletlerinin bağımsızlık duygularını incitmeksizin, Filistin Yahudilerini de esir derekesine düşürmeksizin bu davayı çözecek bir formül bulmak imkânsız değildir. Bir zamanlar Osmanlı vilayeti olan Cenub ülkeleri bizden ayrıldıktan sonra ora halkının hürriyet isteklerine karşı Cumhuriyet Türkiye'sinin ne kadar yürekten bir ilgi gösterdiğini Arap dostlarımız her halde takdir ederler. Bu itibarla, mesele muhtelif Cenub hakları arasında içtimai, dini ve harsi realiteyi gözünde tutan eşit haklı bir federasyon kurmak teklifine karşı bunlar ilk ağızda neden hayır desinler? Böyle bir fikri niçin derhal reddetsinler

Günden güne küçülen dünya, günden güne büyüyen siyasi birliklere gebedir. Bugün Batı Avrupa birliğini gerçekleştirmek için ciddi gayretler harcanıyor. Yarın bütün Avrupa'nın bir idare altına bahis mevzuu olacak, öbür gün de belki de dünya devleti kurulacaktır. Her şeye kadir, kendi başına buyruk, etrafına hiçe sayan şoven milliyetçilik telakkisi faşizmle beraber artık ömrünü tamamlamıştır. Tıpkı fertler arasında da hürriyet, ancak öteki cemiyetlerin hürriyetine

riayet şartı ile bir haktır. Bu şartlar altında, nasılsa Filistin de yurt edinmiş bir milyona yakın bir Yahudi kütlesine kendi kendini idare edecek, aynı zamanda Yakın Doğu Milletleri arasında ayırıcı değil, fakat tamamlayıcı bir rol oynayacak bir yaşayış şekli bulmak bizce tutulacak en doğru yoldur.

28 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesinde ilginç bir haber görüyoruz: “Araplar otuz ton fasulyemizi müsadere etiler.” başlıklı haberde;

“Suriye’den bu sabah alınan bir habere göre Türkiye’den gelen ve Lazkiye limanına uğrayan bir vapurda bulunan otuz ton kuru fasulye müsadere edilmiştir. Arap makamları, bu fasulyeleri Marsilya’ya sevk edilmek bahanesiyle İstanbul ve Mersin limanlarından yükletildiğini, hakikati halde bazı Musevi tüccarlar tarafından Filistin Yahudilerine gönderilmekte olduğunu iddia etmektedirler.

Aynı gazetede Ömer Rıza Doğrul Şam’dan gönderdiği haberde Yahudilerin su kuyularına mikrop attıklarını, bunun da Yahudilerin aczlerini gösterdiklerini naklediyor.

30 Mayıs tarihli haberde eski Kudüs’ün tamamen Arapların eline geçtiği ve Amman’da büyük şenliklerin yapıldığı bildirilmekte.

“Bu gece Filistin cephesinden pek az haber gelmiştir. Muhabirlerin tahmin ettiklerine göre ,ateşkes emri şimdiden askeri birlik komutanlarına verilmiştir. Bunlar şimdi ellerindeki araziyi sağlama almakla meşgul bulunmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde İzmir Yahudilerinin Truman’a teşekkürleri açıklanıyor: “İzmir’de oturan 20 bin Yahudi namına bir heyet, İzmir’deki Amerikan konsolosuna müracaat ederek İsrail devletini tanıdığından dolayı Truman’a bir tebrik ve minnet telgrafı çekmek istediklerini, bu yüzden duygularının konsolosluk vasıtasıyla Amerika başkanına ıblâğını rica etmişlerdir. Amerikan konsolosu İzmir Yahudileri namına yapılan bu müracaatı Amerika’nın Ankara büyükelçiliğine bildirmiştir.⁴⁵³

Bu arada şiddetli çarpışmalar devam ediyordu. Arapların gönüllü olarak savaşa katılan askerlerinin önemli zayiata uğrayarak kaçmışlardır.⁴⁵⁴

7 Haziran tarihli Cumhuriyet’te Filistin’de mütarekenin 10 Haziranda başlayacağı bildiriliyordu. Ateşkese gözcülük yapmak üzere 21 Amerikan subayı Filistin’e hareket etmeye hazırlanıyordu. 10 Haziranda ateşkes yürürlüğe girmiştir.⁴⁵⁵ Aynı gün toplanan Fransız

⁴⁵³ Cumhuriyet, 5 Haziran 1948

⁴⁵⁴ Akşam, 6 Haziran, 1948

⁴⁵⁵ Cumhuriyet, 10 Haziran 1948

Cumhuriyet konseyi Dışışleri komisyonu Fransa'nın İsrail devletini tanımasını tavsiye etmiştir. Araplar bu ateşkesin geçici olduğunu harbin 28 günlük mütareke sonunda başlayacağını bildirmişlerdir. Ateşkese rağmen 15 Hazirana kadar yer yer küçük çatışmalar olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 15 Haziran tarihli haberinde ise Filistin'de ilk kavgasız gün olarak başlık atılmaktadır.

15 Haziran tarihli Akşam gazetesi, Günün meseleleri adlı köşede, Filistin'de askeri hareketin durduğunu fakat siyasi vaziyette umut verici bir alamet olmadığını bildirmekte. Yahudiler, bir Yahudi devleti kurulmasında ısrar etmektedirler. Hatta bu işin şimdiden başarıldığına inanmaktadırlar.

Araplara gelince; Araplar, Filistin'de bir Yahudi devletinin varlığını kabul edecek hiçbir anlaşmaya yanaşmayacaklarını açıklamaktadırlar.⁴⁵⁶

Filistin'deki bu anlaşmazlık ve çatışmalar zaman zaman artarak, zaman zaman anlaşma umutlarıyla günümüze kadar devam edegelmiştir. Halen de nihai bir çözüm sağlanamamıştır.

Gazete haberlerinden de anlaşılacağı üzere, 1948 Arap-İsrail savaşında, gerek Türk basını, gerek ülkedeki Müslüman kamuoyu Arap komşularını destekledi.

Ayrıca Arap cephesini dolaylı olarak desteklemek amacıyla, 1948 Kasımından itibaren Filistin'e göç etmek isteyen Türk uyruklu Musevilere çıkış vizesi verilmedi. Fakat bu uygulama 6 Şubat 1949'da kaldırıldı. Zaten 1948 Aralığına gelindiğinde, Türkiye Filistin sorununda Arap ülkelerini desteklemek politikasından tarafsızlığa doğru kayıyordu. Birleşmiş Milletler tarafından kurulmasına karar verilen Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na Amerika ve Fransa ile birlikte Türkiye'de seçilmişti (12 Aralık 1948). Hâlbuki Araplar böyle bir komisyonun kurulmasına kesinlikle karşıydılar. Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak da, İsraili meslektaşı Levi Eşkol'e gönderdiği 28 Mart 1949 tarihli mektubuyla Ankara'nın Telaviv'i tanıdığını bildiriyordu. Bu gelişme ile ilgili resmi hükümet bildirisinde, Türkiye'nin İsrail'i tanımakta gecikmesinin Arap komşularının hatırı için olduğu, fakat bu ülkelerden bazıları İsrail'in bağımsızlığını tanıyarak onunla mütareke yaptıkları veya yapmakta olduklarına göre, artık Ankara'nın Telaviv'i tanımada bir sakınca olmadığı belirtiliyordu.⁴⁵⁷

İsrail politikasındaki değişiklik, gizli belgeler açıklanmadıkça çeşitli yorumlara yol açacaktır. Fakat sırf Atlantik Paktına girebilmek için İsrail'in tanındığını ileri sürmek gerçekte

⁴⁵⁶ Akşam, 15 Haziran 1948

⁴⁵⁷ Yuluğ Tekin Kurat, *Ellli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*, Belleten, sayı 154 s.281 T.T.K. Ank.

bağdaşmaz. Çünkü, 1948–1949 Arap-İsrail savaşında, Moskova sosyalist eğilimli Telaviv'in karşısında değildi. Ayrıca Necmettin Sadak'ın 1949 Şubatında, İngiliz ve Amerikan Dışişleri Bakanları ile Türkiye'nin kurulacak olan NATO'ya girmesi konusunda yaptığı görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştı. Böylece İsrail'i tanımak demek, Atlantik Paktına girmek için bir kapı açmak anlamına gelmiyordu.

Bu ilk İsrail-Arap savaşında Türkiye tarafsız kaldı, fakat kamuoyunun çoğunluğu Arapları tuttu. Birçok yeni, marjinal, ve özellikle mizah gazeteleri (*Bomba, Dava, Davar*) veya antisemit dergiler ve gazeteler(*Mücadele, Milli İnkılap*) kuruldu. Bunlar özellikle İsrail -Arap savaşı ile ilgilendiler. Savaşın gelişmesini, gerçeklerden uzak tek taraflı ve Yahudileri alçaltıcı bir şekilde verdiler. Bu gazetelerde İsrail ve Türk Yahudileri arasında fark gözetilmedi. Sayfalar yine alay, Yahudi fıkraları ve Yahudi karikatürleri ile doluydu. Hatta bazı gazetelerde Yahudi göçü komünizm oyunu gibi gösterildi. Hatırlanacağı gibi o yıllardaki Sovyetler Birliği-Türkiye bunalımı yüzünden, komünizme yakıştırılan her şey olumsuz anlam alıyordu. Sözde Moskova'nın uygun göreceği an işaret verilecek ve bütün Yahudiler bir anda Türkiye'yi bırakıp İsrail'e göç edeceklerdi. Bütün bunların amacı Türkiye'ye zarar vermek amacı taşıyan bir komünist entrikası olup Sovyetlerin işbirliğiyle yapılıyordu. Bu ve benzeri yayınların sokak dedikodularından fazla bir değeri yoktu. Önemli ciddi gazete ve dergiler genellikle tarafsızdı.⁴⁵⁸

⁴⁵⁸ Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler* İletişim yay. İst. 1996 s.156-157

3- İsrail'in Kuruluşuna karşı Türkiye'nin tutumu

Birleşmiş Milletlerin Filistin'i taksim planı Arap ülkelerinde tepkiyle karşılandı. 1947 sonlarına doğru Araplarla Yahudiler arasında çatışmalar meydana geldi. Birleşmiş Milletler' in 29 Kasım 1947'deki kararında Türkiye'nin, Araplarla birlikte hareket ederek aleyhte oy kullanması ⁴⁵⁹ Arap ülkeleri tarafından memnurlukla karşılanmıştı.

Arap ülkeleri 17 Aralık 1947'de Kahire' de aldıkları kararlara ⁴⁶⁰ uygun olarak 14-15 Mayıs 1948'de Filistin'i işgale başladılar. Bunlar Birleşmiş Milletler kararına karşı mücadele etmek, taksimi önlemek ve başarına ulaşmak için mücadeleye karar almışlardı. Bu durum karşısında Birleşmiş Milletler, 20 Mayıs' ta taraflar arasında arabuluculuk yapmak üzere İsveçli kont Bernadotte' yi görevlendirdi. Araplarla Yahudiler arasında ateşkes sağlandıktan sonra Birleşmiş Milletler temsilcisi Bernadotte çalışmalarına başladı. Ancak 11 Eylül'de Kudüs'te bir Yahudi tarafından öldürüldü, ama raporunu tamamlamıştı. ⁴⁶¹ Raporunda, İsrail devletinin varlığının artık kabul edilmesini ve bu devletin kesin sınırlarının çizilmesini tavsiye etmişti. Bu rapora Araplar karşı çıkarken A.B.D. ve Fransa desteklediler.

12 Aralık 1948'de A.B.D, Fransa ve Türkiye temsilcilerinden oluşacak bir Filistin uzlaştırma Komisyonu kurulmasına karar verildi. ⁴⁶² Ve Genel Kurul 29 Aralık'ta ateşkes çağrısı yaptı. Mısır ve İsrail bu karara uydular. 13 Ocak 1949'da Rodos'ta görüşmeler başladı ve bu görüşmeler 24 Şubat'ta bir anlaşma ile sonuçlandı. Anlaşmaya göre taraflar askeri harekate başvurmaktan kaçınacaktı. Anlaşma mütareke sınırını çiziyor fakat bu sınırların siyasi ve ülke sınırı olmadığı belirtiliyordu. ⁴⁶³

Filistin Uzlaştırma Komisyonunda, 27 Nisan'da İsrail ile dört Arap ülkesi bir araya getirildi ve Arap mültecilerinin geleceği, Kudüs'e uluslar arası statü verilmesi, sınırların çizilmesi konusunda görüşmeler başladı. Ancak bu görüşmeler bir sonuca ulaşamadı ve 25 Haziran'da kesildi.

⁴⁵⁹ Türkkaya Atatöv, " *The Palestine Question and Turkey*", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte Bugün ve Gelecekte*, Ankara, 1979, s.209; İsmail Soysal, " *Turkish-Arap Diplomatic Relation After the Second World War (1945-1986)*, TAİV, s.250

⁴⁶⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.90

⁴⁶¹ Ulus,12 Eylül 1948: Bassiouni, *a.g.e.*, s..42

⁴⁶² Ulus, 12 Aralık 1948; Ayrıca bu komisyona Türkiye' nin seçilmesi gazetede Arapları memnun etti şeklinde haber çıktı. Ulus, 13 Aralık 1948

⁴⁶³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.101

Türkiye'nin bu komisyona seçilmesi Araplarla olan yakın konumdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Çünkü bu komisyonun kurulmasına Araplar aleyhte oy kullanırken, Türkiye lehte oy kullanmıştı.⁴⁶⁴

Türkiye'nin Arap politikasını etkileyen diğer bir olay Türkiye'nin İsrail'i tanımasıydı. Arap-Yahudi çatışmalarında⁴⁶⁵ Türk kamuoyu Arapları desteklemekteydi.⁴⁶⁶ Basında çıkan haberlerin ağırlık noktası çatışmalarla ilgiliydi ve bunlar yorumsuz olarak veriliyordu. Araplar lehine tutum sergilemesinin nedeni de Yahudilerden duyulan kuşkuymuştu. Sovyetlerin Yahudileri desteklediğine dair bir inanç vardı ve bu doğrultuda haberlere sık sık rastlanıyordu.⁴⁶⁷ Yahudiler arasında komünizmin yaygın olduğu şeklinde bir inanç vardı.

Türkiye kendi güvenliğine yöneltilecek tehdit olarak yalnız komünist Rusya'yı görüyordu. Yahudilerin Ruslar tarafından desteklenmesi ileride Türkiye için iyi olmayabilirdi. Bu konuda M.Faik Fenik imzası ile Vatan gazetesinde çıkan bir yorumda;

“Yahudilere Rusların Yardım ettikleri söylenmektedir... Yahudilerin saflarında Rus subayların bulunduğu açığa vurulmuştur. Demek Arapların arkasında İngilizler, Yahudilerin arkasında Ruslar vardır. Orta Şark'daki ihtilalin Rusya'nın menfaatlerine hizmet etmesine müsaade edilecek midir? bu takdirde Komünizm, Orta Şarkın en mühim stratejik noktasını ele geçirmiş olacaktır”⁴⁶⁸ şeklinde sözlere yer verilmişti.

Rusların Yahudileri desteklemesi Türkiye'de kuşkuyla karşılanmakla birlikte Filistin konusunda Arapları desteklemekten de yavaş yavaş vazgeçiliyordu. Bu değişiklik Ulus gazetesinde Filistin probleminin asıl memleket sahipleri ile konuşularak, dıştan ve kuvvet yolu ile çözümlenmesi mümkün olmayacağı; tutulacak en iyi yolun intizar ve yatıştırma politikası olduğu; Yahudiler müfsit ve taksim dileklerinden vazgeçerse Filistin meselesinin zamanla bütün ilgilileri tatmin edecek şekilde çözümleneceği şeklinde yorumlandı.⁴⁶⁹ Taraflar arasında bir uzlaşmayı Türkiye savunmaya başladı. Basında çıkan yazılarda “Arap kardeşlerimiz” diye söz edilirken, diğer taraftan “Yahudi dostlarımız” deniyordu.⁴⁷⁰

⁴⁶⁴ Yearbook of the United Nations 1948-1949, ss.147-146

⁴⁶⁵ Geniş bilgi için Bkz. Larry Collins-Dominique Lapiere, *Kudüs Ey Kudüs* İstanbul, 1994

⁴⁶⁶ Ömer Rıza Doğrul, “Gittikçe Büyüyen Tehlike”, Cumhuriyet, 24 Nisan 1948; Arap cephesini dolaylı desteklemek amacıyla 1948 Kasımından itibaren Filistin'e göç etmek isteyen Türk uyruklu Musevilere çıkış vizesi verilmedi. Fakat bu yasaklama 6 Şubat 1949'da kaldırıldı. Y.Kurat, *a.g.m.*, s.281

⁴⁶⁷ Komünistler Filistin'e akın ediyormuş, Ulus 5 Şubat 1948; Yahudi ordusunda Ruslar varmış, Ulus, 22 Mart 1948

⁴⁶⁸ Vatan, 1 Mayıs 1948

⁴⁶⁹ Ulus, 26 Mart 1948

⁴⁷⁰ Ulus, 15 Mayıs 1948

Arap-Yahudi çatışmalarında A.B.D. ile Sovyetlerin aynı tutumu takınmaları Türk kamuoyunu şaşırtmıştır. Sovyetlerin hedefi karışıklık çıkartmak olduğuna göre A.B.D ile ortak politikasına anlam verilemedi.⁴⁷¹

İsrail 14 Mayıs 1948'de kurulduğunda Türkiye'nin bu yeni devlete bakışında bir değişiklik olmadı. Türkiye tarafsızlık politikası izlemeye başladı. Türkiye Arap kardeşlerinin lehinde hareket etti. Yahudi dostlarımızın hayat haklarını inkara asla imkan yoktur, şeklinde ifadelere rathıyoruz.⁴⁷² bu tarafsızlık politikasının bir nedeni de İsrail'in yaşama şansının az olması görüşüydü.⁴⁷³

Bu durum kısa sürede yerini iyi ilişkiler ve işbirliğine bıraktı. Genç İsrail Türkiye'de çok sempati topladı. Çölün yeşermesi, ilim, sanat, kültür, iktisat ve hatta askeri alanlardaki başarıları için çok olumlu şeyler söylendi. Türkiye, İsrail devletini Orta doğu'nun tek demokrasisi olarak gördü. İki devlet komünizmin yayılmasına ve teröre karşı beraber çalıştılar. Suriye ile Türkiye ve Mısır ile Türkiye arasında sık sık görülen gerginlikler İsrail-Türkiye ilişkilerini pekiştirdi. İsrail'e göç eden Türk Yahudileri İsrail'de güçlü bir Türk lobisi teşkil ettiler. Ermeni, Rum ve Arapların Türkiye'ye karşı çalışmalarını genellikle onlar dengelediler.

Türkiye, 1949 başlarında İsrail'e karşı tutumunu değiştirmeye başladı. Bunun nedenlerinden biri Türkiye'nin Truman doktrini ile A.B.D. yardımı alması ve Batılı ülkelerin İsrail'i tanımasıydı. Türkiye Şubat 1949'dan itibaren İsrail'i tanıma yolunda bir eğilim göstermektedir. Nitekim Ulus'ta çıkan bir yazıda mevcut şartlar altında Filistin'de kurulmuş olan İsrail devletini tanımamak mümkün değildir, demişti. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 8 Şubat 1949'da verdiği demeçte “ İsrail devleti bir vakıadır. 30'dan fazla devlet tanımıştır. Arap temsilcileri de İsrail temsilcileri ile konuşmaktadır. Türkiye'ye gelince Uzlaştırma Komisyonunda vazifemizi daha iyi görebilmek için bugünkü durumumuzu değiştirmeyi daha faydalı buluyoruz⁴⁷⁴ demektedir.

Türkiye'nin İsrail'i tanımasında A.B.D.'nin bu ülkeyi 31 Ocak 1949'da resmen tanımasının büyük etkisi oldu. Türkiye 28 Mart 1949'da İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke oldu.

⁴⁷¹ Ulus, 13 Ocak 1948; Türkiye Sovyetlerle A.B.D.'nin aynı çizgide olmasını mümkün görmüyordu.

⁴⁷² Ulus, 15 Mayıs 1948: Türkiye'nin bu dönemde tarafsızlık politikası izlediği konusunda görüş birliği vardır. Haluk Ulman, “ *Türk Dış Politikasına Yön veren Etkiler*”, SBF, Eylül 1968, CXXIII, No.3 s.244; İ.SoySal, a.g.m., s.252

⁴⁷³ Araplar tanımadıkça bir sonuç çıkmaz yorumları yapıldı. Selim Sabit., “ Hiçbir Faydası Olamayan Tanımlar” Tasvir, 19 Mayıs 1948; Aynı tür bir yorum için bkz. Ulus.

⁴⁷⁴ Ayın tarihi, Şubat 1949, s.176

⁴⁷⁵ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İsrail Dışişleri Bakanı Levi Eşkol'e gönderdiği 28 Mart 1949 tarihli mektubunda Ankara' nın Tel Aviv'i tanıdığını belirtiyordu. Bununla ilgili resmi hükümet bildirisinde, Türkiye' nin İsrail'i tanımakta gecikmesinin Arap komşularının hatırı için olduğu, fakat bu ülkelerin bazıları İsrail'in varlığını tanıyarak onunla mütareke yaptıkları veya yapmakta olduklarına göre, artık Ankara'nın da Tel Aviv'i tanınmasında bir sakınca kalmadığını belirtiyordu. ⁴⁷⁶

Hürriyet' de çıkan bir yazıda ise “ hudutlarımızdan pek uzak olmayan bu devletin teşekkülünü memnurlukla kaydediyoruz. Arap Birliğini teşkil eden devletlerin arzuları her ne kadar bu merkezde değilse de, ortada hakikati kabul etmek zarureti vardır. Çalışkan bir millet olan Yahudilerin ticaret olduğu kadar siyasette de muvaffak olacağını ümit ediyoruz... Biz başta olmak üzere bütün devletlerin arzusu Filistin'de nihayet sükûnun avdetinden ibarettir. “ ⁴⁷⁷ diyordu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1949'da TBMM'ni açış konuşmasında, konuya değiniyor ve şunları söylüyordu: “ yeni doğan İsrail devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu'da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz. “ ⁴⁷⁸

Türkiye bu tavrı ile Araplardan uzaklaşmış oluyordu. Artık Türkiye için Batı desteği önemliydi ve kendisini batı Kulübü üyesi görüyordu. ⁴⁷⁹ Bu durum Arapların beklentilerine cevap vermekten uzaktı. Ancak Türkiye 1948–1949 Arap-İsrail savaşını sona erdiren ateşkes anlaşmaları üzerine ve Güvenlik Konseyinin de desteklemesiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 11 Mayıs 1949'da İsrail'i Birleşmiş Milletler'e üye kabul etti. Türkiye bu oylamada çekimser oy kullandı. Genel Kurul oylamasında ise, 12 olumsuz, 37 olumlu ve 9 çekimser oy kullandı. Türkiye bu oylamada da yine çekimser oy kullandı. ⁴⁸⁰

Türk- İsrail ilişkileri iyi bir seviyede gelişmeye başladı. Nitekim Asım Us, bu konuda şunları yazdı; İktisadi İlişkiler iyi, Türkiye' nin İsrail devletine ihracatı 6–7 milyon liradır. Hayfa'daki petrol tasfiyhaneleri faaliyette iken Türkiye'nin bu ihtiyacı oradan petrol ithalatıyla

⁴⁷⁵ Keesing Contemporary Archiveu, 1948-1950, S. 9892 Batılı yazarlar Türkiye' nin İsrail'i tanınmasını Batıya hoş görünmek kaygısı ile tanıdığı ileri sürer. Ersin Onulduran, “ Türkiye' nin Arap ülkelerine Karşı Dış Politikasında Son Gelişmeler”, *Türk-Arap ilişkileri ; Geçmişte , Bugün ve Gelecekte*, Ankara, 1979, s.68 İsrail'i tanıyan ikinci Müslüman ülke İran'dır, Bkz. Nachmani, *a.g.e.*, s.207

⁴⁷⁶ Cumhuriyet, 29 Mart 1949

⁴⁷⁷ Ayın Tarihi, Mart 1949, ss.62-63; 30 Mart 1949 tarihli Hürriyet' te İsrail'i tanımakla Asya işlerine karşı bigane kalmadığımızı ispat ettiğimiz ileri sürüldü. Hürriyet. 30 Mart 1949

⁴⁷⁸ Kazım Öztürk, *Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi Açış Nutukları*, İstanbul, 1969, s.415

⁴⁷⁹ Türkkaya Atatöv, *a.g.e.*, s.211

⁴⁸⁰ Yearbook of U.N., 1948-1949, s.405; İ.Soyal, *a.g.e.*

karşılanıyordu. İsrail devleti ile arasında normal siyasi ve iktisadi münasebetler kurulacak olan Türkiye Araplık alemi ile olan gelenekli dostluk ve samimi kardeşlik bağlarına dayanarak taraflar arasında uzlaştırma rolüne girebilir.⁴⁸¹

Savaşın bitişiyle dört bin kadar Türk Yahudisi İsrail'e göç ettiler.⁴⁸² Türk kamuoyu bu göçü çok kötü bir şekilde karşıladı. Recep Peker'den sonra Başbakanlığa gelmiş olan Hasan SAKA hükümeti, Yahudilerin Türkiye'den çıkışlarını yasakladı. Yasak daha sonra değiştirildi, İsrail hariç olmak üzere, yurt dışına gitmek serbest bırakıldı. Bu yasak Arap devletlerinin baskısı ile konulmuştu. Bir miktar Yahudi İtalya ve Fransa yoluyla İsrail'e göç ettiler. Basında Yahudilerin tavrını cesaretle açıklayan Yahudiler çıktı. Dr. Eli ŞAUL *Demokrat İzmir* gazetesinde bir dizi yazı yayımladı ve yazılarında, Türkiye'den İsrail'e göç eden her Yahudi'nin bir Türk propagandacısı olacağını ve bundan Türkiye'ye sadece fayda geleceğini yazdı.⁴⁸³ Ona göre, hem sadık bir Türk hem de iyi bir Yahudi olma olanağı vardı ve bu iki olgu birbirleriyle çelişmiyorlardı.

Yahudilerin dolaşım ve göç özgürlüklerindeki sınırlamalar uzun sürmedi. 1949 yılında Şemsettin GÜNALTAY Hükümeti bu sınırlamaları iptal etti. Türk Yahudileri, Türkiye'den İsrail'e doğrudan göç edebildiler. Buna ek olarak Türk denizcilik şirketleri İstanbul ve İzmir'den Hayfa' ya gemi çalıştırmaya başladılar. Dört yıl içinde Türk Yahudilerinin çoğu İsrail'e göç ettiler. Bu göç, Türk Yahudilerinin Türkiye'deki yaşam koşullarının her bakımdan mükemmelleştiği bir dönemde oldu. Fakat demokrasi ve onunla beraber hoşgörü ve iktisadi kalkınma, Varlık Vergisi'ni ve Aşkale'yi derhal unutturamamıştı. Toptan göç 1941–1943 yıllarındaki zorluklardan doğdu.

Türk- İsrail ilişkileri 1950'den sonra da gelişmeye devam etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950'de TBMM'ni açış konuşmasında “ İsrail Devleti ile normal münasebetlerimiz gelişme yolundadır. Bu memleketle elçi teati edilmiş⁴⁸⁴ ve bir de ticaret sözleşmesi akdedilmiştir. Arabulma Komisyonunda da taraflar beynindeki pürüzlü meselelerin tasviye şekline bağlanması için her türlü tarafı tatmin edecek mütemadi gayret sarf etmekteyiz⁴⁸⁵ diyordu.

⁴⁸¹ Asım Us, “ *Türkiye-İsrail Münasebetleri*” Ulus, 10 Ekim 1949

⁴⁸² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Rifat Bali, Aliya: *Bir toplu Göçün öyküsü (1946-1949)* İst.2003

⁴⁸³ L' Etoile du Levant, 26 Ekim 1948

⁴⁸⁴ Türkiye Seyfillah Esin'in 9 Mart 1950'de Tel Aviv'e elçi olarak atadı. İ.Sosyal, a.g.m., s.252

⁴⁸⁵ Öztürk, a.g.e, s.443

Bütün bunlara rağmen Türkiye – İsrail ilişkileri hala sağlam temellere oturmuş değildi. Bu dönemde Türkiye anti –Rus bir politika izliyordu ve komünizme düşmandı. Türkiye için komünist ve komünist olmayan dünya vardı ve tarafsızlık politikası Rusların amacına hizmet eden bir tarzdı. İsrail’ in de tarafsız olması onun bu görüntüsünü saklamak içindi. Böylelikle Türkiye’ nin İsrail’e kuşkuyla bakmasına neden oluyordu.

Türkiye, bu açıdan bakınca İsrail’in komünist tehdit olmasından korkuyordu. Nitekim İsrail, Türkiye’ yi komünist olmadığı konusunda tatmin etmek amacıyla, Kore savaşında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’ nun politikasına destek verdiğini açıkladı. Bu gelişmeden hemen sonra Türkiye ile İsrail arasında bir ticaret anlaşması imzalandı.⁴⁸⁶

Türkiye İsrail’le sosyal alanda ilişkilerini de geliştirdi. Buna paralel olarak da İsrail’le Türkiye arasında ticari ilişkiler gelişti. Yukarıda değinildiği gibi 1950 yılında iki ülke arasında ticaret anlaşması imzalandı.⁴⁸⁷ İsrail in İstanbul Başkonsolosu Moshe Galli’nin 24 Aralık 1954’de verdiği bir demeçte, 1950 yılında iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzaladı ve dış ticaret hacmi 1951 yılında 9 milyon Türk Lirası iken, 1952 yılında 13 milyon ve 1953 yılında da 65 milyon Türk Lirasına çıktı.⁴⁸⁸ İsrail İzmir Fuarına katıldı.⁴⁸⁹

Türk- İsrail askeri işbirliği gelişti. Askeri işbirliği son derece gizli tutuldu. İsrailli askeri uzmanlar Ankara’ ya geldikleri zaman İsrail’ in Ankara Büyükelçisi Eliyahu Sasson’un haberi olmuyordu. Sasson, Moşe Dayan’ı Ankara’da gördüğü zaman çok şaşırmişti.⁴⁹⁰

Türkiye İsrail’le askeri alanda bilgi alışverişi yaptı. İsrail uzmanları Türkiye ‘de havaalanları inşa etti. Bu işbirliğinin aynı zamanda İsrail, Türkiye, İran ve Etiyopya arasında bir ittifak anlaşması olduğu iddia edildi.⁴⁹¹ Bu çevre anlaşmasının A.B.D tarafından da desteklendiği ve uzun süre yürürlükte kaldığı öne sürüldü. Zaman zaman Araplar Türkiye’ nin İsrail ile askeri anlaşması var diye suçlamışlarsa da bu Türkiye tarafından reddedildi.

Diğer yandan Türkiye ile İsrail arasında hem kültürel, hem de sportif faaliyetler yapıldı. Bu dönemde Türkiye, İsrail ile her düzeyde ilişkileri gelişti.

İsrail Devleti’nin kurulması, Türk Yahudilerinin bir bölümünün İsrail’e göç etmelerinin genel nedenidir. Olaya daha yakından bakacak olursak kimileri için daha kişisel nedenlerin

⁴⁸⁶ A. Nachmani, *Israel, Turkey and Greece*, 1987, London, s.52; Düstür, 3.tertip, C.32, ss.352-358

⁴⁸⁷ Zafer, 6 Temmuz 1950, İsrail’le dün bir ticaret anlaşması imzaladı. Türkiye ile İsrail arasında 10 Aralık 1951’de Hava taşımacılığına dair bir anlaşma daha imzalandı. Anlaşma için bkz. Düstür, 3.Tertip, C.33, ss.91-98

⁴⁸⁸ Ayın Tarihi, Aralık 1954, s.37

⁴⁸⁹ Bkz. İsrail 1955 İzmir Enternasyonal Fuarı- Özel Sayı, İstanbul 1955

⁴⁹⁰ Nachmani, a.g.e., s.39

⁴⁹¹ N.Chomsky, a.g.e., s.48, Nachman; a.g.e., s.35

olduğu da görülecektir: daha yüksek ücret, iyi bir iş, dini duygular v.s...İsrail'e göç eden Türk Yahudileri'nin Türk toplumu ve Türkiye için genelde olumlu anı ve izlenimlere sahip oldukları da belirtilmelidir.⁴⁹²

1950 sonrasında Türkiye, Arap devletleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla ve Birleşmiş Milletler kararlarına uymalarıyla çözebileceklerini savundu. Selim Sarper, New York'da Şubat 1952'de Arap-İsrail meseleleri hakkında şöyle dedi: “ İki tarafta mütareke vesilesiyle meydana çıkan meselelerde hissiyatla hareket etmekte ve bu hususta Birleşmiş Milletlerce verilen kararlara uymaktadırlar. ⁴⁹³ Başbakan Adnan Menderes , 1954 yılı Haziran'ında A.B.D.'yi ziyareti sırasında Arap-İsrail anlaşmazlıkları hakkında sorulan bir soruya cevaben bununda milletleri büyük ve müşterek tehlike önünde birleştirmekten alıkoyan manevi sebeplerle ilgili bedbaht meselelerden biri olduğunu söyleyerek demiştir ki: “ Bu gün için zor görünse bile, sabır ve teenni ile müspet bir neticeye ulaştığımızı eminiz... Biz, sulhsever milletler arasında yalnız ihtilaf olmamasına hatta küçük kırgınlıklar bile olmamalı ve bu milletler, tecavüz tehlikesine karşı tam bir tesanüt sağlamalıydılar. İyi niyetle ve vakıaları kabul etmek suretiyle, komşular arasında mevcut olabilecek şüpheleri bertaraf etmenin çareleri kolaylıkla bulunurlar. İsrail' in yaşama hakkını ve Arap memleketlerinin yaşam hakkını kabul etmek lazımdır. Düşünürken hissiyata değil akıl ve mantığa yer verilmelidir.” ⁴⁹⁴ Türkiye İsrail 'in hayat hakkını Arapların da tanınmasını istiyordu. Bu durum Arap dünyası tarafından hoş karşılanmadı.

Türkiye İsrail'in kurulmasına kuşkuyla yaklaştıktan sonra Türk-A.B.D. ilişkileri geliştikçe İsrail' e olan tutumunu değiştirdi. Türkiye ' nin İsrail 'in tanınması bir bakıma modern batı tipi bir toplum olduğumuzun bir göstergesiydi. Araplarla aynı dini paylaşmamıza rağmen din ögesine dikkat edilmeksizin Müslüman olmayan bir ülkeyi Türkiye tanıyordu. Bu durum soğuk savaş döneminde Batı desteğini kazanmamıza neden oldu. Diğer bir nokta ise Türk-İsrail ilişkilerinde belirleyici olan komünizm faktörü idi. Türkiye, İsrail ' in tarafsızlık ⁴⁹⁵ politikasından kuşkulandı. İsrail' den emin oluncaya kadar işbirliğine gitmekten çetindi. F.Rüştü Zorlu, Bandung Konferansını değerlendirirken, tarafsızlığı, Rusya'nın politikasına götürülmek hedefi güden bir hareket olarak yorumladı. Ancak İsrail 'in komünist bir devlet olmadığı anlaşılınca yakın bir ilişkiye gidildi ve 1955 yılına kadar da iyi bir düzeyde gelişti.

⁴⁹² Walter F. WEİKER *The Unseen Israellis-The Jews from Turkey in İsrail*, Center for Jewish Community Studies Boston 1988 s. 40

⁴⁹³ Ayın tarihi, Şubat 1954, s.72

⁴⁹⁴ Ayın tarihi, Haziran 1954, s.96

⁴⁹⁵ Bkz. Ayın Tarihi, Şubat 1956, s.153

V. BÖLÜM

TÜRKİYE' NİN ORTA DOĞU POLİTİKASINDA YÖN VEREN YENİ FAKTÖRLER

A) NATO'nun kuruluşu, Orta Doğu'nun savunulması sorunu ve Türkiye

Savaşın sona erdiği günlerde, savaş sonunda Dünyanın barış ve güvenliğini koruma görevinin Birleşmiş Milletler tarafından yürütülebileceği sanılıyordu. Fakat Sovyetler Birliği ile büyük devletlerarasındaki işbirliği Sovyetler Birliği'nin sürekli vetoları yüzünden işleyemez duruma gelmişti. Öyle ki, 1949 yılı geldiğinde Sovyetler 30 kez veto hakkını kullanmıştı ve ortak tedbirlerin alınmasını büyük ölçüde engellemiştir. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletlerin yetersiz kaldığı ve kalacağı anlaşılmıştı.

II. Dünya Savaşından sonra, barışın sürekli kılınması için 26 Haziran 1945'de San Francisco'da Birleşmiş Milletler kuruldu.⁴⁹⁶ Örgütün amacı uluslar arası barış ve güvenliği korumak, uluslar arası dostça ilişkileri geliştirmek ve devletlerin dış politikalarını uzlaştıran bir merkez olmaktı. Birleşmiş Milletler antlaşmasını hazırlayan devletler A.B.D., İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin'di. Uluslar arası barış ve güvenliğin korunması konusunda başlıca sorumlu olan Güvenlik Konseyi' de bu devletler “ veto” yetkisine sahipti. Dolayısıyla bu devletlerden biri tarafından yapılacak bir saldırı önlemek mümkün değildi.

Savaş sonunda Sovyetlerin niyeti yavaş yavaş belli olmaya başladı. Savaş sonunda toprak kazancı olan tek ülke Sovyetlerdi.⁴⁹⁷ Sovyetler savaş sonunda askerlerini terhis etmezken A.B.D ve İngiltere ordularını terhis etmeye başlamıştı. Bu durumda Avrupa direk bir Sovyet tehdidi altında kalabilirdi.

Sovyetlerin İran üzerindeki baskısı, Yunanistan iç savaşına karışması ve Türkiye' den toprak talepleri nedeniyle Batı Avrupa Devletleri güvenliklerini sağlama endişesine düştüler.

⁴⁹⁶ Mehmet Gönübol. *Uluslar arası Politika*, Ankara, 1978, s.500

⁴⁹⁷ Nato Bilgiler ve Belgeler, Brüksel, 1971; Ayrıca Sovyetlerin II.Dünya Savaşı'ndan sonra işgal ettiği topraklar için bkz. Monro Mac Closkey, *North Atlantic Treaty Organization*. New York, 1966, ss.15-16

1947 Ekim'inde Sovyetler Birliği savaş sırasında lağvedilen ‘‘Komintern’’ in yerine ‘‘Kominform’’ u kurdu. Bu sebeple yayınlanan bildiriye, Sovyet yöneticileri Kominform'un başlıca amaçlarından birinin Batılı rejimlerle mücadele ve onları yok etmek olduğunu açıklamışlardır. Bu sözler Sovyetler Birliği'nin yeni toprak ilhakları peşinde olduğu kanısını uyandırdı ve büyük bir endişe uyandırdı. Batılı Devletlerin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişe Avrupa'daki kuvvet dengesizliği yüzünden zamanla daha da artmıştır.

1947 yılında Birleşik Amerika, Truman Doktrini ile Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin savunmasını kuvvetlendirmek kararını vermiştir. Aynı yıl içinde Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Polonya gibi Doğu Avrupa lkelerinde komünist partiler Sovyet desteği ile iktidarı ele geçirerek kalıcı komünist düzenler haline dönüşmüşlerdir. Diğer bir anlatımla demokratik düzene son vermişlerdir.

Bu rzgra direnmeye çalışan eklere 1948 şubatında Sovyetlerin darbesi⁴⁹⁸ Batı' yı harekete geçirdi. Çekoslovakya Marshall yardımına katılmak için istekliydi. Sovyetlerin baskısı sonucu Paris'te yapılan toplantıya Çekoslovakya katılmadı. Daha sonra komünistler bir darbe ile yönetimi ele geçirdi Oysa bundan önce Sovyetler, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan' da kendilerine bağlı uydu yönetimler kurmuştu. Sovyetler bununla Doğu ve Orta Avrupa ile birlikte Balkanlarda da hâkimiyet kuruyordu ve Avrupa' yı doğrudan tehdit ediyordu. Sovyetlerin bu hareketine karşılık İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Brüksel'de toplandı ve 17 Mart 1948'de Batı Avrupa Birliğini kuran anlaşmayı imzaladılar. Buna göre bu devletlerarasında her türlü ilişki geliştirecek ve taraflardan biri Avrupa' da bir silahlı saldırıya uğradığı takdirde, diğerleri her türlü vasıta ile onun yardımına gidecekti.

Ancak bu beş devletin gücü, olası bir Sovyet saldırısını önlemek için yeterli değildi. Bu dengesizlik Birleşik Amerika'nın katılımıyla giderilebilirdi. İşte Kuzey Atlantik Antlaşması bu gerçeğin görülmesi ile 4 Nisan 1949 günü imzalanmıştır.

Bu anlaşma ilk kez Sovyetlerin Avrupa'daki yayılmacılığına karşı alınmış ciddi bir nlemdi. Ancak savaş sonrası şartlar göz önüne alınınca bu devletlerin Sovyetlere karşı koyması oldukça zordu. Bu nedenle A.B.D.'nin desteğine de ihtiyaç duyuluyordu.

1948 Martında Berlin Krizi ⁴⁹⁹ nedeniyle A.B.D. Avrupa ile ilgilenmeye karar verdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin 4 işgal bölgesine ayrılmıştı. Batılı devletlerin Berlin'deki işgal

⁴⁹⁸ Metin Toker, *Orak ve eki Arasında Kalanlar*, Ankara, 1973, ss.351-362

⁴⁹⁹ M.MacCloskey, *a.g.e.*, s.21, Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, ss.761-762

bölgesine Sovyetlerin Almanya' daki işgal bölgesinden geçilerek ulaşım yapılmakta idi. 1948 yılında A.B.D, İngiltere ve Fransa işgal bölgelerini birleştirdiler. Bunun üzerine Sovyetler, batılıları Berlin'den atmaya karar verince 1948 Martında bütün ulaşım yollarını kestiler. Bu durum Sovyetlerle Batılılar arasında büyük gerginlik yarattı ve A.B.D. hava köprüsü kurarak Berlin'e günde 3-4 ton yiyecek taşıdı. Bu 323 gün sürdü. Sovyetler, Berlin'den Batılı devletleri çıkarmaya karar vererek, Berlin' in batı ile bağlantısını kesti. Buna karşılık A.B.D ile hava köprüsü kurarak Berlin'e uygulanan ambargoyu kırdı. Sonunda Sovyetler Batılıları Berlin'den çıkaramayacağını anladı. Ancak bu olay, Batılı devletlerin Sovyetlerle işbirliği yapmanın imkânsız olduğu inancın yerleşmesine neden oldu. Batıya göre Sovyetler kuvvetten anlıyordu.

A.B.D. Monroe Doktrini ⁵⁰⁰ ile Avrupa ile ittifaklara girmiyordu. Monroe Doktrini' ne göre A.B.D. Avrupa' nın işlerine karışmayacaktı ve Avrupalı devletlerde Amerikan kıtasında sömürgecilik faaliyetlerine girişmeyecekti. I.Dünya Savaşı' nda, savaşın dışında olmasına karşılık yine de savaşa girmek zorunda kalmıştı. II. Dünya Savaşında da durum değişmemişti ve savaş A.B.D.' yi de içine almıştı. Bu durumda yeni bir Avrupa savaşında A.B.D. yine savaşa katılmak zorunda kalacaktı.

A.B.D. anayasasına göre A.B.D.'nin bir ittifak yapması imkânsızdı. Bu durum Vanderberg kararı ile giderildi. Vanderberg kararı AB.D.Başkanına Amerikan güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan, bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisi veriyordu. Bu 11 Haziran 1948'de kabul edildi. ⁵⁰¹ A.B.D Monroe Doktrinini terk etti. Böylelikle A.B.D. aktif olarak dünya politikasına girmiş oldu. Batı Avrupa'nın güvenliği A.B.D. olmadan sağlanamazdı. ⁵⁰² Bu nedenle Sovyet Rusya'nın bir saldırısına karşı, A.B.D.' nin Batı Avrupa devletleri yanında yer alacağını açıklaması gerekiyordu. A.B.D. bunun üzerine, Kanada ve Batı Avrupa devletleri ile görüşerek 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik İttifakının kurulmasına öncülük etti. Anlaşmayı A.B.D., Kanada, İngiltere, Fransa, Danimarka, Lüksemburg, Hollanda , Norveç, Portekiz, İzlanda ve İtalya imzaladı.

⁵⁰⁰ Allan Nevins-H.S. Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, İstanbul, 1961, s.160, Jhon Spencer Barsett. *A Short History of the united States*, New York, 1913, s.376

⁵⁰¹ Feridun Cemal Erkin, *Batı Avrupa Birliği ve NATO' nun doğuşu, Türkiye' nin NATO'ya girişi*, " *Türkiye ve NATO*, Ankara. S.11

⁵⁰² Dean Achenson, *Power and Diplomacy*, New York, 1962, s.40

Bu ittifak askeri, sosyal ve kültürel bir ittifaktı.⁵⁰³ Anlaşmanın girişinde taraflar demokrasi, kişi hürriyeti ve hukuk hâkimiyeti üzerine kurulu ortak miraslarını ve medeniyetlerini korumak, bütün uluslar arası meselelerini barışçı yollarla çözmek, barış ve dostluğa dayanan ilişkilerini de ekonomik işbirliğini artırmak niyetlerini de belirtiyorlardı. Bu açıklamalarla ittifakın ekonomik ve kültürel boyutu da vurgulanmıştı.

NATO' nun kurulması ile Batı ve Doğu Blokları arasında gerçek bir denge kurulmuş oluyordu. Nitekim NATO kurulduktan sonra Sovyetlerin Avrupa'daki yayılmacılığı durdu.

Türkiye ise Sovyet tehdidine karşı Truman Doktrini ile A.B.D. desteğini sağlamıştı. Fakat bu karşılıklı bir ittifak anlaşmasına dayanmıyordu. Türkiye güvenliğini bir ölçüde sağlamış fakat yeterince garantiye alamamıştı. Komünizm tehlikesi Türkiye' yi korkutuyor ve bu nedenle Türkiye' nin Batı Birliğine katılmak isteğini artırıyordu. İngilizlerle yapılan görüşmelerde Batı Birliğine eklenecek bir Amerikan garantisi temini imkânları üzerinde duruldu. Ancak İngilizler bu öneriyi zamansız bularak reddettiler.⁵⁰⁴

A.B.D' nin Batı Savunma Birliğine katılacağı belli olunca Türkiye A.B.D ile bir ittifak anlaşması yapmak istedi ama başarılı olamadı. NATO paktının ilan edilmesiyle, A.B.D.'nin Türkiye konusundaki stratejisini değiştirdiğini ve artık Türkiye' nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunmasına o kadar önem verilmediği kuşkuları başlamış bulunuyordu.⁵⁰⁵ Türkiye' nin Washington Büyükelçisi F.Cemal Erkin, A.B.D. Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert M.Lowet ile yaptığı görüşmede, “ Türkiye' nin Batı Avrupa Birliğine katılması suretiyle Atlantik Paktına aday olma fikrini” öne sürdü. Lowet ise , “ Batı Avrupa Birliği'nin genişletilmesi, bu birlikteki üye devletlerin takdirine kalmıştır.” Diyerek konuyu kapattı. Erkin, daha sonra Dışişleri Bakanı Marshall ile görüşerek durumu anlattı, ama net bir cevap alamadı.

Batılı devletlerin olası bir Sovyet saldırısına karşı böyle bir anlaşma imzalamaları, uzun yıllar Rus tehdidine maruz kalan Türkiye'nin de ilgisini çekmiştir. Zira Türkiye 1947'de Amerika'dan yardım almaktaydı. Bu yardımın esasının ise Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi güçlendirmek olduğu açıktır. 1947 Şubat'ında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatının toplantılarına katılmak üzere Ankara'dan ayrılan Dışişleri Bakanı Necmettin SADAĞ, Londra'da İngiliz

⁵⁰³ Anlaşmanın 7.maddesi “ Taraflar içlerinden birine veya birkaçına karşı Avrupa'da veya Kuzey Amerika'da yapılacak silahlı bir tecavüz telakki edilmesini ön görmektedir. Büyük bir tecavüz vaki olduğu takdirde tarafların her biri, Kuzey Atlantik Bölgesinde güvenliği yeniden tesis ve temin için silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil olmak üzere lüzumlu göreceği hareketlere hemen girişerek tecavüze maruz kalmış taraf ve taraflara yardım edecektir. NATO Belgeler ve Bilgiler, s.22

⁵⁰⁴ Feridun Cemal Erkin *Dışişlerinde 34 Yıl*, Ankara 1986, C.II, Kısım.1, ss.11-12

⁵⁰⁵ Erkin, *a.g.m.*, s.19

Dışişleri Bakanı Bevin'le, Paris'te de Fransız Dışişleri Bakanı Schuman'la görüştüktan sonra yaptığı basın toplantılarında, Atlantik paktının “mutlak surette tahdit edilmiş bir coğrafi bölgeye ait güvenlik” sistemi olduğunu “binaenaleyh Türkiye için buna iştirake hiçbir sebep” olmadığını söyledikten sonra şöyle demiştir: “Fakat Avrupa'da barış yalnız kıt'a kısmında korunmaz. Bizce Avrupa barışı birdir ve bölünemez. Bu sebeple ki, biz Atlantik sahillerinin savunma sisteminin Akdeniz'de de bir anlaşma ile imtidat ettirilmesi veya tamamlanması imkânlarını tasavvur ediyoruz... Bu anlaşma, sonradan, bütün siyasi imkânlar tamamlanınca, münasip zamanda hâsıl olabilir.”⁵⁰⁶

Kuzey Atlantik Antlaşmasının imzalanması ve İtalya ile Cezayir'in kuzey bölümlerinin de bu anlaşma çerçevesi içine alınması, Türk basınında tenkitlere ve tepkilere yol açmıştır. Örneğin, 11 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan “Atlantik paktının Tekâmülüne Doğru” başlıklı yazıda şöyle denilmektedir: “...Bugünkü şartlar altında, bir Bolşevik tecavüzü göz önüne alındığı takdirde, en mühim stratejik istikametlerden biri ve belki birincisinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden geçerek, Akdeniz'e inen yol olduğuna şüphe yoktur. Batılı müttefikler, tedafüi bir ittifak antlaşmasıyla Kuzey ve Batı Avrupa taarruz istikametini kapattıkları, fakat Akdeniz yolunu açık bıraktıkları takdirde, Sovyet Rusya'nın bu açık yolu tercih ve bilhassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet tabiidir. Buna karşılık alınacak tedbir ya birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin iştirak edecekleri bir Akdeniz savunma paktı vücuda getirmek yahut da... bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istiklallerini garanti etmektir...”

O günlerde Türk basınında çıkan yazılardan, Türkiye'nin NATO dışında kalmaktan duyduğu endişelerin başlıca iki nokta çerçevesinde toplandığı anlaşılmaktadır:

1-Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin nasıl korunacağı

2-NATO ülkelerine yapılacak yardım dolayısıyla Türkiye'ye yapılacak yardımın azalması olasılığı.

Necmettin SADAK, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Türk delegasyonuna başkanlık etmek üzere Nisan başında Amerika'da bulunduğu sırada, 12 Nisan'da Dışişleri Bakanı Dean Acheson ve ertesi gün Başkan Truman ile bu konuları görüşmüştür. Görüşmeler sonucunda SADAK'a Atlantik paktına benzer bir şekilde Akdeniz savunma paktı kurulmasının Birleşik

⁵⁰⁶ Ayın Tarihi, Şubat 1949, s.139-140

Amerika tarafından tasarlanmadığı, buna karşılık askeri yardımın devam edeceği ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığının Amerika için çok önemli olduğu anlatılmıştır.

Bu arada Avrupa devletleri bir yandan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini korumak için Birleşik Amerika ile Kuzey Atlantik anlaşması çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirken, aynı zamanda savaş zamanındaki kayıpları telafi etmek için kendi aralarında birleşme yoluna gidiyorlardı. Brüksel anlaşmasında imzası bulunan beş devlet aralarına beş yeni Avrupa devletini de alarak 5 Mayıs 1949'da Avrupa konseyini kuran anlaşmayı imzaladılar.

NATO'ya, Fransa'ya bağlı olan Cezayir'in ve bunun yanında İtalya'nın da alınması, Türkiye'nin karşısına çıkarılan sınırlı bölge tezini çürütmüş oluyordu. Bu durum Türk basınında yoğun eleştiri aldı.⁵⁰⁷

Türkiye'nin, 5 Mayıs 1949'da kurulan askeri niteliği bulunmayan Avrupa Konseyi'ne alınmaması yeni bir hoşnutsuzluk yarattı.⁵⁰⁸ Zira Atatürk devrinden (daha da geri gidebiliriz) batılılaşma çabası Avrupa devletleri ile sıkı ilişkiler kurmak, onlardan biri olmak olarak algılanıyordu. Bu dışarıda kalış Türk siyaset ve kamuoyunda kırgınlık ve üzüntü yaratmıştır. Örneğin, 8 Mayıs 1949 tarihli Ulus gazetesindeki bir başyazıda konu hakkında şunlar yazılmıştır: "...Tabii bulmadığımız, hayret ve esefle karşıladığımız nokta, Türkiye'nin davet edilmemiş olmasıdır..."

Türkiye'nin bu üzüntüsü uzun sürmemiş Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8 Ağustos 1949'da Strasburg'da yaptığı toplantıda, Yunanistan, İzlanda ve Türkiye'nin de teşkilata davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Necmettin SADAĞ T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada, bu katılımı şöyle değerlendirmiştir: "...Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımızı Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batı'ya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir..."

8 Ağustos 1949'da Avrupa Bakanlar Konseyi Türkiye'yi Konsey'e davet kararı alması Türkiye'nin batılı ülke olduğu şeklinde yorumlandı. Aynı zamanda bu NATO'ya girmek için bir de basamak şeklinde yorumlandı.⁵⁰⁹ Türkiye'nin Avrupa Konseyine katılması NATO dışında kalmasından doğan üzüntüyü biraz hafifletmiş, ancak Sovyet tehlikesi karşısında duydukları

⁵⁰⁷ Gönlübol, *a.g.e.* 225

⁵⁰⁸ Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964* Ankara, 1975, s.65; Hüseyin C.Yalçın, "Avrupa Birliği Müesseseleri ve Türkiye" Ulus. 8 Mayıs 1949

⁵⁰⁹ George S.Harris, *Troubled Alliance*, Washington, 1972, s.38

endişeleri azaltmamıştır. Necmettin SADAK 23 Mart 1949'da Roma'ya giderken yaptığı bir konuşmada, içinde A.B.D., İngiltere ve Fransa'nın da bulunacağı bir Akdeniz Paktı kurulması arzusunu yenilemiştir. Roma ziyaretinden bir ay sonra Türkiye NATO'ya girmek için ilk resmi başvurusunu yapmıştır. Bu müracaat yalnızca İtalya tarafından desteklenmiştir.

Sovyetlerin atom bombası yapması, A.B.D.'nin elinde bulundurduğu atom bombası tekeli kırıldı. Bu Türkiye için yeni bir baskı unsuru olabilirdi. Bu durumda Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı Batılı Devletleri Akdeniz İttifakının gerçekleşmesi yönünde etkilemeye çalıştı. İtalya ile Türkiye Türk-İtalyan dostluk, sulh ve Adli Uzlaşma Antlaşmasını 24 Mart 1950'de imzalandı. Bu anlaşma N.Sadak'a göre bir Akdeniz paktının doğrultusunda ilk adımdı⁵¹⁰ ve böylece Türkiye NATO için İtalya desteğini sağladı.

Türkiye için NATO'ya girme konusundaki engel İngiltere idi. İngiltere Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için, Akdeniz Paktı'na Mısır ve Irak'ın katılmasını ve komutanlığında kendisine bırakılmasını istiyordu. Oysa bu paktın gerçekleşme ihtimali zayıftı. İsrail meselesi yüzünden Arap devletlerinin pakta girmeyecekleri belli idi. Bu durumda Türkiye için NATO'ya girmekten başka çare kalmıyordu. Ancak, özellikle İngiltere tarafından kurulmak istenen ve bölgedeki İngiliz üslerinin geleceğini güvence altına alabilmek için bu ittifakın içine Mısır ve Irak gibi bazı Orta Doğu ülkelerini de alması beklenen bir Akdeniz ittifakının, İsrail ile Arap devletleri arasındaki gerginlik yüzünden gerçekleşmeyeceği ortadaydı. Çünkü Arap devletleri, kendilerinin saydıkları topraklar üzerinde bir İsrail devleti kurulmasını Batılı devletlerin suçu sayıyorlardı. Aynı zamanda İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet olduğu için Türkiye'ye de kırgındılar. Türkiye 1947'de Araplarla birlikte hareket ederek taksim planına karşı çıkmış ancak, Amerika'dan yardım almaya başladıktan sonra tavır değiştirerek 28 Mart 1949'da İsrail devletini tanımıştır. Bunun ertesinde aynı yılın aralığında İsrail ile diplomatik temsilciler gönderilmiştir. 1950 Temmuz ayında ise bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.

Bir Akdeniz Paktı kurulması her şeyden çok Arap devletlerinin tutumuna bağlı olduğuna ve Araplar da İsrail yüzünden kırgınlıkları nedeniyle böyle bir ittifaka yanaşmayacakları düşünüldüğünden, Türkiye için tek çıkar yol NATO'ya girmek olarak görülüyordu.

Türkiye NATO 'ya girmek için ilk müracaatını 11 Mayıs 1950'de yaptı. Türkiye bu müracaatında şunları öne sürdü; Arap ülkelerinin İsrail ile savaş halinde bulunması, Doğu Akdeniz Savunma Paktı kurulmasını imkânsızlaştırdı. 1936 İngiliz – Mısır anlaşmasının

⁵¹⁰ Ayın Tarihi, Mart 1950, ss.142-143

yerine geçecek bir çözüm yolu bulunmadıkça, Mısır'ın İngiltere ile bir savunma paktına girmesi mümkün değildir.⁵¹¹ Ancak Türkiye'nin bu müracaatı sonuçsuz kaldı. Türkiye'nin müracaatını yalnız İtalya destekledi. A.B.D. fazla ısrarcı bir tutum takınmadı. İttifakın genişlemesini kendi kamuoyuna kabul ettirmesi zor görünüyordu.

Türkiye'de Demokrat Parti 15 Mayıs 1950'de iktidara gelmesine rağmen Türk dış politikasında bir değişiklik olmadı. Ve NATO'ya girmeyi D.P'de hedeflemişti. Bu arada 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasının barışı bozucu olduğunu kararlaştı ve 27 Haziran'da B.M. üyelerini barışı ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırdı.⁵¹² 25 Temmuz 1950'de D.P.Liderleri 4500 kişilik bir kuvveti Kore'ye göndermeye karar verdi.⁵¹³ Demokrat Parti Liderleri Kore'ye asker göndermekle NATO'ya girecek yolun açıldığına inanıyorlardı.⁵¹⁴

Bu sebeple NATO'ya ilk resmi başvuru 1950 Mayıs'ında yapılmış, ancak bu başvuru İtalya'nın dışında destek görmemiştir. Bu arada 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye'de iktidar değişmiş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, International New Service'de yayınlanan yazısında . Dünyanın iki düşman kampa ayrıldığını, bu iki cephe arasında tarafsız bir politika izlemenin mümkün olmadığını, A.B.D'nin Kore olayından sonra Türkiye'nin Yakındoğu barışı için önemini daha iyi ve daha açık anlayacağını ümit ettiğini⁵¹⁵ ifade etti.

Kore Savaşı, Batı Dünyasının Türkiye'ye karşı olan tutumunun değişmesine neden oldu.⁵¹⁶ Kore Savaşında Türkiye saldırganlara karşı B.M. üyesi olmak için, barışseverliğin vazifesini tamamlamış oluyordu. Pasif ve yalnız kalarak değil, işbirliği ile dünya barışı idealini gerçekleştirmeye çalışmıştı. Türkiye, Kore Savaşı nedeniyle, II. Dünya Savaşı'nda izlediği tarafsızlık politikasını terk etmiş oluyordu.⁵¹⁷ Bir anlamda Batı'ya kendisini affetirmiş oluyordu.

⁵¹¹ Sander, *a.g.e.*, s.71

⁵¹² Harris, *a.g.e.*, s.39

⁵¹³ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, İstanbul 1968, s.121, D.P'nin Kore'ye asker gönderme kararını BMM'den geçemediği için eleştiriye uğradı. Mükerrrem sarol, *Bilinmeyen Menderes*, İstanbul, 1983, C.I, s.214; Mümtaz Soysal, *Dış Politika ve Parlamento*, Ankara 1964. ss.196-197

⁵¹⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları, DP'nin altın yılları, 1950-1954* Ankara s.87

⁵¹⁵ Ayın Tarihi, Aralık 1950, s.92, Ayrıca Kore Savaşına Türkiye'nin katılması, Türkiye'nin Nato'ya girmesine daha güçlü zemin hazırladı. G.McGhee, *a.g.e.*, s.143

⁵¹⁶ Türk askerinin Kore'de gösterdiği başarının etkisi büyüktü. Erkin, *Dışişlerinde...*, C.II., Kısım I. S.201, Sadi Koçaş, *Atatürk'ten 12 Mart'a İstanbul 1977*, C.II ss.566-572; Ahmet Emin Yalman, *Yakın tarihte Gördüklerim ve Geçerdiklerim (1945-1970)*, İstanbul, C.IV, s.240

⁵¹⁷ Jeamahn Suh, *Kore Savaşının Türk Dış Politikasına Etkileri*, Ankara, 1973, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.110

Türkiye Kore Savaşının getirdiği güvensizlik ortamı içinde 1 Ağustos 1950'de ikinci müracaatını yaptı. Türkiye' nin Yunanistan'la yaptığı bu girişim de kabul edilmedi. Yalnız olumlu bir gelişme olarak NATO Konseyi, Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlerine Türkiye' nin de katılmasına karar verdi. Türkiye ve Yunanistan bu çağrıya müspet cevap verdi.

NATO tarafından üyeliği reddeden Türkiye, Washington Büyükelçisi F.Cemal Erkin yoluyla 1951 Şubatında, A.B.D.'nin 1939 Türk- İngiliz- Fransız ittifakına katılarak, iki ülke arasında bir ittifak yapmasını önerdi. Bu teklif de reddedildi.⁵¹⁸

Bu teklif, 1939 ittifakının Sovyetler Birliğine karşı yapılmadığı ve içine Yunanistan'ı almadığı gerekçe gösterilerek reddedildi. Bütün bunlar Türk basınında NATO' ya kabul edilmeyişimizden dolayı A.B.D' ye karşı bir kırgınlık yarattı. Aslında NATO' ya Türkiye'nin alınmıyışı Avrupalı devletlerin muhalefeti yüzünden kaynaklanıyordu.

1951 yılından sonra A.B.D. Dünyadaki gelişmelerin ışığında politikasını değiştirdi. Çünkü Doğu Bloğu ve Balkanlarda silahlanma başlamış, Yugoslavya 1948 yılında Kominform'dan ayrılınca Sovyet Baskınına maruz kalmıştı. NATO ise Güneş-Doğu kanadının güçlendirilmesini istiyordu. Amerikan hava uzmanları Türkiye'nin ittifaka alınmasını destekliyorlardı. Türkiye'de kurulacak hava üsleri sayesinde Sovyetlerin sanayi ve petrol bölgeleri bombalanabilirdi.

Buna karşılık Danimarka, Norveç ve Belçika, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO' ya alınmasına karşı çıkıyorlardı. Bu devletlere göre ittifakın genişlemesi halinde, kendileri ile bir ilgisi bulunmayan Akdeniz'de bir savaş çıktığı takdirde, kendilerinin de bu savaşa dahil olacağı endişesini taşıyorlardı. Ayrıca Türkiye ve Yunanistan'ın ittifaka girmesi kendilerine yapılan A.B.D. yardımının azalmasına neden olacaktı. Karşı çıktıkları diğer bir nokta ise Atlantik medeniyetine sahip olan devletlerin oluşturduğu bir ittifak olan NATO'ya Türk ve Yunan kültürünün yabancı olmasıydı.

Türkiye için diğer bir sorun İngiltere idi. İngiltere Orta Doğu Komutanlığının kurulmasını istiyordu. Oysa A.B.D., Türkiye'de stratejik bir hava üssü kurulmasından yanaydı. İngiltere ise İngiliz Orta Doğu Kumandanlığına bağlı ayrı bir Orta Doğu Kumandanlığı kurulması taraftarı idi. Bu kumandanlığa Mısır'a da dahil ediyordu. Ancak Mısır bu teklife yanaşmayınca İngilizlerin itirazı da azaldı.⁵¹⁹

⁵¹⁸ Harris, *a.g.e.*, s.42; Erkin, *a.g.e.*, s.212

⁵¹⁹ Orta Doğu Komutanlığı hakkında geniş bilgi için b.kz. G.Mc Ghee *a.g.e.*, ss.240-259

İngiltere daha sonra 18 Temmuz 1951’de İngiliz Dışişleri Bakanı Morrison “ İngiliz Hükümeti Türkiye ve Yunanistan ‘ın Atlantik paktına alınması meselesini dikkatle ve bütün şümulüyle inceledikten sonra, bu meselenin en mükemmel hal suretinin Türkiye ve Yunanistan’ın pakta alınmasına karar vermiştir. Aynı zamanda İngiliz Hükümeti Türkiye’ nin Orta Doğu’nun savunulmasında kendine düşen rolü oynaması üzerinde ısrarla durmaktadır.⁵²⁰ şeklindeki sözlerinden de anlaşıldığı gibi görüş değiştirdi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 20 Temmuz 1951’de TBMM’de yaptığı konuşmada “ Şu noktaya da işaret etmek isterim ki Orta Şark müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımdan Avrupa’nın korunması için zaruri bulunduğu kaniiz. Bu itibarla, Türkiye Atlantik paktına iltihak edince, Orta Şark’ta bize düşeni müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililere derhal müzakereye girmeye amade olacaktır.⁵²¹ “ diyerek İngilizlerin itirazlarının da ortadan kalkmasını sağladı. 16–20 Eylül 1951de Ottawa’da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, Türkiye ve Yunanistan’ ın NATO’ ya üye olarak çağrılmalarına karar verdi.⁵²² Bu teklifi birçok itirazla karşılaşmıştır. Danimarka, Norveç ve Belçika kendilerine yapılan yardımın kesileceğinden endişe ile ve Yunanistan ve Türkiye’nin Atlantik uygarlığına yabancı olduğunu savunmuştur. En büyük itiraz ise İngiltere’den gelmiştir. Bu itiraz özellikle Orta Doğu’nun savunulması konusundaki değişik görüşlerden ortaya çıkmıştır. A.B.D., NATO’nun güneydoğu kanadının zayıflığından endişe ederken, İngilizler, NATO’nun Kafkaslara kadar uzanmasından endişe duyuyorlardı. Türkiye ve Yunanistan’ın doğrudan doğruya Avrupa yerine, Orta Doğu’nun savunulması planı içine alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Fransa da bu görüşü desteklemiştir. A.B.D.’nin bu teklifini memnurlukla karşılayan tek devlet yine İtalya olmuştur.

Bundan sonra A.B.D, İngiliz ve Fransız Genel Kurmay Başkanları Türkiye’ ye gelerek, Türkiye ve Yunanistan’ı NATO’ya bağlayacak anlaşmalar yapılmadan bu devletlerin NATO içinde entegre edilmesi ile ilgili görüşmelere başladılar. Görüşmeler sonunda Türkiye ve Yunanistan’ın bir an evvel ittifaka girmeleri ve Orta Doğu Komutanlığı kurulması konusunda 15 Ekim’de görüş birliğine varıldığı açıklandı;

“1-Türkiye ve Yunanistan’ın Atlantik Paktına girmeleri işleminin bir an evvel tekâmül ettirilmesi lazımdır. Atlantik Paktı Daimi Grubu ile şimdiden temasa geçmek ve Türkiye’nin pakta iltihakı

⁵²⁰ Mehmet Gönübol- Haluk Ülman, “ *Türk Dış Politikasının Yirmi yılı 1945-1965*” S.B.F.D., C.XXI., No.1 Mart 1966 s.159; Türkaya Ataöv, *Amerika NATO ve Türkiye*, Ankara, 1969, s.209

⁵²¹ Aynı Tarihi, Temmuz 1951, s.94

⁵²² Harris, *a.g.e.*, s.43

tahakkuk ettikten sonra paktın Askeri Temsilciler Komitesinde temelli üye olarak kalmak üzere, Washington'a bir Türk generali gönderilecektir.

2- Orta Doğu'yu hedef tutan bir tecavüz hareketini bertaraf etmek ve bu bölgenin sulh ve emniyetini korumak umumi menfaat iktizasındandır. Bu maksatla bir Orta Doğu kumandanlığının tesisi lüzumlu görülmüştür. Esasen böyle bir kumandanlığın kurulmasındaki faideyi, prensip itibariyle hükümetimiz (Türk Hükümeti) daha evvel teslim etmiş ve bu görüşünü ilgili devletlere bildirmiş bulunmaktadır.”

Aynı gün Kuzey Atlantik Antlaşmasının ilk biçimini değiştiren protokol üye devletler tarafından Londra'daki NATO merkezinde onaylanınca, üye devletlerin silahlı bir saldırı karşısında birbirlerine yardımla yükümlü oldukları alanı Türkiye ve Yunanistan'ı da içine alacak şekilde değiştirecekti.

Ancak, Ottawa toplantısında alınan karar ve sonraki görüşmelere rağmen Türkiye'nin NATO'ya katılma sorunu bir süre çözülememiştir. Bunun başlıca iki nedeni vardı:

1-Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katıldıkları zaman hangi kumandanlık içine alınacakları sorunu Londra ve Ankara arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. İngiltere bu iki devletin NATO içinde kurulacak Orta Doğu Kumandanlığı yetkisi altına bırakılmasını isterken, Türkiye Orta Doğu Kumandanlığının NATO'dan bağımsızlığını kabule yanaşmamıştır.

2-İkinci neden ise, Mısır Hükümetinin Orta Doğu Kumandanlığı konusundaki tutumudur. İngiltere, bu kumandanlığın emri dışındaki kuvvetlerini Mısır'dan çekeceğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Birliği'nin de Orta Doğu Kumandanlığına katılmaları konusunda prensip anlaşmasına varıldığını da bildirmiştir. Bu tasarının esaslarından İsrail ve Orta Doğu'daki diğer devletler de haberdar edilmişler ve kendilerine ilerde istedikleri takdirde bu kumandanlığa katılabilecekleri bildirilmiştir. Tasarı beklenildiği gibi Mısır tarafından reddedilmiştir.

Mısır'ın bu tutumu üzerine Orta Doğu Kumandanlığı tasarısı da suya düşmüş oluyordu. Türkiye ve Yunan kuvvetlerinin bağlanacağı kumandanlık sorunu 1952 yılı başlarında da çözülmüş değildi. Kuzey Atlantik Konseyinin 1952 Şubat'ında yaptığı toplantıdan önce, bu konuda üç görüş ortaya atılmıştır:

1-Türkiye ve Yunanistan “ Balkan Kumandanlığı” adı altında ayrı bir yeni kumandanlık içinde NATO'ya bağlanmalıdır.

2-Bu iki devlet Güney Avrupa Kuvvetleri Kumandanlığına bağlanmalıdır.

3-Bir Orta Doğu Kumandanlığı kurulmalı ve buna Türk ve Yunan kuvvetlerinin yanı sıra, yalnızca Birleşik Amerika ile İngiliz dominyonlarının kuvvetleri değil, aynı zamanda katılmak isteyen Orta Doğu devletlerinin kuvvetleri de bağlanmalıdır.

Sonuç olarak Türkiye 18 Şubat 1952’de NATO’ya resmen girmiş ve Kuzey Atlantik Konseyi’nin 20–25 Şubat 1952’de yaptığı Lizbon toplantısına tam üye olarak katılmıştır. Toplantı sonunda yayınlanan nihai tebliğde Türk ve Yunan kuvvetlerinin bağlanacakları kumandanlık konusunda tam bir görüş birliğine varılamadığı şöyle ifade edilmiştir: “Konsey, Türkiye ve Yunanistan’ın Kuzey Atlantik Teşkilatına tahsis ettikleri kara ve hava kuvvetlerinin *Müttefik Kuvvetler Avrupa Yüksek Kumandanlığı* emrine verilmesine ve bunların Güney Avrupa harekât sahası başkumandanlığına tabi olmalarına karar vermiştir. Türkiye ve Yunanistan’ın deniz kuvvetleri şimdilik kendi Genelkurmay Başkanlıklarının emri altında kalacaktır; bu kuvvetler Akdeniz’deki diğer bütün deniz kuvvetleriyle sıkı bir işbirliği halinde hareket edeceklerdir.”

Türkiye NATO’ya girdikten sonra, bütün güvenliğini “ortak savunma” sloganıyla bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağladığı gibi, Birleşik Amerika ile çok yaygın ikili anlaşmalar ağı da kurulmuştur. Bu suretle Türkiye güvenliği ile ilgili problemini halletmiş oldu.⁵²³

Türkiye, NATO’ya girerek tarafsızlık politikasını terk etmiş oldu. Böylelikle Türkiye Batı İttifakı içinde Batı yanlısı bir politika izlemeye başladı. Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye, doğal olarak Araplardan uzaklaşıyordu. Arap devletleri ile Türkiye ‘nin dış politika öncelikleri çok farklıydı. Araplar nezdinde Türkiye, batıya adapte olmuş ve kuşku duyulacak bir devlet konumundaydı. Bu durumda Araplarla Türkiye ‘nin aynı safta olması oldukça zor görünüyordu.

⁵²³ McCloskey, *a.g.e.*, s.23, NATO Belgeler... s.32

B) Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş

Türkiye ‘de Cumhuriyet ilan edildikten sonra, 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. ⁵²⁴ Bu parti 1925 Şeyh Sait isyanının çıkması ve isyana bazı yöneticilerinin katılması ile suçlandığı için kapatıldı. Diğer bir deney Mustafa Kemal’ in isteği üzerine kurulan Serbest Fırka’ dır. ⁵²⁵ Bu parti de bütün toplumsal muhalefeti en kıza zamanda bünyesinde topladığı ve rejim için tehlike arz ettiği için genel Başkanı Fethi Bey tarafından fes edildi. Böylelikle Atatürk döneminde yaşanan çok partili hayatın ömrü kısa sürdü. Bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı.

1930’lardan sonra uygulamaya konulan “ devletçilik” ilkesi hem ekonomik hem de sosyal hayatta kendisini tam anlamı ile hissettirdi. Türkiye’nin tek parti yönetimi sağlaştırdı. Bürokrasi ve parti birleştirildi. Bu rejimin teorisi 1932 yılında çıkan “ Kadro” Dergisi tarafından ortaya kondu. ⁵²⁶ Devlet her işte müdahale eder bir pozisyondaydı.

Türkiye’de Cumhuriyet kurulduktan sonra radikal değişiklikler yönünde adımlar atılmıştı. ⁵²⁷ Bütün bunlar Türkiye’de Batı tipi bir toplum yaratmaya yönelik adımlardı. Türkiye’ yi “ muasır medeniyet seviyesine” çıkarma amaçlanıyordu. Bu inkılapların başarıyla yapılması için muhalefetin susturulması gerekiyordu. İç politikada da muhalefetin gücü kırıldıktan sonra Türkiye, bu yönde gerekli adımları attı, ancak 1930 yılına gelindiğinde 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye’ deki etkileri de görülmeye başlandı. Yeterli sermaye birikimine sahip olamayan Türkiye bu krizi ekonomide devletçi uygulama ile aşmaya çalıştı. Uygulanan bu politika buna paralel olarak siyasette de tek parti yönetimini zorunlu kıldı. Avrupa’daki konjoktür de buna uygundu. ⁵²⁸

II. Dünya Savaşı demokrasilerle totaliter rejimler arasında bir savaş olarak nitelendirildi. Roosevelt, II.Dünya Savaşını demokrasilerin Totaliter saldırılara karşı müdafası olarak

⁵²⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’ nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981, ss.100-146

⁵²⁵ Geniş bilgi için bkz. *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, ss.380-438 Samet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul, s.1-29

⁵²⁶ T.F. Ertan, *a.g.e.*, ss.123-124

⁵²⁷ Bkz. Emre Kongar; *Türkiye’ nin toplumsal Yapısı*, Akara, 1989, ss.136-150, Joseph S. Szyliowicz, “ *Elites and Modernization in Turkey*” , *Political Elites and Political Development in the Middle East*, Cambridge, 1975, 1975, ss.33-40; Suna Kili, *Atatürk Devrimleri*, Ankara, s.278-281

⁵²⁸ William M.Hale, “ *Devletçiliğin Değerlendirilmesi*”, *kaynakları ve Amaçları*”, *Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara, 1984, ss.694-697; Mehmet Özyay; “ *Turkey in Crisis; Some Contradictions in the Kemalist Development Strategy*”, *IJOMES*, January 1983, No.1, s.52

yorumlamıştır. ⁵²⁹ Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, ilk kez demokrasi prensibini dış politikaya getiren kişiydi. ⁵³⁰ Buna göre yeni devletlerin tanınmasında, yeni kurulan devletler . serbest seçimlerle demokratik yasalar çıkarma yönünde adım atmazsa, A.B.D. bu devletleri tanımayacaktı. ⁵³¹

I.Dünya Savaşında Wilson, A.B.D' nin tarafsızlığını ilan etti. Nisan 1917'de A.B.D. İngiltere ve Fransa yanında savaşa girdiği zaman, Wilson demokrasinin güvenliği gerekçesiyle savaşa girdi. Yalnızca demokratik milletlerin işbirliği ile barış muhafaza edilebilirdi. 1918 Aralığında, Wilson, Paris Barış Konferansına gittiği zaman, Milletler Cemiyeti sisteminin özünü ortaya koyarak 8 Ocak 1918'de on dört prensibini açıkladı. Fakat İngiltere ve Fransa Wilson prensiplerinden bazılarını doğru bularak Milletler cemiyetini kurdular.

Bir çok Avrupa ülkesi yeni anayasalar kabul ederek demokratik hükümet kurdu. Fakat 1930'lara doğru bu ülkeler, Almanya ve Çekoslovakya totaliter rejimler altında yaşamaya başladılar.

1922'de Mussolini İtalya'da, 1933'de Hitler Almanya'da iktidara geldi. 1931 yılında Japonya Mançurya' yı işgal etti. Sovyetler Birliği dünya proleter devrimini özlüyordu. 1937'de ise Almanya, İtalya ve Japonya dünya barışını tehdit ediyorlardı. Bu dönemde totaliter rejimler demokrasi için bir tehdit oluşturmaya başladı. Ancak demokratik ülkeler başarılı önlemler alamadı. Başkan Roosevelt ile Churchill, Ağustos 1941'de bütün ülkeler kendi hükümetlerini semce hakkına sahip olma konusunda anlaştılar. Bu devletler savaş sonrası demokratik ideolojiyi hakim kılmak istiyorlardı. ⁵³²

II.Dünya Savaşı demokrasilerle totaliter rejimler arası bir mücadele olarak görüldüğünden, savaş sonundaki gelişmeler dünyanın politik yapısını etkiledi. İşte Türkiye savaş sonunda, uluslar arası camiadan kopmamak için, Almanya teslim olmadan bir gün önce savaş ilan ederek Birleşmiş Milletler kurucu üyeliği hakkını kazandı.

Savaşın Almanya aleyhine sonuçlanması üzerine Türkiye zor durumda kaldı. Savaş sonunda Türkiye tarafsız kalmıştı ama Alman gemilerinin Boğazlardan geçmesine göz yumduğu

⁵²⁹J.S. Gibson, *a.g.e.* , s.57

⁵³⁰ Wilson, “ Biz demokrasi için savaşıyoruz, J.S. Gibson, *a.g.e.*, s.55

⁵³¹ II. Dünya Savaşı sırasında Churchill ve Roosevelt'in 14 Ağustos 1941'de aldıkları kararlardan biri de her halkın kendi yönetim biçimini seçme hakkına sayılı olduğuydu. Bu görüşmenin ardından yayınlanan ortak bildiri “ Atlantik Sözleşmesi” olarak bilinir. Bkz. Thomas G.Peterson- J.Garry Clifford-Kenneth J.Hogan, *American Foreign Policy A History/ Sihce 1900*, U.S.A., 1983 ss.374-375

⁵³² J.S.Gibson, *a.g.e.*, s.58

için suçlanıyordu.⁵³³ Bu durumda Türkiye Batı dünyasında itibarını kaybetmiş ve yalnız bir konumdaydı. Her ne kadar İnönü, Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına sokmayarak, ülkenin acı çekmesini önlediyse de savaş sonu Türkiye için iyi değildi.

Oysa Türkiye Savaş sonunda Batı dünyasına katılmak istiyordu. Mevcut siyasi yapısı ile bu mümkün görünmüyordu. Türkiye yol ayrımındaydı ; ya tek partili sisteme devam edecek ya da Atatürk inkılaplarının son aşaması olan çok partili sisteme geçecekti.

İç politikada ise bir takım değişikliklerin yapılmasına ihtiyaç duyuluyordu. 1930'lerden sonra uygulanan ekonomik model refahı sağlayamadı. Devlet ekonomik hayatın her alanında vardı. Ziraatten madencilığe, alkol ve sigara üretimine kadar el atmıştı. Türk devletçiliği sağlam oturmuş bir teoriden ziyade olayların zoru ile ortaya çıkan pratik bir uygulama idi. Türk devletçiliği bir bakıma devlet kapitalizmi idi. Devlet elindeki iktidarı sermaye biriktirmek için kullanıyordu. Siyasi kaygılar toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlardan önce geliyordu. Halk ağır vergiler ödüyordu.

1939 yılından sonra ithal mallar azaldı. Türkiye, savaş girmediyse de ordu seferber edildi ve büyük miktarda orduya kaynak aktarıldı. Bu durum ülke ekonomisi için büyük yükü. Ordunun ve halkın artan mal talebini karşılayabilmek için devlet üretimi arttırmak zorundaydı. Fakat ücretler düşük olduğu için işçi bulmak zordu. Bunun üzerine 1940 yılında Milli Koruma Kanunu ile bir kısım halkla iş mükellefiyeti getirildi. Bu kanuna göre, sınai müesseselere ve madenlere. Üretim kapasitesinin düşmemesi ve faaliyetin durmaması için işçi ve ehliyetli personel sağlanması emir ediliyordu. Bu amaçla, vatandaşlara ücret karşılığında iş mükellefiyeti yüklenebilecekti. İşçiler ve teknik personel makul bir sebep olmadan işlerini terk etmeyeceklerdi.

Savaş sırasında yeni zenginler türemişti. Bunlar için Varlık Vergisi 1942 yılında kabul edildi. Gayri meşru yollardan kazanılmış ve gelirlerden yeni bir vergi alınarak askeri ihtiyaçları karşılamak yoluna gidildi. Böylece ekonomik sıkıntı çeken dar gelirli kimseleri manen tatmin etme hedeflendi.⁵³⁴ Ancak gayri Müslimler Türklerden çok daha vergi ödedi. Bu kanun oldukça da tepki topladı.

⁵³³ II. Dünya Savaşında Türkiye, Alman gemilerine Boğazlardan geçiş izni vermişti. D.Avcıoğlu, a.g.e., s.1517; Mehmet Ali Aybar, *TİP (Türkiye İşçi partisi) Tarihi*, C.1, s.26

⁵³⁴ Karpat, a.g.e., s.105; 11 Kasım 1942'de çıkarılan " Varlık Vergisi" gayrimüslimlerden alındı. Geniş bilgi için bkz. Edward C.Clark " The Turkish Varlık Vergisi reconsidered"; MES, May 1972, Vol.8, No.2; S.205

Savaş yıllarında alınan çeşitli toplumsal, siyasi ve ekonomik tedbirler, ülkede genel bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu nedenle bu hoşnutsuzluğu iyi kanalizasyon yapmak gerekiyordu.⁵³⁵ Savaş sonunda Türkiye'nin menfaatleri Batı'daydı. Türkiye, Batı toplumunun bir üyesi olmak istiyordu. Türkiye zaten 1945'de Birleşmiş Milletler Anayasasını kabul etmekle, bu anayasaya uygun demokratik prensipleri hayata geçirmeye söz vermiş oluyordu. San Francisco 'da Konferansa katılan Türk delegesi, Türkiye'de her türlü demokratik cereyanların gelişmesine müsaade edileceğini söyledi.⁵³⁶ 19 Mayıs 1945'de de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Cumhuriyet rejiminde meydana gelmiş bulunan siyasi sistemle halk hükümeti şeklinin her cephesiyle her bakımdan gelişeceğini ve harbin zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça memleketin siyasi ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha fazla yer tutacağını tekrarladı.⁵³⁷

Gelişmelerden memnun olmadıkları için Cumhuriyet Halk partisinden ayrılan dört milletvekili, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurdular. Böylelikle Türkiye'de çok partili hayata geçilmiş oluyordu. 18 Temmuz 1945'de Milli Kalkınma Partisi kuruldu. Ancak Türk Siyasal hayatında bir etkisi olmadı.

Türkiye'de II. Dünya Savaşından sonra çok partili hayata geçiş genelde dış etkenlere bağlı olarak ele alındı. Türkiye çok partili hayata geçerek demokratik ülkeler arasında yerini almaya böylelikle hak kazanıyordu.

Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesi ve Batı ittifakına katılması Batılı bir ülke olduğunun bir göstergesiydi.

Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sonunda demokratik ilkeler ışığında yeni bir uluslar arası sistem kurulma sürecinde hükümete geldi. Batı'dan esen demokrasi rüzgarlarının, iç gelişmelerle beraber, onun iktidar yürüyüşüne katkıda bulunduğunu da söyleyebiliriz.⁵³⁸ Amerikancılık, Demokrat Partinin ilk yıllarında, özellikle 1958'lere kadar had safhada idi. Bu bağımlılık ve beraberlik, zamanla Menderes'i bile rahatsız etmiş olacak ki, Sovyetlerle denge politikası geliştirmeye çalıştı. Ancak 27 Mayıs darbesi bu politikanın sonunu görmemizi engellemiştir.

⁵³⁵ Ahmet yeşil, *Türkiye'de Çok partili hayata geçiş*, Ankara 1988, s.19

⁵³⁶ Ayın tarihi, Mayıs 1945, s.633; Savaş sonrası dönemde demokrasi sıradan kişiler için çok popülerdi. Bir "fetiş" ti. Feroz Ahmad, " *Politics and İslam in Modern Turkey*", MES, January 1991, vol.27, No.1 S.8

⁵³⁷ Ayın Tarih, Mayıs 1945, ss.52-53, Ç.Keyder; *a.g.e.*, s.95; Karpat *a.g.e.*, s.126

⁵³⁸ Erol, Mütercimler -Öke, Mim Kemal, Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası, İstanbul, 2004, s.415

C) Arap Milliyetçiliğinin Uyanışı ve Türkiye

Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik fikri Müslüman toplumları 19.yüzyıl başlarında etkiledi. Bu fikrin öncüsü olan Mısırlı Rafi al-Tantawi tarafından ilk kez 1838 yılında vatan fikri işlendi ve Firavunların Tarihi yabancı dilden Arapça'ya tercüme edildi. Mısır'ın geçmiş tarihini öven bu ifadeler İslam dünyasında yeni bir olaydı.⁵³⁹ Butrus el Bustani de Arap kültürünün canlanmasında önemli bir rol oynayan Lübnanlı bir Hıristiyan'dı.⁵⁴⁰

Araplar geçmişte büyük imparatorluklar kurmuştu ve Arapça yaygın bir şekilde kullanılıyordu. Kahire, Şam, Bağdat ve Beyrut Arap entelektüel hayatın yoğun olduğu merkezlerdi. Bu topraklar Osmanlı idaresi altına girdikten sonra da Arapça konuşulmaya devam etmişti.

Bütün bunlarla birlikte Arap milliyetçiliği farklı ortamlarda gelişti. Mısır'da 1882'de Arabi Paşa komutasında İngilizlere karşı ayaklanması, Mısır Milliyetçiliğine öncülük ederken, Suriye kaynaklı milliyetçilik ise 1916'dan sonra Osmanlı topraklarından ayrılıp bağımsız ve büyük bir Arap devleti kurma idealiyle doğdu.⁵⁴¹

I.Dünya Savaşı'nda Arapların büyük devlet olma düşü gerçekleşmediği gibi Lübnan ve Ürdün gibi küçük devletlerde kurulmuştu. Yahudilerin Filistin'e göçü ise ayrı bir problemdi. Bu nedenle daha sonra Filistin konusu Arap davasının odak noktası haline geldi.

Mandater yönetimde bulunan Arap devletlerindeki idareciler, sömürgeci devletlerle iyi ilişkiler kurarken, halk ise bu yönetimlere kızılıyordu. Filistin konusunda ise tamamen Avrupalı devletler suçlanıyordu. Bu da Batı düşmanlığını arttırıyordu. Suriye 'de ise Hatay sorunu nedeniyle artan bir şekilde Türk Düşmanlığı vardı. Suriyelilere göre Hatay 1939'a kadar Suriye sınırları içindeydi. Fransız manda hükümeti Türkiye'yi müttefikler tarafına çekmek için Hatay'ı Türkiye'ye bırakmaya mecbur kaldığına inanıyorlardı.

Her senenin 20 Aralık günü, Suriye'deki Baas partisi, bu olayı kınayan bir beyanname hazırlar ve bu bölgenin iadesini ister. Baas partisi bu konudaki tahriklerine hiçbir zaman ara

⁵³⁹ Bernard Lewis, *The Middle East and West*, London, 1964, ss.76-77; Orta Doğu Arap milliyetçiliğini anlatan eser için bkz. Ed. Kemal H.Karpat, *Political and Social Thought in the Comtemporary Middle East*, New York, 1970

⁵⁴⁰ O. Kılıçkaya, *a.g.e.*, s.38

⁵⁴¹ Zafer Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1988, C.I., ss.599-605

vermemiştir. Özellikle bütün Arap Birliği üyelerinin , Türkiye ile diplomatik ilişkilerini Hatay'ı iade edinceye kadar bozmayı gaye edinmesidir. ⁵⁴²

II. Dünya Savaşından sonra Arap devletleri tamamen bağımsızlıklarını kazandılar. Mısır, Suriye, Irak, Ürdün gibi ülkeler Batı devletlerinin egemenliği altındaydı ve bu ülkeler kurtuluş mücadelelerini Batı emperyalizmine karşı yaptılar. Bu ülkeler monarşi altında yöneticilerse de, uygulanan rejim diktatörlüktü. Hem ekonomik zorluklar hem de Filistin konusunda karşılaşılan yenilgi, bu ülkelerde derin bir kompleks yarattı.

Birleşmiş Milletler de Filistin konusu Araplar aleyhine çözümlenince, bu kez Araplar, Filistin sorununun çözüm yeri Birleşmiş Milletler değil, Filistin olduğunu savunmaya başladılar. Araplara göre Birleşmiş Milletler Batı'nın bir aracıydı ve adaletle davranması beklenemezdi. ⁵⁴³

II.Dünya Savaşı'ndan sonra, Arap Milliyetçiliğini kamçılayan olay, 1948'de Arapların İsrail'e yenilgisidir. Bu olay Arap milliyetçiliğini militan bir biçime sokarken, Orta Doğu'da şiddetli bir Batı aleyhtarı bir kampanyayı başlattı.

Filistin yenilgisi Arap ülkelerinde siyasal değişikliklere neden oldu. Mısır'da Hür subaylar darbesi, Suriye' de 1955'de bir hükümet darbesi oldu. Irak'ta Kral devrildi. Lübnan'da rejim değişti. Aşırı Arap milliyetçiliği Arap dünyasında çok etkili idi.

1950'lerden sonra İsrail devleti bir gerçek olarak önlerine çıkınca, Batı Düşmanlığı daha da arttı ve Pan-Arap düşleri kamçılandı. Bunda Arap ülkelerinde bulunan petrolünde etkisi vardı. ⁵⁴⁴ Bu nedenle Arap toprakları Batı ülkelerinin son derece önem verdikleri stratejik bir bölge oldu. Arap ülkelerindeki yöneticiler Batılı sömürgeci devletlerle iyi ilişkiler kurarken, yerli halk bu duruma karşı artan bi şekilde düşmanlık besliyordu. 1950'lerden sonra Batı düşmanlığı oldukça gelişti. Bu durum Batı için bir tehdit oluşturdu.

Araplar Farklı devletlere bölündü fakat, genel anlamda bir Araplık bilinci devam etti. Ancak yönetim biçimleri ve sahip oldukları doğal zenginlikler, Arapların bir araya gelmesini önleyen temel faktörler oldu.

Soğuk savaşın başlaması ile birlikte, özellikle Kore Savaşı'ndan sonra, dünyada başlayan bloklaşmalar Arap Dünyasını da etkiledi. Arap devletlerini Batı Bloğuna alma girişimleri yapıldı.

⁵⁴² Kamel Abu Jaber, *Arap Baas sosyalist Partisi*. Ankara, 1970, s.31

⁵⁴³ K.Abu Jaber, a.g.e., s.35

⁵⁴⁴ Jules Davdis, *America and the World of Our Time U.S. Diplomacy in the Twentieth Century*, New York, 1970, s.506

Batı için hayati önem taşıyan petrolün yanı sıra Süveyş Kanalı'nın da Arap topraklarında bulunması bölgenin Sovyetlerin etkisine girmemesi için Batı'nın tedbirler almasına neden oldu.

Petrol konusunda Batılılar ilk tepkilerini İran'da gösterdi. İran'da iktidarda bulunan Mussadık, 1951 yılında İngiliz şirketinde olan İran petrolünü millileştiren Mussadık, komünistlerle işbirliği yaparak Batı karşısında güç kazandı. Ancak 1953 Ağustos'unda ordunun Mussadık'ı devirmesi sonunda Şah tekrar tahtına döndü.⁵⁴⁵ İran petrolünün işletilmesi de Amerikan ve İngiliz şirketlerine verildi. Bu olay Orta Doğu petroleri için de bir göz dağı oldu.

Orta Doğu'da diğer bir olayda İsrail'in kurulmasından sonra 1949'da yapılan mütarekeye rağmen Arap devletleri ile İsrail arasında sürekli çatışmalardır. 1951 Martında Suriye-İsrail Çatışması, 1953 yılında ise İsrail-Suriye ve Ürdün'le bir çatışması ve 1954 yılında tekrar İsrail ve Ürdün arasında çatışma çıktı.⁵⁴⁶ Ayrıca 1955 yılında ise Mısır'la İsrail'in çatışmasını görüyoruz.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye ; Batı bloğunda yer almak için demokratik sisteme geçmiş ve A.B.D. yardımını sağlamıştı. Türkiye, Batı ile ilişkileri geliştikçe Batı ile uyumlu bir politika uyguladı. Bunun ilk örneği İsrail'in tanınması idi. Türkiye'nin İsrail'i tanınması yalnızca Batı ile uyum politikasının çerçevesinde ele almak tam sağlıklı yaklaşım değildir. Bu süreç Türkiye'nin Batılılaşmasının bir sonucuydu.

Türkiye'nin İsrail'le diplomatik ilişki kurması, Arapların tepkisini çekti. Araplar arasında var olan Türkiye aleyhindeki önyargılara şimdi İsrail olgusu da eklenmiş oldu. Türkiye, bu dönemde Arapların İsrail'e duyduğu tepkiyi tam olarak yerine oturtamadı. Türkiye için öncelikli mesele komünist yayılcılığı önlemektir. Araplar için Yahudileri Filistin'den atmak ve İsrail devletini ortadan kaldırmak asıl mesele idi.

1950-1955 arasında Arap milliyetçiliği İsrail'e mücadele içinde gelişti. Türkiye bu dönemde Orta Doğu'da aktif bir politika izlemediği için Arap tepkisini fazlaca çekmedi. Bağdat paktı dolayısıyla aktif olarak Türkiye Orta Doğu ile ilgilenmeye başlayınca Arap dünyasında liderlik rekabeti ile karşı karşıya kaldı. Bu açıdan Türkiye, Orta Doğu'daki gelişmeleri iyi değerlendiremedi. Araplar arasındaki batı emperyalizmine karşı duyulan düşmanlığı yeterince iyi tespit edememişti.

Bütün bunlar Araplar da milliyetçilik duygularını kamçıladi. Savaşın kaybediliş nedeni olarak iyi silahlara sahip olamama ve Batı gösterildi. Arap milliyetçiliğinin militan şekle dönmesi

⁵⁴⁵ Şah Mayıs 1953'te tahtından feragat etmişti. J.C.Hurewitz, *Orta Doğu siyaseti, Askeri Boyutlar*, Ankara 1980, ss.289-290

⁵⁴⁶ Arap- Yahudi çatışmaları için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.132

için uygun ortamlar doğdu. Filistin konusu ise Arap dünyasının liderliğini ispat etme alanı olarak görüldü. Filistin, Arap Milliyetçiliğinin temel göstergesi konumuna geldi.

VI.BÖLÜM

TÜRKİYE , BAĞDAT PAKTI VE İSRAİL

A) Bağdat Paktı

Türkiye NATO'ya 18 Şubat 1952'de resmen alındıktan sonra dış politikasında da yeni bir döneme de girmiş oluyordu. Nitekim,1951 sonbaharında NATO'ya girmesi kesinleştikten sonra bir yandan İngiltere'ye verdiği söz gereğince Orta Doğu ile de ilgilenmeye başlamıştır. İngiltere, Türkiye'yi her şeyden önce bir Orta Doğu savunma düzenine sokmak istediği için, bu devletin NATO'ya alınmasına son ana kadar itiraz etmişti. Birleşik Amerika İngiltere'yi bu itirazından vazgeçmeye zorlamış ve Ankara'nın da ileride Orta Doğu'nun savunulması konusunda aktif rol oynamak sözünü vermesi üzerine Türkiye NATO'ya alınmıştır. Hiç kuşkusuz bu tutumda Sovyetlerin Kore'deki davranışlarının Orta Doğu'da da tekrarlanabileceği endişesi vardı.

Türkiye' nin NATO' ya girmesinden sonra, A.B.D. ile iyi ilişkilerini geliştirdi ve buna bağlı olarak da dış politikasını Batı ile uyum içinde yürüttü. Türkiye Batı savunmasını güçlendirmek için bölgesel paktlara girişti.

1950'lerden sonra Balkanlarda Yugoslavya'nın Sovyetlerle arası açıldı.⁵⁴⁷ Bu durumda Yugoslavya, Sovyet tehdidi altında altına giriyordu. A.B.. Yugoslavya' nın güvenliğini sağlamaya çalıştı. Bunun için de en iyi formül olarak Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında kurulacak bir pakt gösterildi. Yugoslavya, 1948 yılında Rusya ile bozuşmuş ve Amerikan yardımı almaya başlamıştı. Aynı zamanda Trieste yüzünden İtalya ile de arası açıktır.⁵⁴⁸

5 Eylül 1952'de başlayan görüşmeler 23 Şubat 1953' de Ankara'da sonuçlandı. Türkiye Dışişleri Bakanı F.Köprülü, Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopolos ve Yugoslavya Dışişleri Bakanı Koca Popoviç arasında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalandı.⁵⁴⁹ buna göre üç devlet dostluk ve işbirliği anlaşmasını B.M. anlaşmasının 51.maddesine göre imzaladıkları ve bu kuruluşa bağlı olduklarını bildirdiler. Anlaşmaya göre üç devlet ortak çıkarlarıyla ilgili konularda birbirlerine danışacaklardı.

⁵⁴⁷ Doğan Aycioğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, 1974, C.III, s.1441

⁵⁴⁸ Fren Vali, *Bridge across the Bosphorus the Foreign Policy of Turkey*, Baltimore, 1971, s.200

⁵⁴⁹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1987, ss.238-239

Daha sonra bu anlaşmayı ittifak anlaşmasına çevirmek için görüşmeler başladı. Yapılan görüşmeler sonunda, İttifak metni NATO konseyince onaylandıktan sonra üç devletin dışişleri Bakanı tarafından 6 ağustos 1954 yılında Yugoslavya' nın Bled şehrinde imzalandı.

Bu anlaşmayla Yugoslavya dolaylı olarak NATO güvenlik sistemi içine alındı. Böylelikle Batı Avrupa güvenlik zincirinin son halkası tamamlanmış oldu. Ancak Türkiye ile Yunanistan arasında çıkan Kıbrıs sorunu nedeniyle Balkan ittifakının ömrü son derece kısa oldu. Arkasından Sovyetler Birliği 'nde Stalin ölünce yerine geçer Kruşçev, Yugoslavya ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitti ve Yugoslavya bağlantısız bir politika izlemeye başladı.

Türkiye ise bu tarihlerde Orta Doğu'da aktif bir politika izlemeye başladı. Demokrat Parti' nin iktidara gelmesi ile Orta Doğu ülkeleri ile daha çok ilgilenmeye başladı. Dışişleri Bakanı F.Köprülü, kendilerinden önce tutulan kayıtsız politikayı onaylamadığını, kendilerinden önce tutulan yanlış yolu düzeltmek amacıyla olduğunu, Ankara'daki Arap Devletlerinin temsilcileri ile yaptığı ilk görüşmelerde belirtmişti.⁵⁵⁰

Türkiye 1954 Ağustosunda Balkan İttifakını gerçekleştirir gerçekleştirmez, Orta Doğu'da da bir savunma ittifakı kurmak için harekete geçti. Aslında 1951 yılında da Orta Doğu Savunma Projesi ortaya atılmış ancak Mısır'ın kabul etmemesi nedeniyle bir sonuca ulaşılamamıştı.

A.B.D. Sovyetleri bir çembere almak için savunma anlaşmalarına yönelmişti. Güney Doğu Asya' da SEATO (Güney Doğu Asya Anlaşması Teşkilatı) kurulmuştu. SEATO'nun kurulması ile Uzakdoğu sorunu çözülmüştü. Boşluk Orta Doğu idi.⁵⁵¹

Orta Doğu'da bir paktın kuruluşuna öncülük edebilecek en uygun devlet Türkiye idi. Türkiye, A.B.D.'nin askeri ve ekonomik yardımını almakta ve aynı zamanda Batı ittifakının bir üyesi durumunda olan ülkeydi. Böyle bir pakt ile Orta Doğu' da komünizme set çekilecek ve petrol kaynakları emniyete alınacaktı.⁵⁵²

Orta Doğu'nun savunulması 1950'lerden sonra A.B.D. için hayati önem arz etmeye başlamıştı.Zira Eisenhower yönetime geldikten hemen sonra Orta Doğu ile yoğun bir şekilde ilgilenmeye başladı.

Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, bu amaçla Orta Doğu ülkelerine 19 Mayıs 1953' te yaptığı gezide, bölgede bütün devletleri içine alan kolektif bir savunma sistemi kurulamayacağını ve bunun yerine Sovyetler Birliğinin tehdidine maruz kalan Kuzey seddi ülkeleri arasında bir

⁵⁵⁰ Mahmut Dikerdem, *Orta Doğu'nun Devrim Yılları*, İstanbul, 1977, s.15

⁵⁵¹ Hans J. Morgenthau, *Truth and Power*, New York, 1970 s.317

⁵⁵² Dikerdem, *a.g.e.*, s.162

pakt kurulması yönünde çalışmalar yapılması gerektiğinde işaret etti.⁵⁵³ Bu görüş, AB.D'nin bir pakt fikrinden vazgeçtiğini gösteriyordu.

Dulles'in bu ziyareti A.B.D. dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcıdır. Dulles'in izlenimleri; Bölgesel bir savunma teşkilatı kaynağını her şeyden önce bölge halkları ve hükümetlerinin isteğinden almalıdır. Ve Orta Doğu halkları ve hükümetleri kendilerini doğrudan bir Batılı ittifaka bağlamak istememektedirler şeklindedir. Türkiye A.B.D' nin vazgeçtiği pakt fikrine sahip çıktı. Ama bunu gerçekleştirmesi kuşkulu idi. Çünkü Türkiye , Filistin konusunda Batılılarla birlikte hareket etmiş, İsrail 'i tanımıştı. Ayrıca Arap Milliyetçiliği Batı Emperyalizmine karşı uyanmıştı. Türkiye ise Batıların müttefiki konumundaydı. Bu durumda Türkiye' nin ne derece etkili olacağı kuşkulu idi. Arapların gözünde Türkiye Siyonistlerle işbirliği yapıyordu.⁵⁵⁴

Dulles bu izlenimlerini uygulama alanına koymak için hemen harekete geçmiştir. Bölgenin en güçlü devleti olması ve bütün kuvvetlerini NATO emrine vermesi dolayısıyla Türkiye Orta Doğu'da kurulacak bir teşkilatın temel taşı olmalıydı. 25-27 Mayıs'ta Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında Türk hükümeti Dulles'e bir memorandum ile görüşlerini bildirmiş,böyle bir teşkilatın liderliğini üslenme isteğini de belirtmiştir. Şimdi sırada teşkilata katılacak devletlerin bulunması vardı. İlk istekli Hindistan'la Keşmir sorunu olan Pakistan idi. Pakistan'ın asıl sorunu Sovyetler değildi aslında.

Bu görüşmelerde Orta Doğu meseleleri ele alındı. Menderes, Orta Doğu Savunma Teşkilatı için Arap ülkelerini bu sisteme sokmak için çabalar harcadığını, ama netice alınmadığını söyleyerek, bu savunma sisteminin iskeletinin Türkiye üzerinde kurulabileceğini ifade etti. Yine Menderes başlangıçta Pakistan'ın da bu sistem içine alınmasını, Türkiye 'nin sosyal ve siyasal istikrarı ve Rusya karşısındaki kararlı tutumu dolayısıyla, Türkiye'nin bunu yapabileceğini belirtmiştir.⁵⁵⁵

Pakistan'la Anlaşma yapmak için A.B.D. ve Türkiye eşzamanlı harekete geçmiştir. A.B.D. Başkan yardımcısı Nixon 1953 Aralığında Karaçi'yi ziyaret etmiştir. Pakistan Başbakanı Muhammet Ali yaptığı bir açıklamada A.BD.'den askeri yardım talebinde bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca bölge istikrarı için Türkiye ile yakın işbirliği bağları kurmak isteğini de belirtmiştir.

⁷ Gönübol , olaylarla ..., s.252

⁵⁵⁴ Ataöv, a.g.m., s.24

⁵⁵⁵ Foreign Relations of the United States, 1952-1954, vol.9, part 1, ss. 139-140

Eisenhower 25 Şubat'taki bir konuşmasında Birleşik Amerika'nın Pakistan'ın askeri yardım isteklerini yerine getireceğini, ancak bunun için bölgenin savunması için yapılacak düzenlemelere katılmasının şart olduğunu vurgulamıştır. A.B.D. ile Pakistan arasındaki yardım anlaşması 1954 Mayıs'ında imzalanmıştır.⁵⁵⁶

Birleşik Amerika ile Pakistan arasındaki ilişkilere paralel olarak Türk ve Pakistan Hükümetleri 19 Şubat 1954'te bir ortak bildiri yayınlamışlardır. Bildiride iki devlet arasındaki 26 Ağustos 1951 tarihli dostluk anlaşmasına değinildikten sonra şöyle denilmektedir: “ Pakistan ile Türkiye arasındaki dostluk anlaşmasının ruhuna uygun olarak her iki hükümet siyasi, iktisadi ve kültürel sahalarda sıkı ve dostane işbirliğine varmak ve aynı zamanda, kendi menfaatleri için olduğu kadar bütün sulhsever milletlerin menfaatleri için de sulh ve emniyetin kuvvetlenmesi emrinde gereken yolları tetkik etmek hususunda mutabık kalmışlardır.” Bu ortak bildirin neticesinde öngörülen anlaşma 2 Nisan 1954'te Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammet Zafirullah ile Türk elçisi Selahattin Refet Arel arasında Karaçi'de imzalanmıştır. Askeri bir nitelik taşımamasına rağmen milletler arası meselelerde görüş alışverişinde bulunulacağı ve azami ölçüde işbirliği yapılacağı, ayrıca silah imal ve ihtiyaçların karşılanmasında da imkan nispetinde yardımlaşmaya gidileceği belirtiliyordu. Bu anlaşma Türkiye ve Pakistan Parlamentoları tarafından onaylandıktan sonra, tasdik belgelerinin 12 Haziran 1954'te Ankara'da teati edilmeleri üzerine yürürlüğe girmiştir.

Antlaşmanın 6. maddesinde belirtildiği üzere katılımı faydalı bulacak devletler aynı şartlar altında anlaşmaya dahil olabileceklerdi. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere asıl amacın diğer Orta Doğu devletlerinin de katılacağı genel bir savunma örgütünün kurulması olduğu görülmektedir. Nitekim, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de France Press Ajansına anlaşmayla ilgili olarak verdiği bir demeçte bunu açıkça belirtmiştir.”Şimdi, Türk-Pakistan antlaşması metnini neşredilmiş olması üzerine herkes, bu antlaşmanın onun gayelerine hizmeti samimiyetle arzu eden bütün memleketlerin iltihakına açık olduğunu müşahede edebilecektir. Bu iltihak hükmü, başlı başına Orta Doğu memleketlerine bir nevi açık davetiye teşkil etmektedir...bir gün Arap memleketlerinin, Türk-Pakistan antlaşmasının Orta Doğu'da lüzumu bugün dünden daha az olmayan bir müdafaa sisteminin çekirdeği haline gelmesine imkan verecek şekilde hareket edip etmeyeceklerine dair tahminlerden içtinap ederim.” Böylece, Karaçi antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle Orta Doğu güvenlik sisteminde ilk adım atılmış oluyordu.

⁵⁵⁶ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara, 1990, s.53

İngiltere’de bu sırada 19 Ekim 1954’de İngilizlerin Mısır’dan çekilmesini öngören bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre, Türkiye bir saldırıya uğrarsa, İngiltere Mısır’dan faydalanacaktı. Bu anlaşma Mısır’ın batılılarla işbirliği yaptığı imajını kuvvetlendirmiştir. Bu gelişmeler Menderes’i bir pakt yapma konusunda iyimser düşüncelere sevk etti.

Nehru, A.B.D. –Pakistan askeri yardım anlaşmasını, Pakistan’ın A.B.D. askeri yardımını elde etmesi ve pakt sayesinde askeri gücünü artıracak olması nedeniyle eleştiriyordu. İran ise olumsuz karşılarken, Irak bölgesel askeri ve güvenlik ittifakını bölgenin diğer ülkeleri ile kurmak istedi.⁵⁵⁷ 1954 yılında Kahire’de toplanan Arap birliği Konseyi üyeleri toplantısında, Irak, Arap ülkelerinin birleşmeleri için öneride bulundu. Bu teklifin Mısır ve Suriye tarafından reddedilmesi üzerine Irak, Türkiye’ye yanaşmaya başladı.

Türk yöneticileri başlangıçta Arap devletlerinin başlangıçta bu anlaşmaya katılacaklarını ummuş olmalıydılar. Çünkü, görünüşte Batılı devletler bu anlaşmaya dahil değillerdi. Fakat, Batılıların içine girmeseler bile kurulacak bu düzenin arkasında olduklarını gören Arap devletleri, buna karşı durum almışlardır. Arap devletleri arasında Türkiye ile savunma konusunda işbirliği yapmaya istekli devlet olarak Irak çıkmıştır. Araplar olmazsa Orta Doğu savunmasının gerçekleşmeyeceği de bir gerçektir.

Bu gelişmeler sonunda Irak, A.B.D ile askeri yardım konusunda görüşmeler yaptı ve 20 Nisan 1954’de iki ülke arasında askeri yardım anlaşması imzalandı. Yine bu görüşmelerde Irak’ın bölge savunmasına katkıda bulunulması hakkında görüş birliğine varıldı.⁵⁵⁸

Irak zaten iç sorunları nedeniyle Batı’ya yaklaşmak istiyordu. Zira A.B.D. ile 20 Nisan 1954’te nota teatisi sureti ile bir askeri yardım anlaşması imzalamışlardı. Bu anlaşmayla Irak herhangi bir yükümlülük altına girmemişti, ama yapılan görüşmelerde bölge savunmasına katılacağı hususunda görüş birliğine varılmıştı. Bununla birlikte Irak’ın Türkiye vasıtasıyla Batı’ya bağlanması, Arap Birliğini bütünlüğü koruma açısından endişelendiriyordu. Ancak yeni Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Batı ile işbirliğinin sağlayacağı imkanlar konusunda gerek kral, gerek politikacıları ikna etmeyi başarmıştır. Nuri Sait Paşaya göre Batı ile işbirliği Irak’a daha fazla ekonomik imkanlar sağlayabileceği gibi, İsrail karşısında Irak’ı daha fazla güçlendirecek ve belki de bu devleti Arap dünyasının lideri durumuna getirecekti.

⁵⁵⁷ Richard L.Jasse, “*The Bağdat Pact: Cold War or Colonialism*” MES, 1980, ss.145-145

⁵⁵⁸ R.L.Jasse, *a.g.m.*, s.142

Irak'ın Batıya yaklaşmasına en büyük tepki Arap dünyasının mutlak lideri olmak isteyen Mısır'dan gelmiştir. İki ülke liderleri yaptıkları karşılıklı ziyaretler sırasındaki görüşmelerde aralarında hemfikir olamamışlardır. Nihayet İngilizler 1954 Ekim'inde Süveyş'teki kuvvetlerinin çekilmesi konusunda Mısır'la anlaşmaya varınca Irak rahatlamış ve Batı'ya yakınlaşma fırsatı bulmuştur. Londra ziyareti dönüşünde Nuri Sait Paşa Türkiye'ye gelerek Orta Doğu güvenliği ile ilgili görüşmeler yapmıştır. Sonuç olarak Orta Doğu'da ortak bir savunma cephesinin kurulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Nuri Sait Paşa, 18 Ekim'de İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında, öteki Arap devletlerinin de kurulacak Orta Doğu emniyet cephesine katılıp katılmayacakları yolunda kendisine sorulan bir soruyu şöyle yanıtlamıştır: “Süveyş kanalı ve Filistin meseleleri Arap memleketlerini tatmin edecek münasip bir hal çaresine bağlanırsa, bütün Arap devletleri Batı'yla işbirliği yapılabileceğine kani bulunmaktadır.”

Bundan sonra, Türk Başbakanı Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 6-14 Aralık 1955 tarihlerinde Bağdat'ı ziyaret⁵⁵⁹ ederek Irak yetkilileriyle görüşmeler yapmışlardır. Bu gezi sırasında Şam'da Menderes aleyhinde gösterilerle karşılaştı. 12 Ocak'ta yayınlanan bir bildiriye, ortak güvenlik anlaşması yapılması konusunda görüş birliğine varıldığı belirtilmekte ve mümkün olursa bu anlaşmanın diğer Orta Doğu devletleriyle birlikte imzalanması ve eğer bu gerçekleşmezse imzadan sonra da diğer devletleri bu antlaşmaya katmaya gayret edeceklerini belirtmişlerdir.

Menderes Bağdat'tan 14 Ocak'ta Ankara'ya dönerken yol üzerinde Şam'a uğrayarak Suriye Dışişleri Bakanı Faris el-Huri ile görüşmüştür. Aynı gün Beyrut'a da giden Başbakan Menderes orada da Lübnan Hükümeti ile görüşmeler yapmıştır. Lübnan Dışişleri Bakanı Nakkaşi 15 Ocak'ta yaptığı bir açıklamada Menderes'in Lübnan'ı akdedilmesi kararlaştırılan Türk-İrak antlaşmasına katılmaya davet ettiğini ve Dışişleri Bakanı Köprülü'nün de Türkiye'nin İsrail ile buna benzer bir antlaşma yapmayacağı yolunda teminat verdiğini açıklamıştır. Bununla birlikte, ziyaret sonunda yayınlanan resmi bildiriye, bu konuya dokunulmadan, iki hükümetin Türkiye, Lübnan ve diğer Arap devletleri arasındaki ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için görüşmelerde bulunmak hususunda anlaşmaya vardıkları bildirilmektedir.

Mısır ve Suriye'den bu anlaşmaya çeşitli tepkiler gelmiştir. Buna karşılık Irak Hükümeti 18 Şubat'ta yayınladığı bir bildiriye Irak'ın halen Türkiye, İran ve Afganistan'a Saadabat Paktı, İngiltere'ye bir ittifak antlaşmasıyla bağlı bulunduğunu ve bu bağlantıların ne Arap Birliği, ne de

⁵⁵⁹ F.Ahmad, *a.g.e.*, s.132; Bağcı, *a.g.e.*, s.65

Birleşmiş Milletler antlaşmasıyla çatışma halinde olduğunu ileri sürmüştür. Türk tarafının tutumunu ise Başbakan Menderes 21 Ocak'ta şöyle açıklamıştır: "...geçen Eylül iptidasında Mısır hükümetine tafsilatlı bir şekilde vaziyeti izah ve memleketimizin kardeş Mısır milleti hakkında beslediği itimat ve muhabbeti ifade eden uzun bir şifahi mesaj gönderilerek, ilk resmi temasa geçmek teşebbüsü tarafımızdan yapılmıştı. Bu mesajda bilhassa iki memleket başvekilleri arasında bir temas temin edilmesini Mısır Hükümetinden hürmet ve muhabbetle rica ettik. Memleketimize şeref vermek arzusunu izhar ettikleri takdirde muhterem Mısır Başvekilinin bu ziyaretinin Türk Hükümeti ve milletini bahtiyar edeceğini ve kendisine elden gelen her türlü hürmetin gösterileceğini bildirdik. Kendilerinin bu ziyareti arzu etmemeleri halinde, istedikleri tarihte Mısır'ı ziyarete hazır olduğumuzu ve bizimle herhangi bir sebeple Mısır'da görüşmek arzu olunmaması halinde ise, hatta diğer dost bir memlekette bu temasın yapılmasının da mümkün olacağını ilave olarak arz eyledik."

Başbakan açıklamasında bu isteğin kabul edilmediğini belirttikten sonra şöyle demiştir: "...Arap Birliği'ne karşı hareket edilmek şöyle dursun, bilakis Arap Birliği'nin esas gayesine hizmet eden ve bütün Arap memleketleri ile mesai teşrikini istihaf eyleyen bir vesika karşısında bulunduğumuza kimsenin şüphesi olmamak gerekir..."

Suriye' de Menderes aleyhine yapılan gösteriler sonucu Lübnan'a geçti. Lübnan hükümeti, Orta Doğu'da bir savunma organizasyonu kurulmasına sıcak baktığını ancak, Arap Birliği'nin onayını almadan böyle bir karar vermek istemediğini bildirdi. Dışişleri Bakanı Köprülü ise İsrail'le böyle bir sözleşme yapılmayacağı garantisini veriyordu.⁵⁶⁰

Özellikle Mısır'ın tüm baskılarına rağmen Türkiye ile Irak arasındaki karşılıklı işbirliği antlaşması 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanmıştır. Antlaşma, imzasından iki gün sonra, 26 Şubat'ta Irak ve Türk parlamentoları tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın 1. ve 2. maddelerinde tarafların aralarında Birleşmiş Milletler Antlaşmasınının 51. maddesi uyarınca işbirliği yapacakları, bu işbirliğinin özel antlaşmalara konu teşkil edebileceği ve antlaşma yürürlüğe girer girmez alınması gereken tedbirlerin tespit edilerek hükümetlerin onayından sonra uygulanacağı belirtildikten sonra, 4. maddede "yüksek imzacı taraflar, bu anlaşma hükümlerini içlerinden biri tarafından üçüncü bir devlet veya devletlerle giriştikleri uluslararası taahhütlerden hiçbirisi ile tearuz teşkil etmediğini beyan ederler. Bu hükümler imzacı tarafların yukarıda maruz uluslar arası taahhütlerine karşı değildir ve sözü edilen uluslar arası

⁵⁶⁰ Bağcı, *a.g.e.*, s.65

taahhütlere karşı oldukları şeklinde yorumlanamazlar.Yüksek imzacı taraflar işbu antlaşma ile gayrı kabili telif herhangi bir uluslar arası mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.”

Antlaşmanın 5. maddesi bizim açımızdan önemlidir. Bu madde antlaşmanın yalnız Orta Doğu Devletlerine değil, diğer bazı devletlere de açık olabileceğini öngörmektedir. Bu maddede şöyle denilmektedir: “İşbu antlaşma Arap Birliği üyesi devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve barışı ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin katılımına açık olacaktır...İşbu antlaşmaya katılan herhangi bir devlet, antlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla devletlerle birinci maddeye tevfikeyen özel anlaşmalar yapabilir.” Bu maddeden çıkan sonuç açıktır: İsrail, Irak tarafından tanınmadığına göre, bölge devleti olduğu halde bu pakta giremeyecek; buna karşılık İngiltere, bölge devleti olmadığı halde antlaşmaya katılabilecektir.

Antlaşmanın 6. maddesi bu paktın ileride kurulacak bir savunma teşkilatının çekirdeği olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu maddeye göre, “imzacı devletlerin adedi asgari dördü bulunduğu andan itibaren antlaşmayı ilgilendiren amaçlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir Daimi Konsey kurulacaktır...”

Antlaşmanın imzalandığı 24 Şubat günü Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Başbakan Menderes’e verdiği bir mektupta İsrail konusunda şöyle demektedir: “ülkelerimizdeki barış ve güvenliği koruyabilmek için, Filistin konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarının gerçekleşmesi hususunda yakın işbirliği yapılması üzerinde de tam bir görüş birliğine varmış bulunuyoruz.” Açıkça görüleceği gibi, bu mektupta Birleşmiş Milletler’in Filistin konusunda almış olduğu kararları desteklemeyi Türkiye de açıkça taahhüt etmiş olmaktadır.

Öte yandan, antlaşmanın onaylanması ile ilgili olarak T.B.M.M.’de yapılan görüşmeler sırasında Pakt karşısında İsrail’in durumuna değinen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’in Filistin uzlaştırma Komisyonu üyesi olduğunu, ilgili devletlerin başbakanları arasında teati edilen mektubun Türkiye’nin bu sorun karşısındaki durumunu değiştirmedeği gibi İsrail’le dostane münasebetlerini de etkilemeyeceğini açıklamıştır.

A.B.D. 25 Şubat’ta Dışişleri Bakanlığı tarafından yaptığı açıklamada anlaşmadan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Doğal olarak en büyük tepki Mısır’dan gelmiştir. Diğer Arap devletleri de onu takip etmişlerdir.

Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye’yi de yanına alarak, Irak’ı dışarıda bırakmak suretiyle Arap Birliği’nin yerine geçecek yeni bir siyasi, ekonomik ve askeri yapılanma tasarlamışlardır. 6

Mart'ta bu üç devlet yaptıkları bir açıklamayla de Türk-Irak Paktına katılmayacaklarını açıklamışlardır. Bu karara yalnızca Yemen katılmış, Ürdün ve Lübnan ise kendilerini bağlayacak kesin bir durum almaktan dikkatle kaçınmışlardır. Lübnan'a göre, üç devlet tarafından önerilen yeni antlaşmaya Irak'ta katılmalı, ancak bütün imzacı devletlere İsrail'le ayrı bir antlaşma yapmayacağı konusunda söz vermelidir. Lübnan'ın bu tavrını sebebi o sıralarda Mısır basınında çıkan bazı haberlerdir. Bu haberlere göre, Türk- Irak anlaşmasında gizli bir madde vardır ve bu maddeye göre Irak İsrail devletini tanıyacaktır. Bu yayınlar Orta Doğu'da gerçekten etkili olmuş ve Arapları tedirgin etmişti. Ancak bu söylenti bir hükümet sözcüsünün Anadolu Ajansına 5 Mart'ta verdiği bir demeçle kesin bir dille yalanlanmıştır. Bu tür bir yeni antlaşmanın Arap dünyasında yeni parçalanmalara neden olacağı görüldüğünden, Kahire'de yapılması planlanan Arap devletleri konferansı bilinmeyen bir gelecek tarihe ertelenmiştir.

Türkiye bu paktın kurulmasını Orta Doğu'da her hangi bir devlete karşı olmadığını vurguladı. Celal Bayar TBMM'yi açış nutkunda bunu belirtti. Bu pakt yalnızca muhtemel bir mütecavizi önlemek için imzalanmıştır,⁵⁶¹ dedi.

Buna karşılık Arap dünyasında Orta Doğu'nun İsrail'inde katılacağı bir güvenlik sisteminin amaçlandığı kanısı yaygındı. Bir İsrail dostu olarak dolaylı olsa İsrail ile bir ittifak yapılması demek olacağı ve bunun Arap davasına bir ihanet teşkil edeceği yorumu Kahire radyosu tarafından 25 Ocak 1955'te dile getirilmişti.⁵⁶²

Türk hükümeti ise 30 Ocak 1955'de yaptığı açıklamada , Türkiye ile İsrail arasında askeri ittifak akdedildiğini ve yapılacak Türk- Irak paktına İsrail 'in de dahil olacağına ilişkin haberlerin asılsız olduğunu bildirdi.⁵⁶³

Bu pakta Araplar şiddetle karşı çıkarken İsrail de pakta karşıydı. İsrail, anlaşmanın nereden gelirse gelsin her türlü saldırıyı önlemek amacıyla imzalandığını ve akit tarafların Birleşmiş Milletler kararlarını uygulaması amacıyla işbirliği yapacakları söylendiğini belirtildikten sonra, bunun İsrail' e yöneltilmiş düşmanca bir tutum olduğunu ifade etti.⁵⁶⁴ A.B.D. İsrail'in bu tutumunun yanlış olduğunu belirtmişse de İsrail tatmin olmadı.

Türk-Irak antlaşması İsrail'de de geniş yankılar uyandırmıştır. İsrail Dışişleri Bakanlığı 26 Şubat'ta yaptığı bir açıklamada, normal olarak karşılıklı güven antlaşmalarına konulması

⁵⁶¹ Ayın tarihi , kasım, 1955, s.65

⁵⁶² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.62

⁵⁶³ Ayın Tarihi, Ocak, 1955, s.253

⁵⁶⁴ Gönlübol, *a.g.e.* s.271

gelenek olmuş, imzacı devletlerin milletlerarası ilişkilerinde kuvvete veya kuvvet kullanmak tehdidine başvurmaktan kaçınacakları ifadesinin bu antlaşmada eksik olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, açıklamada, antlaşmanın imzalanması sırasında Irak Başbakanı tarafından hazırlanan ve Türk Başbakanı tarafından tasdik edilen mektupta, bu antlaşmanın nereden gelirse gelsin her türlü saldırıyı önlemek amacıyla işbirliği yapacakları söylendiği belirtildikten sonra, bu tutumun İsrail'e karşı düşmanca bir tutum olarak algılandığı belirtilmiştir.

Anlaşılacağı gibi, başlangıçta Orta Doğu devletlerini bir savunma ve işbirliği altında Sovyetler Birliği'ne karşı birleştirme amacıyla imzalanan Türk-İrak işbirliği antlaşması Arap devletleri arasında yeni görüş ayrılıkları yaratmış, bu amaca ulaşmayı büsbütün güçleştirmiştir. Üstelik 1947 yılından beri iyi olan Türk-İsrail ilişkilerini de bozmuştur.

B) Bağdat paktına Arapların Tepkisi ve Sonuçları

Dulles, Orta Doğu ziyaretinde Orta Doğu Savunma Paktına katılması için Nasır'a teklifte bulunmuştu. Nasır'ın “ bu pakt kime karşı kurulacak “ sorusuna ise Dulles, “ Sovyetler Birliği'ne karşı” diye cevap vermişti.⁵⁶⁵ Nasır'a göre Sovyetler 7500 kilometre uzaktaydı ve Mısır'la Rusya arasında bir sorun yoktu. Oysa İngilizler yetmiş yıldır Mısır topraklarındaydı.⁵⁶⁶ Ancak Mısır için temel sorun İsrail idi. İsrail, Arap dünyasının bağrına saplanmış bir hançerdi. Nasır'a göre İsrail var oldukça Araplar başka hiçbir tehlikeyi hesaba katmayacaklar ve Türkiye'de İsrail 'le ilişkisi olduğu sürece Mısır'ın dostluğunu kazanamayacaktı. Türkiye' nin bulunduğu bir paktta Mısır'ın girmesi düşünülemezdi.

Mısır Arap Dünyasının liderliğine soyununca 22 Ocak 1955' de Kahire' de Arap Başbakanları toplantısını düzenledi. Konferansa Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Libya katılmadı. Bu Mısır tarafından eleştirildi. Burada Nasır, Türk – Irak paktını sert bir şekilde eleştirdi. Ancak konferans sonuçları Mısır'ın istediği gibi olmadı. Lübnan ve Ürdün, Bağdat paktını desteklemekle birlikte, Mısır'ın peşinden gitmediler.⁵⁶⁷

Mısır, Arap ülkelerinin Arap birliğine dahil olmayan devletler ile savunma paktları kuramayacaklarını savunuyordu. Buna Suriye, Ürdün ve Lübnan karşı çıktı. Bu durum Türkiye

⁵⁶⁵ M.hasaneyn heykel, *a.g.e.*, s.21

⁵⁶⁶ Heykel, *a.g.e.*, s.22

⁵⁶⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Balcı, *a.g.e.*, ss.66-67; Bağdat Paktı Mısır ile Irak arasında temel anlaşmazlık konusu haline geldi. Nasır, Irak'ı Mısır'ın liderliğine bir tehdit olarak görüyordu. Elie Rogeer, “ *The Struggle Over Arap hegemony After the Suez Crisis*, MES, January 1993, Vol. 29, No.1 S.91

'yi rakip gören Nasır'ı daha da sertleştirdi. Türkiye ve Irak Nasır'ın bu tutumuna aldırmayarak 24 Şubat 1955'de Bağdat Paktını imzaladılar.⁵⁶⁸

Bağdat paktı tamamlandıktan sonra Mısır diğer Arap devletlerinin pakta katılmasını önlemek için büyük gayret sarf etti. Sonuçta Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan bir teşkilat içinde işbirliği yapmayı kararlaştırdılar.

Yine yapılan görüşmeler sonucunda 20 Ekim 1955'de Mısır ve Suriye bir askeri ittifak kurdu. 27 Ekim 1955'de de Mısır ve Suudi Arabistan arasında benzer anlaşma imzalandı.⁵⁶⁹ Böylelikle Orta Doğu'da Bağdat paktına karşı Mısır- Suriye- Suudi Arabistan bloğu oluşturuldu. Suriye 'nin böyle bir davranışta bulunması Türk-Suriye ilişkilerini bozmuştur. Türkiye, Suriye 'ye bir nota vererek Suriye 'yi protesto etmişse de, Suriye ise bu paktın Türkiye – Irak anlaşmasına karşı olmadığını bildirdi.⁵⁷⁰

Bağdat Paktı Orta Doğu'yu parçalamıştır. Mısır – Suriye- Arabistan bloğuna karşı, Türkiye-Irak bloku oluştu. Lübnan ile Ürdün ise tarafsız kaldılar. İngiltere' nin Bağdat paktına katılması ile birlikte Sovyetler Birliği de Orta Doğu ile ilgilenmeye başladı. Sovyetler, Arap dünyasının yanında yer aldı. Böylelikle Orta Doğu' da komünist yayılmayı önlemeye yönelik Türkiye' nin girişimleri tam aksine Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesine zemin hazırladı.

Bağdat paktından en olumsuz şekilde Irak etkilendi. Irak, bu pakt sayesinde Batı dünyasına bağlanmış oluyordu. Arap milliyetçiliğinin hız kazanmasının etkisiyle Irak'ın Arap dünyasına ihanet ettiği fikri yaygınlaştı. Bu ülkeye karşı sert bir kampanya başlatıldı ve sonunda 1958 darbesi ile Irak'ta krallık yıkılarak Nuri Sait Paşa öldürüldü. Nasır ise giderek Arap dünyasında güç kazandı.⁵⁷¹

Arap dünyasının yanı sıra Bağdat Paktına İsrail de tepki gösterdi. Paktın 5.maddesinde yer alan ve Paktın Arap Birliği' nin üyelerine ve taraflarca mutlak tanınmış olduğu devletlerle açık olduğu hüküm İsrail ile ilgili idi. Arap ülkelerince tanınmayan İsrail 'in pakta girişi bu şekilde önlenmiş oluyordu. Bu nedenle İsrail paktın kendisine yöneltilmiş olduğunu düşünüyordu. İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, anlaşmayı, İsrail'e karşı olarak niteledi ve bu anlaşmanın, İsrail 'e karşı Arap duygularını teşvik edeceğini öne sürdü.⁵⁷²

⁵⁶⁸ Bağdat Paktı' nın Türkçe metni için bkz. Düstur, 3.tertip, c.36, ss.422-425

⁵⁶⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.66

⁵⁷⁰ Keesing's Contemporary Archives, 1955-1956, s.14106

⁵⁷¹ K.Abu Jaber *a.g.e.*, ss.46-47

⁵⁷² Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.67

İsrail'in ortak pakta karşı çıkmasının bir nedeni de Irak'a yapılacak silah yardımı idi. İsrail 'e göre Irak'ın zayıf konumu Türkiye ile ittifakını önemsiz hale getiriyordu. Irak eğer anti-Batıcı bir yönetime veya işgale uğrarsa bu silahlar İsrail'e ve Batı bloğuna karşı çevrilebilirdi. Ayrıca bu ülkeler anti – komünist de değillerdi. A.B.D. askeri yardımı alan Pakistan bunları Hindistan'a karşı kullanabilirdi ve aynı durum Irak için de söz konusuydu. Irak 'da İsrail 'e karşı silahları kullanabilirdi.⁵⁷³ İsrail bu durumdan kuşkulanıyordu.

İsrail' in diğer bir eleştiri noktası ise eşitlik ve ayırt edilmeme işlemi görmek istiyordu. İsrail 'in Washington Büyükelçisi , Türkiye' nin Washington Büyükelçisi F.C:Erkin'i ziyaret ederek bu kuşku dile getirdi. Erkin ise verdiği cevapta; Türkiye' nin bütün Orta Doğu memleketlerini kapsayacak tarzda bir güvenlik sistemi kurmak istediğini, ancak İsrail ile Araplar arasındaki anlaşmazlıkların nedeni ile buna imkan bulunmadığını belirtti. Ayrıca İsrail 'in kuşku duymasını , bu paktın herkes için huzur ve güven, barış ve istikrarı getireceğini, Amerika, Fransa ve İngiltere' nin üçlü deklarasyonu İsrail için bir güvenlik unsuru olduğunu ifade etti. Şaşırtıcı olan nokta şuydu: Araplarla İsrail Bağdat paktına muhalefet etmekle birleşmişlerdi. Ancak İsrail Büyükelçisi aldığı cevaptan tatmin olmadan ayrıldı.⁵⁷⁴

İsrail Hükümeti Türkiye ' ye Bağdat haktı ile 17 Mart 1955'de verdiği ilgili notada şunları belirtti. “ İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkiler şimdiye kadar dostça idi. Şimdi durum değişmektedir. Türkiye Arapların uzlaşmaz tutumunu ve Orta Doğu'daki statüko ve Güç dengesinin bozulmasını desteklememeliydi.

Dışişleri Bakanı Köprülü, 30 Kasım 1954' de Fransız Basın Ajansına verdiği demeçte, Türkiye, İsrail ile Araplar arasında taraf tutmayacaktır. Böylece Türkiye' nin Araplarla olan ilişkileri ve yakınlığı Türkiye 'nin İsrail politikasını etkilemeyecek ve bu politika Birleşmiş Milletler çerçevesinde olduğu gibi devam edecektir. Ayrıca saldırı ve saldırı tehditleri kadar anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözümlenmesi Türk ilişkilerinde gerekli kabul olacaktır. Bu vaad İsrail'i memnun etti.

Fakat 12 Ocak 1955'deki Bağdat paktı İsrail 'i endişelendirdi. Çünkü Birleşmiş Milletler anlaşmasının 2.maddesinde ve (1949 NATO, 1954'deki Balkan Paketi gibi) kabul edilmiş prensipleri dikkate alınmamıştır. Diğer taraftan da 1949'da İsrail ve Arap mutabakatında oluşan statüko ortadan kalkmıştır. 1947'deki Filistin'in taksimi çözümü geçerliliğini yitirmiştir. Eğer

⁵⁷³ Nacmani, *a.g.e.*, s.73

⁵⁷⁴ Feriden Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 yıl*, C.II, Kısım.2 , s.506

bunu Bağdat paktı göz önüne alsa idi, bu Arap revizyonizmine yol açacak demektir. Aynı şekilde Bağdat paktı üyesi veya Orta Doğulu olsun veya olmasın ülkelerden biri saldırıya uğraması durumunda, Pakt karşılıklı yardımda bulunmayı öngörüyor. Eğer bu girişim İsrail'den gelecek hayali bir saldırıyı kapsarsa, ki bu Araplar İsrail'in varlığını bir saldırı kabul ettikleri görüşü vardır, İsrail'in varlığını bir saldırı olarak kabul etmektedir. Bu gelişme tehlikeli sonuçlar yaratacaktır. İsrail Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Sharett'in 25 Ocakta Tel Aviv'de Türk elçisine hükümetinin endişelerini iletmesi bu yüzdendir.

27 Ocakta Ankara elçisi Fisher de Başbakan Menderes'le konuşması sırasında ülkesinin endişesini belirtti. Menderes, İsrail'in endişesinin yersiz olduğunu söyledi. Yine de 24 Şubat'ta imzalanan Bağdat paktı bu korkuların kaynağı olan durumu düzeltmedi. Tam tersine artırdı. Birleşmiş Milletler' in Filistin'e ilişkin çözümlerin yürürlüğe konması düşünülmüştür.

Bütün bunların Arapların aşırı istekleri üzerinde cesaret verici bir etkisi oldu. Üstelik Ankara, İsrail ile önceden görüşmeliydi. Bu şartlar altında İsrail, Birleşmiş Milletlerin öngördüğü çözümlerin uygulanması konusunda Irak'la yakın işbirliği alanının detaylarını ve Türkiye' den Pakta İsrail'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçe sayan görüş olmadığını istemektedir.⁵⁷⁵

Türk Dışişleri Bakanlığı bu notaya şu şekilde karşılık verdi. “ 27 Ocak 1955'de Menderes İsrail elçisine Türkiye' nin paktın savunma amacı dışında bir gaye taşımadığını ve hiçbir ülkeye karşı saldırı amacı taşımadığını söylemiştir. Eğer Bağdat paktı, Birleşmiş Milletler anlaşmasının 2.maddesinde bahsedilen prensiplere atıfta bulunuyorsa yalnızca bu şekil ile ilgili bir meseledir. Paktın 3.maddesinde bahsedilen anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi sadece imzası olanlar arasında anlaşmazlıkları kast etmektedir.

İsrail muhtemelen bunu yanlış yorumluyor ve bu görüşle diğer ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların kastedilmediği görüşüne varmıştır. Türkiye Orta Doğu'da adil ve kalıcı barıştan yanadır. Bununla beraber Türkiye İsrail 'in Filistin 'le ilgili çözümlerin geçersiz olduğu görüşüne katılmamıştır. Onların bu tutumları iyi bilinmektedir. Türkler çözümlerin gerçekçi ve eşitliğe dayalı olmasını desteklemektedir. Bu arada İsrail 'in bir Orta Doğu ülkesi olarak şüphesiz paktın herhangi bir saldırıya karşı savunmacı yapısını dikkate almalıdır. Fakat İsrail ' in Araplarla anlaşmazlığı yüzünden pakta kabul edilmesi şimdilik düşünülemez, ön görüşmeler konusuna gelince pakt da İsrail ile ilgili tutumlar zorunlulukları olmadığı için İsrail'le ön görüşme için bir neden olmadığı belirtilmiştir. Fakat İsrail 'e o esnada paktın içeriği ile ilgili bilgi verilmiştir.

⁵⁷⁵ İ.Soyal, a.g.m., s.78

Durum bundan ibaret olduğu için Türkiye ‘ nin İsrail’le olan dostluğuna sadık kaldığı açıktır. Politikasında değişiklik olmamıştır.⁵⁷⁶

İsrail Bağdat Paktına diğer Arap ülkelerinin de katılacağını düşünmüştür. Pakta diğer Arap ülkelerinin katılması İsrail için iyi olmayabilirdi. Ancak Bağdat Paktı’ na İngiltere ‘ nin katılması Arap ülkelerinden beklenen katkıyı sağlayamadı.

Aslında Bağdat paktı bütün ülkelerin tahminlerinin dışında bir sonuca ulaştı. Pakt kimseyi memnun edemezken, Orta Doğu’yu bloklara ayırdı. Pakt dolayısıyla Türkiye, Arapların tepkisini fazlaca çekerken, Türk- İsrail ilişkilerinde de bir güvensizlik yarattı.

⁵⁷⁶ İ.Soyсал, *a.g.m.* s.79

VII. BÖLÜM

ORTA DOĞU KRİZLERİ VE TÜRKİYE

A) Süveyş Krizi (1956)

1948 yılında Arapların İsrail 'e karşı yaptığı savaşı kaybetmesinin bölgede yeni savaflara yol açacağı muhakkaktı. İlk fırsatta Araplar, İsrail'e karşı savaş açacaktı. Bu durumda savaşın önlenmesi için A.B.D., İngiltere ve Fransa, 25 Mayıs 1950'de Orta Doğu'ya silah satmama konusunda anlaşdılar.

Bu üç devlet yayınladıkları bildiri de, Arap ülkeleri ve İsrail 'e ancak iç güvenliklerinin veya meşru savunmalarının gerektiği kadar silah satacaklarını açıkladılar. Bu ülkelere silah satılırken, bu silahların saldırgan amaçlarla kullanılmayacağına dair, kendilerine taahhütte bulunulmasını isteyeceklerdi.⁵⁷⁷ Üç devlet, bölgede barış ve istikrarın kurulması ve devamı tarafları oldukları sınırları veya mütareke çizgisini ihlal eden herhangi bir devlete karşı , Birleşmiş Milletler çerçevesinde veya onun dışında, gereken tedbirleri alacaklardı. Ancak üç devletin almış olduğu bu karar Sovyetleri bağlamıyordu. Bu nedenle Sovyetler Orta Doğu' da silah satma konusunda serbest kalıyordu.

İsrail, bunun Araplar lehine olduğunu öne sürerken Arap Ligi Konseyi, 12 Haziran 1950'de yaptığı toplantıdan sonra 17 Haziran 1950'de yayınladığı bildiri de bu kararı destekledi. Yine aynı gün İsrail'e karşı bir askeri ittifak olan Suriye, Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında Arap Ligi Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği anlaşması imzalandı. Bu anlaşmada İsrail'in Orta Doğu barışı için tehlike olduğu belirtiliyordu.⁵⁷⁸ Daha sonra bu anlaşmaya Irak ve Ürdün de katıldı. Anlaşmaya göre, taraflardan birine yapılacak saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı. Arap ülkeleri silah ambargosuna karşı askeri bir ittifakla cevap vermiş oluyordu.

Mısır, 1949'dan sonra, Süveyş kanalından geçen gemilerin İsrail' e malzeme taşıyıp taşımadığını kontrol etmeye başlamıştı. Bununla Mısır, giderek kanal üzerindeki kontrolünü artırmaya başladı ve 1954 yılında da aldığı bir kararla , kanaldan geçen gemilerin İsrail'e gıda maddesi taşımalarını yasakladı. Aynı yıl içinde Mısır, İsrail'e ait bir gemiye el koydu. Bunun üzerine İsrail, Birleşmiş Milletler Konseyine başvurdu. Üyelerin çoğu Mısır'ın 1888 İstanbul

⁵⁷⁷ William B. Quandt, " *United States Policy in the Middle East: Constraints and Choices*" *Political Dynamics in the Middle East*. S.502; Hurewitz, *Diplomacy...* ss. 309-310

⁵⁷⁸ Hurewitz, *a.g.e.*, ss., 313-314

anlaşmasına ⁵⁷⁹ aykırı hareket ettiğini, alacağı güvenlik tedbirlerinin kanaldan serbest geçişi kısıtlamayacağını, gemileri arayamayacağını ve bu hakkı Mısır'ın muharip olması halinde kullanabileceğini açıkladı. Oysa Mısır mütareke imzaladığı için muharip değildi.

Mısır, kredi istemişti. Sovyetlerin kredi teklifine hemen yanaşmayan Nasır, Dünya Bankasının cevabını bekliyordu. Bu arada Nasır, 1956 Mayısında Çin Halk Cumhuriyetini tanınması ⁵⁸⁰ ile amerikan kamuoyunun Mısır aleyhine dönmesine neden oldu ve A.B.D senatosu Mısır'a kredi açılmasını reddetti. Mısır bunun üzerine Asuan Barajına gerekli parayı bulmak için 26 Temmuz 1956' da Süveyş Kanalının millileştirildiğini açıkladı. ⁵⁸¹ Kanal'dan geçiş 1888 İstanbul anlaşmasına göre olacağını ve kanalı işleten İngiliz – Fransız şirketine tazminat ödeneceğini Nasır açıkladıysa da Batılı devletler buna pek inanmadılar.

Sorun çözümlenemeyince İngiltere ve Fransa Mısır'a askeri müdahale yapmaya niyetlendiler. Ben-Grion, Süveyş harekati için gizlice Fransa' ya gidip, İngilizlerle ve Fransızlarla görüştü. ⁵⁸²

25 Ekim'de Mısır, Ürdün ve Suriye arasında ortak komutanlık kuruldu. Bunun üzerine İsrail seferberlik ilan etti. ⁵⁸³ aynı gün bir başka önemli olay da Macar milli ayaklanmasının başlamasıydı. Sovyetler dikkatini buraya çevirmişken, İsrail, Fransa ve İngiltere için saldırı fırsatı doğmuş oluyordu.

İsrail, Mısır'a saldırarak Sina'yı kontrolü altında aldı. Fransa ve İngiltere ' nin önerisini Nasır Reddince, İngilizlerle Fransızlar da savaşa girdiler. Bunun üzerine Mısır kanal'daki gemileri batırdı. Böylelikle savaşın ilk gününden itibaren kanal ulaşımına kapandı. İngilizlerle Fransızların amacı ise kanalı açık tutmaktı.

Sovyetler Macar ayaklanması ile meşgulken, Orta Doğu ile ilgilenmeyi bırakmamıştı. Macar ayaklanmasını kısa sürede kontrol altına olan Sovyetler Birliği , İngiltere, Fransa ve İsrail 'e gönderdiği notada savaşın derhal durdurulmasını istedi. Sovyetler Fransa' ya gönderdiği mesajda, Sovyet hükümeti saldırganları ezmek ve Doğu'da barışı kurmak için kuvvet kullanmaya tamamen karardır diyordu. ⁵⁸⁴ Sovyetler A.B.D'ye gönderdiği mesajda ise savaşın durdurulması

⁵⁷⁹ Süveyş Kanalından geçişi düzenleyen anlaşma maddeleri için bkz. J.C.Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics. A Docmantary Record 1535-1914*, Yale Universty Pres, ss.454-456

⁵⁸⁰ Arnold L.Horelick, “ *Soviet policş in the Midye East*” *political Dynamics in the Middle East*, s.569

⁵⁸¹ İsmet Giritli, *Superpowers in the Middle East*, İstanbul, 1972, s.16

⁵⁸² Bkz. Desmond Steqart, *The Middle East Temple of Janus*, New York 1971, S.357, W.Scott Lucas, “ *Redefening the Suez Collusion*” MES, January, 1990, vol.26, No.1 s.88

⁵⁸³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.161

⁵⁸⁴ Armaoğlu. *Ag.e.*, s.168; P.Mansfield *a.g.e.*, s.105

için ortak bir güç oluşturulmasını önerdi. A.B.D. bu teklifi reddederek Sovyetler Mısır'a asker gönderirse buna karşı tedbir alacağını belirtti. A.B.D. Sovyet teklifini reddetmekle beraber İngiltere ve Fransa 'ya da kızmıştı. Çünkü bu ülkeler NATO üyesi olmasına karşılık gizli askeri harekate kalkmışlardı. Ayrıca A.B.D. kamuoyu İngilizleri ve Fransız müdahalesini eleştiriyordu. A.B.D. bu tepkilere ek olarak İsrail 'e askeri ve ekonomik yardımı da durdurdu. A.B.D. Fransa ve İngiltere' ye sert bir nota vererek Mısır'dan çekilmelerini istedi. Bunun üzerine devletler Mısır'dan ayrıldı ve Süveyş kanalı 1957 Martında tekrar ulaşılabilir hale geldi.

Süveyş kanalı krizinden Nasır kazançlı çıktı. Askeri alanda Mısır bir varlık gösteremedi ama diplomatik alanda büyük bir zafer kazanmış oldu. Bu da Nasır'ı Arap dünyasının tartışılmaz lideri konumuna yükseltti. Arap dünyasında Nasırcı partiler kurulmaya başlandı. Süveyş Krizinde Sovyetlerin gönüllü asker göndermek istemesi, Mısır ve Arap Dünyasında Sovyetler birliğinin prestijinin artmasına ve sosyalist ve Komünist partilerin durumlarının kuvvetlendirmesine de yol açtı.⁵⁸⁵

Orta Doğu'daki bu dönemleri gelişmeleri Nasır faktörü göz ardı ederek incelemek mümkün değildir. Hür Subay'ların Krallık rejimini yıkması ile Mısır, Orta Doğu'da etkin bir konuma geldi. Mısır'ı Arap dünyasının lideri yapma girişimlerine Nasır öncülük etti. Böylelikle Nasır, Arap ve dünya politikasında önemli bir güce erişti.

23 Haziran 1952'de bir darbe ile krallık yönetimine son verildi. Devlet Başkanı General Necip olmasına karşılık iktidar Nasır ve Devrimci Komuta Konseyindeydi. Daha sonra Ocak 1956'da iktidarın tek hakimi olarak Mısır'da diktatörlük kurdu ve ülkeyi baskı altında tek başına yönetti.

Siyasi görüşleri fazla netlik taşımayan Nasır, Endonezya'nın Bandung şehrinde 1955 yılında yapılan Konferansına katıldıktan sonra bağlantısızlar hareketinin öncülerinden bir haline geldi. Bağlantısızlar hareketinin diğer önemli liderleri Tito ve Nehru idi. A.B.D.'nin Assuan barajının finansmanından vazgeçmesi üzerine Sovyetlere yanaştı.⁵⁸⁶ Süveyş kanalını millileştirmesi, İngiliz – Fransız ve İsrail 'in askeri saldırısına maruz kaldı. Süveyş Savaşında Mısır bir varlık gösterememesine rağmen diplomatik alanda büyük başarı kazandı. Amerikan senatosu Assuan barajına olumsuz bakıyordu. Başta Nil suları problemi halledilmemişti. Bu

⁵⁸⁵ Ida M.Lapidus, *A. History of Islamic Societies*, Cambridge University Pres, 1991, s.628; W.S. Lucas, *a.g.m.*, s.109; Jaber, *a.g.e.*, s.50

⁵⁸⁶ David W.Miller- Clark D.More, *The Middle East Yesterday and Today*, London, 1987

gelecekte bir sorun olabilirdi. Nasır'ın büyük Arap imparatorluğu kurma düşüncesi nedeni ile Mısır'ın fazla güçlü olmasını istemiyordu.

1958'de Mısır ve Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleştirdi. Bu 1961'e kadar devam etti. Irak'la da 1958 askeri darbesinden sonra birlik için görüşmeler yapıldıysa da bir sonuç çıkmadı. 1960'lara doğru Komünistlere karşı tutuklamalara başlayınca Sovyetlerin tepkisini çekti ve Sovyet-Mısır ilişkileri bozuldu. Ancak daha sonra tekrar bu ilişkiler normaleşti.

Nasır iktidara geldikten sonra Mısır'da bir takım kalkınma hamlesine girişti. Çekoslovakya ile yaptığı silah anlaşması ile Arap dünyasında büyük bir prestij kazandı.

Mısır, 1948 'de İsrail'e karşı yenilgisini ellerindeki işe yaramaz silahlara bağlıyordu. Mısır ordusu askeri teçhizat bakımından çok zayıftı. Batılılar ise Nasır'a silah satmıyordu. Arap dünyasında milliyetçilik hareketinin hız kazanması ile birlikte Arap dünyasına silah sağlayan Nasır, bir anda Arap dünyasının tartışılmaz lideri konumuna yükseldi.⁵⁸⁷ Ülkede muhalefeti sıkı bir şekilde susturdu. İlk başta iyi ilişkiler kurduğu Müslüman kardeşler teşkilatını⁵⁸⁸ daha sonra etkisiz hale getirdi ve üyelerini susturdu ve hapse attırdı. Aynı şekilde komünistlerle de iyi geçinirken daha sonra komünistlere karşı da sert önlemler aldı. Silahlanmaya büyük para harcaması Arap dünyasında antiemperyalist savaşlara destek vermesi Mısır ekonomisini olumsuz yönde etkiledi.

1967'de İsrail'le yapılan 6 gün savaşlarında Mısır ağır bir yenilge aldı. Yenilginin sorumluluğunu üstlenen Nasır istifa ettiyse de Mısırlıların kitle gösterileri nedeniyle istifasını geri aldı ve 1970'de bir kalp krizinden öldü.

Nasır "İhtilalin Felsefesi" adlı kitabında⁵⁸⁹ İhtilalin temellerini, ortaya çıkış nedenlerini açıklamaya çalıştı. Nasır'ın kitabını A.Emin Yalman, gazetesinde yayınladı. Nasır kitabın yayınlanmasından memnun oldu. Bu kitapta yapılan ihtilali haklı gösterme nedenlerini açıklamasına karşı Mısır'da nasıl bir rejim düşündüğü konusunda bir fikir öne sürmemiştir.

Nasır, Mısır ihtilalinin temelinde yatan etkenin Filistin sorunu olmadığını öne sürdü. Mısırlı subayların Filistin meselesinden dolayı isyana sürüklenmediğini belirtti.⁵⁹⁰ Eğer, Filistin sorunu yüzünden Mısır ihtilali açıklanmaya çalışılırsa, bu ihtilali anlatmaya yeterli olamayacağını

⁵⁸⁷ Ahmet Abu el-Feth, *Mısır ihtilalinin içyüzü ve Nasır*, İstanbul, 1965, s.279

⁵⁸⁸ Müslüman Kardeşler Teşkilatı Hasan el-Bena tarafından 1928'de kuruldu. Ira M.Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Cambridge Uni. Pres, 1991, s.626, Nasır ilk başlarda bu teşkilatla arası iyi idi. El-Feth *a.g.e.*, s.203

⁵⁸⁹ A.E.Yalman, *a.g.e.*, s.320

⁵⁹⁰ Cemal Abdülnasır, *İhtilalin Felsefesi*, İstanbul, s.12

ileri sürdü. Nasır'a göre Filistin konusu ihtilali hızlandırmıştır ve dolayısıyla Mısır ihtilalinin bir askeri yenilginin sonucunda meydana gelmediğini ifade etti.⁵⁹¹

Mısır'da ihtilal fikri İngiliz idaresine tepki olarak ortaya çıkmıştı. İngiliz elçisinin Kral Faruk'u silah zoru ile kabine değişikliği yaptırması Mısır için bir şeyler yapmayı Nasır'da çağrıştırmıştı. Böylece Mısır İhtilali Mısırlıların kendilerini yönetmesi fikrinden çıkmıştı. Bu ideal Mısırlı subayları harekete geçirmeyi kolaylaştırmıştı. Mısır, II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz hükümeti ile uyum içerisindeydi.

Nasır, Mısır'da yabancı istilacıların yönetimi altında yaşamayı şerefsizlik olarak tanımlıyordu.⁵⁹² İngilizlerden önce Mısır'da Osmanlılar vardı ve Nasır'ın gözünde Osmanlılarla İngilizler aynı idi. İkisini de yabancı istilacı olarak aynı kefeye koyarak düşmanca tavır takınıyordu.⁵⁹³ Yabancı düşmanlığı yabancı kültürde düşmanlığı beraberinde getiriyordu.

Nasır, Mısır'ın bağımsızlığını hem siyasal hemde iktisadi bakımdan ele alıyor ancak ekonomik bağımsızlık konusunda slogan düzeyinden öte bir çözüm getiremedi. Nasıl gerçekleştireceğini ne tür bir yol uygulanması konularında bir öneri ortaya koymadı.

Mısır'da gerçekleştirilen ihtilalin Afrika ve Arap dünyasında etkileri görüldü. Bu aşamada da Nasır Mısır'ı İslam ve Arap dünyasının bir parçası olarak niteliyor. Böylece ihtilalin temelinde Araplık ve İslamiyeti koyarak , ihtilalin boyutunu genişletmeye çalışıyordu. Nasır bunu şu şekilde belirtmiştir: “ Arapların tarihi bizimkisiyle mecedilmiştir. Aynı müşterek istibdada göğüs germiş, aynı buhranları yaşamış ve biz, Fatihlerin ayakları altında inerken, onlar da bizim gibi aynı kara bahtın ızdıraplarını çekmişlerdir. Aynı zamanda bizler müşterek bir dinin bağları ile bağlı bulunmaktayız. Dini nurun dalgaları önce Mekke, Küfe, Kahire olmak üzere , aynı çemberin merkezlerinden intişar etmişti.”⁵⁹⁴

Nasır'a göre Filistin savaşı Arap dünyasına milli bir etki yaptı. Araplar bu dava etrafında birleşti. İsrail' in başarısının arkasında emperyalizm yatıyordu. Filistin, İngiliz mandası altına girmeseydi, Siyonizm başarıya ulaşamayacaktı. Şimdi bu durumdan kurtulmak için birleşme lüzumuna inanıyordu.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Nasır, a.g.e., s.15; Ancak 1948'deki Filistin'de Arapların yenilmesi Arap dünyasında siyasal değişikliklere ve Arap milliyetçiliğinin uyanışına neden olduğu hakkında yaygın görüş vardır. K.Abu Jaber, a.g.e. s.36

⁵⁹² Mısır'da yaygın olan beddua “ Allahım İngilizlerin belasını ver”, nasır, a.g.e., s.40

⁵⁹³ Nasır, a.g.e., s.41

⁵⁹⁴ Nasır, a.g.e., ss. 54-55; Ancak nasır. Firavunlar dönemindeki Mısır'ı övmektedir. Dolayısıyla Firavunlar dönemi ile İslami bağdaştırması çelişkilidir. Ayrıca bns. İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul, 1987, s.369

⁵⁹⁵ Nasır, a.g.e., ss.63-64

Nasır'a göre Arap dünyasının birleşmeden kuvvet doğacaktır, bu kuvvetin kaynağı manevi değerlerdir. Bu manevi değerlerinden birisi de dindir. İkinci kaynak milletin işgal ettiği yer vatan toprağıdır. Bu bölge yolların kesiştiği bir bölgedir. Ticaret yollarının geçtiği yerdir. Üçüncü kaynak ise yer altı zenginlikleridir. Bu da özellikle petroldür. Petrol, mücadelenin kaynağını teşkil edecektir. Nasır hac olayına da dikkat çekerek siyasi bir özellik vermek istemektedir.

Nasır, 1956 yılında yazdığı kitapta bunlardan bahsetmiştir. Temelde Batı emperyalizme düşmanlığı ön plana çıkarmıştır.

Mısır ihtilaline Türk Hükümeti soğuk baktı. Zafer gazetesinde , darbenin Mısır'ın iç sorunlarından dolayı yapıldığı , rejim değişikliği amaçlanmadığı şeklinde yorumlandı. ⁵⁹⁶ 26 Temmuz'da kral Faruk'un tahtan indirilmesi hafifçe eleştirilmektedir. Ertesi gün Zafer' de çıkan yazıda Kral Faruk için zaman zaman büyük işler yaptığı şeklinde ifade kullanılmıştı. Darbeyi yapan subayların radikal değişikliklere gidileceği sanılmıyordu. İhtilalin hemen ertesinde Nasır, Amerikalılardan silah istemiştir. Nasır, Amerikalılarla anlaşmaya çalışıyordu. ⁵⁹⁷

Batılılar ve Türkiye Mısır'da darbeye karşı ılımlı yaklaştılar. Türkiye açısından önemli bir olay hemen Mısır'da patlak verdi. O sırada Mısır'daki Türk büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay' dı. Kral Faruk döneminde atanan Tugay, aynı zamanda Kralın kız kardeşi Prenses Nimet'in kızı olan Prenses Emine ile evli idi. İhtilal olduktan sonra Türkiye, Tugay'ı görevden almamıştı. Büyükelçi Tugay, Devrim konseyi için verdiği bir akşam yemeğinde ihtilalci subaylara, İngilizlerle anlaşmalarını önerdi. Tugay'a göre İngilizler güçlüydü ve Mısır'ı yerle bir edebilirdi. Mısırlı subaylar ise İngiliz işgaline son vermek için kanlarının son damlasına kadar akıtacaklarını söyleyince, ortalıkta buz gibi bir hava esmişti. ⁵⁹⁸Bu olaydan sonra Mısır basınında Fuat Tugay aleyhine bir kampanya başlattılar ve sonunda Türk Elçisi istenmeyen kişi ilan edilir ve ülkeyi terk etmesi istendi. Ancak Mısır'ın daha sonra İngiltere ile anlaşması ile Türkiye'yi iyimser düşüncelere sevk ederek, iyi ilişkiler kurulacağı izlenimi yarattı.

1955 Haziranında Menderes Başkanlığında Türkiye' nin Orta Doğu'daki Elçileri toplandılar ve yeni Orta Doğu politikasını belirlemeye çalıştılar. ⁵⁹⁹ Mahmut Dikerdem Arap Dünyasında, Arap Milliyetçiliği akımının güçlendiğini, Nasır'ın lider durumuna yükseldiğini ve

⁵⁹⁶ Mümtaz Faik Fenik, " Mısır'daki darbenin iç yüzü" Zafer, 26 Temmuz 1952

⁵⁹⁷ M.Hasaneyn Heykel, *Kahire Dosyası*, Ankara, Şubat 1974, ss.16-17

⁵⁹⁸ Dikerdem, *a.g.e.*, s.68

⁵⁹⁹ F.Ahmad, *a.g.e.*, s.126

Arap dünyasını birleştirmek istediğini belirterek Türkiye ‘ nin rakip olarak görüldüğünü söyledi.⁶⁰⁰ bu durumda Türkiye’ nin Mısır ile işbirliği yapması zordu.

Nasır Bağdat paktına düşmanca bir tutum takındı. Çünkü Nasır, Bağdat paktının merkezi olarak Kahire olmasını istemişti.⁶⁰¹ Öncülüğü Türkiye yapınca ceple aldı. Dolayısıyla Nasır’ın yabancı düşmanlığı bir ilkeye dayanmamaktan çok, yalnızca pragmatik yaklaşımdan kaynaklanıyordu. Yine Bandung Konferansında bağlantısızların öncülerinden birisi oldu. Ama İngilizlerle yaptığı ittifak bunu çürütüyordu. Yine Türkiye ile iyi ilişkiler kurulmasını Türkiye’ nin İsrail ‘ i tanımaması şartına dayandırırken, bağlantısızların liderleri konumunda olan Tito ve Nehru, İsrail’i tanımışlardı. Nasır böylelikle kendi ilkesine ters düşüyordu.

Nasır kendi pragmatik yapısından⁶⁰² dolayı önüne çıkan fırsatları iyi değerlendirdi. Kimi yazarlar Nasır’ın aksiyon adamı değil, anti aksiyoncu bir kişiliğe sahip olduğunu ileri sürerler. Arap milliyetçiliğini keşfettikten sonra Bağdat paktına karşı şiddetli bir muhalefet yürüttü. Bağdat Paktını kendi düşünce ve sistematığı içinde Batı düşmanlığına çevirdi ve anti-Amerikancılık yaptı. Mısır Bağdat Paktına katılmadığından dolayı 28 Şubat 1955’de Batı tarafından İsrail saldırısına uğradığını ileri sürdü.⁶⁰³

Bu durum Nasır’ı Anti-emperyalizmin ve üçüncü dünyacılığın şampiyonu yaptı.⁶⁰⁴ Bandung konferansından sonra da popülaritesi arttı.

1960’lara doğru Sovyetlerle arası açıldı ama 1961 yılından itibaren iyice sola kaydı ve sosyalist kanunlar çıkarmaya başladı.⁶⁰⁵ Tipik diktatör özellikleri gösteren Nasır, basına sansür uyguladı. Askeri alandaki başarısızlıklarını da diplomatik başarıya çevirmesini bildi.

Türkiye Nasır faktörüne dikkat etmeden Orta Doğu’da anti- komünist bir blok kurma girişimi yaptı. Uyanan Arap Milliyetçiliği , anti Batıcılık ve İsrail meselesi dolayısıyla Türkiye’ nin başarılı olması zordu. Türkiye’ nin Bağdat paktını kurması, Orta Doğu’daki nasır’ın Arap dünyası liderliği için bir tehditti. Sorunun temelinde Arap dünyasının liderliği yatıyordu. Türkiye’ nin bu şartlar altında Nasır’la aynı blokta olması mümkün değildi.

⁶⁰⁰ Dikerdem, *a.g.e.*, s.106, genelde Arap dünyasında Türkiye’ ye karşı güvensizlik duygusu vardı. Bunun nedenleri tarihsel bağlardan ve Filistin konusunda Türkiye Batılılarla hareket etmesinden kaynaklanıyordu. McGhee, *a.g.e.*, s.315-323

⁶⁰¹ Abu El-Feth, *a.g.e.*, s.270

⁶⁰² Jean Lacouture, *Nasser*, New York, 1973, s.115

⁶⁰³ Sherly Graham Dubois, *Gemal Abdel Nasser, Son of the Nile*, New York, 1962, s.142; Fred Halliday, *Arabia Without Sultans*, 1975, Great Britain s.21

⁶⁰⁴ I.R.Ladiou, *a.g.e.*, s.628, Ş.Süreyya da Nasır’ı övmüştür. Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs*, İstanbul 1985, ss.90-92

⁶⁰⁵ Jack Crabbs, Jr. “ Politics History ana Culture in Nasser’s Egypt” *IJOMES*, Vol.6, ss.386

Mısır İhtilali ve Nasır, Türk Sol kesiminin dikkatini 1960'lardan sonra çekti ve genelde Nasır'ın bağlantısız politikası ve emperyalizme karşı olması Türk sol kesimi tarafından sempati ile karşılandı.⁶⁰⁶

B) Türkiye'nin Tutumu

Süveyş kanalının millileştirilmesi, Türkiye' nin Orta Doğu politikasında önemli zorluklar yarattı. Türkiye, Batı ittifakının bir üyesiydi ve izlediği dış politika Batı ile uyum içerisinde idi. Bu açıdan Türkiye, bu krizde bir taraftan İngiliz yanlısı bir politika izlerden diğer taratan da Arapların nezdinde itibar kaybediyordu.

Kanal'ın Mısır toprakları içinde olması, Nasır'ın davranışını haklı zemine oturtuyordu. A.B.D. sorunun Birleşmiş Milletler kurumu içinde çözümünü istiyordu. Bunun üzerine kanalı en fazla kullanan 24 devlet 16 ağustos 1956'da toplantıya çağrıldı.⁶⁰⁷ Türkiye de bu toplantıya davet edildi.⁶⁰⁸ Ancak toplantıya Nasır katılmayacağını bildirdi.⁶⁰⁹ Yunanistan bu toplantıya katılmadı. Londra' da toplanan konferansta A.B.D Dışişleri bakanı Dulles bir plan ortaya koydu. Buna göre, Mısır'ın Kanal üzerindeki egemenlik hakları ve kanaldan serbest geçiş ilkesi vurgulanıyor fakat Kanal'ın yönetimi Mısır'ında bulunacağı milletlerarası bir yönetime bırakılıyordu. Türkiye de bu planı destekleyerek Batı'nın yanında yer aldı. Nasır ise Kanal'ın Mısır'a ait olduğunu ileri sürerek bu planı reddetti. Yunanistan ise konferansa katılmayacağını açıklayarak Arap dünyasının sempatisini kazandı. Türk heyeti adına toplantıya katılan Muharrem Nuri Birgi, Dulles planını Türkiye' nin desteklenmesinin ve Süveyş Kanalının düzenlenmesi için milletlerarası bir komisyonun kurulmasının Mısır'ın hükümlerlik haklarına bir saldırı anlamına gelmeyeceğini belirtti.⁶¹⁰

Türkiye Kanalın uluslar arası bir idare altında bulunmasından yana tavır koydu. Diğer yandan bu plana Pakistan, Türkiye, İran ve Habeşistan tarafından önerilen değişiklik Dulles

⁶⁰⁶ Mihri Belli, *Anılar*, İstanbul, 1989, s.333; Doğan Avcıoğlu, Türkiye' de Milli demokratik devrim için Mısır ihtilalinin örnek alınabileceğini savundu. Ancak şu temel farka dikkat etmedi. İhtilal, Mısır'da monarşi anayasasına karşı yapıldı. Türkiye ' de ise 1961 anayasası yürürlükte idi. Mısır'da devrimi yapan Hür subaylar, Türk Ordusu ile tamamen farklı konumdaydı. Bkz. Igor Lipovsky, " *The Legal Socialist Parties of Turkey, 1960-80*" MES., January, 1991 Vo.27, No.1 S.104

⁶⁰⁷ H.Heykel, *a.g.e.*, s.85

⁶⁰⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.81

⁶⁰⁹ Heykel'e göre Nasır toplantıya katılacaktı ama Eden'in Nasır'a bir televizyon konuşması üzerine vazgeçtiğini ileri sürer. Bkz. H.Heykel, *a.g.e.*, s.86

⁶¹⁰ Bağcı, *a.g.e.*, s.79, Ayn Tarihi, ağustos 1956, ss.140-143, Edip Çelik, *100 soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, s.179

tarafından kabul edildi. Buna göre Kanal üzerinde Mısır'ın hükümlerlik haklarına tecavüz edilmeyecekti. Nasır 9 Eylül'de bu öneriyi de reddetti. Nasır, Kanal üzerindeki egemenliğinden vazgeçmediğini ve Kanal üzerinde hiçbir uluslar arası kontrolü kabul etmeyeceğini bildirdi. Eğer bu iki şart kabul edilirse Mısır hiçbir fark gözetmeksizin Kanal'dan serbest geçiş garantisi vermeye hazır olduğunu bildirdi.

Türkiye, Süveyş Kanalı için yapılan İkinci Londra Konferansına da katıldı. 19-21 Eylül arasında 1956 tarihinde yapılan konferansta Süveyş Kanalını Kullananlar Birliği kuruldu. Bu birlik konferansa katılan 18 devletin büyükelçileri tarafından kurmuştu. Türkiye' de bu birliğe üye oldu.⁶¹¹

Ekim 1956'da İsrail'in saldırısı ve bunun İngiltere ve Fransa tarafından desteklenmesi Türkiye tarafından kınandı. Dışişleri Bakanı F.R.Zorlu, “ Müttefiklerimizin Mısır'a karşı silah kullandıklarını görmekten müteessir olduk. Sebebi ne olursa olsun. Bu hareketi devletler hukuku prensiplerinin ihlali olarak kabul etmemek imkansızdır.”⁶¹² dedi.

6 Kasım'da İngiltere ve Fransa ateşkes ilan etmelerinden sonra 7 Kasım'da Tahran'da toplanan Bağdat paktı üyeleri konuyu görüştü. Yayınlanan bildiriye “ İsrail'in Mısır Topraklarını işgal niyeti ile hücumu geçmek suretiyle işlediği bu tecavüz hareketini takbih etmişler ve İsrail 'in derhal mütareke hakkına çekilmesini İngiliz ve Fransız kuvvetlerini Mısır topraklarından çekmeye ve Mısır'ın hükümlerlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına tamamen riayet ve hürmete davet etmeye karar vermişlerdir”. İngiltere ' nin çağırılmadığı bu toplantı sonunda İsrail kınanırken, İngiltere ve Fransa kınanmamış yalnızca askerlerini çekmeleri istenmiştir. Yine toplantıda savaşın sona erdirilmesinde Bağdat paktının rolü olmasını isterken, diğer yandan Süveyş krizi yerine dikkatleri Filistin konusuna çekmek istedi. Bu şekilde, Irak, Arap dünyasında popülerlik kazanmak istiyordu.⁶¹³

Yine paktın dört Müslüman üyesi 18-20 Kasım'da Bağdat'ta toplanarak Orta Doğu konusunu ele almışlar ve Orta Doğu'da barış ve güvenliği sağlayacak tedbirleri tartışmışlardı. Buna göre yalnız Müslüman devletler arasında değil, bütün Orta Doğu devletleri ile ilişkilerin geliştirilmesi öne sürülmüş ve İsrail'in barış için büyük bir tehlike olduğu üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Görüşmelerde Türkiye' nin İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmesi üzerinde de

⁶¹¹ F.Ahmad,*a.g.e.*, s.154

⁶¹² Ayın Tarihi, Kasım 1956, s.341

⁶¹³ Ayın Tarihi, Kasım 1956 ss. 168-169; E.Podeh, *a.g.m.*, s.98

durulmuştur. Yine toplantıda Orta Doğu'da komünizmin yayılmasından duydukları endişeleri dile de getirmişlerdir.⁶¹⁴

Süveyş kanalı krizinden sonra Türkiye, İsrail Büyükelçisi Şevket İstinyeli' yi geri çekti. İsrail 'in Ankara büyükelçisi ise 22 kasım 1956'da geri döndü. Türkiye' nin batı yanlısı tutumu Arapların tepkisini çekmişti. Bunun üzerine Türk hükümeti iç ve dış tepkiler nedeniyle İsrail'den büyükelçisini geri çekerek diplomatik ilişkiyi maslahatgüzar seviyesine indirdi.⁶¹⁵

Türk Hükümeti 26 kasım 1956'da yayınladığı bildiriye diplomatik seviyenin düşürülme nedeni olarak İsrail'in 1956 Süveyş saldırısına değinilmedi, diplomatik ilişki seviyesinin indirilme nedeni olarak Filistin konusu gösterilmiştir. Büyükelçiyi geri çekme konusunda “ yakın Şark'ta “ çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike olmakta devam eden bu meselenin el'an halledilmemiş olmasını esefle kaydeden Türk hükümeti, Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline rabt edilineye kadar, vazifesi başına avdet etmemek üzere, Tel Aviv'deki elçisini geri çağırma kararı vermiştir” denilmektedir.⁶¹⁶

Türkiye elçisini geri çekerken Arapları tatmin etmek düşüncesindeydi. Bu yolla Arapların Türkiye' ye olan tepkisini azaltmak istedi. İsrail 'den geri çağırılan İstinyeli , İsrail Dışişleri Bakanlığına yaptığı açıklamada , Türk hükümetinin bu kararının İsrail'e yöneltilmiş olmayan Bağdat paktını güçlendirmeyi amaçlayan bir tavır aldığını açıkladı. Ayrıca Türkiye' nin İsrail ile dostane münasebetlerini ve Ticaretini bozmak niyetinde olmadığı belirtti.⁶¹⁷ Bu açıklamalar İsrail basınında yer alması nedeni ile yapılan politik davranışın Arap dünyasında beklenen etkiyi yaratmadı.

Süveyş krizi sonrasında Türkiye' nin Mısır ve Suriye ile olan ilişkisi daha da bozuldu. Özellikle Suriye, Sovyetlerle yakın ilişki içerisine girdi. Türkiye Suriye' nin komünist olmasından çekindi. Yine bu kriz nedeniyle Türkiye Bağdat paktını ön plana çıkardı ve Mısır pakta dahil olsaydı, böyle bir saldırıya maruz kalmayacaktı görüşü dile getirdi.

Türkiye' nin kriz esnasında temel faktörü Bağdat paktı olmuş ve gerek İsrail'e karşı ve gerek Mısır'ı desteklemede , Arap dünyasının bu pakta karşı tutumunu esas unsur olarak göz önünde tutmuştu. Arap dünyasının Bağdat Paktına tepkileri, Türkiye' nin İsrail politikasını büyük ölçüde etkilemiştir.

⁶¹⁴ Bağcı a.g.e., s.81

⁶¹⁵ Ayın Tarihi, kasım. 1956, ss.39-40

⁶¹⁶ Ayın tarihi, kasım 1956 ss. 39-40

⁶¹⁷ Kessing's Comtemporaray Archives, 1955-1956, s.15231

Süveyş krizi dolayısıyla Arap dünyasında Türkiye sert eleştirilere maruz kaldı. Türkiye 'nin hareket noktası komünizm faktörü oldu. Süveyş saldırısıyla dikkatlerin Sovyetlerden uzaklaşmasına neden olduğu için İsrail suçlanıyordu. Bu kriz dolayısıyla Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesi, Türkiye 'nin Suriye' den duyduğu kuşkunun artmasına neden oldu. Ayrıca, Türkiye, Arapları memnun etmek için İsrail 'deki elçisini geri çekmesi beklenen etkiyi yapmadı. Bu olay İsrail'in gücenmesine neden oldu.

C) Macar Ayaklanması

Sovyetlerin Macaristan'ı işgal etmesi ile İngiltere, Fransa ve İsrail 'in Mısır'a saldırısı aynı tarihtedir. Türk dış politikasının Orta Doğu'ya bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü iki saldırıya karşı Türk dış politikasının tutunduğu tavır farklıdır. Bu olay Türkiye' nin Orta Doğu'ya ve Batı saldırganlığına karşı bakış açısını ortaya koymaktadır.

Haziran 1920'de Trianon anlaşması ile Macaristan topraklarının büyük bir kısmını komşularına kaptırmıştı. 4 Haziran 1920'de imzalanan bu anlaşma ile Birinci Dünya Savaşını bitiren anlaşmalar tamamlanmış oldu. Macaristan, bu anlaşma ile deniz ve hava kuvvetleri bulundurmayacak ayrıca savaş tazminatı ödememeye mahkum olmuştu. Ağır savaş tazminatı nedeniyle ülke ekonomik istikrarsızlığa girdi. 1930'lardan sonra eski Macar topraklarını ele geçirmek ve artan Yahudi düşmanlığı bu devleti Almanya' ya yaklaştırdı. Ancak ülke içinde Almanya' ya karşı doğan muhalefet bu yaklaşımı önledi.

II. Dünya Savaşı başlarında tarafsız kalmaya gayret eden Macaristan, Sovyetler birliğinin Haziran 1940'da Besarabya' yı işgalinden sonra Alman birliklerinin Macar topraklarını kullanmasına izin verdi. Böylelikle Macaristan Alman bloğuna katıldı. Savaş sona erince Şubat 1947 Paris anlaşması sonunda bir takım küçük düzenlemelerle eski sınırına döndü. Savaş tazminatı ödemesini ve silahlı kuvvetlerin sınırlandırılmasını öngören anlaşmanın uygulanmasını denetleme görevi ülkedeki Sovyet işgal kuvvetine verildi.

Savaş sonrasında yönetimde komünistlerin de olduğu geniş tabanlı bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1945 yılında seçimlerde mutlak çoğunluğu sağlayan küçük toprak sahipleri partisi ülkedeki Sovyet yetkililerince koalisyonu sürdürmeye zorlandı.⁶¹⁸ Ağustos 1947'deki seçimde Küçük Toprak Sahipleri Partisi oyları % 15'e düşerken işçi Bloğunun oyu % 45'e ulaştı. Tek parti haline gelen Macaristan sosyalist işçi partisi 1949 seçiminden büyük zaferle çıktı.

⁶¹⁸ Metin Toker, *Orak ve Çekiç arasında kalanlar*, Ankara, 1973, s.339

Daha sonra parti genel sekreteri Matyas Rakosi ülkenin en güçlü kişisi konumuna geldi. Bu dönemde parti içindeki Moskova yanlısı kişiler muhaliflere yönelik temizlik hareketi başlattılar. Kilise ve diğer muhalifler susturuldu.

1952'deki başbakanlığı da üstlenen Rakosi, Stalin'in ölümünden sonra 1953'de bu görevi bıraktı ve yerine Imre Nagy geçti. Nagy, siyasi ve ekonomik reformlar yapınca, Moskova baskısı nedeniyle 1955'te görevden alındı ve partiden çıkarıldı. Tekrar yerine Rakosi geçti. Ancak bu da 1956'da görevden uzaklaştırıldı. Yerine Ernc Gerö geçti ve reformların önüne geçeceğini belirtti.

Macaristan'da atılan adımlar, Stalin'e karşı başlatılan kampanya buradaki değişimi güçlendiriyordu. 23 Ekim'de Budapeşte'de öğrencilerin yetkililere bir dilekçe sunmak için düzenlediği yürüyüş halktan da destek gördü. Gerö'nün sert tutumu ve polislin göstericiler üzerine ateş sonucu gösteri bir anda ayaklanmaya döndü. Ordunun da isyancıların saflarına geçmesiyle halk silahlanmaya başladı. Yerel konseyler kuruldu. Köylüler kamu topraklarını işgal ettiler. Yeniden iktidara gelen Nagy, geçmişteki siyasi partileri canlandırdı ve kilise de eski gücüne kavuştu.

Sovyet Birlikleri Macaristan 'dan ayrıldığı sırada ⁶¹⁹ Nagy, 1 Kasım'da Varşova paktından ayrıldığını açıkladı. Kruşçev'e göre Sovyet birliklerinin ayrılmasını Nagy istemişti. Birleşmiş Milletler aracılığıyla büyük devletlerin korumacılığını istedi. Bu gelişme üzerine Sovyetler tekrar Macaristan' a dönerek Budapeşte' yi işgal ettiler. Nagy Budapeşte'deki Yugoslavya elçiliğine sığınan ⁶²⁰ Nagy'nin yerine Sovyet yanlısı Janos Kadar geçti. Sovyetler Macar isyanını bir gecede bastırdı. Nagy, sığındığı Yugoslavya elçiliğinden çıkacak olursa, kendisine bir şey yapılmayacağı konusunda Sovyetler Tito'ya söz vermişti. Tutuklanınca Tito çok kızmıştır. Nagy daha sonra hapisanede kurşuna dizilerek öldürüldü. Kruşçev'e göre Nagy'i az kişi destekliyordu. Sovyetler'e göre, Macaristan'ın Varşova Paktından ayrılması, NATO' nun sosyalist ülkelerin bağrına sokulması demektir. Sovyetler düzeni tekrar kurarak direnişçileri cezalandırdı. Macaristan, tekrar Sovyet denetimine girmiş oldu.

⁶¹⁹ Kruşçev, *Kruşçev'in anıları*, İstanbul, 1971, C.II, s.88

⁶²⁰ Kruşçev, *a.g.e.*, s.98

D)Türk Kamuoyunun İki Olaya Yaklaşımı

Süveyş saldırısı 29 ekim 1956'da oldu. Sovyetlerin Macar isyanını bastırması ise 7 Kasımdı. Süveyş krizinde saldırıyı yapan taraflardan birisi İngiltere olması ve ülkenin aynı zamanda Bağdat paktı üyesi olması Türkiye 'yi izleyeceği politika açısından zora soktu.⁶²¹ 1954 İngiliz – Mısır anlaşmasına göre, Türkiye 'nin saldırıya uğraması durumunda İngiltere 'nin Süveyş'ten faydalanması şartıyla yardım edecek olması Türkiye 'yi yakından ilgilendiriyordu. Bağdat'ta yapılan toplantıya Bağdat paktının dört Müslüman ülkesi çağrıldığı halde İngiltere çağrılmamıştı. Menderes, İngiltere'nin Bağdat paktından çıkarılmasını önledi.

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi üzerine Türk basını bu konuda kayıtsız kalmadı. Yapılan yorumlarda Nasır aleyhtarı bir hava esti. Ahmet Emin Yalman, bir makalesinde; Mısır 'ın Süveyş kanalına el koyması ve İngilizlerle olan anlaşmasının altındaki imzasını hiçe sayması, dünya yüzünde yeni yeni kıyametler kopmasının kötü bir başlangıcıdır. Cihanın en mühim bir can damarı gayri mesul, keyfi, hak bilmez, ferman dinlemez bir müstebidin eline geçmiştir... Abdülnasır'ın hareketi ne manaya gelir? Verdiği söze güvenmemek mümkün olmadığını kızıl totaliterlerin yolunda yürüdüğünü hak, insanlık ve medeniyet hesabına hiçbir şeyi mukaddes saymadığını, kendi hodgamlığından başka bir şeye bağlı olmadığını belli etmek...⁶²² diyordu.

Hüseyin Cahit Yalçın ise “ Mısır Cumhurbaşkanı'nın megalomanisi Orta Doğu'da ve dolayısıyla bütün dünyada ciddi bir buhran husule getirecek gibi görünüyor” diyerek Nasır'ın Sovyetlerin yönlendirmesi ile böyle bir girişim yaptığını iddia etti.⁶²³ Türk Basını Nasır'ı güvenilmez buluyordu.⁶²⁴

Hüseyin Cahit Yalçın, yine yazdığı bir makalede hür dünyayı cesaretli davranmaya çağırarak bir şeyler yapılmasını istedi. “ Eğer bugün Mısır meselesinde de Batı dünyası, korkak, gevşek bir hareket hattı takip ederse davayı, hürriyet ve hayat davasını kati surette kaybetmiş olacaklarını söyleyebiliriz. Orta ve Yakındoğu'yu Bolşevik Nüfuzu altına terk edilecek büyükler Avrupa'dan çekilip gitmeye mahkum demektir.” Şeklindeki yorumuyla bu durumun Rusya ile hür dünya arasında bir mücadele olduğunu belirtti.⁶²⁵

⁶²¹ Bkz. Bağcı, a.g.e., s.81

⁶²² Ahmet Emin Yalman, “ *Kopan Kıyamet*”, Vatan, 28.7.1956

⁶²³ Hüseyin Cahit Yalçın, “ *Tehlike Çanı*”, Ulus, 30.7.1956

⁶²⁴ Ö.S. Coşar, “ *Süveyş işgal mi edilecek*” 30.7.1956

⁶²⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “ *Durum Vahimdir*”, Ulus, 4.8.1956

Türkiye batı ile paralel bir dış politika izlediği ve temel ölçüt olarak komünizme karşı durmayı ilke olarak benimsenmesi nedeniyle komünizme karşı bazı devletlerin Nasır konusundaki davranışlarını da eleştirmektedir. Endişe uyandırması lazım gelen nokta, Irak, Pakistan, Yunanistan ve İspanya gibi komünizme karşı müşterek emniyet cephesinde yerleri olan memleketlerin Mısır'ı desteklemesidir.⁶²⁶ Nasır'ın Sovyetlerin aklıyla hareket ettiğine dair yaygın inanç vardır. Mısır'ın batılılara sorun çıkarması, Sovyetlere yanaşması , Nasır üzerinde kuşkuları arttırmıştır. Yakup kadri karaosmanoğlu “ kaçınıcı Münih” adlı tercüman (16/8/1956) gazetesinde yazdığı makalede”... bu bakımdan tahmin edilebilir ki genç Sovyet hariciye komiseri, yine garb diplomasisinin içyüzü hakkındaki milli bilgisine dayanarak, son Mısır seyahatinde , Abdülnasır'ın kulağına eğilip “ Süveyş Kanalını al, Korkma, sana bir şey yapamazlar” öğütünde bulunmuştur ve hatta bu öğütüne “ bir şey yapacak olurlarsa ben arkadayım. Vaadini bile ilave lüzumunu duymamıştır, demiştir.

Bütün bunlara karşın Süveyş saldırısına Türkiye karşı çıkmıştır. Fatin Rüştü Zorlu, bu olayla ilgili olarak şöyle demiştir. “ Müttefiklerimizin Mısır'a karşı silah kullandıklarını görmekten müteessir olduk. Sebebi ne olursa olsun bu hareketi devletler hukukunun prensiplerinin ihlali kabul etmemek imkansızdır.”⁶²⁷ Zorlu, buna karşılık bu saldırının Mısır ile İsrail arasındaki savaşı durdurarak yarar sağladığını belirtti. Zorlu, “Orta Doğu memleketlerinin emniyeti Bağdat paktı ve NATO paktı gibi antlaşmalara iltihak etmektedir. Eğer Orta Doğu'daki memleketler Bağdat Paktına katılmış olsalardı bugün mevcut durum husule gelmezdi. “ demiştir.⁶²⁸

Bu olay direk olarak Nasır'ın şahsına bağlandı. Nasır'ın kişisel zaafı sonucu Orta Doğu'ya istikrarsızlık geldiği inancı vardır. Nitekim Celal Bayar 1 Kasım 1956'da TBMM'ni açış konuşmasında “ Orta-Şarkın zor durumu kendi menfataleleri için istismar edenlerin hatta yine aynı maksatla mütemadiyen müşküller ve ihtilaflar yaratanların, tahakküm maksadıyla birtakım keyfi ve son siyaset takip edenlerin, bu bölgede ihdas ettikleri son derece ciddi ve nazik vaziyetin çok vahim hadiseler meydana verdiğine şahit olmaktayız” dedi.⁶²⁹

⁶²⁶ A.E.Yalman, Vatan, 14.8.1956

⁶²⁷ Ayın Tarihi, Kasım, 1956 s.341

⁶²⁸ Ayın Tarih, Kasım 1956, s.337

⁶²⁹ Öztürk, a.g.e., s.634

Zafer gazetesi ise Mısır ile Suriye , Sovyet emperyalizmi Orta Doğu'ya sokarlarken suçüstü yakalanmışlardır. Bütün Sina- Süveyş hadisesi, beynelmilel siyasi gümrük idaresinin bu kaçakçılığı yakalayıp tasfiye etmesinden ibarettir..”⁶³⁰ şeklinde bir ifade kullanıldı.

Süveyş krizini Türk basını komünizm açısından değerlendirdi. Nasır'ı da Sovyetlerle işbirliği yapan bir kişi olarak gördü. Bu olay Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesi demektir. Nasır'da buna yardım ediyordu.

Yine aynı tarihlerde diğer bir olay Macarların ayaklanmasıdır. Türk basını bu olaya daha çok yer vermiştir. Macaristan olayı Rusların gerçek niyetlerini ortaya koymasından bakımından değerlendirildi. Ö.S. Coşar, bir makalesinde “ Macaristan hadiseleri Sovyet Rusya'nın maskesini de düşürmektedir. Bir taraftan (milletlerin iç işlerine müdahale edilmemelidir) diyen Rus idarelerinin diğer taraftan Macaristan'daki bir iç kavgasını bastırmak için Sovyet kuvvetlerini kullanmaları izah edilemez. Hatta alelacele iktidara getirilen Imre Nagy bu Rus kuvvetlerinin müdahalelerini istemiş olsa dahi Macar komünistleri çok iyi görmüşlerdir ki memlekette baş gösteren cereyan yayıldığı takdirde komünizm kökünden sarsılacak ve hatta yıkılacaktır.”⁶³¹ dedi.

Yine aynı yazar konuyla ilgili olarak “ Bizimle aynı ırktan olan Macar milletinin hürriyeti için giriştiği mücadele, dökülecek kandan ürkmeyerek atıldığı ihtilal bütün dünyanın hayranlığını uyandırmıştır... Macaristan hadiseleri, bu ırkın hürriyetsizliğe, yabancı boyunduruğu altında yaşamaya katiyen tahammül edemediğini bir kere daha ispat ediyor” diye yorumlandı.⁶³²

Bir başka yorumda “ Türkiye, tarihinin acı bir safhasında, işgal altına gitmenin, istiklalden ve hürriyetten mahrum olmanın acılarını tatmış bir memleketidir. Bugün Macaristan'daki mücadeleyi dikkatle takip ederken, ruhumuzda o eski felaketin acı hatıraları canlanır gibi oluyor. Bu sebeple milliyetçi Macar ihtilalcilerinin ıstırabını ve onları sedid bir mücadeleye sevk eden muhterem ve mukaddes hislerin mahiyet ve kuvvetini daha iyi anlıyoruz... Rusya'nın genişleme emelleri, hakimiyeti altında tuttuğu esir ve mazlum milletlere yenilerini ilave etmek istekleri sonsuzdur.”⁶³³ denildi.

Peyami Safa da yazdığı makalede Macar ihtilalcileri övdü ve Türklerin bunu iyi bildiğini, çünkü bizim de İstiklal Savaşı yaptığımızı belirterek olayla paralellik kurdu.⁶³⁴

⁶³⁰ Ayın Tarihi, Aralık 1956, ss.242

⁶³¹ Ö.S. Coşar, “ Macaristan Milli İhtilali ve verdiği Neticenin Manası”, 25/10/1956 Cumhuriyet

⁶³² Ö.S.Coşar, “ İsyen Eden Millet”, Cumhuriyet, 27.10.1956

⁶³³ Bahadır Dulger, “ Samimi Bir Temenni”, 30/10/1956 Son Havadis

⁶³⁴ Peyami Safa “ Macar destan”, 30/10/1956 Milliyet

Falih Rıfkı Atay” ... İki gerçek büsbütün meydana çıkar Sovyetler birliği ittifakının, rejim beraberliğinde dahi, ne kadar tahammül edilmez bir zulüm sistemi olduğudur. İkincisi hürriyet, milliyete ve demokrasi ideallerine bağlı olan yıllarca ve her türlü zulüm yolu tavsiye olunduktan, kızıl olmayan aydınlar tenkil edildikten, yıllarca yalnız bir tek dilli radyo, tek dilli basın halk efkarına hükmettikten sonra dahi, bu ideallerin küçük Macaristan koskoca Rus hakimiyetine isyan ettirecek canlı kuvvetleri seferber edebildiğidir.⁶³⁵ diyerek işgale açık tavrı aldı.

Görüldüğü gibi Türk basını Macaristan olaylarına Süveyş olaylarından daha çok yer verdi. Türk basını Süveyş krizinde Nasır'ı suçlu bulurken, saldırganlar konusunda bir yorum yapmadı. Olayı Sovyetlerin yayımlıcağı çerçevesinde ele aldı. Macar olaylarını ise zulme karşı bir mücadele, hürriyet, demokrasi gibi idealler üstüne oturturken, aynı zamanda bu olayı Sovyetlerin gerçek yüzünü gösterdiği açısından ele aldı. Her iki olayda da ortak yanlar vardı. Macaristan'da Sovyetler saldırgan pozisyonunda, Süveyş 'de ise Batılı devletlerle İsrail idi. Türk basını Sovyetler aşırı tepki gösterirken, Süveyş saldırısında aynı tepkiyi göstermedi.

E) Kıbrıs Meselesinin ortaya Çıkışı ve Sonuçları

1571 yılında Venediklilerden Osmanlılara geçen Kıbrıs, uzun bir süre Osmanlı idaresinde kaldı.⁶³⁶ 1877-1878 Osmanlı- Rus harbinde, Osmanlıların yenilgisi ile sonuçlanınca 3 Mart 1878'de Rusya ile Ayastefenos Anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Rusya'nın Doğu Anadolu ve Balkanlarda söz sahibi olması ile İngiltere 23 Mayıs 1878'de Osmanlı Devletine verdiği bir nota ile Kıbrıs'ın işgal ve idaresinin kendisine bırakılmasını istedi. Bu notaya göre Ruslar doğudan çekilirse, İngilizler de Kıbrıs'tan çekilecekti. İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında yapılan 4 haziran 1878 tarihli anlaşma ile Kıbrıs'ın idaresi İngiltere ' ye geçti. 1 Temmuz 1878 tarihinde yapılan önceki anlaşmaya ek bir anlaşma ile Rusya'nın Kars ve Doğu Anadolu'yu terk etmesi halinde İngiltere'nin Kıbrıs'ı tahliye edeceği hususu yer almakta idi.⁶³⁷ Lozan' da Kıbrıs İngiltere ' ye devredilmişti.⁶³⁸

Kıbrıs, Orta Doğu'da İngiliz egemenliğinde olan tek topraktı. Stratejik açıdan İngiltere için büyük önemi olan Kıbrıs 'ta , II. Dünya Savaşı'ndan sonra adadaki Rumların İngiliz

⁶³⁵ F.Ahmad, *a.g.e.*, 155

⁶³⁶ Nasım Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçişi ve Adada Kurulan İngiliz idaresi*, Ankara 1975, s.7

⁶³⁷ Abdülhakuk Çay, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Ankara, 1989, s.14

⁶³⁸ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün, Bugün Yarın*, s.245

idaresine karşı giriştikleri eylemler artmıştı. Buradaki Rumlar adanın Yunanistan 'a ilhakını istiyorlardı. Rumlar silahlı mücadeleye başladı.

Kıbrıs'ta Enonisçi faaliyetler artınca, Türkiye 1948 yılından itibaren ilgilenmeye başladı. Türk hükümeti bu tarihlerde Kıbrıs'ı İngiltere' nin bir problemi olarak görürken, Türk basını Kıbrıs'la ilgilenmeye başladı. 1949'da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, gazetelere verdiği demeçte, İngiltere' nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair bir belirtini bulunmadığını, Yunan hükümetinin re resmen bu sorunu ele almadığını söyledi. 23 Ocak 1950'de Kıbrıs Meselesi diye bir sorunu diye bir şey yoktur. Çünkü ada Büyük Britanya İdaresi altında ve yönetimindedir.⁶³⁹

Demokrat Parti iktidara geldiği zaman, C.H.P.'nin politikasını devam ettirdi. Türkiye için büyük tehlike komünizm idi ve Yunanistan 'la işbirliğine gidip Sovyetleri önleme düşüncesi daha ağır basıyordu. Türkiye henüz NATO' ya girmemiş ve Sovyetlere karşı kendisini güvende hissetmiyordu. Kıbrıs davası henüz Türkiye ile Yunanistan arasında bir problem haline gelmemişti. Dışişleri Bakanı Köprülü, Avrupa seyahatinden dönerken uğradığı Atina' da gazetecilerin Kıbrıs hakkındaki sorusunu “ Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu yoktur” şeklinde cevapladı.⁶⁴⁰

1950' lerde Yunanistan ile Türkiye' nin öncelikli meselesi Batı ittifakı içerisinde yer almaktı. Bu nedenle Kıbrıs meselesini ön plana her iki devlette çıkarmak istemiyordu. Türkiye NATO üyesi olduktan sonra bölgesel paktlara girişti.

Türkiye Sovyetlere karşı önlem peşinde olduğundan, Kıbrıs konusuna kayıtsız kalmaktaydı. Türkiye' nin bu ilgisiz tutumunu Yunanistan yanlış değerlendirdi ve Kıbrıs konusuna eğilmeye başladı. Yunanistan, Türkiye'nin Batı bloğunun güvenliği için Kıbrıs konusunda bir engel çıkarmayacağını düşündü. Türkiye, adada İngiliz yönetiminin devamından yanaydı.

1953 yılında Yunanistan' da Papagos hükümeti iktidara geldikten sonra Kıbrıs'la daha aktif bir şekilde ilgilenmeye başladı. Papagos, 1954 Mayısında İngiltere 'den 22 Ağustos tarihine kadar Kıbrıs'ı Yunanistan'a devredilmesini istiyordu. İngiltere bunu gerçekleştirmezse, Yunanistan'ın sorunu Birleşmiş Milletlere götüreceğini belirtiyordu. Böylelikle Kıbrıs uluslar arası bir mesele oluyordu.⁶⁴¹

⁶³⁹ Bağcı, *a.g.e.*, s.102

⁶⁴⁰ Metin Toker, *İsmet Paşa'yla 10 yıl (1954-1964)*, Ankara, 1965, Kısım III, s.153

⁶⁴¹ Fahir Armaoğlu, “ 1955 yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Kamuoyu, SBFD, Temmuz 1959, C.XIV, No:2-3, s.58

Yunanistan 16 Ağustos 1954'de Kıbrıs için kendi kaderini tayin etme talebi ile konuyu Birleşmiş Milletler'e götürdü. Konu 24 Ağustos 1954'de Birleşmiş Milletler gündemine alındı. İngiltere ve Türkiye' nin muhalefetine rağmen konu Birleşmiş Milletler'de tartışılarak uluslar arası bir boyut kazandı. Bu tarihten sonra Menderes'in önünde Kıbrıs dosyası olacaktı. Konu Aralık ayında ele alındı ve Yeni Zelanda'nın teklifi üzerine Yunanistan'ın şikayetinin genel kurulda görüşülmemesine karar verildi. Menderes, bunun üzerine 8 aralık 1954'de verdiği demeçte “ Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs meselesi hakkında aldığı karar, bu husustaki müzakereye devam olunmasının caiz görülmediğini sara hatla ifade etmekte, bu işe son vermektedir. “⁶⁴² dedi.

Adadaki Rumların terör faaliyetleri İngilizleri rahatsız ediyordu. Artan olaylar dolayısıyla İngiltere burada daha fazla kalamayacağını anladı. 30 Haziran 1955'de İngiltere Kıbrıs Meselesi'de dahil olmak üzere Doğu Akdeniz'de güvenliği ilgilendiren tüm sorunların görüşülmesi için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında üçlü bir konferans toplanacağını bildirdi.⁶⁴³ İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirip taviz koparmak istiyordu. Yunanistan, konferansa katılırsa Türkiye ' nin taraf olacağını kabul etmiş sayılacağı endişesi taşıyordu. Türkiye ise Kıbrıs meselesinde taraf olma hakkını elde ediyordu.

29 Ağustos 1955'de toplanın Londra Konferansında F.R.Zorlu, şu tezi öne sürdü. Türkiye Kıbrıs üzerindeki egemenlik haklarına yalnız haklarını yalnız İngiltere'e devretmiştir. Ada uzun süre Türk idaresinde kalmış, adada hiçbir zaman Yunan idaresi kurulmamıştır. 1.Dünya Savaşı'na kadar adadaki ekseriyet Türk'tür. Şu anda tapulu toprakların % 60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Kıbrıs Türkiye için önemlidir. Bu şartlar altında Yeni Türk Devleti Kıbrıs üzerindeki hakkından ancak adanın İngiltere'ye devri şartıyla feragat etmiştir. Eğer İngiltere, Türkiye'den devir aldığı egemenlik hakkından vazgeçmek niyetinde ise Kıbrıs adası asıl sahibine geri döner.⁶⁴⁴ Yunanlılar bu tez karşısında şaşırılmışlardı.

Bu durumda Yunanistan Türkiye 'nin muhatabı olamazdı. Yunanistan böyle bir şey beklemiyordu. Onların tezi ise adada self- determination ilkesinin uygulanmasını istiyordu. Bu üç devletin görüşleri çok farklı olduğu için konferansın kesilmesi bekleniyordu. Konunun Birleşmiş Milletlerde 5 yıl boyunca hiç tartışılmamış olması konusunda görüş birliğine varmaları bekleniyordu.

⁶⁴² Gönlübol, Olaylarla Türk... S.340

⁶⁴³ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi* Ankara 1990 s.109

⁶⁴⁴ M.Dikerdem, *Orta Doğu Devrim Yılları*, İstanbul, 1977, s.130

Ancak 6-7 Eylül olayları üzerine konferans dağıldı. Konferansın şu faydası oldu. Artık Türkiye Kıbrıs konusunda taraf olma hakkını kazandı. Bu tarihten sonra adada Türklerle Rumlar arasında çatışmalar oldu. Şiddet olayları giderek arttı. Türk tarafı taksimden yana eğilim artarken, Yunanlılar self-determination ilkesinin uygulanmasını istiyordu. Dolayısıyla görüşler arasında bir yakınlaşma yoktu.

Menderes Kıbrıs sorununu İngiltere ile beraber çözmek düşüncesinde idi. Türkiye, NATO ve Bağdat Paktı üyesi olmasıyla temelde Sovyet yayılcılığını önlemeyi kendisine hedef seçmişti. Kıbrıs konusunda İngiltere ile bozuşmak istemiyordu.

Türkiye 1957'den sonra taksim tezini savunmaya başladı.⁶⁴⁵ Böylece, adanın Türkiye'ye verilmesini isteyen önceki tezden vazgeçilmiş olunuyordu.

1950 yılı sonlarında İngiltere, yeni bir öneri yaparak Ada'da ortaklık rejimi önerdi. Yedi yıl sonunda İngiltere Ada'nın egemenliğini Türkiye ve Yunanistan ile bu devletler istediği takdirde paylaşacağını ifade ediyordu.

Bu öneri Türkiye ve Yunanistan tarafından reddedildi. Yunanistan Kıbrıs meselesini sürekli olarak Birleşmiş Millet'e götürmeye devam etti. Birleşmiş Milletler bir karar almamış ve meselenin İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında müzakere yoluyla çözümlenmesini benimsemişti. 1958'e doğru Doğu Akdeniz'deki gelişmeler NATO'yu kaygılandırdı ve A.B.D. ve NATO araya girerek Türkiye ve Yunanistan 'ın ikili müzakereler sonucu anlaşmalarını istediler.

1958 yılında Yunanistan, adaya muhtariyet verilmesinden sonra adanın bağımsız olmasını savundu. Bu durumda Türkiye ile görüşmeye hazır olduklarını belli etti. Paris 'de NATO toplantısı dolayısıyla 18 aralık 1958'de Türk ve Yunan Dışişleri Bakanı arasında ikili görüşmeler devam etti. Neticede Türkiye ve Yunanistan başbakanları 5-11 Şubat 1959 tarihinde Zürich' te buluştular. Kıbrıs konusunda anlaşmaya vardılar.

19 Şubat 1959 tarihinde Londra' ya yapılan konferans sonunda Zürich'te alınan kararlar kabul edildi. Alınan kararlar şunlardı: 1.- Kıbrıs üzerindeki İngiltere egemenliğinin Kıbrıs cumhuriyeti' ne devrine dair kuruluş anlaşması, 2.- Kıbrıs'ın bağımsızlığını ve bütünlüğünü ve anayasal düzeninin teminat altına alan garanti anlaşması 3.-Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs cumhuriyetinin anayasasının temellerini oluşturan maddeler.⁶⁴⁶

⁶⁴⁵ F.Vali, *a.g.e.*, s.238

⁶⁴⁶ Bkz. Şükrü Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)* İstanbul, C.II, ss.154-155

Garanti anlaşmasıyla İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlık toprak ve güvenliğini ve anayasasının temel hükümlerinin gereklerini garanti ediyordu. Garantiye alınan bu unsurlara karşı bir tehlike ortaya çıkacak ve bu anlaşmanın hükümleri çiğnenecek olursa Yunanistan, İngiltere ve Türkiye gerekli tedbirlerin alınması için birbirlerine danışacaklardı.⁶⁴⁷ Eğer ortak hareket etme imkanı yoksa, tek başlarına müdahale edeceklerdi. Kıbrıs cumhuriyeti 16 Ağustos 1960 ilan edildi.

Kıbrıs konusunda , dünya basınında Türkler aleyhinde oluşan havayı gidermek için Türkiye, İsrail ‘den yardım istedi. Bu yardım A.B.D’ de bulunan Yahudi lobisinin Türkiye lehine girişimlerde bulunmasına dayanıyordu. İsrail bu girişimlere destek vermeye karar verdiyse de A.B.D. ‘ de Türkiye lehine kamuoyu oluşturma çabaları sınırlı kaldı.⁶⁴⁸

Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ile Türkiye dikkatini bu konuya verdi. Birleşmiş milletler görüşmelerinde zor durumlarda kalan Türkiye Batı ile ilişkilerini gözden geçirmeye başladı. Ayrıca Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ile Türkiye İsrail ile olan ilişkisini kamuoyu dikkatinden gizlemeye çalıştı. Türk – İsrail ilişkilerinin kamuoyu dikkatinden gizlenmesi, Türkiye ‘ nin Arap dünyasının desteğini kazanmak istemesi ile açıklanabilir. Yine Kıbrıs sorununun çıkması ile Türkiye giderek Orta Doğu ile ilgili problemlerden uzak kalmaya özen göstermeye başladı.

Türkiye’deki Yahudiler Kıbrıs gibi milli davada Türklerin yanında yer aldılar. Nitekim 25 Temmuz 1955’te Musevi Cemaati Reisi Hahambaşı Rafeel Saban Efendi Kıbrıs konusunda ‘ ‘ Bir cemaatin bir cemaate karşı kıyama teşvik etmek ve tedhişçiliğe karşı susmak bir din adamına yakışmaz. Kıbrıs meselesi gerçi siyasi bir meseledir ve buna bir din adamının karışması değildir. Fakat tedhişçilik başka bir şeydir ve birdir. Din adamı sıfatıyla buna kalbimizin bütün kuvveti ile tetbih ve tel’in ederiz’’⁶⁴⁹ dedi. Türkiye’deki Yahudiler Kıbrıs konusunda böyle bir tepki gösterirken, Patrikhane Kıbrıs’taki olaylar karşısında sessiz kaldı.

Türkiye, Kıbrıs konusunda A.B.D. desteğini sağlamak için A.B.D.’de yaşayan Musevilerin sempatisini kazanmaya özen gösterdi. Nitekim Celal Bayar, 18/01/1954’deki A.B.D. gezisinde Yahudi cemaatinin şeref misafiri olarak bulundu. Burada Bayar’a İslam Demokrat Partisini lağv etmesinden dolayı bir gümüş madalya verilmiştir.

⁶⁴⁷ Fűrüzan Tekil, *İnönü Menderes kavgası*, İstanbul, s.29; Ali Gevgilili, *Yükseliş ve çöküş*, İstanbul, 1987, s.138

⁶⁴⁸ Nachmany *a.g.e.*, s.54;. Ulus, 22.mart.1966

⁶⁴⁹ Hürriyet, 25 Temmuz 1955

F) Orta Doğu Krizlerinde Türkiye' nin İsrail Politikası

Süveyş krizi sonrasında Sovyetler Birliği Mısır'ı destekleyerek Arapların yanında yer aldı ve Orta Doğu'da söz sahibi olmaya başladı. Bu arada Sovyetler birliği 'nde 20.komünist partisi kongresinde Stalin dönemi sert bir şekilde eleştirildi.⁶⁵⁰ Sovyetler dış politikada ise yeni bir yaklaşım sergileyerek barış içerisinde bir arada yaşama ilkesini benimsiyordu. Bu durumda Fransa ve İngiltere' nin Süveyş gezisi dolayısıyla bölgeden çekilmesi üzerine A.B.D. bu boşluğu doldurmaya girişti.

A.B.D. Başkanı Eisenhower 05 Ocak 1957'de Orta Doğu hakkındaki görüşlerini anlatarak yeni bir kanunun çıkarılması için kongreye bazı tekliflerde bulundu.⁶⁵¹ Dört maddeden oluşan öneride şunlar bulunuyordu:

- 1.A.B.D'nin Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik gelişmeleri için ortaklaşa işbirliği
- 2.Bölgedeki bir devletin veya devletlerin arzusu üzerine askeri yardım yapılması
- 3.Bölgedeki bir veya birkaç devletin komünist kontrolü altındaki bir ülkenin açık bir saldırısı karşısında ricada bulunulması üzerine askeri güç yardımıyla bulunulması
- 4.1958 – 1959 yılları arasında 200 milyon dolarlık yardım yapılmasını kapsıyordu. Eisenhower diye bilinen doktrin 9 mart 1957'de açıklandı. Truman Doktrini de yalnız Türkiye ve Yunanistan'ı kapsıyordu. Eisenhower doktrini ise bütün Orta Doğu için geçerli idi.⁶⁵²

Doktrin yayınlandıktan sonra Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan bu doktrine karşı çıktılar. Daha sonra Suudi Arabistan tutum değiştirerek Eisenhower doktrinini kabul etti. Rusya ise bu doktrini Amerika 'nın Orta Doğu'nun içişlerine kaba bir müdahalesi olarak yorumladı. Türkiye, Lübnan , Pakistan ve Irak ilk destekleyen ülke oldular. Daha sonrada Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve son olarak da İsrail bu doktrini benimsediklerini bildirdiler.

Böylelikle Suriye Sovyetlerle giderek yaklaşırken Türkiye 'de Batı ile sıkı bir işbirliğine gitti. Menderes Sovyetleri durduracak tek güç olarak A.B.D'yi görüyordu. Türkiye'nin komünizme karşı olması A.B.D ile yakın işbirliğini zorunlu kılıyordu. A.B.D'nin aktif bir dünya politikası izlemesinin altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Eisenhower Başkanlık seçimlerinde bunun işaretlerini vermişti. Milletlerin komünist yönetimlerden kurtulması için çalışacağını vaad etmişti, ayrıca A.B.D. için Kore ve Çin'in kaybedilmesi derin bir hayal kırıklığı yarattı. Bunun

⁶⁵⁰ Kruşçev, *a.g.e.*, C.II, s.281

⁶⁵¹ Henry S.Commager, *Documents of American History*, 1968, New York , s.629

⁶⁵² Belge için bkz. Commager documents American s.639

nedeni A.B.D sürekli müdafaada kaldığı içindi. Bu nedenle Sovyetlere karşı daha katı bir tutum takınılmalıydı.⁶⁵³

Süveyş krizinden sonra Sovyetler Orta Doğu'da Suriye ve Mısır'la iyi ilişkiler kurdu. Suriye, Hatay konusu yüzünden Türklere karşı idi. Suriye' nin Sovyetlere yakınlaşması ve bu devletten silah alması Bağdat paktı üyeleri ile Türkiye ' yi kaygılandırıyordu.

Orta Doğu'da kritik günlerde 1956'da Ürdün'de seçimleri Nasır'cılar kazandı ve Başbakanlığa Nablusi geldi. Nablusi darbeye teşebbüs edeceği sırada Kral Hüseyin onu Başbakanlıktan aldı. Bunun üzerine Nasır'cı subaylarla Kral yanlısı subaylar arasında çatışma çıktı. İsyancılar başarıya ulaşamadı ama bu isyancıların çoğu Suriye 'ye kaçtı. Suriye' ye bu ayaklanmayı destekledi ve Krala karşı şiddetli bir kampanya başlattı. 24 Nisan 1957'de Kral Hüseyin verdiği demeçte Milletlerarası komünizm ve onun yanlıları tarafından olay yaratıldığını belirterek üstü kapalı bir şekilde Eisenhower Doktrininin uygulanmasını istedi. Bu olay üzerine A.B.D. 6.Filoyu Akdeniz'e göndererek kararlı bir tutum sergiledi. Irak ve Suudi Arabistan'da Ürdün'ü destekledi.⁶⁵⁴ Böylece kriz atlatıldı.

Suriye ise 1955'den itibaren Nasırcı bir politika izliyordu. Bağdat paktı' nın kurulması, Arap milliyetçiliğini kışkırtmıştı. Bu ülkelerden birisi de Suriye idi.⁶⁵⁵ Süveyş krizide Mısır'la Suriye arasında bir yakınlaşmaya neden olmuştu. Komünist sempatzmanı olan Suriye Savunma bakanı Halid el-Azm 1957 Temmuz' unda Moskova' ya giti ve Sovyetlerle 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaya göre Laskiye 'de yeni bir liman yapımı Suriye 'de karayolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de altı tane yeni hava alanı inşaatı inşaatı gerçekleştirilecekti ayrıca Suriye ' ye silah yardımı da yapılacaktı. Sovyetler'in İsrail karşısında Arapları desteklemesi, Suriyeli komünistleri güçlendiriyordu.⁶⁵⁶

Anlaşma açıklandıktan sonra Suriye genel kurmay başkanlığına komünist yanlısı general Afif el-Bizri getirildi. Suriye' deki bu gelişmeler Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail tarafından endişe ile karşılandı. Çünkü Suriye Orta Doğu'da Sovyetlerin silah deposu oluyordu.

1957 Ağustos'unda Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmeler yapmak için İstanbul'a geldiler. Eisenhower

⁶⁵³ Bkz. J.Garry Clifford-Kenneth, J.Hagan Thomas G.Peterson, *American Foreign policy a history/since 1900 USA* 1983 sayfa 481

⁶⁵⁴ Suudi Arabistan Dahran'da A.B.D. 'nin kullanımı için 1957'de Dahran'da bir hava üssü vermişti. J.Garry Clifford, *American foreign policy*, s.506

⁶⁵⁵ Julius W.Pratt, *A.History of United States foreign policy* U.S.A. 1965 s.518

⁶⁵⁶ P.Mansfield , a.g.e. s.468-469; Jabber, a.g.e s. 54

da Menderes'e gönderdiği mesajda Suriye 'nin saldırısı halinde Türkiye, Irak ve Ürdün'ün katılacağı bir savaşta A.B.D.'nin silah yardımı yapacağını bildirdi. ⁶⁵⁷ Aynı tarihlerde Türkiye güneyinde askeri tatbikat yaparak Suriye ' ye göz dağı vermek istedi.

Eylül ayına doğru Kriz tırmandı. Suriye ve Sovyetler Birliği Türkiye'nin güney sınırına askeri yığınak yaptığını ileri sürerek Sovyetler Birliği 10 eylül 1957'de Türkiye ' ye bir nota verdi. Sovyetler bu notada Türkiye 'nin askeri yığınak yapmasından duyduğu endişeyi ve Türkiye ile Suriye arasında bir savaş çıktığı takdirde bunun bölgesel kalamayacağını ve genişleyeceğini belirtti. ⁶⁵⁸ Menderes Sovyetler birliği başbakanı Bulganin'in krizle ilgili mesajına 30 Eylül'de verdiği cevapta Suriye ' nin silah deposu olduğunu ihtiyaç halinde başkaları tarafından kullanılacağını ve Türkiye ' nin Sovyetlerle iyi münasebetler kurmak istediğini ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet Rusya' nın takip ettiği baskı politikasının karşılıklı güven ortamının yerleşmesine engel olduğunu belirtti. ⁶⁵⁹ Sovyetler buna rağmen Türkiye ' ye karşı sert tutum almaya devam etti. Kruşçev 9 Ekim'de bir Amerikan gazetecisine verdiği demeçte Türkiye ' yi roketlerle tehdit ederken Amerika' ya da meydan okudu. ⁶⁶⁰ A.B.D. bu tehdit karşısında geri adım atmadı ve A.B.D'nin NATO çerçevesinde Türkiye karşı almış olduğu taahhütlere dikkat çekti.

A.B.D.'nin bu tutumu Sovyetleri gerilettili. Diğer taraftan Suudi Arabistan 'ın Suriye ile Türkiye arasındaki aracılık girişimleri ve Nasır'ın Suriye ' yi daha fazla Sovyet etkisine kaymasını önlemek için Suriye ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurma kararı krizin giderilmesinde önemli rol oynadı.

Menderes, 4 aralık 1957' de TBMM'de hükümet programını okurken bu krizi “ Orta şark'ta cereyan eden hadiseler, herhangi iki devlet arasında, mesela Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil, Orta Şark bölgesinde temerküs ve tekasüf eden ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhası ve tezahürüdür. “ şeklinde değerlendirmiştir. ⁶⁶¹ Menderes'e göre Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşma Orta Doğu'daki barış ve istikrar için bir tehlike idi. Suriye komünist olmadıysa bir taktik icabıdır. Suriye'nin komünistleştirilmesi ve uydulaştırılması

⁶⁵⁷ Dikerdem, *a.g.e.*, s.175

⁶⁵⁸ nota için bkz. Keesing's ... 1957-1958, s.15811; Mısır Suriye ile dayanışma içinde göstermek için üçbin asker gönderdi ve bu sembolik Mısır askeri Türk sınırına gönderildi. Nabil, M.Kaylani “ *The Rice of syrian 1947-1958: political Succes, party failure*” I. JOMES , 1972, vol.3,s.21

⁶⁵⁹ Gönlübol, *a.g.e.*, s.292

⁶⁶⁰ Önder Adı, *Uluslar arası İlişkiler bakımından Türkiye ve komşuları*, İstanbul 1977, s.73

⁶⁶¹ Öztürk, *a.g.e.*, s.456

feth edilecek ülkelerde karşı koymayı sertleştirerek sonuçta arzu edilen amacın gerçekleştirilmesini geciktirecekti.⁶⁶²

Türkiye bununla beraber 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti' ni resmen tanıdı. Böylelikle kriz sona erdi. Türkiye bu olayı Türk- Arap sorunu olarak değil, Türkiye ile Suriye arasında bir sorun, daha açık bir ifadeyle komünizm ile barışçı milletler arasında bir çatışma olarak gördü.⁶⁶³

Suriye krizinden sonra karşılaşılan diğer önemli bir olayda Irak İhtilali idi. 14 Temmuz 1958'de General Kasım tarafından yapılan bir darbe ile Irak'ta krallık yıkıldı. Nuri Sait Paşa'da öldürüldü. Darbe Türkiye ile Ürdün'de endişe yarattı. Çünkü Ürdün Irak'la bir Federasyon altında birleşmişti.

Federasyon Anayasasına göre taraflardan birinin kralı olmadığı zaman her iki ülkenin de yönetimi sorumlu Kral'a düşüyordu. Dolayısıyla Ürdün Irak adına konuşma yetkisine sahip oluyordu. Ancak Mısır'da Ürdün aleyhinde yoğun faaliyetlere başlanmıştı. Ürdün bunun üzerine İngiltere 'den yardım istedi. Suudi Arabistan' da bu durumdan rahatsızdı ve Bağdat Paktı üyelerinin müdahalesini istiyordu. Ürdün' de Kral Hüseyin devrilecek olursa İsrail de müdahale etme kararı almıştı. Menderes Irak'a müdahale etmek istedi. Gerek Celal Bayar ve F.R.Zorlu gerekse NATO müttefikleri tarafından böyle bir girişimin sakıncalı olacağını Menderes'e bildirdiler.⁶⁶⁴

Türkiye, darbeye sert bir tepki gösterdi. İran, Pakistan ve Türkiye İstanbul'da toplandı ve (14-18 Temmuz 1958) yayımlanan bildiride Irak'taki darbe milletlerarası haydutluk ve bir vahşet olarak tanımlandı.⁶⁶⁵

Türkiye müdahale edilmesinden yanaydı. Türkiye 'nin sert tutumu Sovyetleri harekete geçirdi ve General Kasım'ı desteklediklerini açıkladılar. 24 Temmuz'da Türkiye' ye verdikleri muhtıradan Türkiye' yi bölgede silahlı bir çatışmanın ağır sorumluluklar getireceği konusunda uyardılar. Sovyetler aynı zamanda Batı Dünyasını tehdit ettiler. Sovyetlerin bu tutumuna karşılık A.B.D.'de aynı tavrı gösterince Sovyetler daha fazla ileri gidemedi. Irak'taki rejimi Türkiye 31 Temmuz 1958'de tanıyarak bu krizde atlatılmış oldu.

⁶⁶² Bağcı, *a.g.e.*, s.96

⁶⁶³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.121

⁶⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *Arap milliyetçiliğinin gelişmesi sırasında Türk- Arap ilişkileri 1945-1970*, s.35; Bkz. Kemal Bağlum. *Anı Politik*, 1945-1960 Ankara. S.222

⁶⁶⁵ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.131

Irak 1959 Martında Bağdat Paktından çekildi. 1959 Ağustos'undan itibaren Bağdat paktı merkezi antlaşma teşkilatı (CENTO) adını aldı ve merkez Ankara oldu. Böylece Türkiye'nin Arap dünyası ile bağları da kopmuş oldu.

Bu krizler sonucunda Türkiye Arap dünyası içinde kendisini yalnız hissetti. Bağdat paktı dolayısıyla Arap ülkeleri ile arası açılan Türkiye Irak darbesinden sonra Orta Doğu ile bağlantısını kesmiş oluyordu.

Bağdat Paktı dolayısıyla İsrail Türkiye ' ye kuşku ile bakmaya başlamıştı. Türkiye ise Sovyetler' den çekiniyordu. Macaristan olayı Sovyetlerin gerekirse asker kullanacağını ortaya koymuştu. ⁶⁶⁶ İsrail kendi doğu sınırlarını emniyete almaya çalışırken Irak'ın İsrail 'e savaş açması durumunda Türkiye 'nin Irak' a yardım edeceği endişesine kapılmıştı. ⁶⁶⁷ Ancak 1958'e gelindiğinde olaylar bu şekilde gelişmedi. Çünkü Orta Doğu'da Türkiye'nin Irak'la olan ilişkileri bozulmuştu.

Orta Doğu krizleri sonunda Türkiye ve İsrail diplomatik ve askeri istihbarat alanlarının yanında ticaret ve bilimsel alanda da ortaklık anlaşması yapmak için bir araya geldiler. ⁶⁶⁸ 29-30 Ağustos 1958'de Ben-Gurion Başbakan Menderes'le Orta Doğu'da stratejik bir işbirliği yapmak için gizlice Ankara'ya geldi. Türkiye Irak'a karşı İsrail 'le bir anlaşma yapmadı. Türk - İsrail ilişkileri bir bakıma 1950'lerin başlarındaki atmosfere büründü. İsrail Türkiye 'nin Irak'a askeri yardım yaptığını düşünüyordu. Bunun böyle olmadığı şimdi açığa çıkmıştı. 4 Orta Doğu ülkesi Lübnan, Ürdün, Suriye ve Irak ve Sovyetlerin Nasır'la bozuşması İsrail'in diplomatik izolasyonunu kırma çabalarına katkıda bulundu. İsrail bunun yanı sıra Süveyş krizinden dolayı A.B.D. ' ye kafa tutmuştu. Bu durum İsrail 'i daha da yalnızlığa itmişti. Bütün bu faktörler İsrail ve Türkiye 'nin her ikisinin de birbirlerine karşı koymuş oldukları kısıtlamaları ve yanlış anlamaları ortadan kaldırdı. Irak'ta bir halk cumhuriyetini ilan eden ve böylelikle Bağdat paktını ortadan kaldıran General Kasım darbesi ve Türk sınırına yakın 24 Sovyet tümeninin askeri manevraları Türkiye ile İsrail 'in karşılıklı endişelerini ortadan kaldırdı.

Ben-Gurion Türk liderlerine güvenmiyordu. Fakat Türk liderlerin Nasır ve Sovyetlere duyduğu düşmanlıktan dolayı İsrail ile iyi ilişkiler sürdürmeye özen gösterdiler.

⁶⁶⁶ Thomas W. Wolfe , *Soviet Power and Europe 1945-1960*, U.S.A. s.81

⁶⁶⁷ Nachmany, *a.g.e.*, s.68

⁶⁶⁸ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)* . İstanbul, 1993, s.72

Ben -Gurion ile Menderes görüşmesi olumlu geçti. Bu görüşmeler sonucunda Türk-İsrail Çevresel paktı yapıldı. ⁶⁶⁹ Türkiye'nin zengin kaynakları İsrail tekniği ile birleştirilecekti. İran'dan Türkiye 'ye petrol boru hattı döşenmesine İsrail uzmanları yardım edecek ve askeri malzeme konusunda iş birliğine gidilecekti.

İsrail ile Türkiye Ticari ilişkileri sürüyordu. 1955 yılında Türkiye penisiline ihtiyaç duyuyor ancak döviz darboğazı olduğu için ithal edilecek bu ilaçların karşılığı şeker olarak ödenecekti. A.B.D'de kendi ordu gereksinimi için büyük miktarda penisilin depolamıştı. Ancak süresi geçtiği için bu ilaçların imhası gerekiyordu. İhaleyi kazanan bir İsrail firması bu penisilinleri Türkiye'ye ihraç etti ve karşılığında şeker aldı. Ancak bu penisilinler bozuk çıktı. ⁶⁷⁰ Türk endüstri ve tarımının gelişmesinde İsrail uzmanlığı kullanılması ve Türk Silahlı Kuvvetlerine İsrail askeri malzemesinin ihraç edilmesi kararlaştırıldı. Buna karşılık olarak da Türkiye 'nin askeri gücünün desteğini alacaktı.

Bunun yanı sıra İsrail, Süveyş krizinden sonra Türkiye'den diplomatik yardım bekledi. Washington' un İsrail 'e silah satması konusunda Türkiye, İsrail tarafını tutacaktı. Bunun yanı sıra çeşitli ülkelerde görev yapan Türk ve İsrail diplomatları ortak hareket edeceklerdi. Bu özellikle Birleşmiş Milletler 'de ve Kıbrıs konusu üzerinde olacaktı. Gerektiğinde askeri alanda birbirlerine de danışacaklardı. ⁶⁷¹ Ancak bütün bunlar büyük gizlilik içinde tutulacaktı.

Ancak Türk- İsrail ilişkileri yinede bu dönemde tam olarak yerine oturmadı. Türkiye ile İsrail 'in ortak yanları Orta Doğu'da Arap dünyası içinde Arap olmayan unsurlar ve aynı zamanda da demokrasi ile yönetilmeleri idi. Yine de iki ülkenin ilişkileri Orta Doğu'daki gelişmelere bağlıydı. Bölgedeki gelişmelere göre bazen iyi bazen de kötü oldu. Ancak Türk-İsrail ticari ilişkileri sürekli iyiye doğru gitti.

⁶⁶⁹ Nachmany, *a.g.e.*, s.251

⁶⁷⁰ Bağlum, *a.g.e.*; ss. 230-231

⁶⁷¹ Nachmany, *a.g.e.*, s.70

VIII. BÖLÜM

1960 ASKERİ DARBESİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

A) 1960 Askeri darbesi ve Türk Dış Politikası

Menderes yönetimindeki Demokrat Parti İktidarı,1957 seçimlerini kazandı. Bir önceki seçime göre Demokrat Parti oyları azalırken Cumhuriyet Halk Partisi' nin oyları artmıştı. Demokrat Parti 1957 seçimlerinde % 48 oy aldı. Buna rağmen DP meclis çoğunluğu yine elinde bulunduruyordu.⁶⁷² Demokrat Parti 1958'den itibaren otoriter bir yönetim tarzı benimsedi. İktidar ve Muhalefet birbirine karşı iyice sertleşti. Ülke'de huzursuzluk artmaya başladı.Basına sansür uygulandı ve gazeteciler tutuklanmaya başladı. Mart1954'den 14 Mayıs 1958'e kadar 1.161 gazeteci basın kanunu nedeniyle sorgulandı. ⁶⁷³ Gazete ve dergi kapatılmasına girişildi. Muhalefetin gazetesi Ulus'a kapatma cezası verilirken iktidarın yarı resmi gazetesi konumunda olan Zafer de bir ay kapatma cezası aldı. ⁶⁷⁴

Bu dönemde üniversite özerkliği ciddi bir biçimde yara aldı. Öğrenci olayları başladı. Orduda huzursuzluk arttı. 1957 yılında darbeye hazırlık yaptıkları gerekçesiyle bir takım subaylar tutuklandı. Daha sonra bu “ Dokuz Subay olayı” diye adlandırılır. ⁶⁷⁵ Bütün bunlara ek olarak Menderes ve Demokrat Parti ülkedeki muhalefetin varlığına tahammül edemiyorlardı. Bu da rejimin temellerini sarsmak demektir.

Demokrat Parti giderek muhalefete karşı sertleşirken, dini kesime ve tarikatlara müsamaha gösteriyor ve bunların desteğini arıyordu. Bu nedenle Demokrat parti iktidarı dini politikaya alet etmekle suçlanıyordu. Demokrat parti dönemi, askerler için Atatürk ilkelerine ve özellikle laikliğe karşı olarak algılanıyordu. Bu durum özellikle askeri kesimde hoşnutsuzlukla karşılanıyordu. ⁶⁷⁶

⁶⁷² F.Ahmad, a.g.e., s.171; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramu*, İstanbul, 1989, s.261

⁶⁷³ Bkz. Walfer F.Weiker, *The Turkish Revolution 1960-1961 Aspects of Military Politics*, Washington, 1963, s.10; Sırrı Atalay, *Bir Ömür politika Kars'tan Zincirbozan'a*, İstanbul 1986, s.64

⁶⁷⁴ Bkz. Robinson, a.g.e., ss.191-192; Weiker, a.g.e., s.11; Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul, s.169

⁶⁷⁵ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi*, 1966, ss.66-67

⁶⁷⁶ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, “ Üç dönemin perde arkası, “ İstanbul, 1985, s.72, M.Emin Aytekin, *İhtilal Çıkmazı*, 1967, Dünya Matbaası

Muhalefete tahammül edemeyen Demokrat parti, İnönü 'ye yapılan saldırılara önlem alamıyor, hatta bir bakıma teşvik ediyordu.⁶⁷⁷ Mecliste iki parti birbirlerine karşı sert üslup kullanıyordu. Uşak olaylarında CHP kafilisi DP binası önünden geçerken, DP il Başkanı elindeki bardağı kafileye atması nedeniyle Uşak olayları başladı. Uşak olaylarını Topkapı, Çanakkale, Konya ve Kayseri olayları takip etti. CHP'nin aydın-ordu işbirliğine karşı DP Vatan cephesini kurmuştu.⁶⁷⁸

Demokrat Parti uzun süre iktidarda olmasına karşılık Türkiye 'nin sorunlarını çözmede başarısız kaldı.

Bunların başında eğitim geliyordu. Eğitim alanında beklenen gelişme olmadığı için dini eğitim gayri resmi olarak arttı. Buna paralel olarak da dini kişilerin politik hayatta ağırlıkları hissedildi. Bu da Menderes ve DP yönetimine karşı şiddetli eleştiri yöneltilmesine neden oldu.

Demokrat Parti iktidarı ülkede hızlı bir makineleşme gerçekleştirdi. Yeni yollar, limanlar inşa etti. Ekonomik kalkınmayı hızlandırdı. Ancak 1960'lara gelindiğinde Türkiye hala bir tarım ülkesiydi. Halkın % 70'i tarımla uğraşıyordu. Türkiye, sanayisi için gerekli döviz tahıl ihracatından karşılayamıyordu. Tarımda makineleşme yeterince gelişmediği için tarım üretiminde yeterli artış sağlanamıyordu.⁶⁷⁹

Türkiye, Demokrat parti döneminde Batı Dünyası ile daha yakın ilişki içerisinde olduğundan, hayat standardının yükselmesini istiyordu. Halkın beklentileri arttı. İyi şeylere sahip olma toplumsal prestijin göstergesi oldu. Daha sonra bu politik malzeme konusu oldu.

Türkiye, A.B.D. ve Batı Dünyası ile iyi ilişkiler kurması sonucu Batı'dan kredi aldı. Ancak Türkiye 'nin ekonomik açmazı yapısalı. Türkiye kendi ekonomik problemini çözemediği için, enflasyon, ödemeler dengesi açığı ve işsizlik problemleri sürekli Türkiye 'nin gündemini işgal etti. Menderes' in hedefi ülkeyi Batı tipi bir endüstri memleketi haline getirmektir ama bunu gerçekleştirecek programı yoktu. Ayrıca ekonomik sorunları çözecek yeterli deneyimlerden de yoksundu.

⁶⁷⁷ Bkz. Eroğlu, *a.g.e.*, s.153

⁶⁷⁸ C.Bayar, *a.g.e.*, s.169

⁶⁷⁹ . Tarım bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey*, Ankara, 1977, ss.209-219

Demokrat Parti Yönetimi, iktidarlarının sonuna doğru Türkiye’de meydana gelen değişimleri fark etmedi. Türkiye’ de değişik parti ve gruplar vardı. Bunlar seslerini duyurmak istiyorlardı. Anayasanın da buna göre düzenlenmesini istiyorlardı.⁶⁸⁰

Bütün bunlar ülkede genel bir hoşnutsuzluğa neden oldu. Askeri kesim durumdan oldukça rahatsızdı ve 27 Mayıs 1960’da yönetime el koyarak iktidarı devr aldı.

Yeni yönetim dış politikada önceki hükümetin izinden gitti. Nitekim 27 Mayıs 1960 günü radyoda yayınladığı bildiriye NATO ve CENTO’ ya bağlı olduğunu ve dış politikada temel prensiplerinin yurttan sulh cihanda sulh olduğunu açıkladı. Bildiri metni Ankara’daki A.B.D. büyükelçiliğinin ana giriş kapısı altından atılmıştır.⁶⁸¹ Bu tavrın nedenini biraz da iktidarı ele geçiren subayların A.B.D. korkusu olarak yorumlanabilir. Müdahaleyi yanlış değerlendirmesi ve 1959 antlaşmasına dayanarak Türkiye’ye müdahale etme fikridir.

A.B.D. Başkanı Eisenhower , Cemal Gürsel’e 11 Haziran’da gönderdiği mesajda CENTO VE NATO’ya bağlılığını ifade eden yeni yönetimden duyduğu memnuniyeti ifade etti. Yeni yönetim aşırı Batı yanlısı bir politika izlemekten kaçındı. İhtilalci subayların Nasır’a sempati duyduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Nasır’ın “ İhtilalin Felsefesi” adlı kitabı darbeciler tarafından çok okunan bir kitaptı.⁶⁸² Temel prensip olarak yurttan sulh cihanda sulh prensibine uygun adımlar attı. Bu dönemde anti- Sovyet tavrı da bırakılmaya başlandı. Bu dönemde A.B.D. eleştirilmeye başlandı. Sol kesim tarafından A.B.D. yardımları dolayısıyla Türkiye’ nin A.B.D. esaretine girdiği ileri sürüldü.⁶⁸³ Askeri Yönetim A.B.D. ile ilişkilere önem verdi. 5 Mart 1959’da A.B.D. ile Türkiye arasında yapılan ikili anlaşma ile A.B.D. Bağdat Paktı üyelerine yapılması muhtemel dolaylı ve dolaysız saldırılara müdahale etme yetkisi tanınıyordu. Bu nedenle Askeri yönetimin bir A.B.D. müdahalesinden çekindiğini daha önce belirtmiştik.⁶⁸⁴

11 Temmuz 1960 tarihli hükümet programında Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verileceği belirtilmekle yetiniliyordu.

Ekim 1961’de yapılan seçimlerde İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümeti dış politika konusunda bir değişiklik getirmedi. Bu dönemde 1962 yılında Küba krizi patlak verdi. Küba Krizi, Sovyetlerin Küba’ya Füze yerleştirmeye çalışması A.B.D. ile Sovyetleri bir

⁶⁸⁰ Kemal Karpat, “ *Introduction to Political and Social Thought in Turkey*”, *Political and Social Thought in the Contemporary Middle East*, New York, 1970, s.300

⁶⁸¹ İsmail Berdük, Olgacı, *Tasmalı Çekirge*, İstanbul, 1990, ss.287-292

⁶⁸² Kurtul Altuğ, *27 Mayıs’dan 12 Mart’a*, İstanbul, 1976, s.49

⁶⁸³ J.M. Landau, *Türkiye’de sağ ve sol akımlar*, Ankara 1979

⁶⁸⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Haydar Tunçkanat, *İkili anlaşmaların içyüzü*, Ankara, 1970, ss.169-179

savaş eşiğine getirdi. Yapılan görüşmeler üzerine Sovyetler Küba'dan füzeleri kaldırmaya karar verdi. Buna karşılık olarak da Türkiye 'deki Jüpiter Füzeleri sökülecekti.⁶⁸⁵ Bu kriz sonrası A.B.D. Türkiye 'deki Jupiter füzelerini söktü. Buna karşılık Kruşçev, Türkiye 'nin toprak bütünlüğüne riayet edeceğine dair gerekirse Birleşmiş Milletler önünde söz vereceğini söyledi.

Türkiye bundan sonra Sovyetler Birliği'ne karşı daha ılımlı bir tavır alarak ilişkileri iyileştirme yoluna gitti. Bunun sonucu 1964 yılında Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Sovyetler Birliği'ne gitti ve 1965'te de Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Moskova' yı ziyaret etti.

B) Yeni Arap Politikası

Türkiye 'nin bu dönemdeki Araplara karşı politikası değişmektedir. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye, Batı açısından Arapları değerlendirmekte idi.⁶⁸⁶ Yeni Politikada Batı aleyhtarı bir tavır takınmadan Araplarla daha iyi ilişkiler kurulmasına özen gösterilmeye başlandı. Bunun ilk örneği Cezayir meselesinde görülmektedir. 13 Şubat 1957'de B.M. Genel Kurulunda Cezayir meselesi tartışılırken, Cezayir halkının self- determination hakkının tanınmasını öngören bir karar tasarısına Türkiye çekimsiz oy kullandı.⁶⁸⁷ Türkiye, Cezayir meselesinde Fransa'yı destekledi. 1957'nin sonlarına doğru Cezayir bağımsızlığı konusunda Asya ve Afrika ülkeleri olumlu yaklaşırken, Türkiye, İsrail, Japonya, Portekiz ve Latin Amerika ülkeleri Fransa 'yı destekledi. Bağımsızlığı öngören karar tasarısına 6 Aralık 1957'de Türkiye olumsuz oy kullandı.⁶⁸⁸ 15 Eylül 1959'de Cezayir meselesi tekrar Birleşmiş Milletler' de gündeme geldiğinde bu kez Türkiye hem siyasi komitede, hem Genel Kurul'da çekimsiz oy kullandı.⁶⁸⁹

Yeni Hükümet ise Cezayir meselesine daha olumsuz yaklaştı. 23 Eylül 1960'da Dışişleri Bakanı Selim Sarper Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda yaptığı konuşmada Fransa ile Türkiye'nin dost olduğunu, bunun yanında Cezayir halkının meşru isteklerini paylaştığını vurguladı.⁶⁹⁰ Bunun arkasından 1960 Aralığında Ankara'da Cezayir Haftası düzenlendi.⁶⁹¹

Bu yaklaşım Arap ülkelerinin de dikkatini çekti. Irak'ın Ankara Büyükelçisi 27 Mayıs devrimiyle Türk-Arap ilişkilerinde olan gelişmelerden memnun olduklarını ve Cemal Gürsel 'in

⁶⁸⁵ Daha fazla bilgi için bkz. T.G. Peterson, *a.g.e.*, ss.542-543; Kruşçev, *a.g.e.*, C.II., ss.191-196

⁶⁸⁶ Ercüment Yavuzalp, *Menderesle Anılar*, Ankara, 1991, ss.73-74

⁶⁸⁷ Armaoğlu, *a.g.m.* s.36

⁶⁸⁸ Keesing's Contemporary Archives, 1957-1958, ss. 16047-16048

⁶⁸⁹ Keesing's Contemporary Archives, 1959-1960, ss. 17221-17222

⁶⁹⁰ Turkish Yearbook of International Relations, 1960, ss.203-204

⁶⁹¹ Armaoğlu, *a.g.m.*, s.42

verdiği beyanatın Arapların kalbinde çok samimi duygular uyandırdığını belirtti.⁶⁹² Aynı şekilde Libya ‘nın Ankara Büyükelçisi de bu durumu övdü.

1 Temmuz 1962’deki referandum ile Cezayir halkının bağımsızlığını kazanması üzerine, İnönü hükümet programında Cezayir için “ Kardeş Cezayir Milleti “ diye ifade kullanıldı. ⁶⁹³20 Ekim 1965 genel seçimlerinde Adalet Partisi iktidara geldi. Başbakan Süleyman Demirel, Arap Dünyası ile daha yakın ilişkiler kurmayı amaçladı. 3 Kasım 1965’de T.B.M.M.’nde okuduğu programında;“ Orta Doğu’ daki ve Magrib’deki kardeş Arap ve Müslüman memleketler ile her türlü şüphe ve tereddütten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli işbirliğini geliştirmek, başlıca amaçlarımızdan biri olacaktır.” dedi.

Arap politikasında olan değişiklikler bir bakıma Demokrat Parti döneminde uygulanan politikadan vazgeçilmesi demektir. Bağımsızlık hareketlerine karşı Türkiye daha anlayışlı olmaya başladı. Arap dünyasına karşı daha olumlu yaklaşılarak ilişkileri düzeltme yoluna gidildi. Arap ülkeleri arasında fark gözetilmeyerek eşit düzeyde ilişkiler kuruldu. Türkiye tarafsız ülkelere karşı takip ettiği politikadan vazgeçti. 1955 Nisanında Endonezya’ nın Bandung kentinde yapılan Asya-Afrika zirve konferansında F.R.Zorlu, tarafsızlık politikasını eleştirmişti. Türkiye, Avrupa Konseyi ve diğer Avrupa organizasyonlarına üye olduğu halde Ekim 1965 yılında Cezayir’de toplanan Afriya-Asya devletleri toplantısına iştirak etti. ⁶⁹⁴ Ancak siyasi anlamda Arapların politik problemlerine taraf olmadı.

Türkiye, 1960 sonrası daha çok iç politika ile meşgul oldu. Dış politika konusu basında geri planda kaldı. 21 Aralık 1963’te Kıbrıs’ta Türklere karşı girişilen Rum Saldırıları sonucunda Kıbrıs’ın ve Kıbrıslı Türklerin geleceği sorunu Türk Hükümetinin ve Türk milletinin gözünde temel dış politika sorunu oldu.

Adada çarpışmalar başlayınca Türkiye müdahale etmeye karar verdi. Türkiye, Garanti Anlaşması gereğince müdahalede bulunmak istedi. Anlaşmaya göre ilk önce taraflar arasında ortak ve barışçı tedbirler alınması olduğu için, Türkiye ‘nin girişimleriyle, Kıbrıs devleti yöneticilerini ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarını karışıklıklara son vermeye çağırılmışlardır. Bu teşebbüs olumlu netice vermeyince Türkiye, 25 Aralık 1963’te Türk uçaklarını Kıbrıs üzerinde

⁶⁹² Konuşma metni için, bkz. Turkish Year Book of International Relations, 1960, ss. 208-209

⁶⁹³ Öztürk, a.g.e., s.543

²⁴ Öztürk, a.g.e., s.662

⁶⁹⁴ Vali, a.g.e., s.313; Mahmut Dikerdem, *Üçüncü Dünyadan*, İstanbul . 1977, s.94; Bandung konferansı için bkz. Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu’ nun öyküsü*, Ankara, 1985, ss. 52-55

uçuş emri verdi. Bu durum İngiltere ile Yunanistan 'ı harekete geçirdi ve 27 Aralık'ta adada sükûnetin sağlanması için İngiliz komutanlığı altında üçlü bir devlet kuruldu.⁶⁹⁵

Sorunun çözümlenmesi için 13-31 Ocak 1964 tarihleri arasında Londra Konferansı toplandıysa da bir sonuç alınamadı. Başbakan İsmet İnönü bu konuda 18 Şubat 1964'te TBMM'de " ... Londra Konferansında cemaatlerin bir arada yaşamaları için emniyet şartlarını tesis etmek imkânı bulunamadı... Kıbrıs'taki cemaatler arasında daimi emniyeti tesis edecek bir nizama çare bulmak ihtiyacı ön plana geçti " dedi.⁶⁹⁶ Ada'da asayiş ve güvenliği korumak amacıyla kurulması öngörülen güç NATO kuvvetiydi. Buna Kıbrıs Hükümeti zorluklar çıkarınca, Türkiye sorunu Birleşmiş Milletlere götürme kararını aldı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik konseyi 4 Mart 1964 tarihinde aldığı kararda, Kıbrıs 'ta asayiş ve güvenliği sağlama görevini Birleşmiş Milletler Barış gücüne bıraktı. Ancak B.M. Barış Gücü Ada'daki çatışmaları önleyemedi.

Barış gücünün varlığına rağmen Ada'da Türklere karşı yapılan saldırılar durmayınca, Türkiye diplomatik girişimlerden bir sonuç alınamayacağını anladı. Bunun üzerine Türkiye Haziran 1964'de tek başına müdahale kararı aldı. Türkiye ' nin müdahale kararı alması A.B.D' yi harekete geçirdi. Başkan Johnson İnönü' ye gönderdiği mesajda " Türk Hükümeti' nin Kıbrıs'a çıkarma kararının şimdilik geri bırakılmasını rica etmiş ve Johnson, İnönü 'yü Kıbrıs konusunu görüşmek için A.B.D.' ye davet etti. Johnson'un 5 Haziran 1964 tarihli mektubu 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesi tarafından yayımlandı. O zamana kadar mektup gizli tutulmuştu.⁶⁹⁷ Türkiye de şimdilik kaydıyla bu müdahaleden vazgeçti.

İnönü, Haziran' ın son haftasında Washington'a giderek görüşmeler yaptı ve görüşmeler sonunda yayınlanan ortak bildiriye, Kıbrıs davasının mevcut anlaşmaların geçerliğinden hareketle taraflar arasında yapılacak görüşmelerle halledilmesi isteği belirtildi.

A.B.D.'nin Kıbrıs konusuna ağırlığını koymasıyla 20 Temmuz 1964'te Cenevre'de Kıbrıs görüşmeleri başlatıldı. Achenson planı olarak öne sürülen tasarı kabul görmedi. Rumların saldırısı devam edince, Türkiye, 8 ve 9 Ağustos 1964'de Türk uçakları tarafından Kıbrıs 'taki askeri üsleri bombaladı. Güvenlik Konseyinin ateşkes çağrısına Türkiye uyararak, Ada'daki harekâta son verdi.⁶⁹⁸

⁶⁹⁵ 27 Aralık 1963 Cumhuriyet

⁶⁹⁶ Millet Meclisi Tutanak dergisi. C.27 S.10

⁶⁹⁷ Johnson 'un mektubu ve İnönü'nün cevabı için bkz. Dışişleri bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, s.16, ss.100-110

⁶⁹⁸ 13 Ağustos 1964, Cumhuriyet

Türkiye ile Batı Arasındaki münasebetlerde değişiklikler görüldü. Özellikle A.B.D. ile ilişkilerde bu dönemde önemli değişiklikler oldu. Bunun nedeni 1963–1964 Kıbrıs Krizinde ⁶⁹⁹ A.B.D.’nin tutumu ve Başkan Johnson’un 5 Haziran 1964’te Başbakan İnönü’ ye gönderdiği mektupta ⁷⁰⁰ . İnönü’ nün Kıbrıs’a müdahale etmesi kesinlik kazanınca A.B.D. Başkanı mektubunda müdahale Türkiye’yi Sovyetlerle çatışma haline sokabilir. Böyle bir durumda NATO’ nun Türkiye ‘yi savunma yükümlülüğü var mı? Diye soran Johnson, A.B.D.’nin Türkiye ‘ ye vermiş oldukları silahları Kıbrıs’da kullanamayacağını belirtti. Bu mektup, Türk – A.B.D. ilişkilerinde büyük bir krize neden oldu. Başkan Johnson’un Kıbrıs yüzünden Sovyetlerle çıkacak bir çatışmada, A.B. D’nin NATO çerçevesinde Türkiye ‘yi savunmayacağını açıklaması, Türkiye açısından bir hayal kırıklığı idi. Bu Türkiye ‘ nin A.B.D.’ ye ve NATO’ ya olan güvenini sarsmıştı. ⁷⁰¹ Bunun sonucu olarak Türk-Sovyet ilişkileri yumuşamaya başlamıştır.

Makaryos’un 30 Kasım 1963’te, Türk Hükümetine Kıbrıs Anlaşmasının değiştirilmesi ve Kıbrıs Anayasasının tadili ile ilgili olarak bir nota vermesi ile başladı. Bunun sonucu olarak adadaki Rumların Türklere karşı katliama girişmesi neticesinde Londra Konferansı toplandı ise de bir sonuç alınmadı.

Adalet Partisi iktidara geldikten sonra, Birleşmiş Milletler Genel kurulu Siyasi Komisyonunda 17 Aralık 1965’de Kıbrıs ile ilgili bir oylama yapıldı. Bu oylamada, Kıbrıs ‘ı egemen ve bağımsız bir devlet olarak kabul eden bu ülkeye yabancı müdahalesinin kabul edilemeyeceğini belirten ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki 1960 Garanti Anlaşmasını hiçe sayan bir karar kabul edildi. Karar, 6 olumsuz oya karşılık 51 çekimsiz ve 47 olumlu oyla kabul edildi. Bu oylamada Libya hariç diğer Arap ülkeleri Türkiye’ yi desteklemedi. ⁷⁰² Bu durum, Türkiye için tam bir şok idi.

Kıbrıs sorunu Türk dış politikasını temelden etkiledi. Türkiye Kıbrıs gibi haklı saydığı bir davada NATO ve özellikle de A.B.D. tarafından yalnız bırakıldı. A.B.D.’ nin takındığı tavır Türkiye için tam bir hayal kırıklığı idi. Bu durumda Türkiye, Batı ve A.B.D.’ye dönük mevcut dış politikayı sorgulamaya başladı. Nitekim Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel verdiği demeçte “

⁶⁹⁹ Ahmet Gürkan, *Cumhuriyet, Meclis, hükümetler, Başkanlar*, Ankara, 1993, ss.165-166

⁷⁰⁰ Bkz. Harris, a.g.e, ss.114-115; Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, s.788; Süha Bölükbaşı, “ *The Johnson Letter Revisited*” MES, July 1993, Vol.29, No.3, s.517

⁷⁰¹ Sezai Orkunt, *Türkiye – A.B.D Askeri İlişkileri*, İstanbul, 1978, s.256-257

⁷⁰² Harris, a.g.e., s.121; Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Aralık 1915, s.15, ss.45-46

NATO milli ve haklı davamızda bizi yüzüstü bırakacak olursa bunu gayri dostane bir hareket telakki edeceğini “⁷⁰³ söyledi.

Türkiye, Kıbrıs sorununda Batı ve A.B.D. desteğini sağlayamazken, aynı zamanda da diğer bağımsız ülkelerin de desteğinden yoksundu. Asya- Afrika Konseyi’nin Cezayir’deki 29 Mart 1964’teki toplantısında Kıbrıs için kendi kendisini yönetme sistemini desteklediğini açıkladı.⁷⁰⁴ Bu durum Türkiye üçüncü dünya ülkeleri içinde yalnız kaldığının göstergesiydi. Hem Batının hem de tarafsız ülkelerin desteğine sahip olamayan Türkiye dünya politikasında oldukça güç durumda idi.

Türkiye ‘de A.B.D.’ye güvenin sarsıldığı bir ortamda İnönü’ ye gönderilen Johnson mektubu A.B.D.’ ye olan güvensizliği kesinleştirdi.⁷⁰⁵ NATO’nun konumu sorgulanarak Türkiye’nin NATO’ nun verdiği silahları kullanamaması ciddi endişe kaynağı oldu. II. Dünya Savaşından sonra izlenen Batı yanlısı politika ilk kez kamuoyunda tartışılmaya, eleştirilmeye başlandı.⁷⁰⁶

Kıbrıs sorununun tekrar gündeme gelmesi ile birlikte Türkiye’nin dış politikasını etkiledi. Gelecekte Türkiye ‘nin uygulanacağı politikaların alt yapısını oluşturdu. Kıbrıs sorunu Türkiye ‘nin uluslar arası politikada yalnızlığını gösterdi. Türkiye ‘nin üçüncü dünya devletleri, Müslüman Arap ülkeleri ile sömürgecilikten kurtulmuş ülkelerle ve de komşuları ile iyi ilişkileri kuramadığı gerçeği ortaya çıktı.

NATO’ nun bu dönemde Türkiye’ nin tüm güvenliğini sağlayamayacağı gerçeği ortaya çıktı. Türkiye bir dış tehlikeye karşı NATO’ ya ne kadar güvenilebilir ve ne kadar hareket serbestisi olabilirdi? Bu şartlar altında Türkiye NATO ile güvenliğini ne ölçüde sağlayabilir soruları gündeme geldi. Sovyetlere karşı NATO yardımında, Sovyet kışkırtıcılığına bakılacaktı. Dolayısıyla NATO yardımı garanti olmuyordu.

Bu döneme kadar Türk dış politikası Sovyet tehdidine göre şekillenmiş ve tek boyutlu bir politika idi. Farklı yönlerden gelebilecek tehditlere karşı Türkiye ‘nin güvenliğini nasıl sağlayacağı araştırılmalıydı. NATO’ nun amacı Sovyetlerden gelebilecek bir tehdidi önlemektir.

⁷⁰³ Cumhuriyet, 17 Nisan 1964

⁷⁰⁴ Cumhuriyet, 29 Mart 1964

⁷⁰⁵ Cihan Baban, “*Türk- Amerikan Dostluğu İmtihan Geçiriyor*”, Ulus, 22 Haziran 1964

⁷⁰⁶ Ecvet Güresin, “*Amerika Dikkat Etmeli*” Cumhuriyet, 25 Ağustos 1964, “*Yeni Oyunlar*”, Cumhuriyet, 27 Ağustos 1964; İlhan Selçuk, “*Tarafsızlık ve Bağımsızlık*”, Cumhuriyet, 19 Haziran 1964; İlhan Selçuk, “*Kolomb’un Yumurtası*”, Cumhuriyet, 31 Ağustos 1964

Kıbrıs sorununun ortaya çıkardığı yeni olgular neticesinde Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeye başladı. Nitekim Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim’de Sovyetler Birliği’ne gitti .⁷⁰⁷ Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verildi. Arap dünyasıyla daha iyi ilişkiler 1967 Arap – İsrail savaşı ile daha da düzelme yoluna gitti. Bu savaşla birlikte Türkiye, yeni Arap politikası için uygun zemin buldu.

1960 ‘larda Türkiye’nin Arap devletleriyle ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşandı. Gerek iç politikada, gerek uluslar arası sistemde meydana gelen değişiklikler sonucunda Türkiye dış politikasını, dolayısıyla da Arap devletleriyle ilişkilerini gözden geçirmek zorunda kaldı. Aynı dönemde Arap devletleri de yapısal değişim sürecine girince Türkiye’nin Orta Doğu politikası 1950’lerden çok daha farklı bir nitelik kazandı. Batı’nın Orta Doğu’daki sözcüsü rolünü üslenmekten kaynaklanan aktif ama sonuçları açısından başarısız bir politikadan, Arap devletleriyle eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bir bölge politikasına geçmeye çalışıldı. Türkiye 1950’ lerde izlediği politikanın Araplar nezdinde yarattığı olumsuz havayı değiştirmek için bir on yıl çaba göstermek zorunda kaldı.⁷⁰⁸

C) Türkiye’ nin İsrail’e Karşı Tutumu

Türkiye’ nin 1960’dan sonra karşılaştığı en önemli mesele 1963’ten sonra Kıbrıs problemi oldu. Bu nedenle Türkiye dikkatini daha çok bu meseleye ayırdı. Bu dönemde İsrail’e karşı uyguladığı politika da değişmedi. Daha çok ticari işbirliği önem kazandı. İsrail , 1961’de İzmir Fuarına katıldı.

Türkiye bunun yanı sıra Filistin sorununa kayıtsız kalmadı. 1948’de kurulan Birleşmiş Milletler Filistin Mültecilerine Yardım Teşkilatının çağrılarına devamlı olumlu cevap vermiş ve Filistin’e siyasi değil de insani yardım yapmıştır. 25 Ocak 1965’ te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Filistin konusunda “ Türkler Filistin mültecilerine büyük sempati ve kaderin onlara reva gördüğü trajik durumdan elem duymaktadırlar. Türk delegasyonu , Filistin mültecileri meselesi ile ortaya çıkan durumun sonsuza kadar devam etmemesi gerektiği kanaatindedir. Türkiye bu problemi , Orta Doğu’da bir istikrarsızlık faktörü olarak telakki etmekte ve bu durumun devamının tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden endişe etmektedir. Bu problemin hak ve hakkaniyet ilkelerine uygun olarak çözülmesi amacı ile Birleşmiş Milletlerin bu konu üzerine

⁷⁰⁷ Cumhuriyet, 30 Ekim 1964

⁷⁰⁸ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, *Orta Doğu ile İlişkiler*, Türk Dış Politikası, Editör: Baskın Oran, İstanbul, 2002, s.784

ciddi bir şekilde eğilmesi gerekir.”⁷⁰⁹ dedi. 30 Eylül 1965’te ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yeni hükümetin Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık yaptığı konuşmada Filistin konusunun hem insani, hemde siyasi yönü olan bir mesele olduğunu Orta Doğu’nun istikrarını vahim surette etkilediğini, ifade etti.⁷¹⁰ İsrail konusunda ise Habib Burgiba’nın Türkiye ziyareti dolayısıyla Tunuslu gazetecilere verdiği demeçte, Türkiye ‘nin İsrail ‘le olan ilişkisi Arap ülkelerinin aleyhine değildir ve Türk-İsrail ilişkileri diğer devletlerle olduğu gibi normal düzeydedir,⁷¹¹ dedi. Ancak Türkiye ‘nin İsrail ile olan ilişkileri Arapları tatmin etmemektedir. Türkiye Araplarla ilişkilerini normalleştirmeye çalışırken aynı zaman da İsrail’le olan ilişkilerini bozmak istememektedir. Arapların Türkiye ‘den beklediği davranış İsrail ile olan ilişkilerini kesmektir. Suriye Dışişleri Bakanı, Suriye ‘nin Türkiye olan ilişkisi Türkiye ‘nin İsrail ‘le olan ilişkilerine bağlıdır, demektedir.⁷¹² Türkiye İsrail ile ilişkilerini sürdürdü. Arapların bu isteklerini dikkate almadı.⁷¹³ Türkiye, 1965’te Cezayir’deki toplantıda Suudi Arabistan Kralı Faysal’ın Arap- İsrail mücadelesi üzerine sunduğu planı desteklemedi. Türkiye, İsrail’i kötüleyecek bir demece karşı oldu.

Kıbrıs konusu dolayısıyla Türkiye Arap dünyasına biraz daha yakınlaştı. Türk- İsrail ilişkileri söz konusu edilmeksizin Arap ülkeler ile olan ilişkilerde 1966’dan sonra bir düzelme görülmektedir.

Türkiye Bağlantısızlar hareketine katılmamıştı. Katılmamakla birlikte Batı Yanlısı bir politika izlemesi, Araplar tarafından eleştirilmiş, batı emperyalizminin bir aracı olarak nitelendirilmişti. 1953 yılında Sovyetlerin Türkiye ‘ye yakınlaşma isteğini Türkiye samimi bulmadı ve anti- Sovyet bir politikaya devam etti. 1955’den sonra Kıbrıs problemi Birleşmiş Milletlere gelince, Türkiye ‘nin tek yanlı bir politika izlemesinin hataları ortaya çıktı.

Yeni dönemde Türkiye, İsrail ile arasının bozulmasını istemedi. Türkiye İsrail devletinin kurulmasından memnundu. Arapların sert tepkisinden ilişkilerini kamuoyu dikkatlerinden kaçırmışsa da ticari ve sosyal ilişkilerde gelişmeler görüldü. Bu dönemde Türk – İsrail ilişkileri gözler önünden uzak tutulmaya çalışılarak Arap ülkeleri ile normal ilişkilerin gelişmesi amaçlandı.

⁷⁰⁹ Turkish Yearbook of International Relations, 1965, s.178

⁷¹⁰ Turkish Yearbook of International Relations. 1965, s.203

⁷¹¹ Turkish Yearbook of International Relations, 1965, s.232

⁷¹² Turkish Yearbook of International Relations, 1965 s.246

⁷¹³ Mahmut Bali Aykan, “ *The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950’s to The 1990’s*” IJOMES, 1993, Vol.25, s.94

IX.BÖLÜM

1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

A) Savaş ve Türkiye

1967 Mayıs ayında Suriye-İsrail ve Ürdün-İsrail sınırlarındaki çatışmalarla başlamış olan ve Mayıs ayı başında İsrail'in Suriye sınırına asker yığmasının arkasından 16 Mayıs'ta Mısır ve Suriye'de olağanüstü hal ilan edilmesiyle tırmanan ve B.M. Barış Gücü askerlerinin Nasır'ın isteği doğrultusunda 18-19 Mayıs tarihinde geri çekilmesiyle olgunlaşan süreç, nihai olarak Tiran Boğazı'nın Mısır tarafından 22 Mayıs'ta İsrail'e kapatılmasıyla birleşince Orta Doğu'da yeni bir savaşın çıkacağı belli olmuştu.⁷¹⁴ 23- 25 Mayıs'ta B.M. Genel sekreteri tarafından taraflar arasında barış çabaları gösterilse de bu süreç engellenemedi.

21 Mayıs 1967'de Mısır, barış gücü askerlerinin Şarm el şeyh'i boşaltmalarını istedi. İsrail devletinin Akabe körfezine girişini yasakladı. Nasır'ın bu kararı Ürdün ve Irak tarafından da desteklendi. Mısır ve İsrail karşılıklı olarak saldırıya geçtiler. İsraililer Arapları kesin bir yenilgiye uğratmak ve aynı zamanda da Birleşmiş Milletlerin araya girmesini önlemek için savaşı çok kısa sürede bitirmeyi amaçladırmlışlardı ve hazırlıklarını da buna göre yapmışlardı. İsrail hava kuvvetleri Mısır uçaklarının hemen hemen hepsini yerde yakalayıp tahrip ederek hava üstünlüğünü ele geçirdi. Bütün Sina yarımadasında Mısır ordusunu bozguna uğratan İsrail ordusu Süveyş kanalına kadar her yeri ele geçirdi. Öte yandan Ürdün kuvvetleri Şeria ırmağının batısı ile Kudüs'ü İsrail'e terk etmek zorunda kaldı. Kuzey cephesinde saldırıya geçen İsrail kuvvetleri Golan tepelerini ele geçirerek Şam'ı tehdit etmeye başladı. Bütün bunlar 6 gün (5- 10 Haziran) içinde gerçekleşti. Birleşmiş Milletlerin girişimi üzerine Mısır, Ürdün, Suriye ve İsrail arasında ateşkes imzalandı.

⁷¹⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, savaş ve Diplomasi*, İstanbul, 2005 s.317

1967 Arap İsrail Savaşı⁷¹⁵ “ Altı Gün savaşı “ olarak da adlandırılır. Araplar, İsrail Ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğrayarak önemli ölçüde toprak kaybettiler. Bu savaş aynı zamanda bölgede İsrail ‘in gücünü de göstermiş oldu. ⁷¹⁶ Mısırlılar ise savaşı kendi beceriksizliği yüzünden kaybettiklerini ileri sürerek bir anlamda bu durumu hafifletmeye çalışmışlardır.

Türkiye, bu bunalım sırasında takip ettiği politika ile hiçbir tarafın yanında kesinlikle yer almadığını açıklamakla birlikte, Araplara karşı sempatisi olduğunu açıkça belirtmiş ve bunalıma çözüm yolu arama çalışmalarında Arap çıkarlarının korunması yönünde bir çaba göstermiştir. ⁷¹⁷ Ancak Türkiye böyle bir politika izlerken de İsrail ‘e açıkça bir tutum almaktan kaçınmıştır. İsrail ‘i açıkça kınamamıştır. Yine Türkiye savaşın sorumlusunu aramaktan çok , savaşın sonucuyla ilgilenmiştir. Savaş sonucunda İsrail ‘in elde ettiği avantajlara karşı çıkmıştır.

1967 Savaşı, İsrail ile Suriye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinden çıktı. 1967’nin başından beri İsrail, Suriye’ den sızan Arap gerillalarından şikayet ediyor ve Suriye ‘ ye uyarılarda bulunuyordu. Arap gerilla saldırısı devam ederse, İsrail buna cevap vereceğini açıkladı. Nitekim Nisan ayında Suriye ve İsrail hava kuvvetleri arasındaki çarpışmada , Suriye önemli ölçüde uçak kaybetti. Orta Doğu’ da durum gerginleşti ve Mısır ve Sovyetler Birliği, İsrail ‘in Suriye’ ye saldırmaya hazırlandığını öne sürdü. Mayıs ayında Birleşik Arap Cumhuriyeti ‘nde olağanüstü hal ilan edildi ve bütün silahlı kuvvetlerin savaşa hazır oldukları açıklandı. Bunu Suriye ve Ürdün izledi. ⁷¹⁸ Birleşik Arap Cumhuriyeti Gazze ve Sina bölgesinde bulunan Birleşmiş Milletler Barış Gücü’ nün alınmasını istedi. 19 Mayıs ‘da Barış Gücü askerleri çekildi.

Nasır, İsrail ile yapacağı savaşı kazanacağı inancındaydı. Çünkü, 1956 Süveyş krizinde Mısır, İsrail, İngiltere ve Fransa aile savaşıydı. Şimdi ise İsrail tek başındaydı. Orta Doğu’da durum giderek gerginleşirken 30 mayıs 1967’de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Ürdün arasında savunma ittifakı imzalandı. Araplar Sovyetlerle de görüşmelerde bulundu. Sovyetler Arapları destekliyordu. 4 Haziran’ da Irak da imzalanan savunma anlaşmasına katıldı.

Nasır, savaşı İsrail’ in başlatmasını bekliyordu. Böyle olunca İsrail’in saldırgan bir devlet olduğu ispat edilmiş olacaktı ve savaş sonunda Nasır diplomatik alanda isteklerini daha kolay gerçekleştirebilecekti.

⁷¹⁵ Geniş bilgi için Bkz. Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)* s.199-273,;

⁷¹⁶ Bkz. M.Hasaneyn Heykel, *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Orta Doğu*, İstanbul, s.55

⁷¹⁷ Duygu Sezer, *Dış Politika ve Kamuoyu*, Ankara, 1972, s.530

⁷¹⁸ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.143

Altı gün devam eden savaş sona erdiği zaman İsrail, savaştan büyük toprak kazancı ile çıktı. İsrail askerleri, Akabe körfezinin girişindeki Sarm El Şeyh dahil, bütün Sina Yarımadası ve Gazze bölgesini, Kudüs' ün tamamını, Şeria nehrinin batısındaki Ürdün topraklarını ve Suriye 'den de Şam'a 40 Mil uzaklıktaki stratejik Kuneitre bölgesini ele geçirdi. Savaş Araplar için özellikle de Nasır için büyük bir yenilgi idi.

Mısır'ın bu savaşta yenilmesiyle, Mısır Genelkurmay Başkanı Amr'ın, Mossad casusu olduğu iddia edilir. İsrail, Mısır'a saldırdığı zaman, bu saldırıyı zaferi Mısır ordusu kazanıyor diye Ürdün'e haber vermemekle, yanlış bilgi vererek Ürdün'ün savaş zamanında savaşa girmesini geciktirmekle suçlandı. Bu iddia bir bilim kurulu tarafından yazıldığı ileri sürülen kitapta da vardır. Olayın aslı ise İsrail , Araplar arasındaki haberleşme şifresini çözerek , Ürdün'e ulaşan savaşın gidişatına ait bilgileri İsrail gizli servisi Mısır Zaferi olarak vererek Ürdün'ün savaşa girmesi geciktirilmiştir.⁷¹⁹

Türkiye Nisan 1967'den beri olayları dikkatle izledi. Cumhurbaşkanı Sunay, 4 Nisan 'da Washington' da verdiği demeçte “ Türkiye, Filistin' in taksimine ait Birleşmiş Milletler kararı aleyhinde oy kullanmıştır. İsrail devleti kurulduğunda da, onu tanımış ve diplomatik münasebetler tesis etmiştir. İsrail ile münasebetler muntazam devam etmektedir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, Türkiye tarihi bağlarla bağlı bulunduğu Arap memleketlerle ilişkilerine büyük önem atfetmektedir. İsrail ile münasebetlerimizin Arap memleketleri üzerinde menfi bir mahiyet almasını hiçbir zaman arzu etmeyiz “⁷²⁰ demiştir.

Mayıs ayı sonunda Mısır – İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi sonucunda, Türk hükümeti yaptığı açıklamada “ Türk Hükümeti, her zaman olduğu gibi, bu kere de buhrana sebebiyet veren durumun mütalaasında , Birleşmiş Milletler Yasası ile hak ve adalet prensiplerine dayanmak gerektiği inancındadır. Bu arada hükümetimiz , komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesinde , Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri göz önünde bulundurmaktadır.⁷²¹ şeklinde ifadeler kullanmıştı. Türkiye, krizde taraf tutmamakla birlikte yapılan açıklamalarda Araplar lehine bir tutum takındı.

Savaş başlamadan önce Sovyetler Birliği Türkiye'yi kendi tarafına çekmek istedi. Sovyetlerin Ankara Büyükelçisi, 3 Haziran 1967'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'i ziyaret ettikten sonra basına verdiği demeçte “ Arap memleketlerine karşı İsrail ' in mütecaviz

⁷¹⁹ R.Deacon, *a.g.e.*, s.196

⁷²⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967, s.31, s.59

⁷²¹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs1967, s.32, s.39

hareketlerde bulunduğunu, Arap Memleketlerini desteklediğimizi anlattık. Biz bu konuda Arap ülkelerini destekliyoruz. Görüşmelerimiz karşılıklı anlayış içinde geçmiştir. “⁷²² dedi. Türkiye, Sovyetlerin görüşüne katılmayarak tarafsız kalmaya özen gösterdi.

Savaş başladığı zaman Türkiye, İsrail’ e karşı açıkça bir tavır almasa da Araplara karşı daha fazla yakınlık göstermeye başladı. Amerikan üslerinin, İsrail ‘i destekleyen A.B.D tarafından Araplara karşı kullanılacağı endişesi belirdi. Türk Hükümeti, bu konuda net bir tavır alarak, üslerin Araplar aleyhine kullanılmamasına dikkat etti. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 6 Haziran’da Cumhuriyet Senatosunda bu konuda şunları söyledi: “ NATO Anlaşmasının 3.maddesi uyarınca meydana getirilen tesislerin, Türk Hükümetinin arzusu hilafına, bir olup bittiye getirilerek kullanılmasına imkan yoktur. “⁷²³ dedi.

Ülkedeki muhalefet ise üslerin kullanıldığına dair kuşku duydu. C.H.P. bu konuda da ısrarlı idi. Konu 8 Haziran’ da TBMM’nde tartışma konusu oldu ve Çağlayangil “ Bunlar müşterek üs ve tesislerdir ve Türkiye’ nin menfaatleri ve politikası ile bağdaşmayacak şekilde kullanılmaları asla mevzubahis değildir, Türk Hükümetinin iradesi zorlayacak hiçbir kuvvet mevcut değildir” diyerek⁷²⁴ konuya açıklık getirmişti. Türkiye’nin üsleri tam denetime alındıkları kuşkuludur. Çünkü 1965’de bir A.B.D.uçacağının Karadeniz’de düşmesi Sovyetlerin sert tepkisine neden oldu. Türkiye’deki üslerden birinden havalanan uçaktan Türkiye’ nin haberi yoktu.

Arap- İsrail Savaşında kamuoyunda üslerin kullanıldığına dair inanç daima olmuştur. Ancak savaşta Türkiye’deki üsler kullanılmadı. Savaşın gidişatını tam olarak öğrenen A.B.D., İsrail ‘in yanlış bilgilendirmesine inanmayarak savaşı sona erdirmeye girişiminde bulundu. İsrail, A.B.D.’nin Akdeniz’de bulunan bir gemisi, İsrail’in hareketini uydu aracılığı ile izliyordu. Bunun üzerine İsrail, bu gemiyi batırdı. Daha sonra İsrail, A.B.D.’ye gemide ölen askerler için tazminat ödedi.

Arapların savaşta kesin yenilgisi üzerine Suriye’ de bazı iddialar ortaya atılarak İncirlik üssünün kullanıldığı ileri sürüldü. Türkiye’nin Şam Büyükelçiliği bu konuda bir açıklama yaparak iddiaları reddetmiştir.⁷²⁵

Savaş sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde hemen ateş-kese gidilmesini savundu. Bu durum Araplar lehine olmakla beraber, İsrail ‘e karşı açık bir kınama

⁷²² Armaoğlu, a.g.m. , s.21

⁷²³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33, s.38

⁷²⁴ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33; Bkz. Harris, a.g.e., s.165;. Bkz. R.Deacon, a.g.e., s.200

⁷²⁵ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 , s.29

yapılmadı. Çağlayangil, 10 Haziran'da verdiği bir demeçte, “ Orta Doğu' daki çarpışmalarla ilgili olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınmış bulunan ateşkes kararlarına riayet edilmemesinden dolayı, bilhassa İsrail – Suriye kesiminde silahlı muhasemat ve silahlı hareketin devam etmekte olduğu üzüntü ile müşadahe edilmektedir. “⁷²⁶ dedi. Ancak Birleşmiş Milletler kararına uymayan İsrail idi. Türkiye buna değinmiyordu.

Buna karşılık Türkiye, İsrail'e karşı sert tavır almazken, Araplara yakınlık gösterdi. Savaş sonrasında Türkiye Arap ülkelerine gıda ve insani yardım da yaptı.

Savaş sonrasında ortaya çıkan tablo Araplar için bir felaketti. Nasır, yenilginin nedenini şuna bağladı. Mısır, İsrail saldırısını doğu' dan beklemişti ama İsraililer batı' dan saldırmıştı. Bu nedenle yenildiklerini açıklamaya çalıştı. İsrail Yukarıda belirtildiği gibi savaştan büyük toprak kazancıyla çıktı. Orta Doğu' da yapı tamamen değişmişti. Türkiye bu duruma tepki gösterdi ve 10 Haziran' da Çağlayangil verdiği demeçte “ Kuvvet ihtimali sureti ile arazi kazancı sağlanması ve pozisyon takviyesi yoluna gidilmesine karşıyız.”⁷²⁷ dedi. Türkiye savaşın basında aldığı tavrı devam ettirdi. Ayrıca toprak kaybına karşı çıkarak , savaş sonrası yeni rahatsızlıkların doğmasını engellemeye çalıştı. Toprak kaybeden Araplara karşı politik bir baskı yapılmasına Türkiye karşıydı.

B) Türkiye ve Birleşmiş Milletler

Türkiye, savaşta toprak kazancının karşısındaydı. Bunu daha savaşın başından itibaren dile getirdi. Nitekim Dışişleri Bakanı Çağlayangil, NATO Bakanlar Konseyi'nin Brüksel'deki toplantısında 13 Haziran' da şu şekilde dile getirdi; “ İtilafların hallinde ve siyasi avantajlar sağlanmasında, kuvvete müracaat etmek şayanı kabul bir yol değildir. “⁷²⁸ Yine Çağlayangil Birleşmiş Milletler toplantısına giderken aynı görüşü tekrarladı. Çağlayangil ”Türkiye kuvvet istimali yoluyla toprak ilhakına asla taraftar değildir. Ayrıca Türkiye kuvvet istimali ile bir siyasi prestij sağlanmasına matuf teşebbüs ve gayretleri de desteklemeyecektir. “ dedi.⁷²⁹

Haziran savaşı üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu' nun olağanüstü toplantıya çağrılmasını Türkiye desteklemişti. Burada 22 Haziran 1967'de bir konuşma yapan Çağlayangil şunları belirtti; “ ... Türkiye 'nin politikası daima bütün komşuları ve bölge memleketleri ile

⁷²⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 s.18

⁷²⁷ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 , s.19

⁷²⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 , s.19

⁷²⁹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33, s.25

siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne riayet şartına dayanan iyi münasebetler geliştirmeye yönelmiştir. Türk Hükümeti, kuvvete başvurulması sonucunda meydana gelen toprak iktisaplarını kabul etmeyeceğini derhal beyan etmiştir. Burada, sadece Orta Doğu'daki hali hazır durumu değil fakat Birleşmiş Milletler ve Dünya Barışının geleceğini de ilgilendiren hayati bir mesele bahis konusudur. Şu halde, Genel Kurulun İsrail kuvvetlerinin işgal ettikleri topraklardan geri çekilmesi hususunda ısrar etmesi gerekmektedir. “⁷³⁰ Genel Kurul'da kabul edilen önergeye Türkiye 'nin katılması, Bunalımın yarattığı sorunlarla ilgili olarak Türkiye 'nin tarafsızlıktan uzaklaştığını ve Arap devletlerinin isteklerine uygun bir çözüm yolu benimsediğini göstermektedir.”⁷³¹

Türkiye bu krizde izlediği politika ile Sovyet politikasına yakınlaşmıştır. Böylelikle daha önceki dönemlerde olan NATO ve Batı ülkeleriyle uyumlu politikadan uzaklaşarak, Türkiye 'nin çıkarları doğrultusunda hareket edilmiştir.

Basında bu konuda iki görüş olmuştur; Cumhuriyet, Milliyet gibi gazeteler bu savaşı Arapların Amerikan emperyalizmine açtığı savaş olarak görmüşlerdir. Diğer yandan iktidar yanlısı gazeteler Adalet, Son Havadis ve İktidar sempatizanı olarak görülen Tercüman ise hükümetin izlediği politikanın karşısındaydılar. Bunun nedeni ise Orta Doğu'daki savaştan Sovyetler Birliği birinci dereceden sorumlu tutulmuştur. Nasır, Sovyetler Birliği 'nin bir adamı olarak görülmüştür. Ve Nasır, sosyalizmi benimsediğinden dolayı , Araplarla ortak din faktörü göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra 1954'ten sonraki dönemde yaşanan Türk-Arap gerginliği bu basın üzerinde olumsuz tesir bırakmıştı. Diğer yandan Arapların Kıbrıs konusundaki ortaya koyduğu davranış, Arapların Birinci Dünya Savaşında İngilizlerle olan dayanışmasını hatırlatmıştır. Türk solunun Arapları desteklemesi de iktidar yanlısı basının İsrail'den yana tavır koymasına neden olmuştur.⁷³²

Çağlayangil Kudüs konusunda da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada “ İsrail hükümetine büyük sorumluluk düşmektedir. Emrivakiler ihdas eylemekten kaçınmalıdır. Özellikle Kudüs'te bir emrivaki yaratmamalıdır. Türk halkının bu şehirdeki kutsal yerlere gösterdiği büyük ilgiyi İsrail hükümetine burada bilhassa hatırlatmak isterim. İsrail hükümeti, Güvenlik Konseyi' nin ilgili hükümetleri , askeri hareketin vuku bulduğu mntıklalarda

⁷³⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 , s.56

⁷³¹ Duygu Sezer, *a.g.e.*, s.531

⁷³² Daha fazla bilgi için bkz. Duygu Sezer, *a.g.e.*, s.533

yaşayan ahalinin refah ve güvenliğini sağlamaya devam eden kararına titizlikle uymalıdır. Bütün taraflar, ateşkes ile ilgili Güvenlik konseyi kararlarına saygı göstermelidirler. “⁷³³ dedi.

İsrail, Haziran sonuna doğru Kudüs’ü İsrail yönetimine sokarak⁷³⁴, bu şehrin İsrail’ in bir parçası haline getirmek istemesi üzerine, 4 Temmuz’ da Türkiye tarafından da desteklenen öneriyi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kabul etti. Bu kararda İsrail ‘ in Kudüs konusunda aldığı tedbirlerin geçersizliği vurgulanarak, İsrail’den bu tedbirleri geri alması isteniyordu. Türkiye, Genel Kurul toplantılarında Araplarla birlikte oy kullandı. Genel Kurula tarafsız ülkelerce sunulan ve İsrail’in 5 Haziran 1967 öncesi sınırlarına çekilmesini öngören tasarıya, Arap ülkeleriyle birlikte oy verdi. Bu teklife A.B.D ve Batı Ülkeleri aleyhte oy kullanmışlardı.⁷³⁵ 1967 savaşıdan sonra İsrail Kudüs’ten çıkmak bir yana, burada inşa ettiği uydu kentler ve oluşturduğu cemaatlerle Kudüs’teki hakimiyetini sağlamlaştırmıştır.⁷³⁶

Başbakan Demirel, 8 Temmuz 1967’de yaptığı basın toplantısında, “ Türkiye, Genel Kurul’daki müzakere ve çalışmalar sırasında, Orta Doğu’da barışı, adalet ve menfaat prensipleri dairesinde yeniden tesise matuf teşebbüsleri kuvvetle desteklemiş ve bazı teşebbüslerde bizzat inisiyatif almıştır. Şu anda bütün temennimiz dost ve kardeş Arap memleketlerinin meşru ve haklı menfaatlerinin bugünkü şartlardan zarardide olmaksızın çıkması noktasında toplanmaktadır. Barışın tesisi için son muhasemat neticesi, İsrail kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olan Arap topraklarının tahliyesinin şart olduğu kanaatindeyiz.”⁷³⁷ dedi.

Türkiye bu krizde Birleşmiş Milletler’de daha önce belirtildiği gibi, direkt olarak İsrail ‘i kınamamakla birlikte Arap ülkelerinden yana tavır koydu.

c) Savaşın Sona Ermesi ve Türkiye ‘nin genel tutumu

1967 Savaşı Türkiye ‘nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinin düzelmesinde önemli bir rolü oldu. Türkiye bir anlamda Arap dünyasının zor durumda olduğu bir sırada diplomatik ve insani yardımda bulunmuştur. Türkiye bu politikasında her platformda dile getirdi. Türkiye Avrupa Konseyi’ nin Siyasi Komisyonu’nun 4 Temmuz toplantısında, Türk delegesi Orta Doğu Krizi

⁷³³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Haziran 1967, s.33 s.57

⁷³⁴ Moşe Dayan, 7 Haziran 1967 de şehrin işgalinden sonra yaptığı açıklamada “İsrail savunma güçleri Kudüs’ü kurtarmıştır. Bizler parçalanmış şehri, İsrail’in başkentini, yeniden birleştirdik. Bu kutsal mekana, ondan bir daha asla ayrılmamak üzere döndük.” demiştir. Bkz. 8 Haziran 1967 Cumhuriyet, Milliyet

⁷³⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.157

⁷³⁶ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Süleyman Beşli, *Kudüs’ün Statüsü Sorunu*, Filistin, Çıkmazdan Çözümüne, İstanbul, 2003 s.277-308

⁷³⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.157 -158

dolayısıyla yaptığı konuşmada İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan kayıtsız şartsız çekilmesini dile getirirken, sorunun müzakere yoluyla çözümünü istedi.⁷³⁸ Türkiye'nin müzakereler yoluyla sorunun çözülmesini istemesi Arap ülkelerinin görüşleriyle uyuşmuyordu.

1967 savaşı dolayısıyla A.B.D. bazı Arap ülkeleri ile olan ilişkilerini kesmişti. A.B.D. Arap ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerini kesmişti. A.B.D. Arap ülkeleriyle olan diplomatik ilişkilerini Türkiye aracılığı ile yürütmesi teklifine yanaşmadı. Yine A.B.D.'nin Irak nezdinde ki çıkarlarının Türkiye tarafından korunması için yaptığı teklifi, Türkiye yine reddetmiştir.⁷³⁹

Türkiye'nin Arap devletleri lehine aldığı tutum, Arap ülkeleri tarafından olumlu bulundu. Libya hükümeti, 2 Temmuz 1967'de yaptığı bir açıklamada, Batı ülkelerine petrol ihracını durdururken, Libya petrolünün ancak Türkiye, Fransa, İspanya, Yunanistan ve İtalya gibi dost ülkelere ihraç edileceğini bildirdi.⁷⁴⁰

Suriye Dışişleri Bakanı 21 Ağustos ta verdiği demeçte, Türkiye'yi överek Türkiye ile Suriye arasında ilişkilerin gelişeceğini söyledi.⁷⁴¹ Ürdün Kralı Hüseyin 5-11 Eylül günleri arasında Türkiye'yi ziyaret etti. Bunun sonucunda yayınlanan ortak bildiride, kuvvet yoluyla toprak kazanılmaması ve siyasi avantaj sağlanmaması, İsrail'in işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesi ve Kudüs konusunda Birleşmiş Milletler kararlarına uyulması ilkeleri vurgulandı.

Başbakan Süleyman Demirel 22-24 Ekim'de Irak'ı ziyaret etti. Demirel burada yaptığı konuşmada İsrail'in işgal ettiği toprakları, kendisine siyasi menfaatler sağlamak amacı ile kullanmak istemesinin olduğunu bildirdi.

Bütün bunlardan sonra Arap ülkeleriyle Türkiye'nin ilişkileri normale dönmüştür. Türkiye, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini sürekli dile getirdi. Bundan sonra da Türkiye'nin İsrail politikasında temel unsur bu olmuştur.

⁷³⁸ Armaoğlu, *a.g.m.*, s.26

⁷³⁹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.159

⁷⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Temmuz 1967, s.34., s.15

⁷⁴¹ Armaoğlu, *a.g.m.*, s.27

X. BÖLÜM

1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

A- Savaşa giden yol

1967 Arap-İsrail savaşında Araplar ağır bir yenilgiye uğramış ve büyük toprak kaybına uğramışlardı. Bu yenilgi İsrail ile olan husumet ve mücadele kararlılığında herhangi bir kayba yol açmamıştı.

Ancak bu yenilgi Araplara, İsrail'i tamamen ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını düşündürmüştür. Bu fikir bazı aşırıları dışında genel kabul görmüştür. Bundan sonra asıl hedef 1967'de kaybedilen toprakları geri almak olacaktır. Özellikle Mısır için Batı Şeria ve Gazze'nin geri alınması birincil hedef olmuştur. Suriye'nin hedefi Golan tepelerini geri almak, Arap dünyasının genel hedef ise kutsal Kudüs topraklarını geri almaktır. Bu yerler Araplar için hayati değere sahipti. Dolayısıyla artık İsrail'in varlığından çok bu toprakların elden çıkması bundan sonra ve hatta günümüze kadar asıl problemi oluşturuyordu.

İsrail bu toprakları Arapları barışa zorlamak için koz olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum ise barışı zorlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

1967 yenilgisinden sonra Arapların intikam hisleri özellikle terörist faaliyetlerle kendini göstermiştir. Bu faaliyetler önce İsrail topraklarında yapılmış, ancak istenen neticeyi vermeyince İsrail toprakları dışına da taşırılmıştır. El- Fetih hareketinin merkez komitesi savaştan iki hafta sonra Şam'da toplanarak terör faaliyetlerine ağırlık verilmesini kararlaştırmıştır. Bu kararın alınmasında Yaser Arafat'ın etkisi büyük olmuştur.

İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi ilhak etmesiyle yaklaşık 1 milyon Arap, İsrail yönetimi altına alınmıştı. Bu bölgelerde İsrail askeri bir yönetim uyguluyordu. Askeri yöntemler halkın tepkisini çekiyordu. Bu durumu lehlerine kullanmak isteyen El- fetih hareketi ise uyguladığı terör faaliyetleri ile İsrail'in daha da sertleşmesine yol açarak halkın İsrail'e karşı düşmanca duygularını arttırıyordu. Ayrıca Suriye de El- Fetih'in faaliyetlerini destekliyordu. Nasır ise, İsrail'e karşı yürütülen bu faaliyetlere "pasif caydırma" diyordu.⁷⁴² İsrail terör faaliyetlerine karşıları sert bir şekilde cezalandırdı. Bu da El- Fetih' e halkın desteğini bir miktar azalttı. Bu

⁷⁴² Lorch, Netanel, *One Long War- Arab versus Jew since 1920*, s. 144,

arada pek çok teröristin öldürülmesi sonucunda kayıpların büyük olup pek bir şey elde edilmediğini gören El- Fetih liderleri, Şeria nehrinin ötesine, doğuya Ürdün topraklarına çekilme kararı aldılar.

El-Fetih'in Ürdün topraklarına girmesi, Ürdün'ün bir yandan İsrail ile başını derde sokarken, diğer yandan da Kral Hüseyin'in tahtını tehlikeye sokacaktır. El-Fetih'in Ürdün topraklarına sığınması, 1968 yılından itibaren İsrail- Ürdün sınırlarında silahlı çatışmaların birdenbire artmasına sebep oldu. El-Fetih'in Ürdün'den İsrail'e saldırılarını zaman zaman Ürdün hükümeti de destekledi. Bunun sonucu olarak Ürdün ile İsrail kuvvetleri arasında ilk silahlı çatışma 1968 şubat ayında oldu. İki İsrail Kibutz'una Ürdün topraklarından açılan ateş, kısa sürede Şeria vadisi boyunca tank ve topçu düellosuna dönüştü. İsrail jetleri de Ürdün topçu mevzilerini, askeri üsleri ve Ürdün ileri karakollarını bombaladı.

Şeria vadisindeki Karameh kasabası 17.000 nüfuslu olup, 7.000'i Filistin mülteci idi. Arafat ta karargahını burada kurmuştu. Gerilla eğitim kampları burada bulunmaktaydı ve İsrail'e sızmalar bu kasabadan yoğun olarak yapılmaktaydı. Bu kasabaya İsrail 21 Martta saldırdı.⁷⁴³ İsrail'in bu saldırılarını Ürdün, Güvenlik konseyine şikayet etti. Konsey oy birliği ile aldığı 248 sayılı kararla İsrail'i kınıyor ve ateşkes kararlarına uymasını istiyordu. Böylece Ürdün çatışmalara dahil oluyordu. Ancak bu durum fazla sürmedi. 1970-71 de çıkan iç savaş sonunda EL-fetih Ürdün'den de kovulacaktır⁷⁴⁴.

1968 sonundan itibaren Filistin terörü değişik bir boyut kazanarak, İsrail dışında uçak kaçırma, İsrail ve amerikan uçaklarına bombalı saldırılar şeklinde gelişme göstererek sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Devam eden saldırılara Ürdün'den sonra şimdi Lübnan da eklendi. Çünkü El- Fetih şimdi Lübnan topraklarından da saldırmaya başlamıştı. Bu ise, İsrail'in askerlerini Lübnan topraklarına sokmasına neden oldu. Böylece, daha sonraki yıllarda İsrail'in karşısına geniş bir şekilde çıkan Lübnan meselesi, 1969 yılında böyle başlamış olmaktadır.

Bu faaliyetler devam ederken Mısır da boş durmuyordu.1967 savaşından sonra Süveyş kanalının doğu kıyısına İsrail kuvvetleri, batı kıyısına da Mısır kuvvetleri yerleşmiş bulunuyordu. 1-3 Temmuz 1967 tarihinde iki taraf arasında karşılıklı top ateşi açıldı.⁷⁴⁵İki taraf ta Güvenlik konseyine şikayette bulundu. Birleşmiş Milletler kanalın iki tarafına da gözlemciler

⁷⁴³ Cumhuriyet, 22 Mart 1968

⁷⁴⁴ Armaoğlu, *Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*, s.284

⁷⁴⁵ Cumhuriyet, 2Temmuz 1967

yerleştirilmesine karar verdi. Buna rağmen sonraki iki ay zarfında çatışmalar yer yer devam etti. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler gözlemci sayısını arttırdı.

Nasır 23 Temmuzda yaptığı bir konuşmada⁷⁴⁶ şöyle diyordu: “Bir yıl önce yenilgiden sonra, silahlı kuvvetlerimiz tam mevcut değildi. Şimdi ise silahlı kuvvetlerimiz savaştan öncekinden daha güçlüdür. Silahlı kuvvetlerimizi daha da geliştirmek için çalışıyoruz....bundan sonra siyasi ve askeri çözümleri tartışacağız”. Yani Nasır kaybedilen toprakları tekrar geri almak için yeniden savaşa hazırlandığını açıkça söylüyordu.

Nihayet beklenen savaş 9 Mart 1969 günü Mısır topçusunun kanalın doğu yakasındaki İsrail mevzilerini yoğun top ateşine tutmasıyla başladı. Bunu hava savaşları takip etti. 1969 Temmuz ayından itibaren durum Mısır’ın aleyhinde gelişmeye başladı. Çünkü İsrail uçakları 20 Temmuz 1969 günü giriştikleri hava saldırısında Mısır’ın kanal kıyısındaki uçaksavar top mevzilerini ile füze rampalarını tahrip ettiler. Ayrıca 1969 Eylülünden itibaren Amerika’nın İsrail’e Phantom uçaklarını vermesiyle, İsrail Mısır’ın içlerine kadar hava akınları yapmaya başladı ve bu saldırılar Mısır’ı iyice yıprattı.

1970 Ocak ayı başlarında İsrail uçaklarının Kahire’nin yakınları da olmak üzere Mısır topraklarında birçok hedefleri bombalaması üzerine Nasır, Sovyetlere yardım için başvurdu. Nasır 22 Ocak 1970’de Moskova’ya gitti. Sovyetler daha fazla malzeme ve yardım için hazırdılar, ancak bu karmaşık silahları kullanacak Mısırlı yoktu. Bunun üzerine Sovyetler Mısır’ın savunmasına bizzat katılmaya karara verdiler.⁷⁴⁷ Sovyetlerin vereceği silahlar arasında özellikle SAM-3 füzeleri bulunuyordu. İsraililer Nasır’ın alacağı bu füzelerin yerleştirilmesini engellemeye çalıştılar. Çünkü bu füzeler yüksekten uçan uçaklara karşı etkiliydi.

1970 Şubat ve Mart aylarında her iki taraf da birbirlerine karşı kanalın iki tarafında komando saldırıları düzenlediler.⁷⁴⁸ Mayıs sonuna kadar olan hava ve komando savaşlarında Mısır daha başarılı görülüyordu. Mısır uçakları Sina yarımadasında birçok İsrail hedeflerini bombaladıkları gibi, Mısır komandoları da İsrail askeri tesislerinde önemli zararlar meydana getirmişlerdi.

Haziran ayı boyunca İsrail bombardımanı yoğun biçimde sürerken, İsrail komandoları da kanalın batı kıyısına akınlarını arttırdılar. Ancak 30 Haziran günü Mısır, İsrail’in 2 Phantom ve 2 Skyhawk uçağını düşürdüler ve kurtulan 3 pilotu da esir aldılar. Kahire’de yapılan açıklamada,

⁷⁴⁶ Tam metni için Bkz. *Laqueur, Walter, Confrontation-The Middle East and worlds Politics*, s.379-380

⁷⁴⁷ *Laqueur, a.g.e.* s.5

⁷⁴⁸ Cumhuriyet, Milliyet, Ulus, Şubat ve Mart 1970

İsrail uçaklarının hava savunmasında kullanılan yeni yöntemlerle düşürüldüğü bildiriliyordu. Bu yeni yöntem ise, kanal cephesinde SAM-3 füzelerinin İsrail uçaklarına karşı kullanılması idi. Bu füzelerin kullanılmasıyla 1970 Temmuzunun ilk yarısında 5 Phantom uçağı daha düşürdüler. Buna karşılık İsraililer de Süveyş Kanalı'nın kuzey bölgesinde 11 Temmuz günü yapılan hava muharebesinde 3 tane MİG-21, yine aynı bölgede 27 temmuzda yapılan hava savaşında da 2 tane MİG-31 düşürdüler.

Karşılıklı saldırılar devam ederken 30 Temmuzda İsrail uçakları 4 tane MİG-21 uçağını düşürdüler. Fakat ne Sovyetler, ne de İsrail bu olayı açıklamadılar⁷⁴⁹. İsrail, Sovyetlerin prestijini düşürüp, karşısına almak istemezken, Sovyetler de Arap dünyasında küçük düşmek istememişlerdir.

Böylece, Nasır'ın yıpratma savaşı başarısız olmuş ve hedefine varamamıştı. Bu sebeple bu sırada Amerika'nın harcadığı barış çabaları içinde yer alan ateşkes teklifini 7 Ağustosta kabul etti⁷⁵⁰.

1967 Arap-İsrail savaşının önemli sonuçlarından biri de, o tarihe kadar yarısı Ürdün, yarısı da İsrail'e ait olan Kudüs'ün tamamen İsrail kontrolü altına alınması olmuştur.⁷⁵¹ İsrail'in bu savaşta Kudüs'ün tamamını ele geçirmesi ve şehirde kendi kanunlarını uygulaması Müslüman ülkelerin tepkisini çekmiş ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 4 Temmuz 1967 ve 2253 sayılı ve 14 temmuz 1967' de de 2254 sayılı kararları ile İsrail'e sert uyarılarda bulunmuştu. Böylece İsrail'in işgal ettiği topraklar meselesi Arapların sorunu iken, Kudüs'ün tamamen işgali bütün dünya Müslümanlarının meselesi haline gelmiştir.

Bu arada beklenmeyen bir olay gerçekleşti, El-Aksa camiinde 21 Ağustos günü bir yangın çıktı.Ürdün o sabah Güvenlik konseyi başkanına bir telgraf çekerek, caminin üç saat süren yangında mühim bazı kısımlarının yandığını, Kudüs'ün de tamamen İsrail'in kontrolü altında olduğunu belirterek ,bu yangından İsrail'in sorumlu olduğunu belirterek İsrail'e karşı etkin tedbirler alınması gerektiğini bildirdi.

El- Aksa yangını Arap ve Müslüman dünyasında büyük tepkilere yol açtı. İsrail 22 ve 25 Ağustosta Güvenlik Konseyine gönderdiği mektuplarda üzüntüsünü ifade ederek, olayın bir komisyon tarafından soruşturulduğunu bildirdi. Pek çok Müslüman ülke 21 Ağustos ile 2 Eylül

⁷⁴⁹ Lorch, Netanel, *a.g.e.* s. 153

⁷⁵⁰ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.* s.290

⁷⁵¹ Kudüs şehri, 1947'de Birleşmiş Milletlerde Filistin taksim kararı alındığı zaman dahi, ayrı iki varlık, bir "corpus seperatum" olarak ve statüsü de hep uluslar arası nitelikte düşünülmüştü.

arasında Güvenlik Konseyine kınama ve protesto telgrafları gönderdiler. Bütün İslam dünyası İsrail'e karşı bir kampanya düzenlediler. Daha sonra yangının fanatik bir Avustralyalı tarafından çıkarıldığı anlaşıldı.

Bu arada aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 25 ülke, 28 ağustosta Güvenlik Konseyinin olağanüstü toplanarak El-Aksa meselesinin ele alınmasını istediler.

El-Aksa yangını dolayısıyla Türkiye'nin tepkili ancak temkinli olduğu görülüyor. Olayın ertesi günü Başbakan Süleyman Demirel verdiği demeçte; "Türkiye, Mescid-i Aksa'nın yangın felaketi karşısında diğer dünya Müslüman memleketlerinin yanında yer almaktadır...Hükümetimiz olayın sebeplerinin bir an evvel öğrenilmesi üzerinde durmaktadır" diyerek, olayın siyasi nitelikte olması halinde durumun vahim olacağını belirtiyordu. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil de verdiği demeçte, "Mescid-i Aksa bütün Müslümanların kalbinde çarpan mukaddes bir mahaldir diyor ve o da olayın siyasi yönü üzerinde durarak, işte siyasi bir veçhe varsa, bu durum tarih ve insanlık için kara bir leke teşkil edecektir"⁷⁵² diyordu. Ancak her ikisi de direkt İsrail'i suçlamaktan kaçınıyordu.

22 -25 Eylül 1969 tarihinde İslam konferansı Fas'ın başkenti Rabat'ta toplandı. Zirveye 36 devlet davet edilmiş olmasına rağmen, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 25 devlet katıldı. Türkiye'yi Dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil temsil etmiştir.

Zirvenin sonunda İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve Kudüs'e 1967 Haziranından önce, 1300 yıldır devam eden statüsünün iadesi ile, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesi isteniyordu. İsrail'i tanımış olan devletlerin İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmeleri istenmiş ise de, Türkiye ve İran ile, Mali, Moritanya, Nijerya ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler bunu kabul etmemişlerdir⁷⁵³.

Türkiye'nin gerek İslam Zirvesi, gerek alınan kararlar karşısındaki tutumu, alınan kararlara çok fazla bağlanmamak olarak özetlenebilir. Rabat'taki Türk delegasyonu 25 Eylül günü şu açıklamayı yapmıştır: "Türkiye Dışişleri Bakanı, Konferansta yaptığı konuşmada, Türkiye'nin konferans sonunda yayınlanan beyannameyi ilgili konularda Birleşmiş Milletlerde kabul veya tasvip ettiği kararlara uygunluğu ölçüsünde desteklediğini açıklamıştır."⁷⁵⁴

Bu çekingen ve karmaşık açıklamanın nedeni ise, özellikle C.H.P. muhalefeti, Türkiye'nin laik bir devlet olarak İslam zirvesine Laik devlet olarak katılmasına karşı çıktığı gibi,

⁷⁵² İki demeç için bkz. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, sayı 58-59 Temmuz-ağustos, s.66-67, 1969

⁷⁵³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, sayı 60-61 Eylül-Ekim, s.43-48, 1969

⁷⁵⁴ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, sayı 60-61 Eylül-Ekim, s.45, 1969

konferansa katılıp katılmama kamuoyunda da sert tartışmalara yol açmıştır. Hükümet bu konferansa Arap yanlısı bir eğilimle katılma kararı almasına rağmen, konferansa sadece Dışişleri Bakanı seviyesinde katılarak, bu yaklaşımı da sınırlı seviyede tutmaya dikkat etmiştir.

Görüldüğü gibi 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı karar gereğince Birleşmiş Milletlerin Araplarla, İsrail arasında barış sağlama çabaları sonuçsuz kalmış, bu durum da 1973 savaşının yolunu açmıştır. Bu kararda Genel sekretere, taraflar arasında barışı sağlayacak bir aracı tayin etme görevi de verilmişti. Genel sekreter U Thant, 23 Kasım'da İsviçre'nin Moskova büyükelçisi Dr.Gunnar Jarring'i "özel temsilci" olarak seçti. Jarring, Kıbrıs'a gelerek karargahını buraya kurdu.

Birleşmiş Milletler Genel sekreterinin, Jarring'in çalışmaları ile ilgili olan ve Haziran 1967-1970 Aralık dönemini kapsayan ve Güvenlik Konseyine sunduğu 4 Ocak 1971 tarihli raporunda temaslarının genel sonuçları şöyle idi: İsrail Orta Doğu devletleri ile doğrudan doğruya müzakere yapılmalıydı. Eğer bu yapılmazsa İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi söz konusu olamazdı.

İsrail'in bu teklifleri Mısır ve Ürdün tarafından kabul edilmedi. Mısır, İsrail'in ilk önce işgal ettiği topraklardan çekilmesini şart koşmuş, Ürdün ise, İsrail'in 242 sayılı kararı uygulama taahhüdünde bulunmasını istemiştir. Ayrıca her iki devlet te İsrail ile doğrudan doğruya müzakerelere başlamayacaklarını bildirmişlerdir. Suriye zaten 242 sayılı kararı baştan beri kabul etmediğini açıkladığı için, Jarring'in Suriye ile teması bile söz konusu olamadı.

Tekrarlayan istekler ve inatlar yüzünden Jarring'in artık göreve devam etmesinin anlamsız olduğu görüldü. Bu sebeple çalışmalarını keserek görev yeri Moskova'ya döndü.

Jarring Misyonu'nun başarısızlığı üzerine Amerika harekete geçti. Rogers Planları⁷⁵⁵ olarak anılan bu çabalar da 1973 savaşına giden süreci engelleyemedi.1972 yılının sonu geldiğinde, artık Orta Doğu yeni bir savaşın eşiğinde idi.

Mısır'da Nasır'ın ölümünden sonra iktidara sahip olan Enver Sedat, Sovyetlerle iniş çıkışlı ilişkileri sonucunda 1973 yılı başında Sovyetlerin tam desteğini alarak İsrail'e savaş açmaya karar verdi.

1973 Şubatından itibaren Mısır'a Sovyet silahları yeniden akmaya başladı. Bu silahlar özellikle tanklar, SAM-6 füzeleri ile Saggar anti-tank füzeleri ve yerden yere

⁷⁵⁵ 3 adet olan bu planlar Dışişleri Bakanı William Rogers'ın 9 Aralık 1969 da yaptığı bir konuşma ile açıklandı. Bu konuşmanın metni için bkz.Edward R.F. Sheehan, *The Arabs, Israelis and Kissinger (A Secret History of American Diplomacy in the Middle East)*, New York 1976, s.221-227

atılan Scud füzeleri idi. 1973 yılı başında Mısır silahlı kuvvetleri dört yıl öncesine göre çok daha fazla güçlenmişti.

Sovyetlerin, Mısır ile yaptığı anlaşmaya göre, Mısır İsrail'e savaş açacak, fakat Süveyş kanalının doğu yakasının ele geçirilmesinden öteye gitmeyecekti.⁷⁵⁶ İsrail Mısır ile de gizli görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde söz konusu olan, Mısır'ın savaştan tamamen vazgeçmesine, yani İsrail ile barış yapmasına karşılık, İsrail'in Sina yarımadasından tamamen çekilmesi idi. Ancak 1973 Ekiminde İsrail'de seçimlerin yapılacak olması bu görüşmelerden bir sonuç alınamamasına yol açtı. Artık savaş kaçınılmaz olmuştu. Enver Sedat 1973 Nisan ayında Newsweek dergisine verdiği bir demeçte “Ülkemizde şimdi her şey artık kaçınılmaz hale gelen savaşın başlaması için seferber edilmektedir”. diyordu.

Savaş kararının alınmasının Mısır Dışişleri Bakanının 1973 Mayısında Moskova ziyaretinin hemen ertesine rastlaması önemlidir. Çünkü, yayınlanan bildiri Sovyetlerin 1967 savaşının sonuçlarını bertaraf etmek hususunda Mısır'ın çabalarını desteklemeyi taahhüt ettikleri açıklanıyordu. Anlaşılan Enver Sedat savaş kararını Sovyet desteğini garantiledikten sonra vermiştir.

Enver Sedat savaşa karar verdikten sonra çeşitli Arap ülkeleriyle ittifak kurma çabalarına girişti. Suriye savaş için çoktan hazırdu. Enver Sedat'ın savaş kararından sonra Ürdün ile küskünlüğü⁷⁵⁷ bir kenara bırakıp, yaklaşma çabalarına girişti.

Sonuçta, 10 Eylül 1973'te Kahire'de Suriye, Ürdün ve Mısır arasında yapılan görüşmeler üzerinde durularak üçlü bir siyasi pakt oluşturuldu. Suriye'nin savaşa aktif katılımına karşılık Ürdün, zayıf kuvvetlere sahip olduğundan savaşa katılmıyormuş gibi yapıp İsrail kuvvetlerini bir kısmını oyalayacaktı. Yapılan planlara göre uzun soluklu bir savaş olacak ve İsrail “kıyma makinesi” tabir edilen tarzda bir savaşla yenilecekti.

⁷⁵⁶ Whetten, Lawrence L., *The Arab-İsraeli Dispute- Great Power Behavior*, London, 1977, s.23

⁷⁵⁷ Kral Hüseyin 1972 Martında Batı Şeria ile Ürdün arasında “Birleşik Arap krallığı “ adlı bir federasyon kurulması fikrini ortaya atınca, Enver Sedat Ürdün ile diplomatik ilişkilerini kesmişti.

B- 1973 Savaşı (Yom Kippur)

İsrail'e karşı savaş kararını veren Arap devletlerinin Genelkurmay Başkanları, 21 Nisan 1973 te Kahire'de bir değerlendirme toplantısı yaptılar. Bu toplantıdan genel olarak şu kararlar çıkmıştır:İsrail'in hava üstünlüğü, teknik beceri ve askerlerinin eğitim kalitesinin yüksekliği ve Amerika'nın direkt ve hızlı yardımı olmasına rağmen birçok dezavantajının da olduğu belirtildi. Bu dezavantajlar ise çok geniş bir cephede savaşacak olması ve bunun getireceği lojistik zorluklar, insan kaynaklarının sınırlı olması, ekonomik gücünün uzun süreli bir savaşa dayanamayacağı ve İsrail'in bugüne kadar kazanmış olduğu zaferlere çok güveniyor olması olarak özetlenebilir.

Bu faktörlerden hareketle Mısır Genelkurmayı İsrail'e karşı yapılacak saldırının iki temel unsura dayanmasını öngörüyordu; ilk saldırı sürpriz bir şekilde olacak ve olacak savaş uzun sürecek⁷⁵⁸.

Saldırının 6 Ekimde yapılması kararlaştırıldı. Bu tarih aynı zamanda Yahudilerin *Yom Kippur* denen kutsal bayramına denk gelmektedir. Bu yüzden bu savaşa Yom kippur savaşı denildiği gibi, Müslümanların da kutsal Ramazan ayına denk geldiği için *Ramazan* savaşı da denmektedir. Arap basını Selahattin Eyyubi'nin Haçlılara karşı mücadelesini hatırlatması için genelde bu savaşı *Selahattin Harekatı* olarak adlandırmaktaydı⁷⁵⁹.

Kararlaştırıldığı gibi saldırı 6 Ekim 1973 günü saat 14.00 te , Süveyş Kanalının Mısır tarafından, İsrail tarafına topçu ateşiyle başladı. Bu arada Suriye topçusu da Golan tepelerinden İsrail mevzilerine yoğun top ateşine başladı. Ardından Suriye 1400 adet tank ile çeşitli istikametlerde saldırıya geçti. Bu kuvvetlere karşı İsrail'in bölgede 180 tankı vardı. Mısır komandoları da kauçuk sandallarla Kanalı geçmeye başladılar. 6 Ekim akşamı Mısır kuvvetleri, 60 noktayı tutarak Süveyş kanalına 10 köprü kurarak sekiz bin kişilik bir kuvveti karşıya geçirmişlerdi. Harekatın 24.saatinde Mısırlılar kanalın doğu yakasında 100 mil boyunca tutunmuşlar ve ertesi gün 1967 den sonra İsraililerin kuvvetle tahkim ettikleri Bar-Lev hattını zorlamaya başlamışlardır.

İsraililer karşı bir saldırı yapmak istedilerse de bu çok dağınık ve başarısız oldu.

⁷⁵⁸ Lorch, *a.g.e.* s.170

⁷⁵⁹ Armaoğlu, *Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail savaşları (1948-1988)*, s.323

Planlandığı gibi tam bir sürpriz saldırı gerçekleştirildi. Saldırı başladığında İsrail askerlerinin bir kısmı çamaşır yıkıyor, terlikle dolaşiyor, futbol oynuyordu. Bazıları da Yom Kippur duasına gitmişti. Görüldüğü gibi İsraililer hazırlıksız yakalanmışlardı.

Mısır'ın bu saldırısı İsrail için olduğu kadar, Amerika için de tam bir sürpriz olmuştu. Gerek Amerikan, gerekse İsrail istihbaratı Ekimin ilk günlerinden itibaren Süveyş kanalı ve Golan bölgesinde Mısır ve Suriyelilerin yığınak yaptıklarını tespit etmişlerdi, ancak bunun böyle büyük bir saldırının hazırlıkları olduğunu zannetmemişlerdi. Zira Mısır ve Suriye kuvvetleri askeri tatbikatlarını genellikle sonbahar aylarında yaptıklarından, bu hareketliliği buna bağlamışlardı. İsraililer, ayrıca Arapların öngördüğü gibi kendilerine çok güvendiklerinden seferberlik ilanında bile tereddüt içindeydiler. Saldırıdan ancak iki saat sonra İsraililer savaşın başladığına karar verdiler.

Amerikalılar da aynı durumdaydılar. Saldırıdan bir saat sonra Nixon'un özel istihbarat danışmanları Milli Güvenlik Konseyine verdiği raporda Kanal ve Golan cephelerinde herhangi bir saldırıya dair bir işaret görülmediğini bildiriyorlardı.⁷⁶⁰ Bu yanlış bilgilendirmenin en önemli nedeni Amerikalıların İsrail istihbaratına dayanmasıydı.

8-9 Ekimdeki çatışmalarda İsrail'in kayıpları büyük oldu.⁷⁶¹ İsrail Genelkurmay Başkanı Yardımcısı General Aharon Yariv Tel-Aviv'de yaptığı açıklamaya göre, İsrail kuvvetleri Kanalin doğu kıyısındaki Bar-Lev hattının büyük kısmını boşaltarak geri çekilmişler ve çekildikleri yerlere Mısırlılar yerleşmişlerdi. Gayet karamsar konuşan General Yariv, " Bu öyle kısa süreli bir savaş olmayacaktır" diyordu.⁷⁶²

İsrail hava kuvvetleri de Sovyetlerin verdiği füzelerle ve uçaksavarlarla düşürülerek büyük kayıplar vermişlerdir. İsrail Sina'da 115 uçak kaybetmişti.⁷⁶³

Bu hızlı gelişmelerden sonra Sina cephesindeki hareket yavaşlamış, Golan cephesi hareketlenmişti. Çünkü, İsraililer seferberliklerini kısa sürede tamamlayarak, esas ağırlıklarını Suriye cephesine vermişlerdi. Zira, Suriyeliler Golan cephesinden büyük zırlı kuvvetlerle saldırıya geçmişlerdi. Bu cephe Kanal cephesine göre daha zayıftı.

⁷⁶⁰ Spiegel, Steven, L. ,*The Other Arab-Israeli Conflict*, University of Chicago Press, Chicago, 1985, s.245-246

⁷⁶¹ 8 Ekimde 190. İsrail tugayı yaptığı saldırı sonucu Mısırlılar tarafından neredeyse yok edilip, tugay komutanı esir edilmişti. Ertesi gün 100 İsrail tankı tahrip edilmişti. Bkz. 9-10 Ekim Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet

⁷⁶² Armaoğlu, a.g.e. s.325

⁷⁶³ Lorch, a.g.e. s.188

6 ve 7 Ekim günleri bu cephede İsraililerin kayıplarıyla son buldu. Suriye birlikleri Taberiye gölüne kadar ilerlemişlerdi.

8 Ekimden sonra Suriyelilerin ilerleyişi durakladı. 9 Ekimde Suriyelilerin Kuneitra ve Kushniya bölgesinde giriştikleri saldırılar, İsrail kuvvetleri tarafından durduruldu ve Suriyelilere ağır kayıplar verdirildi⁷⁶⁴. 9 Ekimde İsrail hava kuvvetleri Suriye Savunma Bakanlığı ve Suriye Hava kuvvetleri karargahı başta olmak üzere stratejik hedefleri bombaladılar. 10 Ekimden sonra İsrail kuvvetleri kendilerini toparlayıp, üstünlüğü ele geçirdiler ve Suriyelileri Golan tepelerinde 1967 sınırına kadar geri çekilmeye zorladılar.

Bu kötü durumdan Suriyelileri kurtarmak için, Irak 10 Ekimde kuzey cephesindeki savaşa dahil oldu. Ancak bu müdahale de Suriyelilerin durumunu iyileştiremedi. 10 Ekimde Suriye, 1500 tankından 800 tanesini kaybetmişti.⁷⁶⁵

11 Ekimde İsrail kuvvetleri ilerlemelerine devam ettiler. 12 Ekimde İsraililer Suriye topraklarından 5 km. kadar içeri girerek Şam'a 35 km. kadar yaklaştılar. Bu kötü durum karşısında Irak gibi, Suudi Arabistan ve Ürdün de 13 Ekimde savaşa katıldıklarını resmen açıkladılar⁷⁶⁶. Ürdün sadece Suriye'ye yardım ediyor, direkt bir cephe açmıyordu.

1973 Arap-İsrail savaşı adeta Amerikan ve Rus çatışması idi. Savaş başlar başlamaz her iki taraf ta silahlarını sattığı müşterilerinin yardımına koştular.

Moskova radyosu bütün Arap ülkelerini Mısır ve Suriye'nin yanında savaşa katılmaya davet etmiştir. Sovyet nakliye uçakları 6-12 Ekimde Şam ve Kahire'ye 60 uçuş yaptılar. Amerikalılar ise, savaşın başlangıcında İsrail'e silah vermeyerek, Arapları kazanmak istiyordu. Böylece Araplar ile İsrail arasında bir denge kurarak, Orta Doğu'da barışı sağlayan ülke olmak istiyordu.⁷⁶⁷ Kissinger, 12 Ekimde Enver Sedat ile, Mısır'ın kanalın doğu kıyısında kalarak bir ateşkes sağlamak istedi. Ancak Enver Sedat savaşın henüz kendi lehlerine olmasının verdiği bir güvenle, İsrail'in işgal ettiği bütün topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının haklarını ileri sürünce anlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Amerika İsrail'e yoğun olarak silah sevkiyatına başladı.

Ancak, bu silahların İsrail'e sevkiyatı Amerika için sorun olmuştu. Zira 8 Ekimde Kuveyt'in çağrısıyla Petrol üreten Arap devletleri bir toplantı yaparak petrolün silah

⁷⁶⁴ Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet 10 Ekim 1973

⁷⁶⁵ Laqueur, age. S.105

⁷⁶⁶ Bkz. a.g.g. 14 Ekim 1973

⁷⁶⁷ Bu konuda bkz. Lorch, a.g.e. s.197 ve Spiegel, Steven, a.g.e. s.251

olarak kullanılması kararını almışlardı. Avrupa'nın petrol ihtiyacının % 70 ini karşılayan bu ülkeler İsrail'e herhangi bir yardımda Avrupa'ya petrol ihracatını azaltacaklarını açıkladılar. Bu sebeple Avrupalılar Portekiz hariç bütün Avrupa devletleri Amerikan uçaklarına havalimanlarını kullandırmak istemedi.

Araplar bununla da yetinmeyerek İsrail'in 1967 sınırlarına dönünceye kadar petrol üretimini her ay % 5 azaltacaklarını açıkladılar.

Türkiye de bu tutuma paralel olarak, Amerikanın Türkiye'deki üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Ancak, Araplara silah götüren Sovyet uçaklarına hava sahasını kullandırmıştır. Türkiye'nin bu tutumunda o zamanlar gündemde olan Kıbrıs sorununun etkisi büyük olmuştur. Kamuoyunda Amerika'ya karşı olan antipatik durum, dolayısıyla, Amerika'nın Orta Doğu'daki ortağı İsrail'i de etkilemiştir.

14 Ekimde Mısır'ın ileri saldırısı sonucu, İsraililerle arasında çetin çarpışmalar oldu. İsrail uçakları bir Mısır tugayını tamamen yok etti. Mısırlılar 200 tankını kaybettiler. 15 Ekimde İsrail kuvvetleri ile Iraklılar arasında yapılan tank savaşında Iraklılar ağır bir yenilgiye uğradılar.

Mısırlılar, İsrail'in olası bir taarruzuna karşı kuvvetlerinin büyük bir kısmını kanalın doğu kıyısına toplama kararı aldılar. Mısır'ın bu durumu İsraililere bekledikleri fırsatı verdi. Savaşın başından beri düşünülen bir planın uygulanmasına karar veren İsrail, Kanalın batı (Mısır tarafı) tarafına bir çıkarma yapmayı düşünüyordu.⁷⁶⁸ Bu görev General Ariel Sharon'a verildi.

Bu saldırı planı sürpriz bir şekilde yapılacak ve Mısır kuvvetlerinin arkasına paraşütçü birlikleri indirilerek, gizli çıkarmalarla zırhlı birlikler desteğinde, Mısır ile bağlantıları kesilecekti.

Harekat 15 Ekim akşamı başlatıldı. Şaşırtma amacıyla kuzeye yönelen İsrail kuvvetleri güneye, kanala dönemedi. Çünkü Mısır topçu kuvvetlerinin ağır ateşi altında kalmışlardı. Ve yerlerinden hareket edemediler.

İsraililer, iki günlük gecikme ile 17 Ekimde ağır kayıplar vererek Kanalın batı yakasına geçtiler. Enver Sedat bu gelişmeler üzerine ertesi gün, Mısır silahlı kuvvetlerinin Başkomutanlığını üzerine aldı.

⁷⁶⁸ Lorch, *a.g.e.* s.199

21 Ekime kadar İsrail kuvvetleri bölgede hakimiyeti sağlayarak, buralardaki uçaksavar füzelerini tahrip ettiler. Bu durum savaşın gidişatını büyük ölçüde etkiledi. Böylece, İsrail uçakları rahatça hareket edeceklerdi. Aynı gün İsrail ve Mısır uçakları arasındaki savaşta, Mısırlılar 17 adet MİG uçağını kaybettiler. Bu hava üstünlüğü İsrail kuvvetlerinin daha rahat ilerlemesine olanak verdi.

İsrail kuvvetleri Süveyş-Kahire yoluna doğru ileri harekate geçti. Güvenlik Konseyinin aldığı 338 numaralı kararla, 22 Ekimdeki ilk ateşkes yürürlüğe girdiğinde İsrail kuvvetleri Mısır'ın 500 mil karelik toprağını işgal etmiş bulunuyordu.⁷⁶⁹ 24 Ekimde de Suriye ile ateşkes imzalandı. Bu tarihte İsrail kuvvetleri Şam'a 20 mil mesafede bulunuyorlardı. Ateşkese rağmen İsrail'in hareketi durmamış, siyasi ilişkiler daha da gerginleşmişti.

Alınan ateşkes kararına göre, taraflar 12 saat içinde ateşi keseceklerdi. Ancak kanalın batı yakasında İsraililer tarafından kuşatılmış olan Mısır 3. ordusu bu kuşatmayı yarmak için harekete geçince İsraililer 12 saatlik süreden yararlanarak, kuşatmayı daha da arttırdılar ve işgallerine devam ettiler.

Bu durum karşısında bütün sosyalist ülkeler, Bağlantısızlar ve Afrika ülkeleri Arapları desteklemişlerdi. Birçok Afrika ülkesi İsrail ile diplomatik ilişkilerini kestiler.

Enver Sedat'ın şikayeti üzerine, tekrar toplanan Güvenlik konseyi, 23 Ekimde 339 sayılı yeni bir karar alarak, önceki karara uyulmasını istemiştir. Ayrıca Genel sekreterden bölgeye Birleşmiş Milletler temsilcisi göndermesini istemiştir.

Ancak bu karar rağmen gerginlik devam etmiştir. Bu seferki gerginlik Amerikan ve Sovyet taraflarında olmuştur. Enver Sedat, ateşkesin uygulanması için bölgeye Amerikan ve Sovyet birliklerinden oluşan bir barış gücü gönderilmesini istemiştir. Bu istek Amerika tarafından, Sovyet askerlerinin Orta Doğu'ya daveti olarak nitelendirilmiştir. Bu mesaj Amerikalılara ulaştığında, CIA ve Pentagon, Sovyetlerin Mısır'a hava filoları hazırladığını, bunların Macaristan'da ve diğer uydu ülkelerde toplandıklarını, ayrıca iki adet nükleer başlıklı Scud bataryasının Mısır'a gönderildiği şeklinde haberler almışlardır. Brejnev, 24 Ekimde Nixon'a gönderdiği mesajda, özetle

⁷⁶⁹ Armaoğlu, *a.g.e.* s.329

bizimle beraber hareket etmezseniz,biz hareket ederek İsrail'in ateşkesi ihlal etmesini engelleyeceğiz, demiştir.⁷⁷⁰

Sovyetlerin bu tek taraflı müdahale ihtimali Amerikan-Sovyet ilişkilerini gererek, Amerikalıların alarm tedbiri almalarına neden olmuştur. Bu alarm barış zamanının sadece bir kademe üzeri alarmdı. İzinler de kaldırılmıştı.

Sovyetlerin pek fazla ileri gitme niyetleri yoktu. Bir anlamda blöf yapmışlardı. Bu çıkışlarını sonucunda İsraililer, Amerika'nın baskısıyla 3. orduya su ve tıbbi malzeme yardımı yapılmasına izin verdiler.

Güvenlik Konseyi 25 Ekimde aldığı 340 sayılı bir kararla, 338 ve 339 sayılı kararlara uyularak, 22 Ekim 1973'te tarafların mevkilerine dönmelerini ve hemen ateş kesmelerini istedi. Ayrıca,diğer kararlardan farklı olarak, genel sekreterden, Güvenlik Konseyi dışındaki diğer ülke askerlerinden oluşacak bir Birleşmiş Milletler Barış Gücü oluşturmasını istemiştir. Avusturya, Kanada, Finlandiya, Gana, Endonezya,İrlanda, İsveç, Nepal, Panama, Peru, Polonya ve Senegal birliklerinden oluşan 6.788 kişilik barış gücünün müdahalesiyle 27 Ekim 1973 günü bütün cephelerde silahlar sustu.⁷⁷¹

Görülüyor ki bu anlaşmadan esas kazançlı çıkan yine İsrail olmuştur. Savaşın sonunda İsrail, Süveyş kanalının batı tarafında 1.600kilometre karelik bir toprak ele geçirmiş ve Kahire'ye 100 km kadar yaklaşmıştır. Golan tepelerinde ise, 600 kilometre karelik bir toprağı da işgal etmiştir.

11 Kasım 1973 günü İsrail ile Mısır arasında altı maddelik bir mütareke imzalandı.⁷⁷² Bu mütareke ile taraflar 22 Ekim mevkilerine çekilmek için müzakerelere başlayacaklar ve ateşkese kesinlikle uyacaklardı. Ayrıca 3. orduya ve Süveyş kentine her türlü yardım yapılabilirdi.

Bu mütarekeden sonra Kissinger'in mimarı olduğu *Mekik Diplomasisi* ile, İsrail'in işgal ettiği topraklardan adım adım çekilmesi sağlanmıştır. 1978 de imzalanan Camp David anlaşmasına kadar inişli çıkışlı olarak bu diplomatik faaliyetler devam etmiştir.

⁷⁷⁰ Spiegel, *a.g.e.* s. 256

⁷⁷¹ Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet 28 Ekim 1973

⁷⁷² Moore, John Norton , *The Arab-İsrail Conflict*, Vol. I,II,VII Princeton University Press, 1974

SONUÇ

Türk-İsrail ilişkilerini incelerken çıkardığımız sonucu iki kısımda toplamak mümkündür; Birincisi, Ülkemizde yaşayan Türk Yahudileri ile Türk toplumunun ilişkileridir ki, Bu ilişkilerde hoşgörü ve dostluk duyguları hakimdir.

Türkler ve Yahudiler tarihin en eski devirlerinden beri var olan iki toplumdur. Biz Türkler Anadolu'ya ayak bastığımızdan bu yana, Yahudiler ile birlikte dostluk içinde yaşıyoruz. Selçuklu ve Osmanlı devletleri dönemlerinde var olan bu birliktelik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla da devam etmiştir. Yahudiler Osmanlı yönetiminde güvenli bir şekilde yaşadılar. İspanya 'dan kovulan Yahudiler, Osmanlı Devletine gelerek hem Avrupa tekniklerini imparatorluğa getirdiler hem de kendi kimliklerini korudular. Bunun yanı sıra İmparatorlukta önemli bürokratik görevler de yaptılar.

Özellikle Milli devlete geçiş aşamasında yaşanan bazı sıkıntılar kısa sürede atlatılmış, yerini tekrar olumlu ilişkilere bırakmıştır. Bu dönemde Yahudiler, Varlık vergisi, İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Alman destekli ve diğer bazı aşırı uçların tacizleri gibi birtakım zorluklara maruz kalmışlardır. Ancak tüm bu olumsuz ve münferit olaylar sırasında hiçbir zaman devlete isyankar olmamışlar, devletle beraber bu sorunları atlatmayı bilmişlerdir. Bu sıkıntılar o dönem koşulları göz önünde bulundurularak değerlendirilirse diğer ülkelere göre nispeten daha azdır. İncelediğimiz dönem (1948-1973) içerisinde, incelediğimiz binlerce gazete haberlerinde, marjinal olanlar dışında, Yahudiler hakkında genelde Türk basınında olumlu haberlere rastladık.

Türkiye, Hıristiyanlık dünyasının yüzyıllardır süren Yahudi düşmanlığı nedeniyle, Yahudilerin sağlam bir sığınağı olmuştur. Bundan dolayı minnet hisleri ile doludurlar. Huzur ve güven içinde, toplumla bütünleşerek yaşamışlar, adeta kader birliği etmişlerdir. Diğer azınlıkların tersine Milli Mücadele yıllarında bizim yanımızda yer aldılar. Bu birliktelik İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerde örnek teşkil etmelidir.

Yüce Türk Milleti Dünyada eşine az rastlanır derecede hoşgörülü ve diğer toplumlarla birlikte kavgasız, sömürü zihniyeti olmadan yaşayabilen bir millettir. Kökleri tarihin derinliklerinde bulunan Türkler ve Türk Yahudileri arasındaki dostluğu ve bağlılığı yabancı devletlerin çıkarları ve kendilerine uygun nedenler uğruna zedelemeye kalkışmak laik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel

felsefesine aykırıdır. Kaldı ki, anti-Semitizm gibi ırkçı bir düşünce hem Türk'ün geleneksel hoşgörüsüne, yüceliğine ve hem de insani temel değerlere aykırıdır.

Yüce Önderimiz Atatürk, düşüncelerindeki berraklıkla bu konuyu, Türkiye Cumhuriyetini kuran halka *Türk Milleti* denir, diyerek kısa ve doğru şekliyle açıklamıştır. Yani, herhangi bir ırktan bahsetmemiştir. Dolayısıyla Yahudiler de bu milletin onurlu birer ferdi olarak günümüze kadar yaşamlarına devam etmişlerdir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte artık tüm bireyler hiçbir ayırım gözetilmeksizin anayasal düzende, yasalarla devlete bağlanmıştır.

Bugün İsrail'de 100 bin kadar Türkiye kökenli Yahudi yaşamaktadır. İsrail'e göç eden Türk Yahudileri, Türk toplumu ve Türkiye için genelde olumlu anı ve izlenimlere sahiptirler. Bu sempati de karşılıksız değildir.

İkincisi, İsrail devleti ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilişkileridir. Bu ilişkiler dönem dönem değişerek, devam ede gelmiştir.

I.Dünya Savaşının çıkması ile Orta Doğu'da dengeler değişti. İngilizler savaş sırasında Araplara söz vermişlerdi. 1917'de ise Balfour deklarasyonunu yayınlayarak Filistin'de Yahudilere yer verdiler. Bu durum Orta Doğu'da yeni huzursuzluğun başlamasına neden oldu. Filistin'deki İngiliz mandası, Filistin'de barış ve huzuru sağlayamadı. Bir anlamda günümüze kadar yaşadığımız vahim olayların tohumunu attı. Bir anlamda Pandora'nın kutusunu açtı.

Orta Doğu'yla tarihi bağları olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, Cumhuriyet kurulduktan sonra, ülkede yapılan reformla batı tipi bir toplum yaratma amacına yöneldi. O zamana kadar batı emperyalizmine karşı Milli Mücadele vermiş olan Türkiye, Orta Doğu'da önemli bir prestije sahipti. Halifeliğin kaldırılması ile birlikte Orta Doğu ile Türkiye 'nin ilişkileri azalmaya başladı. Araplar Türkiye ' ye halifeliği kaldırmasından dolayı soğuk bakmaya başladılar. Türkiye ise Batıya yöneldiğinden Arap dünyasına ilgi göstermedi.

Türkiye, İsrail'in kuruluş aşamasında Araplara daha yakın olmak üzere, İsrail ' ile sınırlı bir ilişki kurdu. Ancak bu sadece belli bir zümrenin sempatisi şeklinde olmuştur. Çok partili düzene geçilmesi aşamasında meydana gelen siyasal değişim süreci bunda etkili olmuştur. Zira Yahudiler, o dönemde kamuoyunda var olan komünizm tehlikesi dolayısıyla Sovyetler ile özdeşleştiriliyordu. Araplar ise, dini yakınlık duyulan bir konumda idiler. 1948 yılının incelediğimiz gazetelerinden çıkan sonuç budur.

Ancak bu tereddüt ertesini yıl yerini İsrail'i tanıma ve çeşitli anlaşmalar imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye, İsrail 'in komünist bir devlet olmadığına ikna olunca bu devletle yakın ilişki kurmaktan çekinmedi. Kısa bir süre içinde Türkiye, İsrail gerçeğini kabul etmiş ve İsrail'i Orta Doğu'da ittifak yapılabilecek bir devlet olarak görmüştür. İsrail' i ilk tanıyan Müslüman ülke Türkiye olmuştur.

Türkiye, NATO 'ya girmesi ile Batı Bloğunun önemli bir üyesi oldu. Türkiye 'nin stratejik konumu Sovyetlere karşı durması Türkiye 'nin bölgesel ilişkilerinde yoğun soğuk savaşın bölge üzerindeki etkileri Türk dış politikasını da etkiledi.

1955'de kurulan Bağdat Paktı 'na Araplar yoğun tepki gösterdiler. Nasır 'ın bu pakta saldırması, Sovyetler tarafından Türkiye aleyhine başlatılan yoğun propaganda Arap dünyasında yalnız bıraktı. Türkiye, Filistin sorununu Birleşmiş Milletlerin önerdiği çözüm yolunu destekleyerek Arapların tepkilerini azaltmaya çalıştı ise başarılı olamadı. Süveyş krizi, 1957'deki Suriye – Türkiye krizi ve 1958 Irak'taki askeri darbe ile Türkiye, Arap dünyasında şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Bu tarihten sonra Filistin sorununda Birleşmiş Milletlerin önerdiği çözümü desteklemekten vazgeçti. Bu bir bakıma İsrail'i dolaylı olarak desteklememek anlamına geliyordu. Sonuçta, Türkiye, bu dönemde ne İsrail'i ne de Arapları, özellikle de Mısır'ı memnun edemedi.

Bu dönemde Türkiye, Arap tepkisini azaltmak için Türkiye, İsrail 'le olan ilişkilerini diplomatik düzeyde sınırlandırmak zorunda kaldı. Dolayısıyla Türk-İsrail ilişkileri Orta Doğu'da değişen dengelere göre şekillendi. Ancak bu Türkiye'nin İsrail 'le ekonomik ilişkilerini geliştirmesine engel olamadı. 1958'den sonra Arap Dünyasından kopan Türkiye, İsrail 'le gizli bir ittifak yaptı. Pan-Arabist bir yapılanmaya karşı Türkiye İsrail 'le işbirliğine gitti.

1955'lerde başlayan Kıbrıs sorunu nedeni ile Türkiye'nin, Birleşmiş Milletlerde başı oldukça ağrıdı. Bu tarihten itibaren Kıbrıs sorunu Türkiye'nin dış politikasını etkileyen en önemli etken olmuştur. Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletlere taşınması tarafsız devletlerin desteğini kazanma zorunluluğunu beraberinde getirdi. Türkiye bu dönemde İsrail 'le ilişkilerini kamuoyu dikkatinden uzaklaştırırken Araplara yanaşmak istediye de başarılı olamadı.

1960'tan sonra Türk Dış politikasında önemli bir değişiklik olmamakla birlikte Arap ülkeleri ile olan ilişkiler geliştirilmek istendi. Kıbrıs sorununun tekrar gündeme gelmesi, adadaki Türklere karşı Rumların saldırısı sonucu Türkiye Kıbrıs'a müdahalede bulunmak istedi. Ancak A.B.D. Başkanı Johnson'un İnönü' ye gönderdiği mektup, Türkiye 'nin batı ve özellikle A.B.D.

'ye olan güvenini sarstı. Bu dönemde Türkiye Araplara Filistin konusunda destek vermeye başladı. Bu dönemde nispeten Türkiye Kıbrıs konusunda Arapların desteğini sağladı.

1967 Arap- İsrail savaşında Türkiye açık bir politika izleyerek İsrail 'in işgal etmiş olduğu topraklardan çekilmesini istedi. Buna karşılık Türkiye, İsrail'i açıkça kınamaktan çekindi. Türkiye, bu dönemde Arapların sempatisini kazanırken, İsrail 'i tamamen dışlamadı ve ilişkilerini devam ettirdi. Genelde Türkiye ' nin İsrail politikası Orta Doğu'da değişen şartlara göre oluştu ve Türkiye hiçbir zaman İsrail'e karşı Arap bloğunda yer almayı düşünmedi. Ancak Türkiye 'nin toplumsal yapısı, Müslüman kimliği ve iç politikadaki siyasi hesaplar ile açıkça Arap dünyasına karşı İsrail 'e tam destek vermesi oldukça zordu.

Bu nedenle Türkiye, İsrail ile diplomatik işbirliğinden çok ticari ve sosyal ilişkileri geliştirmeye önem verdi. 1973 savaşında Kıbrıs sorununun da etkisiyle net olarak Araplardan yana tavır almıştır. Bu durum her ne kadar İsrail karşıtlığı gibi görünse de, Türkler asıl olarak Amerika'ya kızgındılar. Dolayısıyla bu durumdan Amerika'nın doğal müttefiki İsrail de payını almıştır.

İsrail ile Arap devletleri arasında 25 yıl içinde dört büyük savaş olmuştur. Bu savaşlar Orta Doğu'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal yapıları değiştirdiği gibi Türkiye açısından da önemli kararların verilmesine yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A-DERGİLER

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (SBFD)
Aydın Tarihi
Belleten
Dışişleri Bakanlığı Belleteni
Düstur
International Journal of Middle East Studies (IJOMES)
Keesing Contemporary Archives
Middle East Studies (MES)
Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Orhun
Türk – Arap İncelemeleri Vakfı Dergisi (TAİV)
Yakın Tarihimiz
Year Book of United Nations

B-GAZETELER

Akşam
Cumhuriyet
Dünya
Hürriyet
Milliyet
Son havadis
Tasvir
Tercüman
Ulus
Vatan
Vakit
Zafer

C-KİTAPLAR VE MAKALELER

- Abdülnasır**, Cemal, *İhtilalin Felsefesi*, İstanbul
- Acar**, İrfan, *Lübnan bunalımı ve Filistin Sorunu*, Ankara, 1989
- Achenson**, Dean, *Power and Diplomacy*, New York, 1962
- Adıvar**, Halide Edip, *Türkün Ateşle İmtihanı*, İstanbul, 1987
- Ağaoğlu**, Samet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul
- Ahmad**, Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul, 1986
- “ *politics and Islam in Modern Turkey*” MES, 1991, Vol.27, No.1
- Ahmad**, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye ‘de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, İstanbul, 1976
- Ahmet** Abu el-Feth, *Mısır İhtilalinin içyüzü ve Nasır*, İstanbul, 1965
- Akçura**, Yusuf, *Üç Tarz-ı siyaset*, Ankara, 1976
- Akşin**, Aptülahat, *Atatürk’ün Dış Politika ilkeleri ve Diploması*, İstanbul. 1964, C.I
- Alpar**, Cem, “ *Kadro hareketi içinde Türk Devrimi ve Kemalizm*”. Bildiriler ve Tartışmalar, Ankara, 1984
- Altuğ**, Kurtul, *27 Mayıs’ tan 12 Mart’a* , İstanbul, 1976
- Anderson**, Roy- R.F.Seibert, *Politics and Change in the Middle East*, New Jersey, 1987
- Antonius**, George, *The Arap Awakening*, Beyrut, 1938
- Aralov**, S., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Ankara, 1985
- Arı**, Önder, *Uluslar arası İlişkiler Bakımından Türkiye ve komşuları*, İstanbul, 1977
- Arı**, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, savaş ve Diploması*, İstanbul, 2005
- Armaoğlu**, Fahir, *Siyasi Tarih, 1789-1960*, Ankara, 1994
- *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, Ankara, 1994
- *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara, 1991, C.I
-“ *Sovyet –Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı “ 1945-1948”* SBFD., 1949 s.4
- *Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991
-” *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri “Atatürk’ün Ölümünün 50.Yılı Sempozyumu*, Ankara. 1989
- “ *1955 yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Kamuoyu* “ SBFD, Temmuz 1959, C.XIV. No.2-3

- *Arap milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk-Arap İlişkileri 1945-1970*, Ankara
- *Kıbrıs meselesi 1954-1959 Türk hükümeti ve kamuoyunun davranışları*, Ankara, 1963
- Arsel**, İlhan, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, İstanbul, 1987
- Arslan**, Ali, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, İstanbul, 2006
- Asaf** Hüseyin, *Orta Doğu'da Devlet ve Terör*, İstanbul, 1990
- Atalay**, Sırrı, *Bir Ömür Politika Kars'tan Zincirbozan'a*, İstanbul, 1986
- Ataöv**. Türkkaya, “*The Palastine Question and Turkey*”, SBFD. Ocak –Aralık 1979 C.XXXIV. No.1-4
- *The Palestine Question and Turkey” Türk – Arap İlişkileri ; Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*. Ankara. 1979
- *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara, 1969
- Atatürk**, Mustafa Kemal, *Nutuk*, T.T.K. Ankara, 1993, C.I
-Atatürk' ün Söylev ve Demeçleri, I-III, T.T.K. Ankara 1997
- Avcıoğlu** , Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, 1974, C.III
- Aydemir**, Şevket Süreyya, Enver Paşa, İstanbul, 1985, C.III
-*Tek Adam*, İstanbul, 1988, C.III
-*İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs*, İstanbul, 1985
- *Suyu Arayan Adam*, İstanbul, 1987
-*Menderes'in Dramı*, İstanbul, 1989
- Aykan**,Mahmut Bali , “ *The Palestininan Question in Turkish Foreign Policy From the 1950's to The 1990's*, IJOMES, 1993, Vol.25
- Aytekin**, M.Emin, *İhtilal Çıkmazı*, İstanbul, 1967,
- Bağcı**, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara, 1990
- Bağış**, Ali İhsan, “ *The Jewish Settlement in Palestine and Otoman Policy” The Third International Conference on Bilal al-Shami palestine 19-24 April 1980*, Palestine University of Jordon yarmouk, 1984
- Bağlum**, Kemal, *Anıpolitik 1945-1960*, Ankara, 1991
- Bali** Rıfat N. , *Aliya: Bir toplu Göçün öyküsü (1946-1949)* İstanbul 2003
- Bailey**, Frank S. *British Policiy and the Turkisp Reform Movement*, Cambiridge , 1942
- Baram**, Amatzia, “ *Territorial Nationalism in the Arab World*” MES, OCTOBER, 1990, Vol, 26, No.4

- Bardakçı**, İlhan, *Bir İmparatorluğun Yağması, Balkan Bozgunu ve I.Dünya Harbi*, Ankara, 1997
- Barsett**, John Spencer, *A Short history of the United States*, New York, 1913
- Bassioni**, Fisher, *Strom over the Arab World*, Chicago, 1972
- Batur**, Muhsin, *Anılar ve Görüşler, “Üç Dönemin Perde Arkası*, “ İstanbul, 1985
- Bayar**, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul, 1967
- Bayur**, Hikmet Y., “ *Kuvva-i Milliye Devrinde Atatürk’ün Dış siyasa ile ilgili Bazı görüş ve Davranışları*” Belleten, Ocak 1965, C.XX, sayı 80
....., *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1990
- Beldiceanu**, Nicoara, “ *Osmanlı İmparatorluğu’ nun Örgütü (XIV-XV. Yüzyıllar)*, Osmanlı İmparatorluğu tarihi I.Editör; Robert Mantran, İstanbul, Ekim 1992
- Belli**, Mihri, *Anılar*, İstanbul, 1989
- Beşli**, Süleyman, *Kudüs’ün Statüsü Sorunu*, Filistin, Çıkmazdan Çözüme, İstanbul, 2003
- Berkes**, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1978
- Bismarck**, O. Von, *Düşünceler ve Hatıralar* , İstanbul, 1991, C.II
- Bora**, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi (1908-1923)*, İstanbul, 1995
- Bowden**, Tom “ *The Politics of the Arap Rebellıon in Palestine 1936-39*” MES, Vol.11, January 1975, No.1
- Bozkurt**, Gülnihal, *Osmanlı- Yahudi ilişkilerine Genel Bir Bakış* , Belleten, ağustos 1993, C.LVII, S.214
- Brown**, L.Carl, *International Politics and Middle East*, London, 1984
- Bölükbaşı**, Süha, “ *The Johnson Letter Revisited*” MES. July, 1993, Vol.29, No.3
- Burçak**, Rıfkı Salim, *Moskova Görüşmeleri, (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış politikamız Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1983
- Carr**, E.H., *Sovyet Devrimi, 1917-1923*, İstanbul, 1988
- Cebesoy**, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Ankara, 1982
- Cemal Paşa**, *Hatıralar*, İstanbul, 1977
- Chiang Chung-Cheng**, *Sovyet Russia in China*, Taipei, 1969
- Chomsky**, Naom, *A.B.D. İsrail ve Filistinliler Kader Üçgeni*, İstanbul, 1993
- Churchill**, Winston S., *Trimph and Tragedy*, Boston, 1953
- Clark**. Edward C. “ *The Turkish Varlık Vergisi Reconsidered*”, MES, May, 1972, Vol.8, No.2

- Clemens**, Diane Shaver, *Yalta*, New York, 1970
- Cohen**, Aharon, *Israel and the Arab World*, Great Britain, 1970
..... *Sir Arthour Wauchope, the Army and the Rebbellion in Palestine in 1936*", MES,
Vol.9, January 1973, No.1
- Collins**, Larry-Lapierre O., *Jerusalem*, New York, 1972
- Commager**, Henry S. *Documents of American History*, New York, 1968
- Covry**, Ralph, M. " *Who ' Invanted Eqption Arap Nationalism?'*" Part.1, IJOMES, Vol.14, 1982
- Crabbs**, Jack Jr. " *Politics History and Culture in Nasser's Eqypt*" IJOMES. Vol.6
- Çağlayangil**, İhsan Sabri, *Anılarım*, İstanbul, 1990
- Çay**, Abdülhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Ankara, 1989
- Çelebi**, Ahmetü, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, İstanbul, 1978
- Dann**, Uriel, " *The Beginings of the Arap Legion*" MES, Vol.5, January 1969, No.1
..... *The Political Confrontation of Summer 1924 in Transjordan*", MES, may, 1976,
Vol.12, No.2
- Dauids**, Jules, *America and the World of Our Time U.S. Diplomacy in The Twentieth Century*,
New York, 1970
- Davison**, Roderic, H., *Turkey, U.S.A.*, 1968
..... " *Peaceful Foreign Relations: An Arcpievenent of Atatürk* " SBFD, Atatürk
Özel sayısı, Ocak, 1981, C.XXXVI. No.1-4
- Dawn**, C.Ernest, *From Ottomanism to Arabism*, Chicoco, 1973
- Deacon** , Richard, *İsrail Gizli Servisi*, İstanbul, 1993
- Dikerdem**, Mahmut, *Hariciye Çarkı*, Cem yayınevi , İstanbul, 1989
..... *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977
..... *Üçüncü Dünyadan*, İstanbul, 1977
- Doğan**, İzzetin, " *Atatürk'ün Dış politikası ve Uluslar arası İlişkiler Anlayışı*" *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983
- Duman** Sabit, *Demokrat Parti Türk Dış politikası*, H.Ü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
1990
- Dubois**, Sherly Granam, *Gemal Abdel Nasser, Son of the Nille*, New york, 1972
- Dumont**, Paul, *Mustafa Kemal*, Ankara, 1994

- “ 20.Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar tarihi üzerine Yayınlanmamış Kaynaklar” Toplum ve Bilim, Güz. 1977
- Dyves**, Gwynne, “ *Turkish Armistice of 1918, The Turkish decision for a Seperate peace, Autum, 1918*” Middle Eastern Studides, Vol.8, May, 1972, No.2
- Elmesriri**, Abdülvehap M. “ *Siyonist Yerleşme Sömürgeciliğinin belirgin özellikleri*” *Siyonizm ve ırkçılık*, Ankara, 1985
- Epp**, Frank H., *Whose Land is palestine*, Michigan, 1970
- Eppel**, Michael, “ *Iraq Politics and Regional Policies, 1954-49*” , MES, 1992, Vol.28, No.1
- Erhan Çağrı** - Ömer Kürkçüoğlu, *Filistin Sorunu*, Türk Dış Politikası, Editör: Baskın Oran, İstanbul, 2002
- Erim**, Nihat, *Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, 1953
- Erkanlı**, Orhan, *Askeri Demokrasi*, İstanbul, 1987
- Erkin**, Feridun C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Anılar yorumlar*, Ankara, 1987, C.I
- *Dışişlerinde 34 yıl*, Ankara, 1986, C.II. kısım. I
-*Batı Avrupa Birliği ve NATO’ nun doğuşu*. 1989
- Türkiye ‘nin NATO’ ya Girişi” Türkiye ve NATO*, Ankara 1990
- Eroğlu**, Cem, *Demokrat parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 1990
- Ertan**, Temuçin Faik, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, Ankara, 1994
- Esmer**, Ahmet Şükrü , *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1944
- Everson**, Bruce, J.” *Truman, palestine and the Cold War*” MES. 1992, Vol.12, No.1
- Evin**, Ahmet O, “ *1600-1700 Arası Batıların Türkiye ‘yi Görüşlerinde Olan değişim*” *Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Metinler/ Tartışmalar*, 8-10 Haziran 1973, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975
- Fırat**, Melek -Ömer Kürkçüoğlu, *Orta Doğu ile İlişkiler*, Türk Dış Politikası, Editör: Baskın Oran, İstanbul, 2002
- Fraser**, T.G., *The Middle East 1014-1979*, New York, 1980
- Fromkin**, David, *Barişa Son Veren Barış*, İstanbul, 1995
- Galanti**, Avram, *Türk Harısı ve Türk Yahudisi, tarihi, Siyasi ve İçtimai Tetkik*, İstanbul, 1953
- *Türkler ve Yahudiler*, İstanbul, 1947
- Ganiege**, Jean, *France, England and the Tunisian Affair” France ana Britain in Africa*, London, 1971

- Gedik**,Betül, İstanbul Yahudileri, Pera Orient yay. İst. 1996
- Gerre**, Gerwin, “ *The Irak Development Board ana British Policy 1945-50*” MES, April, 1991, Vol.27, No.2
- Gevgilili**, Ali, *Yükseliş ve Çöküş*, İstanbul, 1987
- Ghee**,George Mc, *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, Ankara 1992
- Gibbon**, John S. *Ideology and World Affairs*, Boston, 1967
- Gilion**, D.Z., “ *The antecedents of Balfour Declaration*” MES, Vol.5, January 1969, No.1
- Giritli**, İsmet, *Superpowers In the middle East*, İstanbul, 1972
- Gornov**, Stefan, “ ırkçılık ; *Siyonizm’in temel bir İlkesi*” *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara 1985
- Grothusen**, Klaus-Detlev , *1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye göçü*, Belleten, sayı 180 T.T.K. Ankara 1981
- Gökalp**, İskender, *Kemalizm ve İslam Dünyası*, İstanbul, 1990, ss.26-27
- Gönlübol**, Mehmet, *Uluslar arası Politika*, Ankara. 1978
.....*Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1987
.....” *Atatürk’ün Dış Politikası, Amaçlar ve İlkeler*” *Türkiye ‘nin Sorunları Sempozyumu* (Dün-Bugün-Yarın) Ankara, 1992
- Gönlübol**, Mehmet- Haluk Ülman, “ *Türk Dış politikasının yirmi yılı, 1945-1965*” S.B.F.D., C.XXI, No.1 Mart 1966
- Günver**, Semih, *Fatin Rüştü Zorlu’nun Öyküsü*, Ankara, 1985
- Gürel**, Şükrü, *Kıbrıs Tarihi, (1878-1960)* İstanbul, 1984, C.II
- Gürkan**, Ahmet, *Cumhuriyet, Meclis , Hükümetler, Başbakanlar.*, Ankara, 1973
- Gürün**, Kamuran, *Türk- Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul, ocak 1979
..... *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay. No:531, Ankara, 1983
..... *Savaşan Dünya ve Türkiye*, Ankara, 1986
- Hadawi**, Sami Walter, Lehn, *Siyonizm ve Filistin Toprakları*” *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, 1985
- Halil**, Ali, *Atatürkçü Dış Politika, NATO ve Türkiye*, İstanbul, 1968
- Halliday**, Fred, *Yeni Soğuk Savaş Sovyet-ABD İlişkileri*, İstanbul, 1985
..... *Arabia Without Sultans, Great Britain*, 1974
- Halloum**, R. (Ebu Firas) , *Palestine through Documents*, İstanbul, 1988

- Hammond**, Paul, Y., “ *An Introductory Perspective on the Middle east*” *political Dynamics in the Middle East*, New York, 1972
- Harris**, George, *Troubled Allience*, Washington, 1972
- Haves**, Christian, *Crisis and Concience in the Middle East*, Chigaco, 1970
- Hale**, William M., “ *Devletçiliğin Değerlendirilmesi, Kaynakları ve Amaçları,*” *Bildiriler ve tartışmalar*, Ankara, 1984
- Heykel**, Hasaneyn, *Kahire dosyası*, Ankara, şubat 1974
.....*1973 Arap – İsrail Savaşı ve Orta Doğu*, İstanbul
- Hinnbush**, Raymond A.” *Political Recriutment ana Socialization in Syria: The Case of the Revolationary Youth Federation*, “ *IJOMES*, 1980, Vol.11
- Hitler**, Adolf, *Kavgam*, İstanbul. Nisan, 1995
- Hopkirk**, Peter, *İstanbul’un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, İstanbul, 1955
- Horelick**, Arnold, “ *Soviet politcs in the Middle East*” *political Dynamics in the Middle East*
- Humphery**, Waltz, “ *Siyonizm ve Irkçılık: Çelişen görüngüler ve algılamalar* “, *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara, 1985
- Hurewitz**, J.C., *diplomacy in the Middle East, A Documentery Record, 1914-1956*, Canada, (Toronto), 1956,C.II
..... *The Middle East ana North Africa in World Politics, A Documentary Record, 1535-1914* , Yale Universty Press, 1975
..... *Orta Doğu Siyaseti, Askeri Boyutlar*, Ankara, 1980
..... “*Türk- Amerikan İlişkileri ve Atatürk*”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983
- Hurani**, Albert, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, İstanbul, 1994
- İmpert**, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu’nda yenileşme Hareketleri Türkiye’nin Meseleleri*, İstanbul, Kasım, 1981
- İsmay**, Lord, *NATO’da İlk Beş Sene*, Ankara 1956
- İnalçık**. Halil, *The Callionate and Atatürk’s İnkılap*” *Belleten*, 1985, C.XLVI. S.181-184
- İnönü**, İsmet, *hatıralar*, Ankara, 1987, C.I-II
- İsrail Enformasyon Merkezi**, *İsrail’in Gerçekleri*, 1994
..... *İsrail 1955 İzmir Enternasyonal Fuarı*, Özel Sayı, İstanbul, 1955
..... *İsrail 1961 İzmir fuarında*, İstanbul, 1961

- Jonkowski**, James, “ *Egyptian responses to the Palestine Problem in The Interwar Period*”
IJOMES, 1980, Vol.12
- Jasse**, Richard, L., “ *The Bağdat pact: Cold War or Colonialism*, MES, 1980
- Kabacalı**, Alpay, *Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal*, İstanbul (?)
- Kamel** Abu Jaber, *Arap Sosyalist Baas partisi*, Ankara, 1970
- Kansu**, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, 1964
- Karabekir**, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul 1980
- Karadağ**, Raif, *Petrol Fırtınası*, İstanbul,. 1969
- Karal**, Enver Ziya, *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1970, V.V
..... *Atatürk'ten düşünceler*, İstanbul, 1986
- Karaman**, Lütfullah, *Uluslar arası İlişkiler çıkmazında Filistin sorunu*, İstanbul, 1991
- Karaosmanoğlu**, Yakup Kadri, *Zoraki diplomat*, İstanbul, 1955
- Karasapan**, Celal T., *Filistin ve şark-Ürdün*, İstanbul, 1942, C.I
- Karpat**. Kemal, Introduction to Political ana Social Throught in Turkey, political ana Social throught ih the Contemporary Middle East, new York, 1970
..... *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul,. 1967
- Kaylani**, Nabil M., “*The Rise of Syrien Ba'th., 1940-1958: Political Succes, Party Failure*”
vol.3 1972
- Keddie**, Nikki R., “*Is There a Middle East?*”. IJMOES. Vol.4 1973
- Kedouris**, Elle ,“*Young Turks, Freemasons and Jews*”. MES. Vol.7 1970 No:1
.....”*Sir Herbert Samuel and the Goverment of Palestine*”. MES. Vol:5 1969 No.1
- Kennedy**, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Ank. 1990
- Kerr**, Malcolm H., “ *Regional Politics and the Conflict with İsrael*” *Political Dynamics in the Middle East*, London 1978
- Keyder**, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara, 1982
....., *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul. 1989
- Kılıçbay**, Mehmet Ali, *Cumhuriyet Ya Da Birey Olmak*, Ankara, 1994
- Kılınçkaya**, Derviş, *Arap Milliyetçiliği ve Milli Mücadelede Türkiye-Suriye ilişkileri*, Ank.1992
Hacettepe Üni. Yayınlanmamış doktora tezi
- Kirk**, George E. , *A Short History of the Middle East*, New York, 1964
- Kili**, Suna, *Atatürk devrimleri*, Ankara, 1996

- Kimche**,John, *The Second Arap Awaking*, Great Britain, 1970
- Knighley**, Philip-Colin Simpson, *Lawrens'in Gizli Hayatı*, İstanbul,1975
- Knight**, Jonathan, “*American International Guaranties for the Straits: Perlude to the Truman Doctrine*” MES. May. 1977, Vol.13 No.2
- Kocabaş**, Süleyman *Siyonizm ve Türkiye*, İst. 1987
- Kocaş**, Sadi, *Atatürk'ten 12 Mart'a*, İstanbul, 1977 C.II
- Kodaman**, Bayram, “*Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi*”. Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, Ankara, 1992
- Kodaman**, Bayram- Nedim İpek, “*Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmeleriyle ilgili olarak II. Abdülhamit'e 1879'da sunulan Layiha*”, Belleten, Ağustos 1993 C. CLVII s.219
- Konn**, Hans, *Nationalizm and Imperrializm in the Near East*, New York, 1969
- Kongar**, Emre, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ankara, 1989
- Kumferschmidt**, Uri, “*İslam on the Defensive: The Supreme Muslim Consil's Pole in Mandetory Palestine*” Studies in İslamic Society, Hayfa,1984
- Kurat**, Yuluğ Tekin, *Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası*, Belleten, sayı 154 T.T.K. Ankara 1975
- Kurdakul**, Necdet, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Orta Doğu'ya*, İstanbul,1976
- Kutluay**, Yaşar, *Siyonizm ve Türkiye*, İstanbul, 1994
- Kürkçüoğlu**, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara 1972
- Lacouture**, Jean, *Nasser*, New York, 1973
- Landau**,Jacob, *Tekinalp, Turkish Patriot 1883-1961*, Belçika,1984
-*Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar*, Ankara,1979
-”*Atatürk'ün Büyük Nutkunda Dış Politika*”, *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. yılı Semineri*, Ankara, 1980
- Langsam**, Walter C. *Documents and Reading in the History of Europa 1918*,New York,1951
- Lapidus**,Ira M. A. *History of İslamic Societies*, Cambiridge Uni. Press,1991
- Laqueur**, Walter Z.,*Communism and Nationalism in the Middle West*, London, 1956
- Laqueur**, Walter,*Confrontation-The Middle East and worlds Politics*, New York,1974
- Larry Collins-Dominique Lapierre**, *Kudüs Ey Kudüs* İstanbul, 1994
- Lawrence**,T.C., *Seven Pillars of Wisdom*, England, 1964

- Lehn**, Walter, “*Yahudi Ulusal Fonu: Bir Ayrım Aracı*” *Siyonizm ve Irkçılık*, Ankara,1985
- Lanczowski**, George, *The Middle East in World affairs*, Correl University Press, 1953
- Levenberg**, Haim, *Abdullah and Cunnigham: Palestine 1945-1948*, MES, 1991 Vol.27 No:1
.....”*Bevin’s Disillusionment: The London Conference, Autum 1946*” MES, 1991
Vol.27 No:4
- Levi**, Avner, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*,İletişim yay. İstanbul 1996
- Lewis**, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1996
.....*Osmanlı İmparatorluğu ve Sonu*, Belleten Çev. Mine Yazıcı, 1983 C.58 s.185
.....*Türkiye’de Batılılaşma*, Ankara Üni: Hukuk Fak. Dergisi,1980 C.38 No:1
.....*The Middle East and the West*, London, 1964
..... *Semitizm ve Anti-Semitizm, Çatışma ve Önyargıya Dair*, İstanbul, 2004
- Liboousky**, Igor, “*The Legal Socialist Parties of Turkey, 1960-80*”, MES. 1991, Vol.27 No:1
- Lorch**, Netanel, *One Long War- Arab versus Jew since 1920*, jerusalem, 1976
- Lucas**, W. Scott,”*Redefining the Suez Collusion*” MES. 1990, Vol.26 No.1
- Lütem**, İlhan, “*Harry Truman:The Man and His Doctirins*”, *Gündüz Ökçün’e Armağan*, SBFD, Ankara, 1992
- Lybyer**, A. H., *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetimi*, İstanbul, 1987
- Mac Closkey**,Monro, *North Atlantic Treaty organizaton*, New York,1966
- Malik**,Abd-el, *Çağdaş Arap Düşüncesi Bağımsızlık ve Sosyalizm*, İstanbul,1971
- Mandel**, Naville J. “*Ottoman Policy and Restractions on Jewish Settlemet in Palestine:1881-1908*,Part:IMES. Vol.1,No:3
- Manizade**,Derviş, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul,1975
- Masalna**, N. “*Faisal’s Pan-Arabism,1921-33*”MES. 1991, Vol.27 No.4
- Mc Ghee**, George, *A.B.D.-Türkiye-NATO-Orta Doğu*,Ankara,1992
- Mejcher**, Helmut, “*Iraq’s External Relations, 1921/26*” New York, 1986
- Meram**,Ali Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul,1969
- Metka**, R., “*Nazi Germany and the Palestine Question*”, Mes.1969,Vol.5, No:1
- Miller**, David W.- Clark D.More, *The Middle East Yesterday and Todey*, U:S:A:, Bantam Books,1970
- Moore**, John Norton , *The Arab-İsrael Conflict*, Vol. I,II,VII Princeton University Press, 1974

- Morgenthau**, Hans J., *Uluslar arası Politika*, Ankara, 1970
- Mosley**, Leonard, *Petrol Savaşı*, İstanbul, 1975
- Mughisuddin**, Oya Akgönenç, "Determininats of Turkish Foreign Policy, 1918-1945: Historical Perspective", *Bellekten*, 1993, C.LVII, sayı: 218
- Musa**, Suleiman, *A matter of Principle: King Hussein of the Hicaz and the Arabs of Palestine*", *IJOMES*. Vol.9 1994
- Mustafa Nuri Paşa**, *Netayic ül- Vukuat*, Ankara, 1979 C.3
- Mütercimler**, Erol-Öke, Mim Kemal, *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2004
- Nachmani**, Israel T., *İsrael, A Profile*, U.S.A., 1973
-, Israel, Turkey and Greece, 1987, London 1995
- Nadir**, Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul, 1964
- Mansfield**, Peter, *The Middle East*, London, 1973
- Nevins**, Allan- H.S. Commager, *Amerika Birleşik devletleri Tarihi*, İstanbul, 1961
- Nicosia**, Francis, "Arab Nationalism and National Socialist Germany 1933-1939: Ideological and strategic Incompatibility", *IJOMES*, Vol:12, 1989
- Okyar**, Fethi, *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, 1991
- Olgaçay**, İsmail Berdük, *Tasmalı Çekirge*, İstanbul, 1990
- Onulduran**, Ersin, "Türkiye'nin Arap Ülkelerine karşı Dış Politikasında Son gelişmeler", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, Ankara, 1979
- Orkunt**, Sezai, *Türkiye-A:B:D: Askeri İlişkileri*, İstanbul, 1978
- Ortaylı**, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1987
- Öke**, Mim Kemal, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar*, İstanbul, 1991
- *Hilafet Hareketleri*, Ankara, 1991
- "Osmanlı İmparatorluğu'nda Parlamentarizm Uygulamasında Azınlıkların Etkisi 1908-1918", *Türkiye'de demokrasi, Hareketleri Konferansı*, Hacettepe Üni. Ed. Fak. Dergisi, Ankara, C.4 Sayı:1
- Vambery, *Belgelerle Bir Devletlerarası Casusun Yaşam Öyküsü*, Bilge yay., İst. 1985
- Ökte**, Faik, *Varlık Vergisi faciası*,_Nebioğlu yay. İstanbul 1991
- Örs**, Hayrettin, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul, 1966

- Özay**, Mehmet, “*Turkey in Crisis: Some Contradictions in the Kemalist Development strategy*”, IJOMES, 1983, No.1
- Pamuk**, Şevket, *100 Soruda Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1515-1914*, İstanbul, 1988
- Parkers**, James William, *A History of Palestine From 135 A.D. to Modern Times*, London, 1949
- Peretz**, Don, *İsrael and Palestine Arabs*, Washington, 1958
- Perlmutter**, Thomas, G.- J.Garry Clifford- Kenneth J.Hogan, *American Foreign Policy A History/Since 1900*, U.S.A., 1993
- Poden**, Elie, “*The Struggle Over Arab Hegemony After the Suez Crisis*”, MES. 1993 Vol.29, No:1
- Postal**, Bernard,- Herry W.Lewy, *And The Hills Shouted For Joy The Day İsrail Was Born*, New York, 1973
- Pratt**, Julius, W., *A History of United States foreign policy*, U.S.A., 1965
- Quandt**, William B., “*United states Policy in the Midle East: Constraints and Choices*”, Political Dynamics in the Middle East, U.S.A. 1985
- Robinson**, Richard D. *The First Turkish Republic*, Harvard Üni. Press, 1963
- Rose**, Norman, “*The Debate on Partition, 1937-38 the Anglo-Zionist Aspect 1 The Prosopcel*”, MES. 1970, Vol.6, No:1
- Sabis**, Ali İhsan, *Birinci Dünya Harbi*, İstanbul, 1991, C.1
- Said**, Edward, *Filistin Sorunu*, İstanbul, 1985
- Sander**, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Ankara, 1975
- Sarıhan**, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II Öğretmen yay.* Ankara 1984
- Sarımay**, Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara, 1985
- Sarol**, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*. İstanbul, 1983 C.I
- Sertel**, Zekeriye, *Hatırladıklarım*, İstanbul, 1977
- Seyhan**, Dünder, *Gölgedeki Adam*, İstanbul, 1966
- Sezer**, Duygu, *Dış Politika ve kamuoyu*, Ankara, 1972
- Shaw** Stanford J. -Ezel Kurat Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II İstanbul, 1982
- Sheehan** Edward R.F., *The Arabs, Israelis and Kissinger (A Secret History of American Diplomacy in the Middle East)*, New York 1976, s.221-227

- Sheffer**, Gabriel, *“Intentions and Results of British Policy in Palestine Passfield’s White Paper*,MES. Vol.9, 1973
.....”*Appearance and Problem of Palestine*”, IJOMES, Vol.11,1980
- Simon**, Reeva S., *The Haspemite “Compeciacy”:Haspemite Unity Attemps “1921-1939”*, IJOMES Vol.5 No:2 1975
- Singer**,Morris, *The Economic Advence of Turkey*, Ankara, 1977
- Smith**,Charles D., *Palestine and the Arab-İsrael Conflict*, New York, 1988
- Snyder**, Leon, *The Dreyfus Case A Documantary History*, New Jersey, 1973
- Sonyel**, Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu siyaseti*, Belleten, Ankara, 1977, C.XLI, S.161
- Soysal**, İsmail, *Turkish-Arab Diplomatic Relations After the Scond World War (1945-1986)*, İstanbul,1988
.....*Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Klavuz (1919-1993)* ,İstanbul, 1993
- Soysal**, Mümtaz, *Dış Politika ve Parlamento*, Ankara, 1964
- Spanghoio**, John A. “ *Mounth Lebenon, France and Daud Paşa, A Study of Some Aspects of Political Hapituation*, IJOMES, Vol.2, 1971
- Spiegel**, Steven, L. ,*The Other Arab-İsraeli Conflict*, University of Chicago Press, Chicago, 1985
- Stewart**,Desmond, *The Middle East Temle of Janus*, New York, 1971
- Suh**, Jeamahn, *Kore Savaşının Türk dış Politikasına Etkileri*, S.B.F. Yayınlanmamış doktora tezi Ankara, 1973
- Szylowicz**, Joseon S., *Elites and Modernization in Turkey*, Cambiridge, 1975
- Şıvgın**, Hale, *Trablusgarb Savaşı*, Ankara,1989
- Taylor**, Alan R., *The Rise of İsrail*, London 1990
- Tekil**,Fürüzan, *İnönü Menderes kavgası*, İstanbul 1973
- Tanyu**, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*,İstanbul, 2005
- Tevetoğlu**, Cihat Fethi, *Bugünkü Türk-Suudi Dostluğuna İlk adım:Gazi Mustafa Kemal-Faysal bin Abdülaziz görüşmesi, (1932) TAİV.*, 1974
- Toker**, Metin, *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, Ankara,1971
.....*Orak ve Çekiç Arasında Kalanlar*, Ankara,1973
.....*Demokrasinin İsmet Paşa’lı Yılları,D.P.’nin Altın Yılları, 1950-1954*, Ankara,1966
.....*İsmet Paşa’yla 10 Yıl (1954-1964)* , Ankara, 1965
- Toprak**, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*,Ankara,1982

Toprak, Zafer, “1934 Trakya olaylarında C.H.F.’nin sorumluluğu”Toplumsal Tarih Dergisi, sayı 34 s. 19 Tarih vakfı yay. İst.1996

Truman,Harry S., *Year of Decisions*, New York,1955

Tuğ, Salih, *İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri*, İstanbul, 1969

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul, 1988

Tunçay, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara, 1978

.....*Türkiye’ Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981

Tunçkanat,Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Anakara,1970

Tunçoku, Mete, *İsrail’in Kuruluşuna varan Gelişmeler İçinde Çanakkale Savaşlarının Önemi*, Belleten 1991, C.LV Sayı 212

Ulutan, Burhan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*,İstanbul, 1978

Ussishken, Anne, “ *The Jewish Colonisation Association and a Rothschild in Palestine*”, MES, Vol.9 1973 No.3

Uygur, Ziya, *Tarih Boyunca Devrimler İhtilaller ve Siyonizm*, İstanbul, 1971

Uzunçarşılı,İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara ,1993

Ulman, Haluk, *Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler*, SBFD. 1968, C.23 No.3

.....*Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972

.....*1860-1861 Suriye Buhranı*, Ankara,, 1966

Vali, Frenc, *Bridge Across the Bosphorus the Foreign Policy of Turkey*, Baltimore,1971

Weiker, Walter F., *The Turkish Revolution 1960-1961, Aspects of Military Politics*, Washington,1963

Weisband, Edward, *II. Dünya savaşında İnönü’nün Dış Politikası*, İstanbul,1974

Whetten, Lawrence L., *The Arab-İsraeli Dispute- Great Power Behavior*, London, 1977

Wolfe, Thomas W., *Soviet Power and Europe 1945-1960*, U.S.A. 1965

Woods, Sir Henry F., *Türkiye Anıları(Osmanlı Bahriyesinde 40 Yıl1869-1909)*, İstanbul,1976

Us, Asım , *Hatıra Notları, 1930-1950*,_İstanbul 1966

Yale, William,*The Near East A Modern History*, The University of Michigan Press,Michigan, 1988

Yalman, Ahmet Emin,*Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, İstanbul, 1997

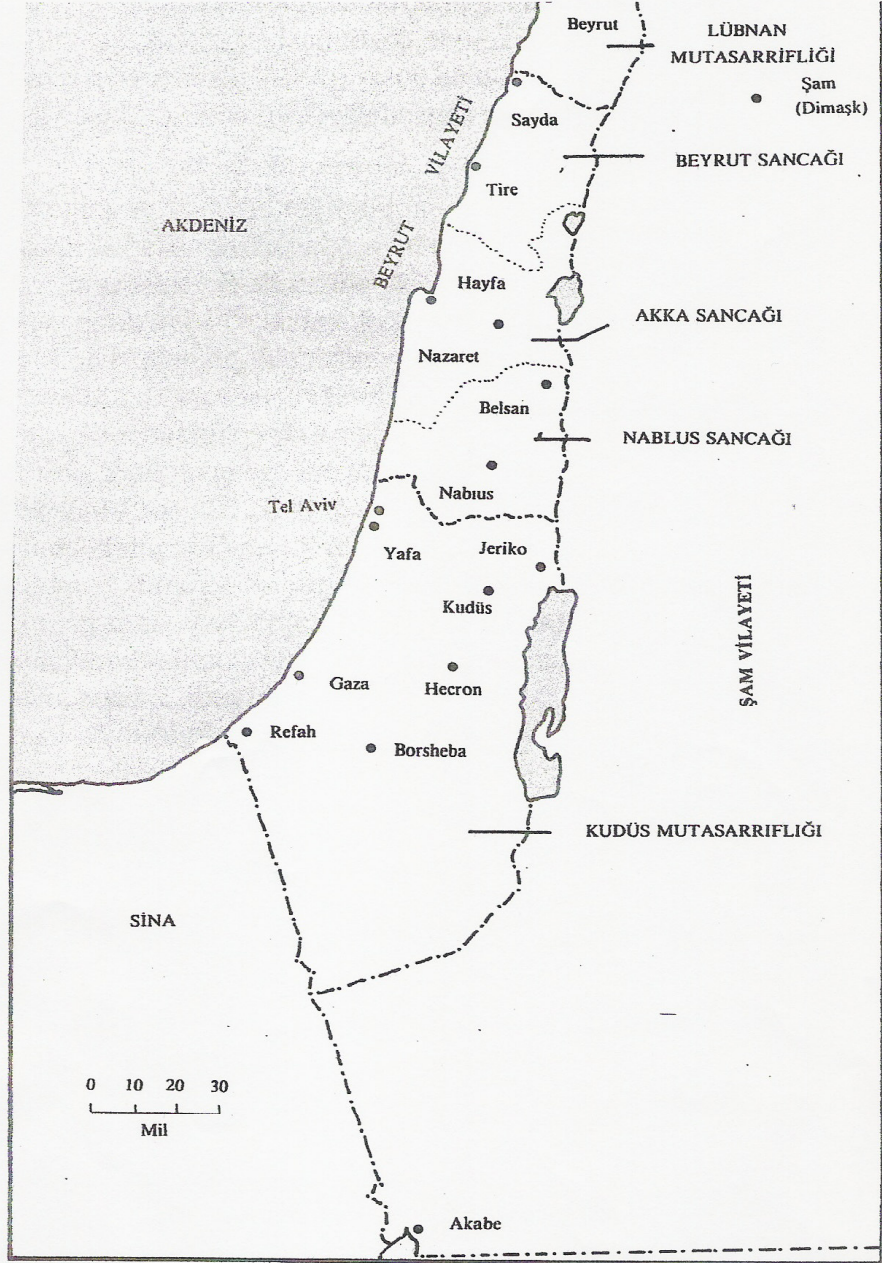
Yavuzalp, Ercüment, *Menderes'le Anılar*, Ankara,1991

Yerasimos,Stefanos, *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye*, İstanbul,1977

.....*Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, İstanbul,1979

Yetkin, Çetin, Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler, İstanbul 1992

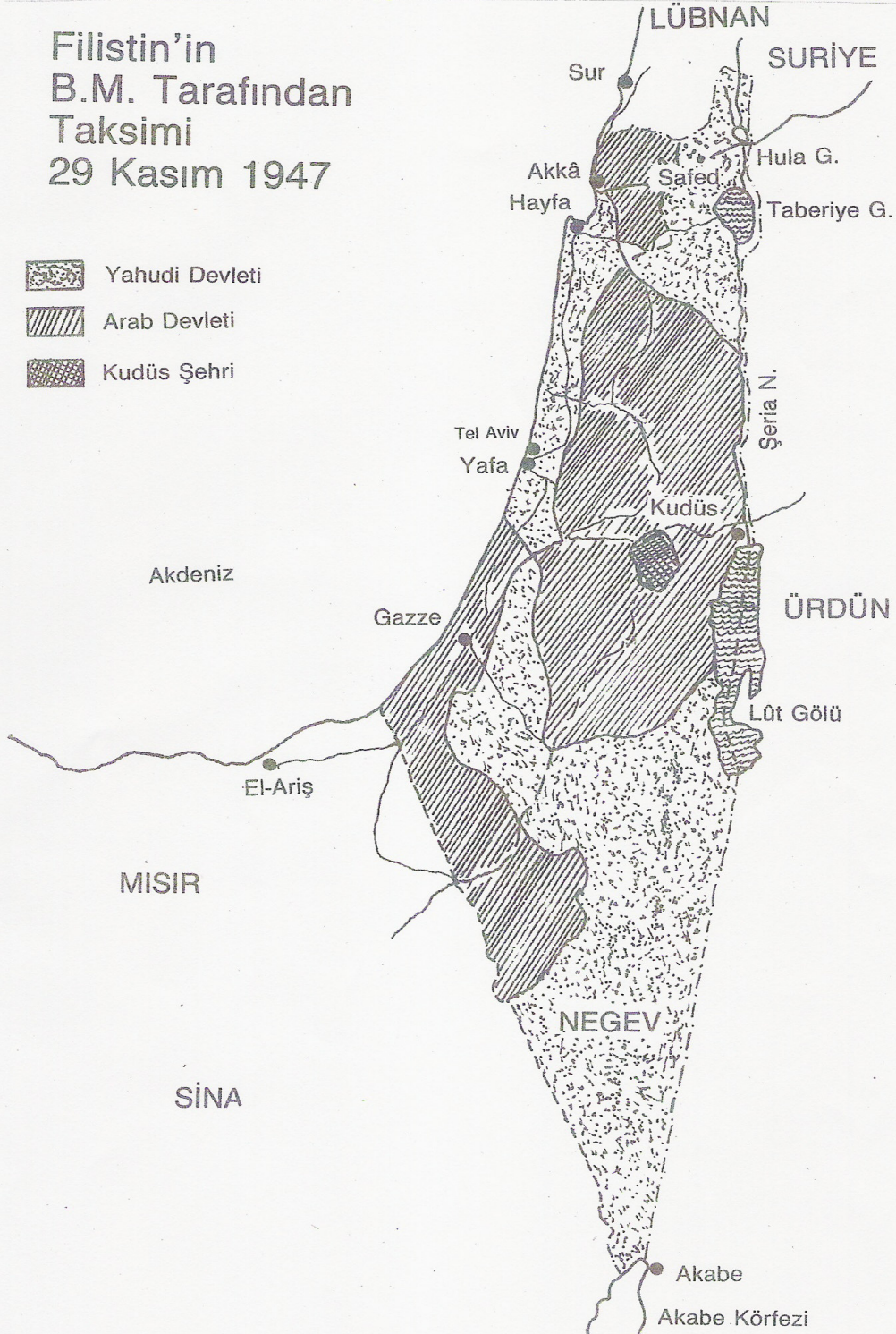
Zamar,Meir, *Faisal and the Lebanon Question 1918-1920*, MES.,1991 Vol.27 No.1

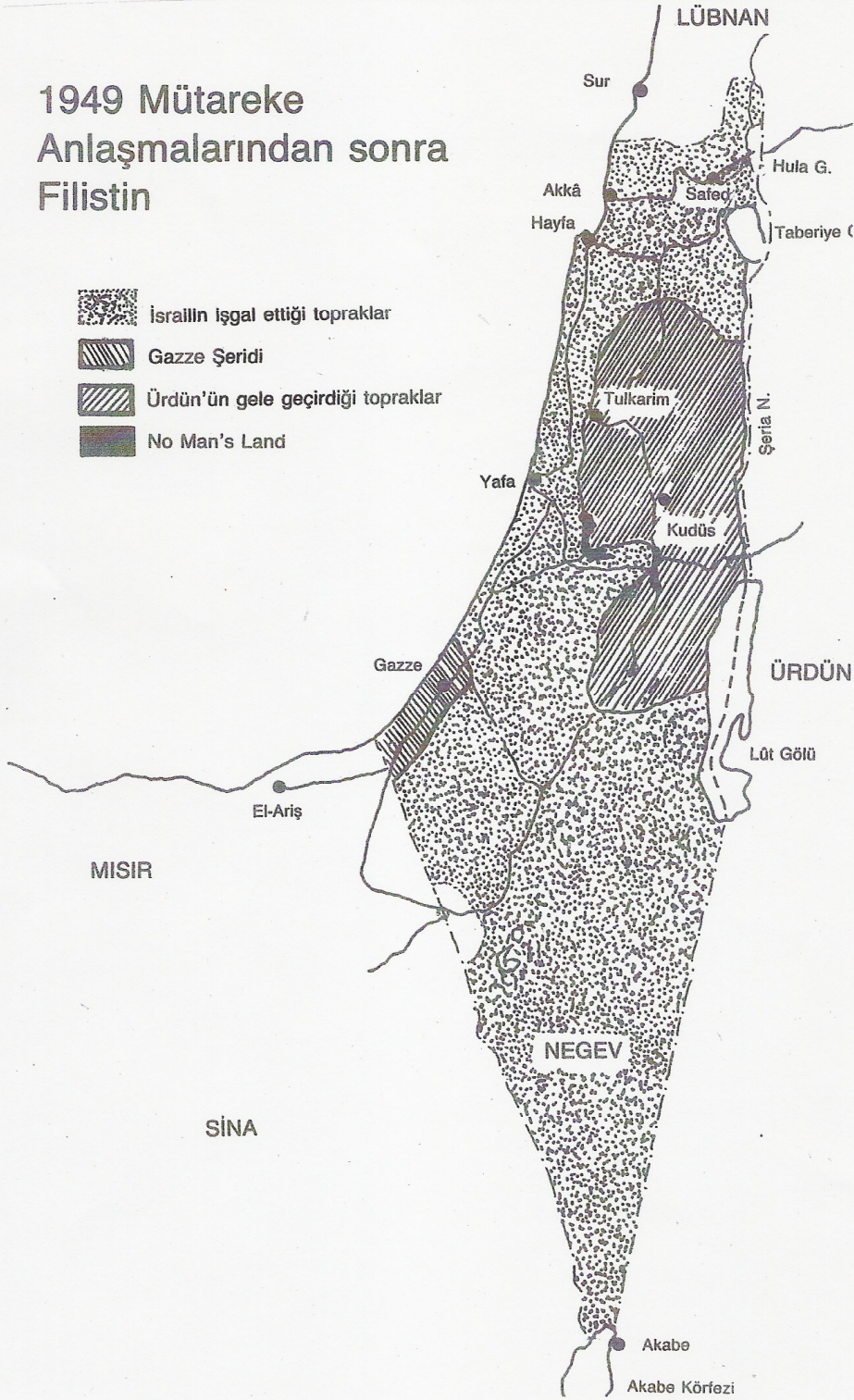
OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE FİLİSTİN (1880-1914)

Filistin'in
B.M. Tarafından
Taksimi
29 Kasım 1947

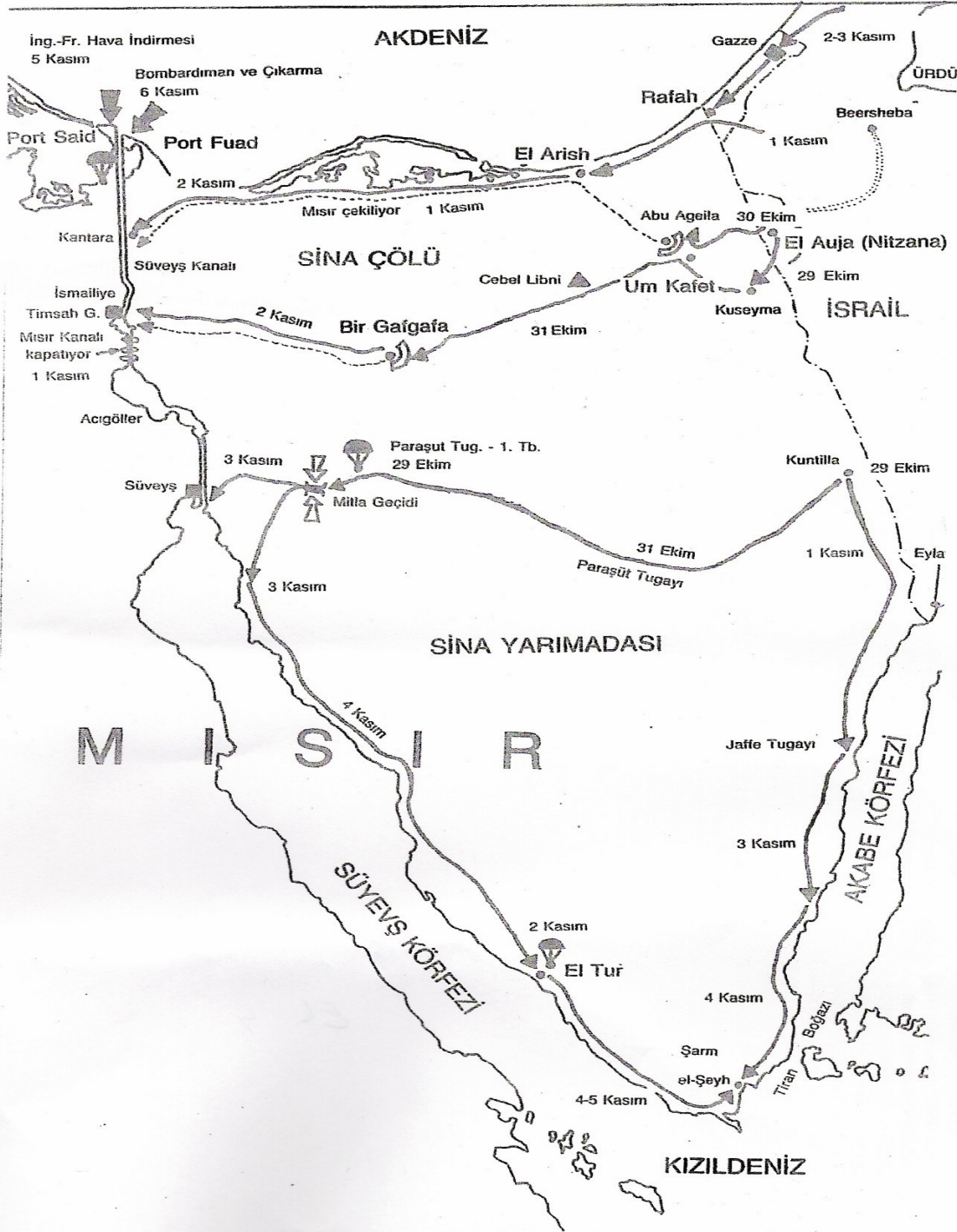
- Yahudi Devleti
- Arab Devleti
- Kudüs Şehri

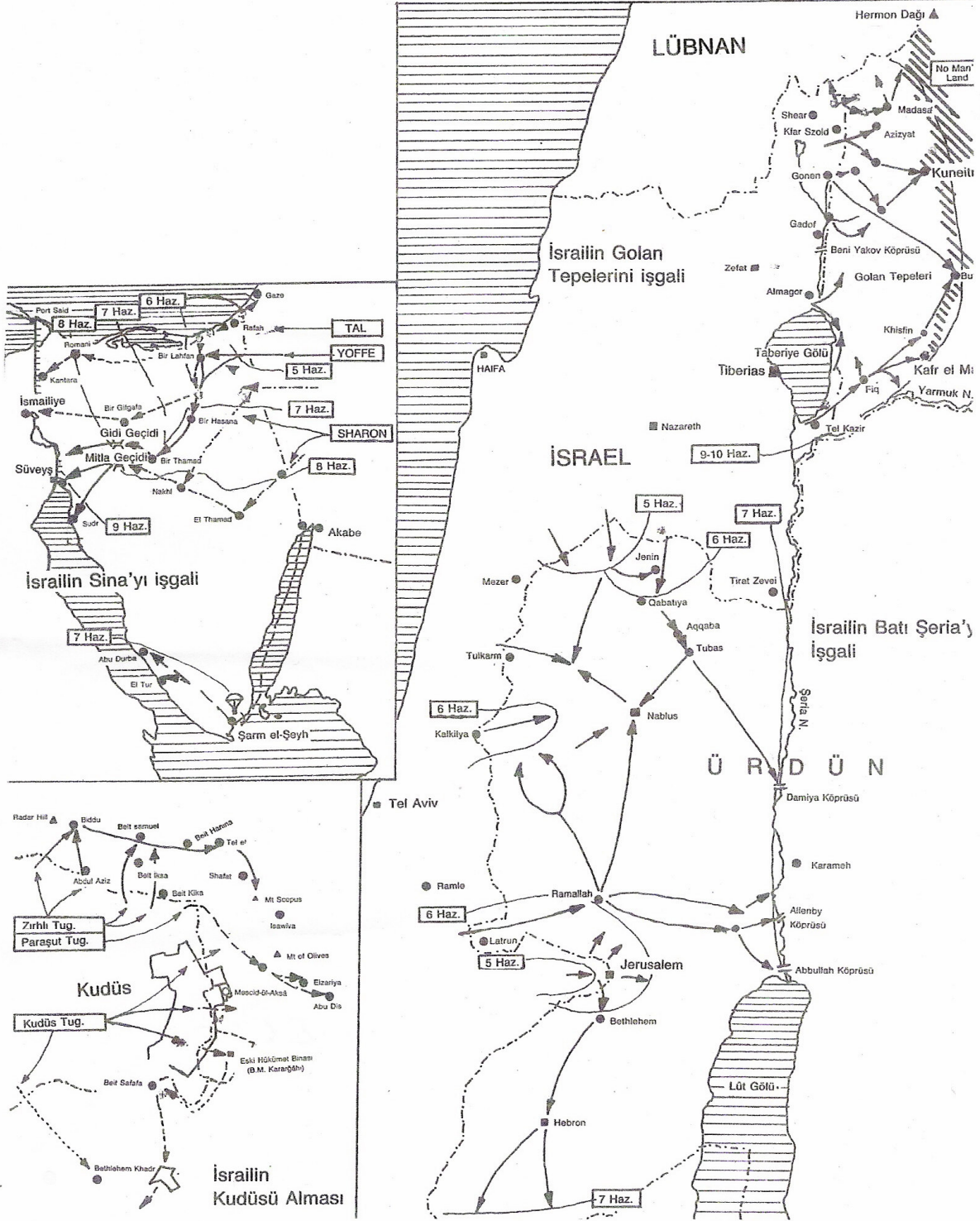
1949 Mütareke Anlaşmalarından sonra Filistin

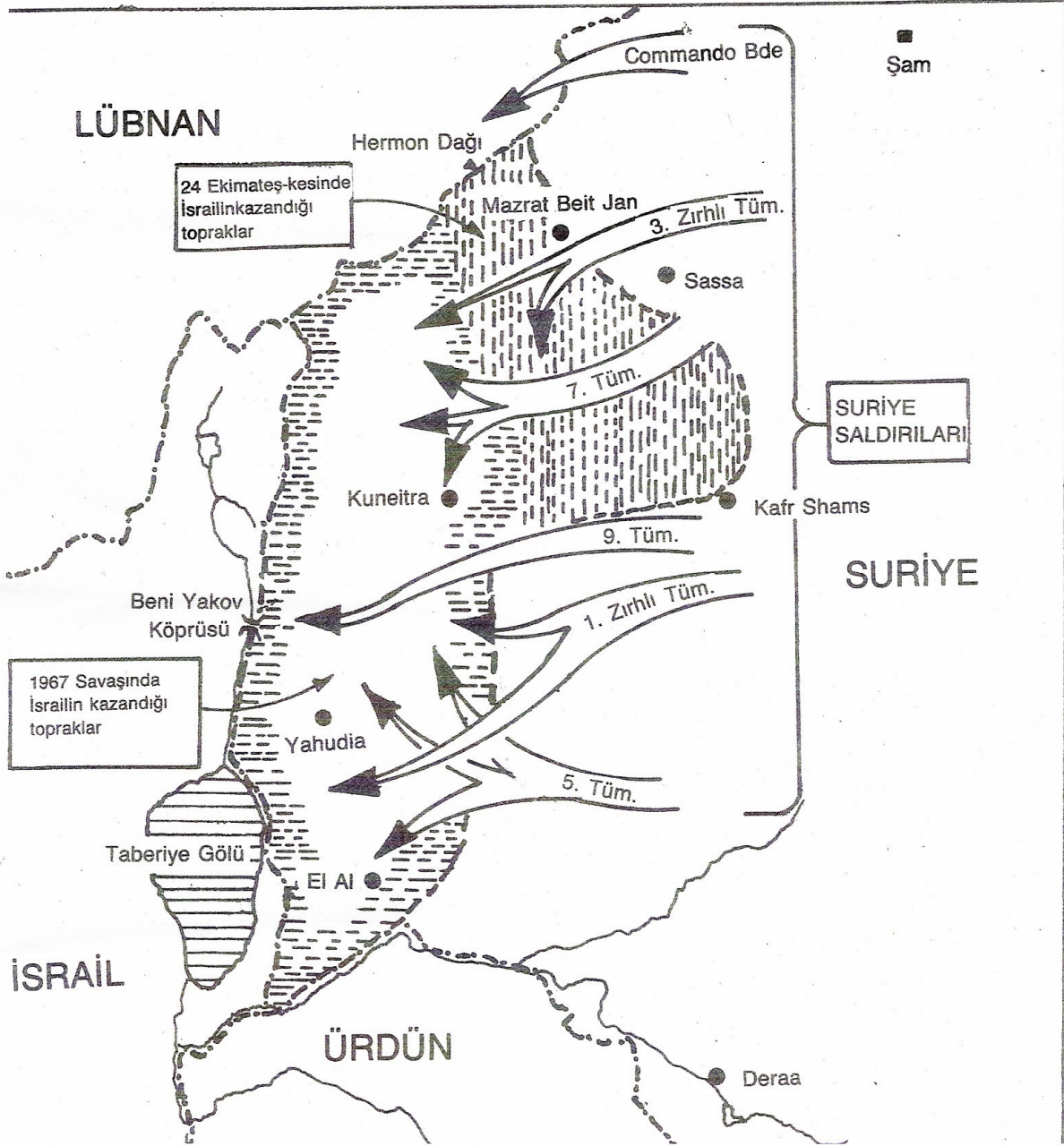
1956 SAVAŞI

1967 SAVAŞI

1973 Savaşı - Suriye Cephesi

1973 SAVAŞI - SİNA CEPHESİ

